

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

КИРИШ СЎЗИ

Ўзининг охирги ва абадий китоби бўлмиш Қуръони Каримни бутун оламларни ҳидоят қилиш учун нозил қилган Алийму Хобийр бўлмиш Аллоҳ таолога Ўзининг жалолига муносиб ҳамду санолар бўлсин.

Ўзларига Аллоҳ томонидан нозил этилган, икки дунё саодатини таъмин этадиган Қуръони Каримни умматларига омонат ила етказиб, унга қандоқ амал қилишни кўрсатган содиқу масдуқ Пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга мукаммал ва муаттар саловату дурудлар бўлсин.

Ўзларининг маҳбуб Пайғамбарларидан Қуръони Каримни бирор ҳарфини ўзгартирмай ўта аниқлик ила қабул қилиб, унга худди шундоқ аниқлик ва мисли кўрилмаган ихлос ила амал қилган саҳобаи киромларга Аллоҳнинг ризвонлари бўлсин.

Ўзининг муқаддас китоби сифатида Қуръони Каримга иймон келтирган, уни ўргатган, ўрганган ва унга амал қилган ҳар бир мусулмонга Аллоҳнинг раҳмати, хайри баракаси бўлсин.

Барча оламларнинг Роббиси бўлмиш Аллоҳ таоло Ўзи яратган дунёда Ўзи яратган инсон қандоқ ҳаёт кечиришини баён қилиб бериш учун самовий китоблар нозил қилиб туришни ирода қилгани маълум ва машҳур.

Инсоният тараққий этиши жараёнида нозил қилинган самовий китоблар—Забур, Таврот ва Инжилда Аллоҳ таоло мазкур китоблар нозил қилинаётган давр ва шарт-шароитларни эътиборга олгани ҳам маълум. Яъни, мазкур

китоблар инсоният тарихидаги маълум бир босқич учун кўзланган эди. Улардан аввалгиси ўз вазифасини ўтаб бўлганидан сўнг кейингиси келиб, уни амалдан қолдирар ва ўзига белгиганган вазифани адо этишга киришар эди.

Аллоҳ таолонинг Ўзига маълум ҳикмат юзасидан мазкур илоҳий китобларга уммат бўлган халқлар ўзларига юклатилган масъулиятни муваффақият ила адо эта олмадилар. Улар ўзларига нозил қилинган самовий китобни қандай тушган бўлса, шундай ҳолида сақлаб қола олмадилар. Бу иш ҳам етмаганидек, ўзлари муқаддас китобларга ўзгартишлар киритдилар.

Шунингдек, улар янги самовий китоб келганида эски самовий китоб амалдан қолиши ҳақидаги илоҳий кўрсатмани ҳам буздилар. Баъзи аҳли китоблар ўз дунёвий манфаатларини кўзлаб, ҳасад қилган ҳолда янги самовий китобни инкор этиб, эскисини маҳкам ушлаб олдилар. Улар ўзлари ихтиро этган бу ботилни тўғри қилиб кўрсатиш учун илоҳий китобга ўзгартиш киритишдан ҳам қайтмадилар.

Шу тарзда ҳозирда сақланиб қолган эски илоҳий китоблар ҳақни ботилдан ажратиб бўлмайдиган ҳолга келиб қолди.

Ўзи яратган инсониятни гўдаклигидан ўзига яраша тарбия қилиб келган Аллоҳ таоло инсоният камолга етганида унга энг мукаммал, қиёматгача амалда қолувчи, ҳар замон ва ҳар маконда инсонни икки дунё саодатига бошловчи ҳамда абадий мўъжиза бўлмиш китобини – Қуръони Каримни нозил этишни ирода қилди.

Ҳакийму Хобийр сифатига соҳиб бўлган Зот–Аллоҳ таоло мазкур китобини нозил этиш учун энг муносиб вақтни, энг муносиб жойни, энг муносиб тилни ва у мўъжизакор китобни биринчи бўлиб қабул қилиб бошқаларга етказадиган энг муносиб халқни ихтиёр қилди.

Энг муносиб вақт деганимизда инсониятнинг камолга

етган вақтига қўшимча равишда Қуръони Каримга эҳтиёжи роса тушиб турган вақтни кўзда тутмоқдамиз. Чунки ўша вақтда инсоният батамом жоҳилият ботқоғига ботиб қолган, мавжуд самовий китоблар ўз вазифасини ўтаб бўлган, инсониятни ҳидоятга бошловчи муносиб янги илоҳий таълимотга эҳтиёж роса кучайган бир вақт эди.

Аллоҳ таоло ана шундай бир вақтда ўзининг мукаммал ҳидоят маёғи бўлмиш Қуръони Каримни нозил этди.

Энг муносиб жой деганимизда Аллоҳ таоло Қуръони Каримни нозил этиш учун танлаган макон: Маккаи Мукаррама, Мадинаи Мунаввара ва уларга боғлиқ ерларни кўзда тутмоқдамиз.

Бутун олам учун ҳидоят маёғи бўлмиш Аллоҳнинг охирги китобининг айнан шу ерларда нозил қилиниши беҳикмат бўлмаган. Аллоҳ таоло ўз Қуръонини нозил этиш учун ихтиёр қилган жой бир қанча ўта муҳим омиллар катори Қуръон даъватининг оламшумуллигидан ҳам келиб чиққан эди. Қуръон даъвати Аллоҳ таолонинг охирги ва ҳамма инсоният учун қиёматгача кўзланган бир даъвати эди.

Бундоқ даъватнинг маркази қилиб Маккаи Мукарраманинг танланиши эса, у муқаддас шаҳар қуруқликнинг қоқ марказида жойлашган эди. Бу ҳикматни инсоният Қуръон оятларини ўрганиш жараёнида яқинда англаб етди. Қуръони Каримнинг Анъом сурасидаги:

«Бу – Биз туширган китоб муборакдир, ўзидан олдингини тасдиқловчидир. Уммул Қуро(шаҳарлар онаси)ни ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учундир...» оятини илмий равишда ўрганаётган жуғрофия олимлари Уммул Қуро номи ила машҳур бўлган Маккаи Мукаррама ернинг қуруқлик қисмининг қоқ марказида жойлашганини кашф қилдилар.

Демак, бутун ер юзи учун мўлжалланган илоҳий китоб Қуръони Каримни нозил қилишга энг муносиб жой деб ер

куррасининг инсон яшовчи қисмининг қоқ ўртаси ихтиёр қилинган экан.

Энг муносиб тил деганимизда, Аллоҳ таоло ўзининг охирги ва мукаммал рисоласи маъноларини ифода этиш учун ихтиёр қилган тилни—араб тилини кўзда тутмоқдамиз.

Дарҳақиқат, Қуръони Каримдек қиёматгача боқий қолиши лозим бўлган илоҳий дастур учун ўзига хос имкониятларга эга бўлган тил керак эди.

Қуръони Каримдек ҳидояти бутун инсониятни қиёматгача икки дунё саодатига бошлаши лозим бўлган илоҳий китоб учун мазкур масъулиятни адо эта оладиган тил керак эди.

Қуръони Каримдек ҳар бир лафзи, ибораси, жумласи ва ояти ҳамда уларнинг маънолари илоҳий мўъжиза бўлган китоб учун алоҳида хусусиятларга эга тил керак эди.

Ана ўша тил—араб тили эди. Қуръони Карим нозил бўлгандан ҳозирги лаҳзагача барча илмий баҳсларда Аллоҳнинг охирги ва мукаммал каломининг баёни учун фақатгина араб тили муносиб тил экани қайта-қайта таъкидланмоқда.

Энг муносиб халқ деганимизда ўша, Қуръони Карим нозил бўлиши даврида Арабистон ярим оролида яшаб турган арабларни кўзда тутмоқдамиз. Дунёдаги барча халқлар қатори ўша вақтдаги арабларнинг ҳам яхши ва яхши бўлмаган томонлари бор эди. Аллоҳ таолонинг ҳикмати ила Ул Зот Қуръони Каримни биринчи бўлиб қабул қилиб олишга танлаган халқнинг—арабларнинг яхши сифатлари ҳам, яхши бўлмаган сифатлари ҳам Қуръони Карим учун хизмат қиладиган бўлди.

Араблар ўша даврнинг энг жоҳил, энг илмсиз, энг урушқоқ, энг тартибсиз халқи эди. Улар Қуръони Карим нозил бўлганидан сўнг қисқа муддат ўтиши билан энг маданиятли, энг билимдон, энг одобли ва энг тартибли халққа айландилар. Бу эса, Қуръони Каримнинг

мўъжизаларидан бири эди.

Агар Аллоҳ таоло ўзининг охирги китобини ўша даврнинг энг билимдон, энг маданиятли ва қадимдан етакчилик қилиб келаётган халқига нозил қилганида мазкур мўъжиза юзага чикмас эди. Кишилар бу халқ азалдан илмли, маданиятли, интизомли ва одобли бўлиб келган, энди бизга илоҳий калом тушди, деб даъво қилишмоқда, холос, дер эдилар.

Арабларнинг Қуръони Каримнинг қабул қилиб олишлари учун хизмат қилган яхши сифатларидан бири, уларнинг ёдлаш қобилиятларининг кучлилиги эди. Улар ўқиш-ёзишни билмаганларидан ҳамма нарсани–тарихни, насабларини, турли қасидаларни ёдлаб олиб, авлоддан-авлодга ўтказиб келишар эди.

Ана ўша хислат Қуръони Каримни ҳам ўта аниқлик билан, Аллоҳ таолодан қандоқ нозил бўлса шундоқ ҳолида ёдлаб олиб, авлоддан-авлодга ўтказишга хизмат қилди.

Албатта, Аллоҳ таоло ўз Қуръонини арабларга бевосита туширавергани йўқ. Балки уларнинг ичидан, нафақат арабларнинг ичидан, балки бутун инсоният ичидан энг афзалини–Мухаммад ибн Абдуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни танлаб олиб, ўша зотга нозил қилди.

У зот эса, ўз умматларига омонат ила Аллоҳнинг каломини етказдилар. Чунки Аллоҳ таолонинг бу борадаги одати шу эди. Ана ўша урф бўлиб қолган одатга биноан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга илоҳий каломни Жаброил алайҳиссалом келтириб турдилар.

Олам тарихидаги энг муҳим ҳодиса Ҳиро ғорида рамазон ойининг ўн еттинчи кунида содир бўлди.

Ўша куни тарихдаги энг улуғ иш–Аллоҳ таолонинг охирги ва мукамал китоби нозил бўла бошлади.

ҚУРЪОНИ КАРИМ ТАЪРИФИ

Буйруқ майлидаги «Иқроъ»—«Ўқи!», «Қироат қил!» маъносидаги сўз билан бошланган бу илоҳий дастурнинг номи «ўқимоқ», «қироат қилмоқ» маъносини англатувчи масдар—«Қуръон» бўлиб қолди.

Луғат илми мутахассислари «Қуръон» лафзининг «ўқимоқ», «қироат қилмоқ»дан бошқа, «жамлаш» маъноси ҳам борлигини таъкидлайдилар. Бунда Аллоҳ таолонинг охирги каломи ўзидан олдин нозил бўлган барча илоҳий китобларнинг маъно, ҳикмат ва аҳкомларини ўзида жамлаганига ишорат бордир.

Мана, ўн беш асрдан буён кўпчилик «Қуръон» лафзининг луғавий маъносини билмаса ҳам, уни мусулмонларнинг муқаддас китоби эканини тан олиб келишмоқда.

Лекин Қуръони Каримни таниш унинг исмининг луғавий маъносини ёки кимларнинг муқаддас китоби эканини билиш билангина бўлмайди. Фақатгина у муқаддас китобни қандоқ китоб эканини билиш учун ҳам, махсус илм эгалари таърифига мурожаат қилишга тўғри келади.

«Улумул Қуръон» илми соҳиблари Қуръони Каримни қуйидагича таърифлайдилар:

«Қуръон Аллоҳ таолонинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий орқали нозил қилган, тавотир ила нақл қилинган, ибодатда ўқиладиган ожиз қолдирувчи каломидир».

Ушбу таърифни яхши тушуниб етишимиз учун бир оз шарҳлашга тўғри келади.

«Аллоҳ таолонинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий орқали нозил қилган», деган жумладан Аллоҳ таолонинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил қилмаган Забур, Таврот ва Инжилга ўхшаш ваҳийлари Қуръони Карим бўлмаслиги келиб чиқади.

Ҳақиқий Забур, Таврот ва Инжил ҳам Аллоҳ таолонинг каломи, аммо Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил бўлмагани учун Қуръони Карим бўла олмайди.

«**Тавотир ила нақл қилинган**» деган иборадан тавотир ила нақл қилинмаган калом Қуръони Карим бўла олмаслиги келиб чиқади. Тавотир ила нақл қилинган, дегани эса, каломни ёлғончига чиқариб бўлмайдиган даражада кўп сонли кишилар томонидан нақл қилинишига айтилади. Уларнинг ҳаммалари ишончли одамлар бўлиб, бирор оғиз ёлғонга яқинлашмаган, кўпликлари жиҳатидан ёлғонга келишиб олиш имконлари ҳам йўқ бўлади.

Қуръони Каримнинг биринчи калимасидан бошлаб, охирги калимасигача айнан ана шу тариқада нақл қилинган. Қуръони Каримни Аллоҳ таолодан ваҳийнинг амийни–ишончли соҳиби бўлмиш Жаброил алайҳиссалом Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нақл қилганлар.

Ушбу нақл қандоқ кечишини, яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Карим оятлари Жаброил алайҳиссалом томонларидан қандоқ етказилишини кўпчилик саҳобалар ўз кўзлари ила кўриб, кулоқлари ила эшитиб турганлар.

Бунинг устига ҳар сафар ваҳий нозил бўлгандан сўнг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам менга мирзаларни чақиринглар, деганлар ва ваҳийни ёзувчи саҳобалар келганларидан сўнг Жаброил алайҳиссаломдан ояти карималарни қандоқ қабул қилиб олган бўлсалар, шундоқ қилиб ўқиб берганлар. Мирзалик қилувчи саҳобалар оятларнинг ҳар бир ҳарфини улкан эҳтимом ила ёзганлар, бошқа саҳобалар эса, ана шундоқ эҳтимом ила ёд олганлар.

Қуръони Каримнинг ҳар бир оятини, ҳар бир калимаси ва ҳарфини мисли кўрилмаган эътибор ила қабул қилиб олиниши, ёдланиши ва ёзилиши ҳамда амал қилинишига Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам васфига сўз ожиз қоладиган даражада катта аҳамият берганлар.

Аллоҳ таоло эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримнинг ўзида Жаброил алайҳиссаломнинг қироатига диққат билан қулоқ солишни амр этган.

Ўз навбатида Пайғамбар алайҳиссаломдан Қуръони Карим оятларини қабул қилиб олган саҳобаи киромлар шогирдларига юкорида зикр қилинган муомалани қилганлар. Шу тарзда ҳозиргача Қуръони Карим сон-саноксиз одамлар томонидан ишончли тариқада нақл қилиниб келинмоқда.

«Ибодатда ўқиладиган» деган қайддан, намозда ўқиладиган, маъно келиб чиқади.

Қуръони Карим тиловатисиз намоз бўлмайди. Аллоҳ таолонинг бошқа ваҳийлари, мисол учун, ҳадиси кудусийларни намозда ўқиб бўлмайди. Намозда ўқишга фақатгина Қуръони Карим хос қилинган. Бу ҳам илоҳий китобнинг ажратиб турувчи сифатларидан биридир.

«Ожиз қолдирувчи калом» деган сифат ҳам фақатгина Қуръони Каримнинг ўзига хос сифатлардан биридир.

Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти, ҳар бир сураси ҳам лафз жиҳатидан, ҳам маъно жиҳатидан, ҳам аҳқому ахбор жиҳатидан кишиларни ожиз қолдирувчидир. Яъни, инсонлар ҳар қанча уринсалар ҳам унга ўхшаш нарсани ижод қила олмайдилар.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг ўзида одамларни, агар кодир бўлсалар, Қуръони Каримга ўхшаш нарса келтиришга чақирган. Одамлар ҳар қанча уринмасинлар, бу ишнинг уддасидан чиқа олмаганлар ва чиқа олмаяптилар ҳам.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримни Ўзининг энг афзал ва энг сўнгги Пайғамбари бўлмиш Муҳаммад алайҳиссаломнинг асосий мўъжизаси қилди. Аввал ўтган Пайғамбарларнинг мўъжизалари моддий мўъжизалар

бўлиб, ҳар бир Пайғамбарнинг бу дунёда туришига боғлиқ қилинган эди.

Ўша Пайғамбар алайҳиссаломлар бу дунёдан ўтишлари билан, у зотларга берилган мўъжиза ҳам ўз кучини йўқотар эди. Чунки Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламгача бўлган барча Пайғамбарларнинг шариатлари вақтинчалик эди. Шунинг учун уларнинг мўъжизалари ҳам вақтинчалик бўлган.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шариатлари қиёматгача боқий бўлганидан, у зотнинг асосий мўъжизалари ҳам қиёматгача боқий қоладиган, у зотнинг ҳаётларига боғлиқ бўлмаган маънавий мўъжиза – Қуръони Карим қилинди.

Хуллас, Қуръони Карим ҳақида ва унинг фазилатлари ҳақида ҳар қанча гапирсак шунча оз. Бутун бошли бир неча китоблар бағишланса ҳам оз.

Биз ушбу ожизона сатрларда ўзимиз шарҳ қилаётган «ат-Тожул Жомеъ» китобида келган матнлар орқали баъзи бир маълумотлар тақдим қилиш ниятидамиз. Тажриба кўрсатишича, бунга ўхшаган маълумотлар ўқувчини ҳар хил хаёлга олиб келиши мумкин.

Чунки Қуръони Каримнинг улуғлигидан, бу мукаддас китобнинг олиймақомлигидан, қолаверса, мусулмонларнинг бу илоҳий китобга бўлган чексиз эҳтиромлари ва иқромларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир шахснинг ҳаёлида ўзига хос Қуръон шаклланган бўлади. Бу шакл қандоқ бўлиши ўша шахснинг ҳаёлига, Қуръони Карим ҳақида эшитган мақтовларга асосланган бўлади.

Ўқувчиларга одатда Қуръони Карим ҳақида тақдим қилинадиган баъзи илмий маълумотлар эса, мазкур хаёлдаги сиймони такрорламаслиги мумкин. Чунки Қуръони Карим ҳаёлий нарсаси эмас, воқеъликдир.

Зотан, Исломнинг ўзи воқеълик динидир. Аллоҳ таоло уни хаёл учун эмас, воқеъликда яшаш учун юборгандир.

Ўша динга Аллоҳ таоло фариштани эмас, воқеъликдаги ҳамма танийдиган, бошқалар каби инсоний сифатларга эга бўлган зот Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни пайғамбар қилиб танлади. Ҳар бир одамга жорий бўладиган нарсалар у зотга ҳам жорий бўлар эди.

Ана шу шароитда пайғамбарлик қилишлари ҳақиқий мўъжиза эди. Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам фаришта ёки ғайриоддий шахс бўлганларида одамлар бу фаришта бўлгани ёки ғайриоддий бўлгани учун Аллоҳ таолонинг амрларини бажармоқда, биз эса оддий одаммиз, деб баҳона топган бўлар эдилар.

Ўша диннинг муқаддас дастури бўлган Қуръони Карим ҳам воқеъликдаги китоб бўлиши лозим эди. Агар бу китоб ҳаёл аралаш, осмонда турадиган китоб бўлганида одамлар унга амал қилмаслик учун баҳона топар эдилар.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг самовийлигини, муқаддаслигини, бузулмаслигини, мўъжизалигини ўз ҳузурида етти осмоннинг устида собит қилиб қўйди.

Аммо, шу билан бирга, уни ерга нозил қилиб, ер юзида яшайдиган бандаларига омонат шаклида топшириб ҳам қўйди. Аллоҳ таоло мусулмон умматига ўзининг охирги ва қиёматгача турадиган китоби бўлмиш Қуръони Каримни бериш билан бирга, уни ўқиш-ўрганиш ва сақлашни ҳам топширди.

Ушбу ожизона тақдим қилинадиган сатрларда Қуръони Каримнинг мазкур икки ҳолати ҳам бор. Аллоҳ таолонинг Ўз китоби васфида айтган сўзлари ҳам бор. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларига Аллоҳ таоло томонидан нозил қилинган муқаддас китоб ҳақида айтган сўзлари ҳам бор.

Мусулмон умматининг бу китобни қабул қилиб олиб, ўрганиб, уни сақлаш маъносида қилган фидокорликлари ҳам бор.

Зотан, Қуръони Каримнинг мўъжизакорлиги ҳам унинг

ерда, одамлар ичида туриб, бошқалардан устун бўлишидадир.

Зотан, Қуръони Каримнинг мўъжизакорлиги унинг ерда, одамлар ичида туриб, бошқа китоблар сингари бузулиб кетмаганидадир.

كتاب فضائل القرآن

ҚУРЪОН ФАЗИЛАТЛАРИ КИТОБИ

وفيه أربعة أبواب وخاتمة

ТЎРТ БОБ ВА ХОТИМАДАН ИБОРАТ

الباب الأول

Б И Р И Н Ч И Б О Б

في فضائل القرآن وحامله ومعلمه

ҚУРЪОН, УНИНГ ҲОФИЗЛАРИ ВА МУАЛЛИМЛАРИ ФАЗИЛАТЛАРИ ҲАҚИДА

Аввал ҳам айтиб ўтилганидек, Қуръони Каримнинг ўзига хос тавсифини қилишга инсоннинг тили ҳам, қалами ҳам ожиз.

Бу улуғ китобнинг энг олий васфи уни нозил қилган Зот Аллоҳ таолонинг Ўз китобида келтирган ояти карималаридир.

Кўпдан буён Қуръони Каримнинг ўзида, шу китоб

ҳақида келган оятларни бир жойга тўплаб ўқувчиларга тақдим қилиш ниятимиз бор эди. Қулай фурсат келганида ўша орзун амалга оширишга қарор қилдик.

Аммо баъзи бир эътиборларга кўра, ҳамма оятларни келтира олмадик. Келтирган оятларимизни ҳам турли мавзуларга бўлиб, ораларига инсоний сунъийлик кўшгимиз келмади.

Аввал шарҳ қилаётган китобимизда келган уч оятни каримани келтириб туриб, кейин бошқаларини келтиришни лозим кўрдик.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : أَبْـبِـبْـبِـبْـبِـبْـبِـبْ

Аллоҳ таоло:

«Албатта, у Қуръони Каримдир. У Сақланган китобдадир. Уни фақат покланганларгина ушлайдир. У оламларнинг Роббисидан туширилгандир» (Воқеа, 77–80), деган.

Ушбу Қуръони Каримнинг ўзини ва сифатларини баён қилувчи оятлардан олдин келган ояти карималарда Аллоҳ таоло юлдузларнинг жойлари билан қасам ичган.

Ўша оятларда юлдузларнинг жойлари билан қасам ичишдан мақсад Қуръони Каримни тасдиқлашдир.

Демак, Аллоҳ таоло қасам ичиб қуйидаги ҳақиқатларни таъкидламоқда.

«Албатта, у Қуръони Каримдир».

Албатта, ўша Муҳаммад алайҳиссаломга туширилган
ва динсизлар инкор қилаётган нарсa– Қуръони Карим.

«У Сақланган китобдадир».

Яъни, Қуръони Карим ўзгариш, алмаштиришдан ва барча сақланиш лозим бўлган нарсалардан сақланган Лавҳул Махфуз, деб номланган китобдадир. Шундоқ бўлганидан кейин, Қуръони Карим ҳам ўзгаришдан,

алмаштиришдан ва барча сақланиш лозим бўлган нарсалардан сақланган китобдир.

«Уни фақат покланганларгина ушлайдир».

Яъни, Қуръони Каримни ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан турли нолойиқ нарсалардан Аллоҳ таоло томонидан покланган фаришталаргина ушлайдилар. Бошқалар ушлай олмайдилар.

Шунингдек, Қуръони Каримни жанобатдан ва кичик нопокликлардан тозаланиб, ғусл ва таҳорат қилган мўмин-мусулмонларгина ушлайдилар. Қуръони Каримни ушлаш учун таҳоратли бўлиш вожиблиги ҳақидаги ҳукм ушбу ояти каримадан олинган.

Ушбу ояти кариманинг маъноси ҳам, ҳукми ҳам Қуръони Карим Аллоҳнинг наздида қанчалик улуғ эътиборга сазовор эканини яққол кўрсатади.

«У оламларнинг Роббисидан туширилгандир».

Ҳа, Қуръони Карим тўлалигича, ҳар бир ҳарфигача барча оламларнинг Роббиси, Холиқи, Розиқи, Тарбиячиси ва Тадбирини қилувчиси бўлмиш Аллоҳ таоло томонидан туширилгандир. Унинг бирор ҳарфи ҳам Аллоҳдан бошқага мансуб эмас.

وَقَالَ تَعَالَى: وَوَوِّضُيْ بِرَبِّهِ نَا

Аллоҳ таоло яна:

«Эй одамлар! Сизга Роббингиздан бурҳон келди ва сизга аниқ нурни нозил қилдик» (*Нисо, 174*), деган.

Ушбу бурҳон Қуръони Каримдир.

Ушбу бурҳон Аллоҳ таоло ягоналигининг бурҳонидир.

Ушбу бурҳон Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳақликлари бурҳонидир.

Ушбу бурҳон Исломнинг икки дунё саодатига элтувчи дин эканининг бурҳонидир.

[illegible]

«Ана шунга ўхшаш, Биз сенга Ўз амримиздан бир руҳни ваҳий қилдик. Сен китоб нималигини ҳам, иймон нималигини ҳам идрок қилмас эдинг. Лекин Биз уни бир нур қилдикки, у билан бандаларимиздан кимни хоҳласак, ҳидоят қилурмиз. Албатта, сен тўғри йўлга ҳидоят қилурсан.

Яъни, аввалги пайғамбарларга ваҳий қилганимиздек, Биз сенга ўз ихтиёримиз ва амримиз ила инсониятга маънавий руҳ—жон қилиб, Қуръонни туширдик. Аллоҳ таоло бу ояти каримада Қуръони Каримни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий орқали юборган сўнгги китобини руҳ—жон, деб атамоқда.

Дарҳақиқат, Куръони Карим инсоният учун энг маъбул, энг зарур маънавий руҳдир.

Фақат у билангина инсоният маънавий жиҳатдан тирик бўла олади.

Қуръон Аллоҳнинг каломидир. Уни Аллоҳ таолонинг

Ўзи Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий орқали нозил қилган.

Кофир ва мушриклар даъво қилаётгандек, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръонни ўзлари тўқиб олган эмаслар.

Чунки ваҳий келмасдан олдин:

«Сен китоб нималигини ҳам, иймон нималигини ҳам идрок қилмас эдинг».

Ўқишни, ёзишни ўрганмаган уммий эдинг, дин нима, диёнат нима, ваҳий нима, илоҳий китоб нима билмас ҳам эдинг. Агар буларни билганингда ўқиб-ўрганганларидан таъсирланиб, ўзига дин тўқиб олди, китоб нозил бўлди, деб даъво қилмоқда десалар бўлар эди.

«Лекин Биз уни бир нур қилдикки, у билан бандаларимиздан кимни хоҳласак, ҳидоят қилурмиз».

Ўша китобни–Қуръонни сен тўқиганинг йўқ. Уни Биз ўзимиз бир нур қилиб қўйдик. Ўша нур ила бандаларимиздан кимни хоҳласак, жоҳилият зулуматларидан Ислом-иймон ёруғлигига чиқарамиз. Ушбу китобга амал қила бориб,

«Албатта, сен тўғри йўлга ҳидоят қилурсан».

«Осмонлардаги нарсалар ва ердаги нарсалар Уники бўлган Аллоҳнинг йўлига (ҳидоят қилурсан). Огоҳ бўлингким, барча ишлар Аллоҳагина қайтур».

Яъни, эй Муҳаммад, сен одамларни ҳидоят қиладиган тўғри йўл–осмонлару ердаги барча нарсаларнинг молики бўлмиш Аллоҳ таолонинг йўлидир. Сен Аллоҳнинг китоби ваҳийлари ила Аллоҳнинг бандаларини Аллоҳнинг тўғри йўлига ҳидоят қилурсан. Эй одамлар!

«Огоҳ бўлингким, барча ишлар Аллоҳагина қайтур».

Аллоҳ таоло яна:

«Бу китобда шак-шубҳа йўқ, у такводорларга ҳидоятдир» (Бақара, 2), деган.

Яъни, Қуръони Карим шундай китобки, унинг ҳақлигига ҳеч шак-шубҳа йўқ. Унда ҳамма нарса очиқ-ойдин, аниқ-равшандир.

Қуръони Каримнинг яна бир сифати «тақводорларга ҳидоятдир».

Ҳидоят лутф билан мақсадга эриштиргувчи йўлни кўрсатишдир. Тақводорлар эса, уқубатга элтгувчи нарсалардан сақланадиган кишилардир.

Демак, Қуръони Карим ҳидоятдан баҳраманд бўлиш учун тақводор бўлиш керак экан. Тақвосиз қалбга Қуръони Карим ҳидоят солмайди. Кимки Қуръони Каримдан ҳидоят олибдими, демак, унда тақво бор экан.

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, сенга равшан оятларни туширдик, уларга фақат фосиқларгина куфр келтирур» (*Бақара, 99*), деган.

Қуръони Карим оятларини Аллоҳ таоло очоидин, равшан қилиб туширган, уларни инсоф билан ўрганган ҳар бир инсон, албатта, иймон келтиради. Фақат фосиқ ва табиати бузуқларгина куфр келтиришади.

Аллоҳ таоло яна:

«У сенга китобни ҳақ ила, ўзидан аввалги нарсани тасдиқловчи қилиб туширди. Ундан олдин одамларга ҳидоят қилиб Таврот ва Инжилни туширди.

Ва Фурқонни ҳам туширди...»

Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганларга шиддатли азоб бор. Аллоҳ азиз ва интиқом олувчи зотдир» (*Оли Имрон, 3–4*), деган.

Аллоҳ ягона бўлганидан, башариятни тўғри йўлга бошловчи, илоҳий китоблар туширувчи масдар ҳам ягонадир. Бу ҳақиқатни Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга хитоб орқали баён қилмоқда:

«У сенга китобни ҳақ ила, ўзидан аввалги нарсани тасдиқловчи қилиб туширди».

Демак, Муҳаммад алайҳиссаломга тушган китобни ҳам Аллоҳнинг ўзи туширган, китобларнинг тушиши башарият учун янгилик эмас, Қуръон ҳам аввалги тушган илоҳий китобларнинг давоми, холос.

Ушбу ҳақиқатни бу китобнинг ўзидан аввалги китобларни тасдиқловчи қилиб туширилганлигидан ҳам билиб олса бўлади.

Аҳли китоблар—яхудий ва насоролар Муҳаммад алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларини ва у зотга туширилган Қуръонни инкор қилиб, биз ҳақиқий Пайғамбарга эргашганлармиз, биз ҳақиқий китоб эгаларимиз, бу масалани биз яхши биламиз, Муҳаммад Пайғамбар эмас, Қуръон Аллоҳнинг ҳузуридан тушган китоб эмас, деган гапларни тарқатишган эди.

Ушбу оят мазкур даъволарнинг таги пуч эканини исботлаб келмоқда. Шу боисдан ҳам умум-илоҳий китоблар ичида яҳудий ва насороларга туширилган китоблар алоҳида зикр этилмоқда:

«Ундан олдин одамларга ҳидоят қилиб Таврот ва Инжилни туширди».

Ўз вақтида Таврот ва Инжил илоҳий китобларини ҳам Аллоҳнинг ўзи одамларни ҳидоятга бошлаш учун туширган эди.

Илоҳий китобларни туширувчи Зот битта—Аллоҳ таоло, уларни туширишдан мақсад ҳам битта—одамларни ҳидоятга бошлаш.

Бу ўринларда мақсад Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканини исботлаш бўлганидан, унинг шаънини улуғлаб, яна бир бор зикр қилмоқда:

«... ва Фурқонни ҳам туширди».

Фурқон Қуръони Каримнинг сифати бўлиб, фарқловчи, ажратувчи деган маъноларни англатади. Чунки у ҳақдан ботилни, яхшидан ёмонни фарқлаб, ажратиб берган китобдир. Ана шу китобни ҳам Аллоҳнинг ўзи туширган.

Яҳудий ва насороларнинг даъволари ғирт ёлғон.

Сўнгра Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганларга каттик азоб бўлиши ҳақида қўрқинчли хабарлар келади:

«Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганларга, ўшаларга шиддатли азоб бор».

Аллоҳнинг оятларига куфр келтирганлар Муҳаммад алайҳиссаломга, Исломга, Қуръонга куфр келтирганлардан иборат. Демак, мазкур ҳақиқатларни инкор қилганларга шиддатли азоб бор.

«Аллоҳ азиз ва интиқом олувчи зотдир».

Мазкур кофирларга шиддатли азоб беришга, албатта, Аллоҳнинг қудрати етади. Чунки У азиз–хоҳлаган ишини қила оладиган, биров ундан ғолиб кела олмайдиган Зот. Чунки у ўзига осий бўлганлардан интиқом олувчи Зот.

Аллоҳ таоло яна:

«У сенга китобни туширган Зотдир. Унда муҳкам – ойдин оятлар ҳам бор ва улар китобнинг аслидир ва муташобих оятлар ҳам бор. Қалбларида хидоятдан оғиш борлар, фитна мақсадида ва уни таъвил қилиш мақсадида ундан муташобих бўлганига эргашадир. Унинг таъвилини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмас. Илмда собит бўлганлар эса, унга иймон келтирдик, барчаси Роббимиз ҳузуридандир, дерлар. Ва фақат ақл эгаларигина эсларлар» (*Оли Имрон, 7*), деган.

Ушбу ояти каримада Қуръони Каримнинг оятлари иккига–муҳкам ва муташобихга бўлиниши ҳақида сўз кетмокда. «Муҳкам» сўзи «маҳкам», «очиқ-ойдин», «бошқа ёққа буриб бўлмайдиган» деган маъноларни англатади.

«Муташобих» сўзи эса, «ўхшаш», «бирини биридан ажратиш қийин», «бир неча маъноларни англатадиган», деган маъноларни билдиради. Қуръони Карим оятлари ҳам муҳкам ва муташобихга бўлинади. Бунинг ўзи алоҳида бир илм бўлиб, Қуръон илмлари фани бўйича мутахассис

уламолар буни махсус ўрганадилар. Биз ўрганаётган ояти карима худди шу мавзуда сўз юритмоқда. Бу ояти кариманинг аввалида, юқорида зикр қилинган сифатларга эга бўлган Аллоҳ:

«У сенга китобни туширган Зотдир», деб Муҳаммад алайҳиссаломга хитоб қилмоқда.

Китобдан мурод–Қуръони Карим.

«Унда муҳкам – ойдин оятлар ҳам бор ва улар китобнинг аслидир ва муташобих оятлари ҳам бор».

Қуръони Каримда келган муҳкам–ойдин оятларнинг маънолари равшан, тушунилиши ҳам осон. «Улар китобнинг аслидир», яъни ўша муҳкам оятлар Қуръоннинг аслини ташкил қиладилар.

Шу билан бирга, Аллоҳ ирода қилган ҳикмат учун Қуръонда муташобих–бир-бирига ўхшаш маъноларни билдирадиган, турлича маънога буриш мумкин бўлган оятлар ҳам бор.

Лекин булар жуда ҳам оз бўлиб, кишиларнинг иймонини синашга хизмат қиладилар.

«Қалбларида ҳидоятдан оғиш борлар фитна мақсадида ва уни таъвил қилиш мақсадида ундан муташобих бўлганига эргашадир».

Демак, аслида эътиқоди бузук кишиларни фош қилишда муташобих оятлар иш берар экан. Қалбида марази бор кишилар ақийда ва шариатнинг нозик усулларини очик-ойдин баён қилиб берган муҳкам оятларни бир четга суриб қўйиб, ғойибдан эшитиш орқали собит бўладиган хабарларга, турли маъноларга далолат қиладиган муташобих оятларга фитна кўзиш, уни таъвил қилиш мақсадида эргашар эканлар.

«Таъвил» сўзи бирор сўз ёки тушунчани сиртқи маъносидан бошқа маънога кўчириш, деган маънони англатади.

Қалбларида ҳидоятдан оғиш бор бўлган мазкур

кишилар муташобих оятларни ўзларига қурол қилиб олиб, фитна кўзиш учун ўз ҳавою нафсларига мувофиқ таъвил қиладилар. Ҳолбуки, муташобих оятларнинг таъвилини ҳамма ҳам билавермайди:

«Унинг таъвилини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмас».

Муташобих оятларнинг ҳақиқий таъвилини фақат Аллоҳ таолонинг ўзигина билади. Шунинг учун мўмин-мусулмон кишилар муташобих оятларнинг таъвилига машғул бўлмасдан, уни Аллоҳ таолонинг ўзига ҳавола этишлари керак.

«Илмда собит бўлганлар эса, унга иймон келтирдик, барчаси Роббимиз ҳузуридандир, дерлар».

«Илмда собит бўлганлар»—бандалар ичида илмнинг олий даражасига етган уламолардир.

Улар илмда собит бўлганлари учун кўп нарсдан хабардор бўладилар ва шу боисдан ҳам, муташобихга иймон келтирдик, барчаси (яъни, оятларнинг барчаси)—муҳками ҳам, муташоҳиби ҳам Роббимиз ҳузуридандир, дейдилар.

Дарҳақиқат, олимлар ўзларининг илмий чегараларини аниқ тушуниб етадилар, Аллоҳнинг илми чегарасиз эканини яхши биладилар. Ҳамда ўрни келганда ҳеч иккиланмай, ўзларининг ожиз жойларини эътироф қиладилар.

Аммо ҳақиқий илмдан бебаҳра, чаласавод кишилар эса, ўзлари билган озгина нарсани, дунёдаги бор илм шу, деб тушунадилар ва ундан бошқа ҳамма нарсани инкор этиб, ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам овора қиладилар. Ушбу ҳақиқатларни:

«...фақат ақл эгаларигина эсларлар». Бундай нарсалардан ақл эгаларигина ваъз-насихат ва ибрат оладилар.

Аллоҳ таоло яна:

«Қуръонни тадаббур этиб кўрмайдиларми?! Агар у Аллохдан бошқанинг ҳузуридан бўлганда, ундан кўп ихтилофлар топар эдилар» (Нисо, 82), деган.

Қуръонни тадаббур қилиш, яъни, уни чуқурроқ англашга интилиш жуда зарур ишдир. Исломни билмоқчи бўлган одам, ҳақиқатни англамоқчи бўлган киши бевосита Қуръони Каримга мурожаат қилмоғи керак. Қуръонга мурожаат этиб, уни тадаббур қилиб кўрган одам ҳақиқатни англаб етади.

У илоҳий китобдир, унинг илоҳийлигини тадаббур қилган одам буни дарҳол англайди. Чунки Қуръонни жиддий ўрганишга киришган одам унда ҳеч қандай зиддият йўқлигини пайқайди.

«Агар у Аллохдан бошқанинг ҳузуридан бўлганда, ундан кўп ихтилофлар топар эдилар».

Албатта, инсон ақли етганича ўрганади. Ҳеч ким:

«Мен Қуръонни охиригача фаҳм этдим, бундан бошқа тушунча бўлиши мумкин эмас», дея олмайди.

Қуръон илоҳий мўъжиза, инсон эса, унинг қаршисида ожиздир. Ўша ожиз инсон ўзининг ожизона ақли ила кўпгина қуръоний ҳақиқатларни кашф этади. Бу эса унинг хидоятига сабаб бўлади.

Тажрибада собит бўлишича, баъзи инсонларнинг хидоят йўлига тушишига биргина қуръоний оятни тадаббур қилиш ҳам кифоя қилмоқда.

Аллоҳ таоло яна:

«Бу одамлар учун баён ва такводорлар учун хидоят ва мавъизадир» (Оли Имрон, 138), деган.

Яъни, бу Қуръон ҳамма учун баёнотдир.

Қуръони Карим ўтмишни ҳозир, ҳозирни келажак билан боғлаб турувчи, ҳамма нарсани баён қилувчидир. Шу билан бирга, «такводорлар учун хидоят ва мавъизадир».

Қуръони Карим ҳамма одамларга баёнот бўлиб

келаверади, аммо ундан фойда олиш тақводорларгагина насиб этади. Мўминлар ва тақводорларгина ундан ҳидоят топадилар ва мавъиза-ибрат оладилар. Маълумки, иймон билан тақво бир-бирига боғлиқ нарсалардир.

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, сизларга Аллоҳдан нур ва ойдин Китоб келди.

У билан Аллоҳ Ўз розилигини истаганларни салом йўлларига бошлар ва уларни Ўз изни ила зулматлардан нурга чиқарар. Ҳамда сироти мустақимга ҳидоят қилар» (*Моида, 15–16*), деган.

Ушбу ояти каримада зикр қилинган «нур»дан мурод, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Ислом дини, «ойдин Китоб»дан мурод эса, Қуръони Каримдир.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам инсониятга келтирган нарса нурдир. Буни иймон насиб этган кишилар биладилар. Исломга киришлари билан жоҳилият зулматидан иймон нурига чиққанларини ҳис этадилар.

Қуръони Каримни иймон ва ихлос билан ўрганганларида, унинг ойдин Китоб эканини тушунадилар.

Бу ойдин Китоб нималар қилишини кейинги оят баён қилади:

«У билан Аллоҳ Ўз розилигини истаганларни салом йўлларига бошлар ва уларни ўз изни ила зулматлардан нурга чиқарар. Ҳамда сироти мустақимга ҳидоят қилар».

Ўша ойдин Китоб–Қуръон билан Аллоҳ таоло ўз розилигини истаб мусулмон бўлган бандаларини салом (тинчлик) йўлларига бошлайди.

Ислом–тинчлик дини.

Ислом туфайли, Қуръон туфайли инсоннинг кўнгли тинч бўлади, ўзи тинч бўлади, оиласи, шаҳар, кишлоғи, жамияти, давлати ва бутун дунё тинч бўлади.

Мусулмон инсоннинг ҳаёти тинч бўлади. У ўзи

яшаётган борлиқ билан тинч алоқада бўлади. Атроф-муҳит тинч бўлади. Умуман, шомил ва комил тинчлик бўлади.

Тинчликнинг барча йўлларига фақат мусулмон бўлган, унинг розилигини истаган бандаларгина Аллоҳ томонидан ҳидоят қилинадилар.

Шунинг учун ҳам, инсоният ҳақиқий тинчликни хоҳлайдиган бўлса, мусулмон бўлиши шарт.

«Уларни ўз изни ила зулматлардан нурга чиқарар».

Ушбу жумладаги «зулматлар» сўзига алоҳида эътибор бериш керак. Зулматлар кўплик сонидан келмоқда, нур эса, бирликда.

«Нур»дан мурод–Ислом, «зулматлар»дан мурод эса–Исломдан бошқа динлар.

Исломдан ўзга ҳар қандай дин, у қайси ном билан аталишидан қатъи назар, зулматдир. Ким уларни ихтиёр қилса, нурни қўйиб, зулматни ихтиёр этган бўлади. Адашувга, ҳасоратга юрган бўлади.

Кимки Қуръонга иймон келтирса, Исломга кирса, қоронғуликдан нурга чиққан бўлади. Нурга соҳиб бўлганлар эса, адашмайдилар. Чунки Аллоҳнинг Ўзи уларни зулматдан нурга чиқаради:

«Ҳамда сироти мустақимга ҳидоят қилар».

Тўғри йўлга бошлайди. Бинобарин, аҳли китоблар ҳам ўзларининг бузуқ ақийда ва шариатларини қўйиб, Аллоҳ уларга юборган Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломга, Қуръонга иймон келтиришлари ва Исломга амал қилиб, қуфр ва жоҳилият зулматларидан иймон нурига чиқишлари лозим. Сироти мустақим шудир.

Аллоҳ таоло яна:

«Ва Биз сенга китобни ҳақ ила, ўзидан олдинги китобни тасдиқловчи ва унинг устидан назорат этувчи қилиб нозил қилдик» (Моидда, 48), деган.

Қуръон, ундан келиб чиқадиган Ислом шариати Аллоҳ томонидан тушган. Уни туширувчи бутун борлиқнинг

Робби Аллоҳ таолонинг Ўзи.

Ким уни инкор этса, Аллоҳни инкор этади. Ким Қуръонни ҳурматсиз қилса, Аллоҳни ҳурматсизлаган бўлади. Ислом шариатига нисбатан паст назар билан қараган кимса Аллоҳга паст назар билан қараган бўлади.

Қуръон ва шариат таълимотлари ила иш тутишдан бош тортган одам Аллоҳнинг таълимотларидан бош тортган бўлади. Ким шундай қилса, ҳеч қандай ҳолда ўзини мусулмон аташга ҳаққи йўқ.

Қуръони Карим бу оятда қандай сифатланаётганига қаранг:

«ўзидан олдинги китобни тасдиқловчи ва унинг устидан назорат этгувчи».

Яъни, Қуръони Карим ўзидан олдинги китобларда келган илоҳий таълимотларни тасдиқлайди. У охири ва боқий китоб, шунинг учун ҳам олдинги китобларга ҳақиқий баҳони у беради.

Қуръони Карим охириги китоб бўлгани учун ҳам ҳамма таълимотлар устидан нозир ва ҳакамдир. Улардаги ихтилоф ва келишмовчиликлар ҳақидаги ҳукмлар ҳам Қуръондан чиқади.

Аллоҳ таоло яна:

«Бу Биз туширган китоб муборакдир, ўзидан олдингини тасдиқловчидир. Уммул Қуро(шаҳарлар онаси)ни ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учундир. Охиратга иймон келтирганлар унга иймон келтирурлар. Ва улар намозларини муҳофаза қилурлар» (*Анъом*, 92), деган.

Бу ояти қаримада Аллоҳ таоло ўзининг сўнгги китоби Қуръони Каримнинг баъзи васфларини келтирмоқда.

«Бу Биз туширган китоб муборакдир».

Унинг баракаси ҳамма томондандир: у тушган жой муборак жойдир; уни туширган зот муборакдир; уни қабул қилиб олган зот муборакдир; уни татбиқ қилган уммат

муборакдир. Унинг сўзлари оз бўлса ҳам, маънолари баракалидир. Уни ўқиб англаган, амал қилган инсоннинг умри, ризқ-рўзи баракали бўлади.

«...ўзидан олдингини тасдиқловчидир».

Яъни, Қуръони Карим ўзидан олдин келган бошқа илоҳий китобларни тасдиқловчи ҳам бўлиб келгандир. Бу китобни туширишдан мақсад:

«Уммул Қуро(шаҳарлар онаси)ни ва унинг атрофини огоҳлантиришнинг учундир».

Уммул Қуро деб, Маккаи Мукаррама назарда тутиляпти. Бу муқаддас шаҳар араблар орасида қадимдан шу ном билан ҳам машҳур бўлган.

Чунки бу муборак шаҳарда Аллоҳга ибодат этиш учун қурилган дунё ва башарнинг биринчи уйи «Байтуллоҳ» бор. Бу уйни Аллоҳ ҳамма учун суюкли ва омонлик маскани қилиб қўйган.

Охирги Пайғамбарининг туғилишини ҳам худди шу шаҳарда бўлишини ирода қилган. Ўзининг охирги китоби Қуръони Каримни ҳам шу шаҳарда нозил эта бошлаган. Бу китобни нозил қилишдан мақсад, аввал айтилганидек:

«Уммул Қуро(шаҳарлар онаси)ни ва унинг атрофини огоҳлантиришнинг учундир».

Ушбу жумланинг тафсири, у ҳақда айтилган фикр-мулоҳазаларни ўрганар эканмиз, Қуръони Карим ҳақиқий илоҳий мўъжиза эканига, уни тушунишда одамлар илмига қараб турли ҳолларга тушишлари ҳам мумкинлигига ишонч ҳосил қиламиз.

Ушбу оятлар нозил бўлган пайтда кишилар Аллоҳ таоло Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръонни Макка шаҳри ва унинг атрофини огоҳлантириш, тўғри йўлга солиш учун нозил қилибди, деб кетаверганлар.

Кейинроқ баъзи Ислом душманлари Муҳаммад аввал фақат Макка ва унинг атрофидаги баъзи жойларни қўлга олишни мақсад қилиб қўйган эди, шу боисдан ҳам

Қуръонни дастлабки босқич оятларида: «Уммул Қуро(шаҳарлар онаси)ни ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учундир», дейилган, деб даъво қилганлар.

Мусулмон уламолар бундай душманларга қарши кучли хужжат-далиллар билан ўз вақтида жавоб берганлар: «Дастлабки оятларданок Ислом бутун дунё учун эканлигини билдирувчи очиқ-ойдин далиллар кўп, улардан: Анбиё сурасидаги «Биз сени фақат оламларга раҳмат қилиб юбордик» ояти, Сабаъ сурасидаги «Биз сени фақат барча одамларга башоратчи ва огоҳлантирувчи қилиб юбордик», оятлари ана шундай очиқ-ойдин далиллардир», деганлар.

Кейинроқ илм тараққий этиб, жумладан, жуғрофия илмидаги буюк кашфиётлар натижасида олимлар Маккаи Мукаррама ер куррасидаги қуруқликнинг энг маркази эканини аниқладилар.

Бу кашфиётларидан сўнг шаҳар ва қишлоқларнинг шимолий қутбини ва Маккаи Мукаррамага нисбатан жойлашиш даражасига қараб қиблани аниқлайдиган жадвал ва асбоблар ихтиро қилинди. Энг муҳими,

«Уммул Қуро(шаҳарлар онаси)ни ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учундир» деган ибора, аслида, бутун оламларни даъват қилиш учундир, деган маънода эканини тушуниб етишди.

Ҳа, бу китоб шундай китоб. Унга иймон келтириш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди.

«Охиратга иймон келтирганлар унга иймон келтирурлар».

Уларнинг охиратга иймон келтиришлари, Пайғамбарга ва у зотга Аллоҳ китоб туширишига ҳам иймон келтириш демакдир. Шунингдек, уларнинг охиратга иймон келтиришлари, охиратдан умидвор бўлишлари яна бошқа кўплаб эзгу ишларга ҳам чорлайди. Хусусан:

«...улар намозларини муҳофаза қилурлар».

Чунки намоз иймоннинг тасдиғидир. Кимнинг охиратга иймони бўлса, Қуръонга иймон келтиради ва намоз ўқийди.

Аллоҳ таоло яна:

«Биз туширган бу китоб муборакдир. Бас, унга эргашинглар. Ва тақво қилинглар. Шоядки, раҳм қилинсангизлар.

«Биздан аввалги икки тоифага китоб туширилган, уларнинг дарсларидан ғофилмиз», демасликларингиз учун.

Ёки «Агар бизга китоб туширилганда, улардан кўра хидоятлироқ бўлар эдик», демасликларингиз учун, батахқиқ, сизга Роббингиздан очиқ ҳужжат, хидоят ва раҳмат келди. Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарган ва улардан юз ўгирган кимсадан ҳам золимноқ киши борми? Тезда оятларимиздан юз ўгирганларни юз ўгирганлари туфайли ёмон азоб ила жазолармиз» (*Анъом, 155–157*), деган.

Қуръони Карим кўплаб етук сифатларга мушарраф китобдир. У дунёга ҳам, охиратга ҳам баракадир. Аллоҳ таоло ушбу оятларда Қуръони Каримнинг сифатларини ва уни нозил қилишдан мақсаднинг баъзи маъноларини баён қилади.

«Биз туширган бу китоб муборакдир».

Бу ҳақиқатни Қуръони Каримга алоқаси бўлган ҳар бир мусулмон яхши билади. Агар дунёда яшашдан мақсад икки дунёнинг баракасига эришмоқ бўлса:

«Бас, унга эргашинг».

Ундан ўзга эргашишга арзигулик нарсая йўқ. Бошқалар баракасиз нарсалар. Уларга эргашганлар икки дунёда мақсадларига эриша олмайдилар. Қуръонга эргашиш билан бирга, тақво ҳам бўлиши зарур.

«Ва тақво қилинглар».

Чунки тақвосиз Қуръонга эргашишни тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Агар инсон тақво ила Қуръонга эргашса:

«Шоядки, раҳм қилинсангизлар».

Келгуси ояти карима бевосита аввалдан аҳли китоб бўлмаган одамларга қаратилган.

Ушбу оят ила уларнинг ҳеч бир узрлари қолмайди. Улар Исломга, Қуръонга амал қилмаслик учун бирон-бир баҳона топа олмайдилар. Улар баҳона қилишлари мумкин бўлган ҳар бир нарсага жавоб тайёр бўлди. Аллоҳ уларга:

«Биздан аввалги икки тоифага китоб туширилган, уларнинг дарсларидан ғофилмиз», демасликларингиз учун» Қуръонни туширдик, демоқда.

Яъни, Қуръони Карим нозил қилинмаганда, улар биздан аввалги икки тоифага—яхудий ва насронийларга китоб туширилган (Таврот ва Инжил), улар ўша китобни дарс қилиб ўқишган, улар бандалик қилсалар бўлади. Аммо бизга ҳеч қандай китоб тушгани йўқ, шунинг учун биз хоҳлаганимизни қилишга ҳаққимиз бор, дейишлари мумкин эди. Энди айта олмайдилар. Чунки Қуръон тушди.

Қуръон охирги шариатнинг китоби бўлгани учун фақат арабларга эмас, ҳамма халқларга илоҳий дастур бўлиб тушди. У ҳамма халқларнинг бўйин товлаш учун қиладиган баҳоналарини бекорга чиқарди.

«Агар бизга китоб туширилганда, улардан кўра хидоятлироқ бўлар эдик, демасликларингиз учун».

Бу ҳам ўзларига алоҳида китоб тушмаганини баҳона қилиш, ҳатто бошқа аҳли китобларга таъна қилиш маъносини ўз ичига олади. Мана шу ва шунга ўхшаш баҳоналар билан ўзингизни олиб қочмаслигингиз учун:

«...батаҳқиқ, сизга Роббингиздан очик ҳужжат, хидоят ва раҳмат келди».

Қуръони Карим борлиғи билан очик ҳужжатдир.

Қуръони Карим Аллоҳ таолонинг биру борлигига, ягона илоҳ ва Роббилигига, ягона Розик ва Ҳокимлигига

очиқ-ойдин ҳужжатдир.

Қуръони Карим Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳақ Пайғамбар эканликларига, ким у зотга эргашса, нажот топишига очиқ-ойдин ҳужжатдир.

Қуръони Карим ўзининг ҳақиқий илоҳий дастур эканлигига, унга эргашганларга икки дунё саодати йўлини кўрсатишига очиқ-ойдин ҳужжатдир.

Қуръони Карим Ислом динининг ҳақ дин бўлиб, барча замон ва маконга салоҳиятли эканлигига, қиёматгача боқийлигига, кишиларга икки дунё бахтини таъмин қилишига очиқ-ойдин гувоҳдир.

Қуръони Карим инсонларга Роббиларидан келган ҳидоятдир. У кишиларни залолатдан ҳидоятга бошлайди.

Қуръони Карим инсонларга Роббиларидан келган раҳматдир. Ҳам бу дунёда раҳматдир, ҳам у дунёда раҳматдир.

Ҳар бир инсон ушбу очиқ ҳужжат, ҳидоят ва раҳматни нозил қилган Роббул Олабийнга чексиз шукрлар қилмоғи лозим. Аммо одамлар ичида шукр айтиш у ёқда турсин, куфр келтириб, мазкур оятларни ёлғонга чиқарадиганлар ва улардан юз ўгирадиганлар ҳам бор.

«Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарган ва улардан юз ўгирган кимсадан ҳам золимроқ киши борми?»

Албатта, очиқ ҳужжатдан юз ўгирган ва уни ёлғонга чиқарган ҳар қандай одам золим бўлади. Ўзига нисбатан ва ўзгаларга нисбатан зулм қилган бўлади. Чунки у ўша очиқ ҳужжатни ёлғон деб, бошқа ёлғон ҳужжатларни рост ҳужжат сифатида кўрсатишга ҳаракат қилади. Одамларни ҳам шу йўлга бошлайди.

Оқибатда ўзига ҳам, ўзгага ҳам зулм қилади, ҳалокатга учрайди. Бу ҳол оддий очиқ ҳужжатни ёлғонга чиқарган, ундан юз ўгирган одамнинг ҳоли. Энди Аллоҳ таоло томонидан келган очиқ ҳужжатни ёлғонга чиқарган ва

ундан юз ўгирганларнинг ҳоли нима бўлишини билиб олаверинг.

Шунингдек, оддий ҳидоятдан юз ўгирган одам аввало ўзига, қолаверса, ўзгаларга зулм қилган бўлади. Отасининг насиҳатига юрмаган фарзанд ўзига қанчалик зулм қилиши, одамлар орасида маломатларга қолиши ва, ниҳоят, оқибати нима бўлишини тасаввур қилса бўлади.

Энди Холиқининг, унга жон берган, ризқ берган, ҳидоятга йўллаган Роббул Олабийнинг насиҳати—ҳидоятига юрмаган одамнинг аҳволини шунга қиёс қилаверинг.

Агар бир одам иккинчисига раҳмат—раҳм-шафқат кўрсатса-ю иккинчиси ундан юз ўгирса, барчанинг маломатига қолади, золимдан олиниб, золимга солинади. Энди шу ҳолни ўз Роббидан келган раҳматни ёлғонга чиқариб, ундан юз ўгирган одамга таққослаб кўринг.

Аллоҳ таолодан келган Куръони Каримни—очиқ ҳужжат, ҳидоят ва раҳмат бўлмиш китобни ёлғонга чиқариб, ундан юз ўгирганлар ана шундай золимлардир. Дунёда улардан кўра золимок одам йўқ. Улар бу зулмлари эвазига тегишли жазо олишлари муқаррардир.

«Тезда оятларимиздан юз ўгирганларни юз ўгирганлари туфайли ёмон азоб ила жазолармиз».

Улар бундай жазога муносиблардир. Улар нафсларидаги бузуқлик оқибатида куфр келтирганлар, оятларни ёлғонга чиқариб, ундан юз ўгирганлар. Улар нимани кутмоқдалар? Нима учун иймон келтирмайдилар? Ёки кутиб турган бирон нарсалари борми?

Аллоҳ таоло яна:

«Бу сенга у ила огоҳлантиришинг учун ва мўминларга эслатма этиб нозил қилинган китобдир. Кўнглингда ундан танглик бўлмасин» (*Аъроф*, 2), деган.

Аллоҳ таоло Пайғамбари ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Куръони Карим ила ҳеч

нарсага эътибор бермай кофирларни огоҳлантираверишни ва мўминларга эслатма беришни амр қилмоқда. Чунки одамларга Қуръон ила мурожаат қилиш осон эмас. Бу йўлда кўпгина қийинчиликлар келиб чиқади.

Қуръони Каримни одамларга етказишга уринган киши уларнинг ҳавойи нафсларига, шаҳватларига, мансабларига, ижтимоий ўринларига, урфларига ва кўнгилларига ёқадиган бошқа нарсаларга қарши гапириши керак бўлади.

Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари ёлғиз ёки бир қисм иймонли кишилар билан бутун оламдан турли хил танглик кўрганлар.

Шундай бўлса ҳам, Аллоҳ таоло у зотнинг кўнгилларида танглик бўлмаслиги зарурлигини таъкидламоқда. У зоти бобаракот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматлари кўнглида ҳам ҳеч қандай танглик бўлмаслиги керак. Улар Қуръонга жазм ила амал қилишга ўтмоқлари лозим.

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, Биз уларга илм ила муфассал қилинган, иймон келтирган қавм учун ҳидоят ва раҳмат бўлган китобни келтирдик» (*Аъроф, 52*), деган.

Яъни, Биз одамларга Қуръонни келтирдик. У илм ила муфассал қилинган китобдир. Бу азим китобда иймон келтирганлар учун ҳидоят бор. Ким иймон келтирса, ўшанга икки дунёнинг раҳмати бўлади.

Аллоҳ таоло яна:

«Қуръон тиловат қилганда уни тингланглар ва жим туринглар, шояд раҳматга эришсангиз» (*Аъроф, 204*), деган.

Ушбу оятдан уламоларимиз Қуръони Карим тиловат қилинганда унга жим туриб, кулоқ осиш вожиблиги ҳақидаги ҳукмни чиқарганлар.

Ханафий мазҳаби уламолари эса, намозда имом қироат қилганида иқтидо қилувчилар жим кулоқ осиши лозим, деб

хукм чиқарганлар.

Умуман, Қуръон Аллоҳнинг каломи, уни ўқиш, тинглаш, ўрганиш ва унга амал қилиш зарурий ишдир. Ҳар бирининг ўзига яраша зарурати ва ҳаловати бор.

Ушбу ояти каримани ўрганар эканмиз, беихтиёр кейинги пайтларда Қуръони Карим бўйича ўтказилган илмий текширишлар ҳақидаги маълумотлар хотирга тушади.

Илм тараққий этган юртлардан бирида инсоннинг руҳий ўзгаришларини ўрганаётган олимлар қизиқарли бир тажриба ўтказганлар.

Улар тажриба учун тўрт кишини танлаганлар.

Уларнинг бири араб бўлиб, ўз тилини яхши биладиган эътиқодли мусулмон эди.

Иккинчиси, ўз тилини яхши биладиган араб, аммо мусулмон эмас эди.

Учинчиси, эътиқодли мусулмон, аммо араб тилини билмасди.

Тўртинчиси, араб тилини ҳам билмасди, мусулмон ҳам эмасди.

Тажриба ўтказувчи олимлар буларнинг тўртовларига ҳам Қуръони Карим тиловатини эшиттириб, уларда содир бўлаётган руҳий ўзгаришларни кузатганларида, ҳаммаларида ажойиб бир ўзгариш содир бўлаётганини кашф қилганлар.

Бундан минг тўрт юз йил аввал ҳам араб мушрикларининг одамларни Қуръон эшитишдан қаттиқ ман қилиб қўйишлари, эшитган одамнинг унга эргашиб кетишидан қўрқишлари бежиз эмас экан.

Одамларни Қуръон тинглашдан ман қилган Қурайш зодагонларининг бир-биридан беркиниб, тунлари Қуръон тиловатига қулоқ осишлари ҳам бежиз эмас экан.

Бугунги куннинг худосизлари ҳам одамлар маъносини тушунмаса-да, уларнинг қўлларидан Қуръонларини тортиб

олишлари, Қуръон тиловатини бутунлай ман қилишлари ҳам бежиз эмас кўринади.

Аллоҳ таоло яна:

«Алиф. Лаам. Ро. Булар ҳикматли китобнинг оятларидир» (Юнус, 1), деган.

Қуръон Аллоҳ таолонинг ҳикмат тўла китобидир. Унинг ҳар бир сўзи, ҳар бир ояти чексиз ҳикматдан иборатдир. Ундан бошқа китобда бунчалик ҳикматни қидирган одам адашади.

Аллоҳ таоло яна:

«Қачонки уларга очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинганида, Бизга мулоқот бўлишдан умиди йўқлар: «Бундан бошқа Қуръон келтир ёки уни алмаштир», дедилар. Сен: «Мен ўзимча уни алмаштира олмасман. Мен фақат ўзимга ваҳий қилинган нарсасига эргашаман, холос. Албатта, мен Роббимга осийлик қилсам, улуғ куннинг азобидан қўрқаман», деб айт», (Юнус, 15) деган.

Ушбу ояти каримада мушрикларнинг ваҳийга нисбатан бўлган нотўғри муносабатлари баён қилинмоқда. Уларга Аллоҳ таолонинг очиқ-ойдин оятлари тиловат қилинган чоғда, мазкур ояти карималарга иймон келтириб, уларга амал қилиш ўрнига Пайғамбар алайҳиссаломга ножўя гапларни айтдилар.

«Қачонки уларга очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинганида, Бизга мулоқот бўлишдан умиди йўқлар: «Бундан бошқа Қуръон келтир ёки уни алмаштир», дедилар».

Бу гапни ўтакетган жоҳилларгина айтиши мумкин. Улар ваҳий нима эканини билишни ҳам хоҳламайдилар. Унинг кимдан чиққанини ҳам, унинг инсоният учун аҳамиятини ҳам билмайдилар.

Қуръони Карим Аллоҳнинг каломи, мусулмонларнинг ҳаёт дастури. Уни ўзгартириш, алмаштиришга ҳеч

кимнинг ҳаққи йўқ. Ким шундай бўлиши мумкин деб эътиқод қилса, ўйласа, кофир бўлади.

Оятда бундай кимсалар **«Бизга мулоқот бўлишдан умиди йўқлар»**, яъни, қиёматдан умиди йўқлар, дейилмоқда.

Сўнгра Аллоҳ таоло ўз Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга мусулмонларнинг ҳаёт дастури бўлган Қуръон ўрнига бошқа дастур келтиришга ёки уни алмаштиришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ эканини баён этишни амр қилмоқда:

«Мен ўзимча уни алмаштира олмасман».

Ҳа, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мартабалари қанча юқори бўлмасин, Қуръонни, ҳатто унинг бирор ҳарфини алмаштиришга ҳақлари йўқ. У зотнинг вазифалари Аллоҳ таоло томонидан келган ваҳийни, Қуръонни қабул қилиб олиб, шундайлигича кишиларга етказишдир.

«Мен фақат ўзимга ваҳий қилинган нарсага эргашаман, холос».

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳоллари шу бўлганидан кейин бошқа одамлар ваҳийни маҳкам тутиб, ундан қилча ҳам четга чиқмасликлари керак.

«Албатта, мен Роббимга осийлик қилсам, улуғ куннинг азобидан кўрқаман», деб айт».

Яъни, Қуръоннинг ўрнига бошқа нарса келтириб ёки уни алмаштириб, Роббимга осийлик қилсам, улуғ қиёмат кунининг азобига дучор бўлишдан кўрқаман.

Пайғамбар бўлатуриб у зот шунчалик кўрқсалар, Қуръон ўрнига бошқа дастур келтираётган ва унинг оятлари ёки ҳукмларини алмаштираётган оддий одамларни нима деса бўлар экан?!

Аллоҳ таоло яна:

«Ушбу Қуръон Аллоҳдан бошқа томонидан тўқиб чиқарилган эмас. Балки у ўзидан олдингининг тасдиғи

ва китобнинг тафсилотидир. Унда ҳеч шубҳа йўқ. У оламларнинг Роббисидандир.

Ёки ўзи тўқиб олган дерларми? Сен: «Агар ростгўй бўлсангиз, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва (бу ишга) Аллоҳдан бошқа кучингиз етганича кимни хоҳласангиз, чақиринг», деб айт» (Юнус, 37–38), деган.

Қуръони Каримнинг сўз ва маъно жиҳатини ҳам, ҳукм ва ҳидоят жиҳатини ҳам, тарихий ва воқеий жиҳатини ҳам, қисқаси, ҳеч бир жиҳатини Аллоҳдан бошқа зот яратишга қодир эмас. Ҳа,

«Ушбу Қуръон Аллоҳдан бошқа томонидан тўқиб чиқарилган эмас».

Бундай китоб фақат оламларнинг Робби Аллоҳ томонидан бўлиши мумкин, холос. Қанча-қанча одамлар Қуръоннинг ўзини эмас, Қуръонга ўхшаш нарсани яратишга уриндилар. Аммо уларнинг ҳеч бири Қуръони Карим у ёқда турсин, лоақал унинг бир оятига ўхшаш жумлани ҳам келтира олмадилар.

Ўшаларнинг кўплари иймонга келиб, аҳли Қуръон бўлдилар. Қуръоннинг соҳиби эса, Аллоҳ, фақатгина Аллоҳдир.

Шу билан бирга, унинг бошқа сифатлари ҳам бор. Шулардан бири:

«Балки у ўзидан олдингининг тасдиғи»дир.

Яъни, Қуръон ўзидан аввалги Пайғамбар алайҳиссаломларга келган барча китобларнинг ҳақлигини тасдиқловчи китобдир. Яна у:

«китобнинг тафсилотидир».

Яъни, аввалги барча илоҳий китоблардаги маъноларнинг муфассал баёнидир.

«Ёки ўзи тўқиб олган дерларми? Сен: «Агар ростгўй бўлсангиз, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва (бу ишга) Аллоҳдан бошқа кучингиз етганича кимни хоҳласангиз, чақиринг», деб айт».

Гапнинг хулосаси шу. Чўзиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Модомики, кофирлар Қуръонни Муҳаммаднинг ўзи тўкиб чиқарган, дейишаётган экан, демак, уни бошқа бир инсон ҳам ярата оларкан-да?! Уларнинг сўзларидан шу маъно чиқади-да!

Эй охири замон Пайғамбари! Сен ўша Қуръонни Муҳаммаднинг ўзи тўкиб олган деб айтаётган кофирларга:

«Агар ростгўй бўлсангиз, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва (бу ишга) Аллоҳдан бошқа кучингиз етганича кимни хоҳласангиз, чақиринг», деб айт».

Ха, агар шундай бўлса, ўзлари Қуръони Каримнинг ҳаммасини эмас, ҳеч бўлмаса биттагина сурасининг ўхшашини тўкиб келтирсинлар. Озчилик бўлсалар, хоҳлаганларича ёрдамчи чақираверсинлар. Бутун дунё бир бўлиб уринсалар-да, Қуръони Каримдаги энг кичик суранинг ҳам мислини яратишга қодир эмаслар.

Воқеъликда бу таклифни бажаришга уриниб кўрган кофирлар ҳам бўлганлар. Аммо улар ҳеч нарсани эплай олмаганлар. Бу собит ҳақиқатдир. Асрлар, йиллар, ойлар ва кунлар ўтиши билан Қуръони Каримнинг илоҳий мўъжизалиги тобора аёнлашиб бормоқда.

Илм-фаннинг ривожини бунга сабаб бўляпти. Кўпгина илм эгалари иймонга келиб, Исломни қабул этмоқда. Улар нима учун мусулмон бўлдингиз, деган саволга Қуръонни ўкиб чиқиб, бундай китобни Аллоҳнинг Ўзи яратмаса, инсон зоти тўкиб чиқара олмайди, деган фикрга келдим ва мусулмон бўлдим, деб жавоб бермоқдалар.

Аммо қадимда бўлганидек, ҳозир ҳам кўпчилик бу илоҳий китобни ўқимай ёки уни инсоф ила ўрганмай туриб, инкор қиладилар. У ҳақида турли бўлмағур гаплар айтадилар. Ҳаммаларининг–аввалгиларнинг ҳам, кейингиларнинг ҳам Қуръони Карим ҳақидаги гаплари нотўғридир.

Аллоҳ таоло яна:

«Эй одамлар! Сизга ўз Роббингиздан мавъиза, кўксингиздаги нарсага шифо, мўминларга хидоят ва раҳмат келди» (Юнус, 57), деган.

Эй одамлар! Қуръонни ёлғон деманг! Қуръонни фалончи тўқиган, деманг! Унинг тўғрисида шубҳа қилманг!

«Сизга ўз Роббингиздан мавъиза», келди.

У сизларга икки дунё бахтига эришишингиз учун керакли мавъизалар, панд-насихат ва кўрсатмалар йўллади.

Бу Қуръон оддий китоб эмас, у Роббингиз ҳузуридан сизнинг

«кўксингиздаги нарсага шифо» бўлиб келгандир.

У қалбингиздаги руҳий, маънавий дардларингизнинг барчасига шифо бўлиб келди. Шуларнинг қаторида сизнинг ичингиздаги:

«мўминларга хидоят ва раҳмат келди».

Ким Қуръонга иймон келтириб, мусулмон бўлса, у ўша одамни хидоятга бошлайди, Аллоҳнинг раҳматига эриштиради.

Аллоҳ таоло яна:

«Агар сенга нозил қилган нарсамиздан шакда бўлсанг, сендан олдин китобни ўқиганлардан сўра. Батаҳқиқ, сенга Роббингдан ҳақ келди. Бас, ҳеч шубҳа қилгувчилардан бўлма» (Юнус, 94), деган.

Маълумки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир лаҳза ҳам Қуръони Каримнинг ҳақ эканлигига шубҳа қилмаганлар. Аммо бу ояти каримада:

«Агар сенга нозил қилган нарсамиздан шакда бўлсанг, сендан олдин китобни ўқиганлардан сўра», дейилмоқда.

Яъни, сендан олдин ҳам Қуръонга ўхшаш илоҳий китоблар нозил қилганмиз. Ана шуларнинг давомчилари ҳозир ҳам бор, ана ўшалардан сўра, демоқда. Хўш, нима учун бундай демоқда?

Бу ерда гап Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсларига тегишли эмас, балки ушбу оятлар нозил бўлаётган вақт шу сиёқдаги баённи тақозо қилар эди.

Узоқ вақт Маккада Ислом даъвати ривож топмай туриб қолди. Хадижа онамиз ва Абу Толибнинг вафотларидан сўнг кофирларнинг озорлари яна ҳам кучайди. Исро ходисаси бўлиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кечада Маккаи Мукаррамадан Байтул Макдисга, у ердан осмонга чиқиб, меърож қилиб қайтганларидан сўнг баъзи кишилар бу ходисага ишонмай, Исломни тарк этдилар.

Ана шундай нозик бир пайтда тасбит ва қўллаб-қувватлаш зарурлигидан Аллоҳ таоло ушбу оятни нозил қилди.

Оятнинг давомида:

«Батаҳқиқ, сенга Роббингдан ҳақ келди. Бас, ҳеч шубҳа қилгувчилардан бўлма», дейилмоқда.

Яъни, сенга Роббингдан келган Қуръон ҳақдир. Ҳеч-ҳеч шак-шубҳага бора кўрма.

Аллоҳ таоло яна:

«Алиф. Лаам. Ро. (Ушбу) китоб оятлари маҳкам қилинган, сўнгра ҳикматли ва хабардор Зот томонидан муфассал қилингандир» (*Худ, 1*), деган.

Эй одамлар, ушбу зикр қилинганга ўхшаш ҳарфлардан ташкил топган Қуръон сизларга келди. Унинг:

«оятлари маҳкам қилинган».

Яъни, тузилиши пухта, далолат қилиши дақиқ, ҳар бир сўзи чуқур маъноли, ҳамма тарафи бир-бирига муносиб, ҳеч камчилиги йўқдир.

«сўнгра ҳикматли ва хабардор Зот томонидан муфассал қилингандир».

Нимасини батафсил баён қилиш керак бўлса, ўша нарсаси, жумладан, ғоялари, мақсадлари, мавзулари

батафсил баён қилингандир.

Аллоҳ таоло яна:

«Алиф. Лаам. Ро. Ушбулар очик-ойдин китобнинг оятларидир.

Биз уни арабий Қуръон этиб нозил қилдик, шоядки ақл ишлатсангиз.

Биз сенга ушбу Қуръонда ваҳий қилган нарсамиз ила энг гўзал қиссани ҳикоя қилурмиз. Агарчи ундан олдин сен бундан беҳабарлардан бўлсанг ҳам» (*Юсуф, 1–3*), деган.

Алиф, лом, ро каби ўзингизга таниш ҳарфлардан таркиб топган оятлар жамланиб, ушбу очик-ойдин китобни вужудга келтирган.

Бу китоб ҳарфларининг инсонга ёт бўлган жойи йўқ. Улар араб тилининг ёзув белгилари. Аллоҳ таоло китобини шу ҳарфлар ила араб тилида нозил қилишни ирода этди.

«Биз уни арабий Қуръон этиб нозил қилдик, шоядки ақл ишлатсангиз».

Ҳа, бу китоб оятлари ўша ўзингиз билган ҳарфлардан ташкил топган арабий китоб, араб тилидаги Қуръондир. Уни Аллоҳ таоло нозил қилди.

«шоядки ақл ишлатсангиз».

Шоядки ақл юритиб, бундай мўъжизакор китобни фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина келтира олиши мумкинлигини англаб етсангиз.

Эй охири замон Пайғамбари!

«Биз сенга ушбу Қуръонда ваҳий қилган нарсамиз ила энг гўзал қиссани ҳикоя қилурмиз. Агарчи ундан олдин сен бундан беҳабарлардан бўлсанг ҳам».

Яъни, Қуръон деб номланган илоҳий китобимизни ваҳий ила нозил этиш жараёнида энг гўзал қиссани ҳам сенга айтиб берамиз. Сен қавминг ичида ўқиш-ёзишни ўрганмаган, бунақа қиссалардан хабарсиз кишилардан бири эдинг. Энди эса, Аллоҳнинг инояти ила булардан

хабардор бўласан ва уларни халққа етказасан.

Аллоҳ таоло яна:

«Бу (Қуръон) тўқима гап эмас, лекин ўзидан олдин келганни тасдиқлаш ва ҳар бир нарсани батафсил қилиш, ҳидоят ҳамда иймон келтирганлар учун раҳматдир» (Юсуф, 111), деган.

Ҳа, бу Қуръон ва унинг қиссалари тўқима-уйдирма эмас, балки олдинги илоҳий китобларда келган нарсаларнинг тасдиғидир. Одатда ёлғон, тўқима гап бир-бирини тасдиқлай олмайди. Бирпасда ўртада хилоф чиқиб, сири фош бўлиб қолади.

Шунингдек, Қуръон ҳар бир нарсани муфассал баён қилувчидир. Агар тўқилган ва уйдирма бўлганида бундай бўла олмас эди.

Яна, Қуръон ва унинг қиссалари ҳидоятдан иборатдир, ёлғон ва уйдирма ҳеч қачон ҳидоят бўлган эмас, бўла олмайди ҳам.

Қуръон иймон келтирганларга раҳматдир. Ёлғон ва уйдирма ҳеч кимга раҳмат бўлган эмас, бўлмайди ҳам.

Аллоҳ таоло яна:

«Бу (Қуръон) одамлар учун, уларнинг у ила огоҳлантирилишлари, У ягона илоҳ эканини билишлари ва ақл эгалари эслашлари учун баёнотдир» (Иброҳим, 52), деган.

Яъни, Қуръон одамлар учун Аллоҳ томонидан юборилган бир баёнотдир. Уни нозил қилишдан мақсад одамларни огоҳлантиришдир. Яъни, икки дунё саодатига эришишлари ва икки дунё бадбахтлигидан қутулишлари учун нима ишлар қилишлари лозимлиги баён этилади.

Уни юборишдан мақсад одамларга Аллоҳдан ўзга ибодатга лойиқ Зот йўқлигини билдиришдир. Токи ҳамма ягона Аллоҳнинг Ўзига ибодат қилиб яшасин.

Уни нозил қилишдан мақсад ақл эгаларига эслатма беришдир. Токи улар ақллари ишлатиб тўғри йўлни

топиб олсинлар.

Қуръони Карим одамларга Аллоҳдан ўзга ибодатга лойиқ Зот йўқлигини англатиш ва башарият ягона Аллоҳнинг ўзига ибодат қилиб яшаши лозимлигини уқдириш мақсадида юборилган.

Бу муқаддас китоб ақл эгаларига эслатма бериш ва ўз ақллари ила тўғри йўлни топиб олишга йўллаш мақсадида нозил қилинган.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, зикрни Биз нозил қилдик ва, албатта, уни биз муҳофаза қилурмиз» (*Ҳижр, 9*), деган.

Ушбу «зикр»–Қуръон Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таълифи эмас.

Уни айнан биз нозил қилдик. Уни одамлар инкор қилсалар ҳам, тан олмасалар ҳам, йўқ қилиб юбормоқчи бўлсалар ҳам, барибир,

«албатта, уни Биз муҳофаза қилурмиз».

Ислом даъвати ўз бошидан энг оғир кунларни кечираётган бир пайтда, яъни, мушриклар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ оз сонли мусулмонларни бутунлай йўқотишга, Қуръонни, умуман, номини ҳам қолдирмасликка қасд қилишиб қолган бир пайтда нозил бўлган бу ояти карима ҳақиқий илоҳий мўъжизадир.

Агар мазкур китоб ҳақиқий илоҳий мўъжиза бўлмаганида, шундай қийин пайтда ишонч ва таъкид билан бу гапларни айтмас эди.

Бу бир мўъжиза бўлса, оятдаги ваъданинг юзага чиқиши минг мўъжизадир.

Қуръон туша бошлаганидан ҳозирги кунга қадар уни йўқ қилиб юбориш, унга зарар етказиш ва ўзгартириш киритиш учун қанчадан-қанча уринишлар бўлди. Аммо Аллоҳ таоло ваъдаси устидан чиқди. Ўз китобини муҳофаза қилиб қолди. Бу китобнинг бирор ҳарфи ҳам

ўзгаргани йўқ.

Дунёдаги ҳамма китобларга, ҳатто Инжил ва Тавротга ҳам ўзгартириш киритилди. Аммо Қуръони Карим софлигича қолди.

Ҳатто Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларига ҳам ғаразгўйлар ҳамла қилишди. Оқибатда кўплаб ҳадис илми соҳиблари, улуғ уламоларимиз ҳадисларни бу ҳамладан ҳимоя қилиш учун бир талай ишларни амалга оширишга мажбур бўлдилар.

Аммо Қуръони Каримнинг бир ҳарфига ҳам биров тил тегиза олмади. Аллоҳ таоло ваъдасига биноан китобини ўз ҳимоясига олди.

Мусулмонлар бошларидан оғир замонларни ўтказдилар. Улар тамоман бошқаларга қарам бўлиб қолган вақтлар ҳам бўлди. Кўп урф-одатлари ўзгариб ҳам кетди.

Аммо Қуръони Карим ўзгармади. Ҳолбуки, Ислом душманларининг, мусулмонлар душманларининг асосий мақсади Қуръонга зарар етказиш эди. Улар мақсадларига ета олмадилар. Аллоҳ ўз китобини ваъдасига биноан муҳофаза қилиб қолди.

Бундан кейин ҳам муҳофаза қилинажаги муқаррардир.

Аллоҳ таоло яна:

«Ва, батаҳқиқ, сенга етти такрорланувчини ва Улуғ Қуръонни бердик» (*Ҳижр, 87*), деган.

Оятдаги «етти такрорланувчи»дан мурод Фотиҳа сурасидир. Чунки бу сураи карима етти оятдан иборат бўлиб, жуда кўп такрорланади. Намознинг ҳар бир ракатида қайта-қайта ўқилади.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн—етти такрорланувчидир, у менга берилган улуғ Қуръондир», деганлар.

Аллоҳ таоло ушбу оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу

алайҳи васалламга етти оятдан иборат ва кўп такрорланадиган улуғ Фотиҳа сурасини ва уни ўз ичига олган улуғ Қуръонни берганлигини таъкидлаб айтмоқда.

Шу билан бирга, осмонлару ер қандай ҳақ бўлса, Қуръони Карим ҳам шундай ҳақ эканига ишорат қилмоқда. Бу улуғ неъматдир. Қуръон неъмати дунёдаги ҳамма неъматлардан устун туради.

Аллоҳ таоло яна:

«Сенга китобни ҳар бир нарсани баён қилувчи этиб, мусулмонларга ҳидоят, раҳмат ва хушхабар қилиб нозил этдик» (Наҳл: 89), деган.

Яъни, қиёмат куни ҳар бир умматга ўз Пайғамбарини гувоҳ этганимиздек, сени ҳам умматингга гувоҳ қилиб келтирамиз. Сенга Қуръони Каримни нозил қилишдан мақсад ҳар бир нарсани баён қилиб беришдир. Ўша китобдан бошқа бирон нарса тўғри баёнотни бера олмайди.

Шу билан бирга, Қуръон мусулмонлар учун ҳидоятдир. Уларни тўғри йўлга бошловчи ҳидоят маёғидир. Яна Қуръон мўминлар учун Аллоҳнинг раҳматидир.

Ва, ниҳоят, Қуръони Карим мўминлар учун хушхабардир, уларга иймонлари орқасидан келадиган яхшиликлар хушхабарини беради.

Аллоҳ таоло яна:

«Қуръон ўқиган чоғингда, Аллоҳдан қувилган шайтон(шарри)дан паноҳ сўрагин» (Наҳл, 98), деган.

Яъни, аввал «Аъзу биллаҳи минаш шайтони рожийм»ни айтиб туриб, кейин Қуръон кироатини бошлагин.

«Аъзу биллаҳи»ни айтиш Қуръони Карим тиловати учун тилни поклайди. Кишини Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримни ўқишга тайёрлайди. Шайтоннинг васвасасидан сақлайди. Бутун вужуди ва шуурини Аллоҳ томон буради.

Ушбу ояти каримадан уламоларимиз Қуръон ўқишни бошламоқчи бўлган ҳар бир инсонга «Аъзу биллаҳи»ни

айтиш вожиблиги ҳукмини чиқарганлар. Чунки Аллоҳ шунга амр қилмоқда. Аллоҳнинг амри ҳар бир мўминга вожиб. Уни қилмаган одам гуноҳкор бўлади.

Аллоҳ таоло яна:

«Сен уни руҳул қудус Роббингдан иймон келтирганларни собитқадам қилиш учун ва мусулмонларга ҳидоят ва хушхабар этиб ҳақ ила туширганини айт» (Наҳл, 102), деган.

Эй Муҳаммад!

Сен уларга Қуръонни Аллоҳ таоло ҳузуридан руҳул қудус унвонига эга бўлган фаришта Жаброил алайҳиссалом олиб тушганини айт. Мушриклар туҳмат қилаётганидек, Қуръонни сен тўқиб олганинг йўқ.

Қуръон, улар ўйлаганидек, одамларни масхаралаш учун туширилган эмас. У мўминларни собитқадам қилиш учун туширилган.

Қуръон таълимотларига амал этиб яшаган мўминларнинг икки дунёда ҳам қадами собит бўлади. У мусулмонларни ҳидоят йўлига бошлайди.

Қуръон мусулмонлар учун хушхабардир. У мусулмонларга исломий ҳаёт кечирганлари учун икки дунё саодатига муяссар бўлишлари ҳақида хушхабар беради.

Қуръони Карим ҳақ ила тушгандир. Унинг бутун борлиғи ҳақдир. У бор жойда ҳақ бордир.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, бу Қуръон энг тўғри йўлга ҳидоят қилур ва яхши амалларни қилувчи мўминларга, албатта, ўшаларга, улуғ ажр борлиги хушхабарини берур» (Исро, 9), деган.

Аллоҳ таоло Ўзининг сўнгги илоҳий таълимотларини қамраб олган китобни—Қуръони Каримни қиёмат кунигача инсониятни икки дунё саодатига элтиш учун, энг тўғри йўлга ҳидоят қилиш учун нозил этди.

«Албатта, бу Қуръон энг тўғри йўлга ҳидоят

килур».

Қуръон ҳамма замон ва макондаги инсонларни ҳам бу дунё, ҳам у дунё саодатига ҳидоят қилади. Инсон ҳаётининг ҳамма соҳаларида энг тўғри йўлга йўллайди.

Қуръони Карим ҳидояти ақида, эътиқод, маънавият, қадрият, руҳоният, мафкура бобидаги энг тўғри ҳидоятдир.

Қуръони Карим ҳидояти инсоннинг ўзига, Роббига, бошқа инсонларга ва уни ўраб турган турли махлуқотларга нисбатан алоқаси қандай бўлишининг энг тўғри йўлини кўрсатади.

Қуръони Карим ҳидояти инсоннинг бу дунёдаги ахлокий, иқтисодий, ижтимоий, оилавий ва сиёсий ҳаётини энг тўғри йўлга бошловчи ҳидоятдир.

Қуръони Карим ҳидояти ҳаммани охират саодатига бошловчи энг тўғри ҳидоятдир.

Қуръони Каримдан ўзга тўғри йўлга ҳидоят қилувчи ҳеч бир китоб йўқдир. Фақат Қуръони Каримгина энг тўғри йўлга ҳидоят қила олади. Чунки борлиқни яратган зот ҳам, борлиқда инсонни ўзининг халифаси қилиб яратган зот ҳам Аллоҳдир.

Борлиқ Алоҳнинг махлуқи, инсон Аллоҳнинг бандаси, Қуръон эса, Аллоҳнинг дастури. Аллоҳ Ўзи яратган борлиқда Ўзи яратган бандасини Ўзи нозил этган китобига амал қилиб яшасагина, икки дунё саодатига эриштиради.

Аллоҳ яратган борлиқда Аллоҳ яратган инсон Аллоҳ нозил қилган Қуръондан ўзга энг тўғри йўлга ҳидоят қилувчи нарсани икки дунёда ҳам топа олмайди.

Шу билан бирга, Қуръони Карим:

«...яхши амалларни қилувчи мўминларга, албатта, ўшаларга, улуғ ажр борлиги хушхабарини берур».

Демак, фақат мўмин бўлишнинг ўзи кифоя қилмайди, яхши амаллар ҳам бўлиши керак. Шунингдек, яхши амалларнинг ўзи ҳам кифоя қилмайди, иймон бўлиши керак. Бу умумий қоида. Иймонсиз яхши амал ва яхши

амалсиз иймон бўлмайди.

Аллоҳ таоло яна:

«Қачон Қуръон қироат қилсанг, сен билан охиратга иймон келтирмайдиганлар орасида кўринмас парда қилурмиз» (Исро, 45), деган.

Ана ўша кўринмас парда уларни Қуръонга ишонишдан тўсиб туради.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримни тиловат қилганларида, Қурайшнинг бошлиқлари тинглашарди. Аммо ундан таъсирланиб қолмаслик учун турли чораларни кўриш, сунъий тўсиқлар пайдо қилишга уринишар эди.

Бу ҳақда энг машҳур Ислом тарихчиларидан бири, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сийратлари ҳақидаги дастлабки китоблардан бирининг соҳиби Ибн Исҳоқ аз-Зухрийдан қуйидагиларни ривоят қилади:

«Иттифоқо, бир кечада Абу Суфён ибн Ҳарб, Абу Жаҳл ибн Ҳишом ва Бани Заҳро қабиласининг шартномадоши Ахнас ибн Шурайқлар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз уйларида намоз ўқиётганларида қулоқ солиш учун чиқибдилар. Улардан ҳар бири алоҳида-алоҳида ўтириб тинглабди. Бир-биридан хабари йўқ экан.

Кечаси билан у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга қулоқ солиб, тонг отганда тарқалишибди. Йўлда учрашиб қолиб бир-бирини маломат қилишибди. Бир-бирларига энди қайта келмайлик, эси паст одамларимиз кўриб қолсалар, кўнгилларига баъзи шубҳалар тушишига сабаб бўламиз, дейишибди-да, тарқалиб кетишибди.

Иккинчи кечаси эса, улардан ҳар бири яна ўз жойига келиб, яна кечаси билан (Қуръон) эшитиб чиқишибди. Тонг отганда қайтиб кетаётиб йўлда учрашиб қолишибди ва яна бир-бирларига аввалги гапларни айтишибди.

Учинчи кечаси ҳам келиб, туни билан (Қуръон) эшитиб

чиқишибди. Тонг отганда қайтиб кетаётиб, яна аввалги ҳол такрорланибди. Бир-бирларига: «Қайтиб келмасликка аҳд қилмагунимизча тарқамаймиз», дейишибди. Сўнгра аҳдлашиб тарқалишиб кетибди.

Кундузи Ахнас ҳассасини қўлига олиб Абу Суфён ибн Ҳарбнинг уйига борибди ва унга:

«Эй Абул Ҳакам, Муҳаммаддан эшитганларинг ҳақида фикринг нима?» дебди. Абу Суфён:

«Нима эшитдим? Биз Бани Абду Маноф билан шараф талашганмиз. Улар ҳам кишиларга таом берганлар. Биз ҳам берганмиз. Улар улов бердилар. Биз ҳам улов бердик. Улар хайр-эҳсон бердилар. Биз ҳам бердик. Ҳамма тиз тушиб, пойгага қўйилган икки отдай бўлиб қолди.

Шунда улар: «Биздан Пайғамбар бор, унга осмондан ваҳий келади», дедилар. Биз буни қачон идрок қиламиз? Аллоҳга қасамки, биз ҳеч қачон унга иймон ҳам келтирмаймиз, уни тасдиқ ҳам қилмаймиз», деди. Ахнас унинг олдидан туриб кетди».

Эҳтимол, ушбуга ўхшаш номаъкул ўй-фикр ва тасаввурлар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръон тиловат қилаётганларида у киши билан охиратга иймон келтирмайдиганлар орасида кўринмас парда бўлгандир.

Аллоҳ таоло яна:

«Биз Қуръонни мўминлар учун шифо ва раҳмат ўлароқ нозил қиламиз. У золимларга зиёндан бошқани зиёда қилмас» (Исро, 82), деган.

Дарҳақиқат, Қуръони Карим шифодир, Қуръони Карим раҳматдир. Қуръони Карим куфр, ширк ва мунофиқлик каби энг зарарли ақидавий хасталикларни даволайди.

Қуръони Карим қалблардаги турли иллатларнинг– хикду ҳасад, бахиллик, манманлик, мутакаббирлик ва бошқа касалликларнинг шифосидир.

Қуръони Карим турли ахлоқий, ижтимоий, иқтисодий,

муомалавий, сиёсий ва бошқа касалликларга шифо бўлади.

Турли дардларга даво бўлувчи бу шифони борликка нозил қилган Зот борликни ўзи яратган ва унга қандай шифо кераклигини ҳам яхши билади.

Бу дунё турли моддий ва маънавий касалликларга тўлиб тошган касалхона бўлса, ўша касалхонанинг бош табиби ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга бу ҳаммабоп давони Аллоҳ таолонинг ўзи нозил қилгандир.

Шунингдек, Қуръони Карим мўминлар учун раҳмат ҳамдир. У ҳар бир нарсада—шахсий, ақидавий, оилавий, ижтимоий, халқаро, сиёсий, иқтисодий, сиҳҳий ва бошқа соҳаларда раҳматдир. Унга амал қилганлар ҳар тарафлама раҳматга сазовор бўладилар.

Қуръони Каримнинг мазкур шифоларидан даво олиш учун, у орқали мазкур шомил раҳматга ноил бўлиш учун мўмин бўлиш керак. Мўмин бўлмаган одам бу нарсалардан маҳрумдир.

«У золимларга зиёндан бошқани зиёда қилмас».

Золимлар—соф фитратга зулм қилиб, иймон ўрнига куфр келтирганлар. Улар иймонга чакирувчи Қуръон оятларига иймон келтирмаганлари ва амал қилмаганлари учун гуноҳлари, зиёнлари зиёда бўлиб бораверади. Ундай инсон шифодан ва раҳматдан бенасиб бўлади. У доимо зиён устига зиён кўриб бораверади.

Аллоҳ таоло яна:

«Агар инсу жинлар тўпланиб, ушбу Қуръонга ўхшаш нарса келтирмоқчи бўлсалар, бунда баъзилари баъзиларга ёрдамчи бўлсалар ҳам, унга ўхшашини келтира олмаслар» (Исро, 88), деган.

Барча инсонларга ҳам, жинларга ҳам жуда оз илм берилгандир. Ҳатто улар руҳ ҳақида ҳеч нарса била олмай хайрондир. Модомики шундай экан, ҳаммалари бир бўлиб, ўзаро ёрдамлашиб ҳаракат қилсалар ҳам, Қуръонга ўхшаш

нарса келтира олмайдилар. Қуръон сўзлари каби сўзлар туза олмайдилар. Қуръон жумлалари каби жумлалар топа олмайдилар.

Лекин Қуръони Каримнинг мўъжизакорлиги фақат сўз, жумла, балоғат-фасоҳат ёки услуб жиҳатидан эмас, балки инсониятнинг барча мушкулотларини ҳал қилишида, унга икки дунё саодатини ато этувчи мукамал ва абадий, ҳар замон ва ҳар маконга мос дастур тақдим қилишида ҳамдир.

Бундай илоҳий дастурни ҳеч ким, ҳатто дунёдаги барча инсонларга барча жинлар қўшилиб бир-бирларига ёрдам бериб уринганларида ҳам ярата олмайдилар.

Улар Қуръонга ўхшаш нарса келтириш у ёқда турсин, шу бор Қуръонни тўғри англашга ҳам ожизлик қиладилар.

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, ушбу Қуръонда одамларга турли мисолларни баён қилдик. Бас, одамларнинг кўплари куфрдан бошқа нарсадан бош тортдилар» (Исро, 89), деган.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда одамларни иймонга чорловчи, ҳидоятга йўлловчи, уларнинг қалбларини, ҳис-туйғуларини, ақлларини ишга солувчи турли мисолларни баён қилди. Аммо Қуръондаги бу баёнотларни идрок эта олмаган инсонлар ҳамма нарсадан бош тортдилар. У мисоллардан фойда олмадилар. Улар фақат куфрдан бош тортмадилар.

Аллоҳ таоло яна:

«Уни ҳақ ила нозил қилдик ва ҳақ ила нозил бўлди. Биз сени фақат хушхабар бергувчи ва огоҳлантиргувчи этиб юбордик, холос» (Исро, 105), деган.

Яъни, Қуръонни Биз ҳақ ила туширдик. Қуръон ер юзида ҳақ қарор топиши учун туширилди. Энг улкан ҳақ—Аллоҳнинг тавҳиди Қуръон ила қарор топди. Шунингдек, бошқа ҳақлар ҳам Қуръон ила ер юзида қарор топди.

«...ва ҳақ ила нозил бўлди».

Яъни, Қуръонда тушган ҳамма нарсалар—буйруқлар, қайтаришлар, ҳукмлар, эслатмалар, кўрсатмалар, хабарлар ҳамма-ҳаммаси ҳақдир.

«Биз сени фақат хушхабар бергувчи ва огоҳлантиргувчи этиб юбордик, холос».

Яъни, эй Муҳаммад, Биз сени иймон келтириб, ибодат ва яхши амалларни қилгувчиларга жаннат ҳамда унинг олий даражаларию, битмас-туганмас неъматларининг хушхабарини бергувчи ва куфр, нифоқу исён соҳибларини дўзах азобидан огоҳлантиргувчи қилиб юбордик.

Аллоҳ таоло яна:

«Ва Қуръонни одамларга аста-секин ўқиб беришинг учун бўлиб қўйдик ва бўлак-бўлак қилиб туширдик» (*Исро, 106*), деган.

Ушбу оятда Қуръони Каримни бир йўла тугал бир китоб ҳолида эмас, балки бўлак-бўлак этиб нозил қилинганининг ҳикмати ҳақида сўз борапти.

Кўп марта такрорланганидек, Аллоҳ таоло Қуръони Каримни бир оят, икки оят қилиб, баъзида ундан оз, баъзида ундан кўп қилиб, йигирма уч йил давомида нозил қилди. Албатта, бунинг улкан ҳикматлари бор эди.

Бу ояти каримада ўша ҳикматлардан бири, одамларга аста-секин ўқиб бериш зикр қилиняпти. Албатта, ўттиз пора Қуръон бир йўла тушса, уни одамларга ўқиб бериш осон бўлмас эди. Ўқиб берилганда ҳам, одамлар уни қабул қилиб олишлари осон бўлмас эди.

Энг муҳими, Қуръони Карим ўқиш учунгина эмас, асосан, ўқиб амал қилиш учун туширилган илоҳий дастурдир. Уни бир йўла ўқиб, бир йўла амал қилиш осон эмас.

Шунинг учун ҳам жоҳилият ботқоғига ботган одамларни аста-секин тарбиялаб, Ислом нурига олиб чиқиш учун йигирма уч йил керак бўлди.

Шу даврда жаҳон тарихида мисли кўрилмаган ажойиб

бир мусулмон уммати тарбияланиб вояга етди. Улар ҳар бир оятни нозил бўлганидан кейин ўқиб ўрганишар, ёд олишар ва унга амал қилишар эди. Ушбу шартларни амалга оширмагунларича, бошқа оятлар тушган бўлса ҳам, уларни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан олмай туришарди.

Оқибатда саҳобаи киромларнинг ҳар бирлари тирик Қуръонга айландилар ва оз муддатда ер юзига Қуръон таълимотларини тарқатдилар.

Қуръон ана шундай нарса. Аллоҳ уни бўлиб-бўлиб тушириб, кишиларга осонлик ҳам яратди. Энди бу ёғи одамларнинг ўзига ҳавола, икки дунё бахт-саодатини хоҳласалар, ушбу Қуръонга эргашсинлар, икки дунё бадбахтлигини хоҳласалар, эргашмасинлар.

Аллоҳ таоло яна:

«Ўз бандасига китоб нозил этган ва унда ҳеч бир эгрилик қилмаган Аллоҳга ҳамд бўлсин.

Уни тўғри қилган; Ўз ҳузуридан бўладиган шиддатли азобдан огоҳлантирадиган; яхши амалларни қиладиган мўминларга, уларга гўзал ажр бўлиши башоратини берадиган қилган Зотга» (*Каҳф, 1–2*), деган.

Оятдаги «бандаси» жумласидан Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам назарда тутиляпти.

«Китоб»дан мурод Қуръони Каримдир.

Аллоҳ таоло суранинг бошида Ўз бандаларига ҳамду сано айтишни ўргатмоқда. Бу сафар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, у зот орқали Ўз бандаларига Қуръони Каримни нозил қилгани учун Аллоҳга ҳамду сано айтиш лозимлиги таъкидланмоқда.

«Ўз бандасига китоб нозил этган» Аллоҳга ҳамд бўлсин.

Қуръони Карим саодат манбаидир. Фақат у орқалигина бандалар энг зарурий нарсаларни биладилар. Жумладан,

акида, тасаввур ва ахлоқ-одоб каби масалаларнинг бирдан-бир масдари Қуръондир.

Шунинг учун ҳам Қуръонни нозил этган Зотга ҳар қанча ҳамду сано айтилса, шунча оз. Ҳамду санога сазовор, «Ўз бандасига китоб нозил этган Зот» мазкур китобни—Қуръони Каримни қандай сифатлар билан индиргани ҳам ушбу оятларда зикр этиляпти.

«...ва унда ҳеч бир эгрилик қилмаган...» Аллоҳга ҳамд бўлсин.

Яъни, Қуръонда ҳеч бир эгрилик қилмай нозил этган Зот—Аллоҳ таолога беҳад ҳамду санолар бўлсин.

«...уни тўғри қилган...» Аллоҳга ҳамд бўлсин.

Яъни, Қуръонни фақат тўғрилиқдан иборат қилган Зот—Аллоҳ таолога беҳад ҳамду санолар бўлсин.

Ундаги кўрсатмалар, тузумлар, амрлар, қиссалар ва бошқа нарсаларда ҳеч қандай эгрилик, хато-нуқсон йўқ.

Шу билан бирга, Қуръони Каримни Аллоҳ таоло кофирларга:

«...Ўз ҳузуридан бўладиган шиддатли азобдан огоҳлантирадиган...» қилиб нозил этгандир.

Аксинча:

«...яхши амалларни қиладиган мўминларга, уларга гўзал ажр бўлишининг башоратини берадиган...»дир. Шундай Зотга—Аллоҳга ҳамд бўлсин.

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, бу Қуръонда одамлар учун турли масалалар баён қилдик. Инсон ўзи кўп тортишувчи бўлган эди» (Каҳф, 54), деган.

Аллоҳ таоло инсонга бу дунё ҳаётида абадий саодатга эришиш, охираат азобидан қутулиш учун омил қилиб Қуръонни берган эди. Уни дастур этиб олишни буюрган эди. Қуръонда ҳамма нарсани батафсил баён ҳам қилган эди. Инсон ўша улуғ Қуръонга эргашганида мақсадига етарди.

Аммо у Аллоҳ яратган махлуқот ичида энг кўп тортишувчи, ҳар нарсага эътироз қилиб, талашувчи бўлиб чиқди. Қуръонга ҳам иймон келтириб, амал қилиб кетавермай, у ҳақда ҳам тортишув билан овора бўлди. Қуръон ҳақида, унда батафсил баён этилган нарсалар ва унинг ҳукмлари ҳақида ўзича баҳслар юритди, талашиб тортишди.

Аввало, Қуръон Аллоҳнинг каломи эканига ишонмай баҳслашди.

Кейин Қуръонга амал қилиш устида тортишди. Ундан кейин, Қуръон ҳукмлари эскириб қолган, деб ҳам кўрди.

Охир-оқибат ўзига ёмон бўлди. Бу дунёда кулфат билан яшаб ўтди. Охиратда эса, мана, иши расво бўлиб турибди.

Аллоҳ таоло яна:

«Сенга Қуръонни бадбахт бўлишинг учун нозил қилганимиз йўқ.

Магар кўрққан кимсаларга эслатма бўлиши учун.

У ерни ва юксак осмонларни яратган Зотдан нозил бўлгандир» (Тоҳа, 2–4), деган.

Эй Муҳаммад, сенга ушбу Қуръонни нозил этишимиздан мақсад сени бахтсиз қилиш эмас, балки икки дунёда бахтли қилишдир. Ва,

«Магар кўрққан кимсаларга эслатма бўлиши учун».

Яъни, биз ушбу Қуръонни Аллоҳдан кўрқадиган одамлар эслатма–панду насихат олишлари учун нозил қилдик.

«У ерни ва юксак осмонларни яратган зотдан нозил бўлгандир».

Қуръонни нозил қилувчи Зот–еру осмонларни яратган Зот. Ана шундай ишларга қодир Зот Қуръонни нозил қила олмасми?

Аллоҳ таоло яна:

«Шундай қилиб, Биз уни арабий Қуръон этиб нозил этдик. Шоядки тақво қилсалар ёки уларда эслаш пайдо қилса, деб унда қўрқинчли ваъдаларни баён қилдик» (Тоҳа, 113), деган.

Бу китоб арабий Қуръондир. Уни араб тилида нозил қилдик. Ушбу арабий Қуръонда кўплаб қўрқинчли ваъдаларни ҳам баён этдик. Бундан мақсадимиз, шояд одамлар тақво қилсалар, куфр ва ёмонликлардан сақлансалар, қўрқинчлик ваъдалардан эслатма олсалар.

Аллоҳ таоло яна:

«Илм берилганлар у(Қуръон) Роббингдан келган ҳақ эканини билишлари, унга иймон келтиришлари ва қалблари унга боғланиб, таскин топиши учундир. Албатта, Аллоҳ иймон келтирганларни тўғри йўлга хидоят қилгувчидир» (Ҳаж, 54), деган.

Ояти қаримадаги «илм берилганлар»дан мурод мусулмонлардир.

Демак, бу ҳолат Қуръони Каримнинг Аллоҳ таолодан келган ҳақ эканини яна бир бор билишларига, унга бўлган иймонларининг янада қувватланишига, қалблари Қуръони Каримга қаттиқроқ боғланиб, таскин топишига сабаб бўлади.

Мисол учун, Абдуллоҳ ибн Умму Мактум қиссасини олайлик. Уламоларимиз ҳозиргача ушбу қиссани Қуръон Аллоҳнинг каломи эканига энг улкан далил қилиб келтирадилар. Чунки Қуръон Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўзлари бўлганида, у зот ўзларини ўзлари дўсту душман ичида хижолат қилмас эдилар. Қуръон ҳақиқатда ҳам Аллоҳнинг каломи бўлганидан, Абдуллоҳ ибн Умму Мактумнинг ёнини олиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни итоб қилувчи оятлар тушди, дебдилар.

Бундай ҳолатни кўрган оз сонли мусулмонлар Қуръон Аллоҳ томонидан келган ҳақ эканига яна бир бор шохид

бўлдилар. Унга бўлган иймонлари яна ҳам қувватланди, қалблари Қуръонга яна ҳам қаттиқроқ боғланиб, таскин топди.

«Албатта, Аллоҳ иймон келтирганларни тўғри йўлга ҳидоят қилгувчидир».

Уларни икки дунё саодати йўлига, Исломи йўлига ҳидоят қилгувчидир. Иймон келтирмаганларга эса, икки дунёнинг бадбахтлик йўли бўлади. Чунки

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, Биз сизларга очиқ-ойдин оятларни, сиздан олдин ўтганлардан мисолни ва тақводорлар учун ваъзни нозил қилдик» (Нур, 34), деган.

Қуръони Карим оятлари очиқ-ойдин, уларнинг ҳеч тушунарсиз ёки ноаниқ қолган жойи йўқ. Ким хоҳласа, уларни ўрганиб, татбиқ қилиб, нажот топади.

Қуръони Каримда ибрат олиш учун ўтганларнинг мисоллари ҳам келтирилган. Иймонда юрганлар нажот топиб, куфрни ихтиёр қилганлар ҳалок бўлишига тарихдан далиллар келтирилган.

Қуръони Каримда тақводор зотлар учун етарлигича маъйиза ҳам бор.

Аллоҳ таоло яна:

«Оламларга огоҳлантирувчи бўлсин учун бандасига Фурқонни нозил қилган Зот баракотли, улуғдир» (Фурқон, 1), деган.

Чиндан ҳам Аллоҳ таоло баракотли ва улуғ Зотдир.

Ана шу битмас-туганмас баракотлилиги ва улуғлилиги аломати ўлароқ, у бу дунёдаги кишиларга, барча оламларга бандаси Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни огоҳлантирувчи этиб юборди ва у зотга ҳақдан ботилни фарқловчи Фурқонни–Қуръонни нозил қилди.

Аслида, инсонни соф табиат ила яратган, унга ҳис қилиш аъзолари ва ақл берган Аллоҳ бандаларга Ўзини таниш ва Ўзига ибодат қилиш амрини беришга ҳақли эди.

Аммо улуғлигидан ундай қилмади. Бандаларига лутфу марҳамат кўрсатди.

Баракоти намунаси қилиб, турли Пайғамбарларни юборди, китоблар нозил этди. Ана ўша Пайғамбарлар ва китоблар силсиласининг сўнгги халқаси Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Қуръони Карим бўлди.

Шунинг учун ҳам улар маълум вақт ва маълум мақом учун эмас, балки барча оламлар учун бўлди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам барча оламлар учун қиёматгача Пайғамбар, Қуръони Карим қиёматгача илоҳий дастур бўлди.

Уламоларимиз ушбу оятдаги «бандасига» сўзига алоҳида эътибор берганлар. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда Пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни энг олий мақомларда бандалик сифати билан ёдга олган.

Жумладан, Исро ва Меърожда, Аллоҳга муножот этиш пайтида, китоб нозил қилишда ва ушбу оятда. Демак, башарнинг энг олий мақоми Аллоҳга бандалик экан. Аллоҳга бандалик башар учун энг улкан бахт, энг олий мақом ҳамда битмас-туганмас неъмат экан.

Аксинча, Аллоҳга бандаликни ҳис этмаслик катта бахтсизлик бўлиб, инсонни ҳайвонлик даражасига тушириб қўяди. Бу ҳақда ушбу суранинг ўзида кейинроқ сўз кетади.

Оятда Аллоҳ таолонинг бандасига Фурқонни нозил қилишидан мақсади

«Оламларга огоҳлантирувчи бўлсин учун» экани таъкидланмоқда. Бу оят Маккада, Ислом даъватининг аввалида, оз сонли мусулмонлар иймонлари ва жонларини қутқаришдан бошқани ўйламай турган, ғалаба ёки фатҳу футуҳларнинг дараги ҳам йўқ пайтида нозил бўлган.

Лекин, шу билан бирга, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оламларга огоҳлантирувчи эканликларини

ишонч билан баралла эълон қилмоқда. Бундай гап фақат илоҳий баёнда бўлиши мумкин, холос. Бошқа ҳеч ким мазкур эълонни қила олмайди.

Аллоҳ таоло яна:

«Куфр келтирганлар: «Бу (Қуръон) уйдирмадан бошқа нарса эмас. Уни ўзи тўқиб олди ва бунда унга бошқа қавмлар кўмак бердилар», дедилар. Бас, шубҳасиз, зулм ва ёлғон гувоҳлик келтирдилар.

Улар: «Бу аввалгиларнинг афсонасидир. Уларни ёздириб олган. Ҳолбуки, улар унга эртаю кеч имло қилинур», дедилар.

Сен: «Уни осмонлару ердаги сирни биладиган Зот нозил қилди. Албатта, У мағфиратли ва раҳмли Зотдир», дегин» (*Фурқон, 4–6*), деган.

Макка мушрикларининг Қуръон Муҳаммад томонидан тўқиб олинган нарсадир, деган маънодаги бу гапларининг ўзи тухмат эканини ҳамма яхши билади.

Уларнинг ўзлари, хусусан, бошлиқлари Қуръон башарий калом эмаслигини такрор-такрор тасдиқлар эди. Шу билан бирга, кўпчиликка, Қуръон Муҳаммаднинг уйдирмаси, деб иғво тарқатар эди.

Энди мушриклар уйдирмасининг иккинчи:

«бунда унга бошқа қавмлар кўмак бердилар», деган қисмига назар ташлайлик. Бу билан мушриклар Муҳаммадга Қуръонни уйдиришда бошқа қавмлар ёрдам берган, дейишмоқчи.

Ўша пайтда «бошқа қавмлар» кимлар, деб сўралганда, мушриклар: «Аҳли китоблар», деб жавоб беришган.

Демак, мушрикларнинг даъвосича, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига янги дин яратиш мақсадида бир китоб ёзишга қарор қилганлар. Бу ишни ишончлироқ чиқариш мақсадида эски илоҳий китобларга ўхшатишга ҳаракат қилиб, аҳли китоблардан ёрдам олганлар. Яъни, яҳудий ва насоролардан. Хўш, яҳудий ва

насоролар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ўз кирдикорларини фош қилишда, жиноятларини ошқора этишда, бузук эътиқодларининг шармандалигини баён қилишда ёрдам берибдиларми? Қуръонда яҳудий ва насороларнинг ҳар бобдаги хатолари баён этилган-ку!

Демак, мушрикларнинг бу даъволари мутлақо нотўғри. Улар бу даъво билан:

«Бас, шубҳасиз, зулм ва ёлғон гувоҳлик келтирдилар».

Уларнинг бу гапларида Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нисбатан зулм бор, Қуръони Каримга нисбатан зулм бор, ҳақиқатга нисбатан зулм бор. Аллоҳ таолога нисбатан зулм бор. Уларнинг бу гувоҳлиги ёлғон гувоҳликдир.

Кофирлар Қуръони Карим ҳақида ушбу уйдирма ва бўҳтон ила кифояланиб қолмадилар.

«Улар: «Бу аввалгиларнинг афсонасидир. Уларни ёздириб олган. Ҳолбуки, улар унга эртаю кеч имло қилинур», дедилар».

Кофирларнинг Қуръони Карим ҳақида бир ундай, бир бундай дейишларининг ўзи ҳам даъволарининг асосли эмаслигига далилдир. Уларга асоснинг кераги ҳам йўқ, бир оз ўзларининг бузук ақллари ва фосид мантиқларига илашадиган жойи бўлса, бас, ўшани гап деб гапираверадилар. Ўтган умматлар ҳақида Қуръондаги қиссалардан хабардор бўлганларидан кейин:

«Улар: «Бу аввалгиларнинг афсонасидир», дедилар».

Қуръон аввалгиларнинг афсонаси бўлса, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бу афсоналарни қаердан олибдилар?

«Уларни ёздириб олган», дерлар.

Аввалги мушриклар ҳар қанча жоҳил бўлсалар ҳам, ҳозиргиларга қараганда бир оз инсофли бўлган экан. Улар

ҳозирги мушрикларга ўхшаб, «ёзиб олган», демасдан, «ёздириб олган», демоқдалар. Чунки улар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўқиш ва ёзишни билмасликларини яхши биладилар. Шунинг учун афсоналарни бошқаларга ёздириб олган, дедилар. Яна:

«Ҳолбуки, улар унга эртаю кеч имло қилинур», дедилар».

Яъни, ўша афсоналар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эртаю кеч айтиб турилади, дерлар.

Кофир-мушрикларнинг бу уйдирмасига қандай жавоб беришни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳ таолонинг ўзи ўргатади:

«Сен: «Уни осмонлару ердаги сирни биладиган Зот нозил қилди. Албатта, У мағфиратли ва раҳмли Зотдир», дегин».

Қуръонни ҳамма нарсани билгувчи Зот–Аллоҳ нозил қилган. Ҳамма нарсани билгувчи Зот ўтган умматларнинг тарихини ҳам жуда яхши билади. Ўтганларнинг афсоналарини бировдан ёздириб олишга ҳожат йўқ. Балки бу афсоналар ёлғон, бидъат ва хурофотларга тўлиқдир.

Қуръони Каримда эса, ўтган умматларнинг қиссалари энг рост ва тўғри равишда келтирилади. Кишиларни улардан ўрнат олишга чақирилади. Вақт ўтиб, илм ривожланиши билан бу ҳақиқат яна ҳам равшанлашиб бормоқда.

Мушриклар фақат Қуръони Карим ҳақида эмас, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида ҳам турли уйдирмалар тўкидилар.

Аллоҳ таоло яна:

«Қуфр келтирганлар: «Унга Қуръон бир йўла нозил қилинса эди», дедилар. Биз сенинг қалбингни у билан собит қилиш учун шундай қилдик ва уни дона-дона қилиб ўқидик» (Фурқон, 32), деган.

Маълумки, Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу

алайхи васалламга Қуръони Каримни бўлиб-бўлиб нозил қилар эди. Бир оят, икки оят ёки шароитга қараб ундан кўпроқ оят ҳам нозил бўлган. Кофирларга бу иш ҳам ёкмади.

«Куфр келтирганлар: «Унга Қуръон бир йўла нозил қилинса эди», дедилар».

Бу талаблари уларнинг жоҳиллиги аломатидир. Аллоҳ таоло Қуръони Каримни бежиз бўлак-бўлак қилиб туширмаган. Бунда кўплаб илоҳий ҳикматлар бор. Мазкур ҳикматлар ҳақида кўп гапирилган. Ушбу ояти каримада эса, улардан биттаси келтирилмоқда:

«Биз сенинг қалбингни у билан собит қилиш учун шундай қилдик ва уни дона-дона қилиб ўқидик».

Яъни, эй Муҳаммад, биз сенинг қалбингни Қуръон билан собит қилиш, қувватлаш учун уни бўлак-бўлак ҳолда нозил этдик ва гўзал равишда дона-дона қилиб ўқиб бердик. Қуръон бирданига тушмасдан, бўлак-бўлак бўлиб тушар, ҳар ваҳий келганида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалблари қувватланар, кучларига куч, ғайратларига ғайрат қўшилар эди.

Кофирлар буни қаёқдан билсинлар?!

Аллоҳ таоло яна:

«Кофирларга итоат этма! Уларга қарши у(Қуръон) билан катта жиҳод қил!» (Фурқон, 52) деган.

Эй Пайғамбар, нима десалар ҳам, нима қилсалар ҳам, кофирларнинг гапига кирма, уларга итоат этма. Уларга қарши Қуръон билан катта жиҳод қил, ғалаба қиласан.

Дарҳақиқат, Қуръони Карим куфрга ва кофирларга қарши курашнинг асосий қуролидир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлари вақтида иймонга келганлар, асосан, Қуръондан таъсирланиб иймон келтирганлар.

Хатто иймонга келмаганлари ҳам Қуръон жиҳодидан қаттиқ таъсирланар эдилар. Қурайш бошлиқлари кечаси

бир-бирларидан беркиниб бориб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тиловатларига кулок осганлари, ундан қаттиқ таъсирланганлари, бир-бирларини билиб қолиб, бировга айтмасликка, қайта Қуръон эшитмасликка ваъдалашганлари, шундай бўлса ҳам, кейинги кечаси қайтиб бориб, яна Қуръон тинглаганлари ҳақидаги ривоятлар маълум ва машҳур.

Кейинги даврларда ҳам Ислом динини қабул қилганлардан кўплари, нима учун бу динни қабул қилдингиз, деган саволга, Қуръондан таъсирландим, деганлар.

Тараққий этган давлатларда турли кишиларда пайдо бўладиган руҳий таъсирланишни ўлчаш бўйича ўтказилган тажрибаларда Қуръони Каримни эшитганда, ҳатто иймонсиз, араб тилини билмайдиган кишилар ҳам қаттиқ таъсирланишини замонавий асбоблар қайд этди.

Қуръонни эшитиш, ўқиш, маъносини англаш имкони бўла туриб, унга иймон келтирмаслик учун, унга амал қилмаслик учун қандайдир бошқа махлуқ бўлиш керак, холос.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, у(Қуръон) Роббул Оламинининг туширганидир. Уни Рухул амийн олиб тушди. Сенинг қалбингга огоҳлантиргувчилардан бўлишинг учун. Очиқ-ойдин араб тилида» (Шуъаро, 192–195), деган.

Ушбу ояти каримадаги

«Рухул Амийн» дан мурод Қуръони Каримнинг бошқа жойларидаги каби, Жаброил фаришта алайҳиссалом;

«огоҳлантиргувчилардан» дегани Пайғамбарлардан деган маънони билдиради.

Яъни, эй Муҳаммад, Қуръонни Жаброил сенинг қалбингга Пайғамбарлардан бўлишинг учун равшан араб тилида олиб тушди.

Ушбу васфлардан келиб чиқиб, Қуръон илмлари

бўйича мутахассис олимлар Қуръони Каримни Аллоҳнинг Жаброил орқали Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига туширган мўъжиза каломидир, деб таърифлайдилар.

Шунга биноан, Аллоҳнинг каломидан бошқа нарса Қуръон бўлмайди. Жаброил алайҳиссалом Аллоҳнинг каломини Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига олиб тушса ва унда мўъжиза бўлса, Қуръон ҳисобланади.

Агар Аллоҳнинг каломини Жаброил алайҳиссалом Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига олиб келсаю мўъжизалиги бўлмаса, ҳадиси кудусий саналади.

Шунингдек, оятда Қуръон **«очиқ-ойдин араб тилида»** эканлиги ҳам таъкидланмоқда.

Қуръони Карим бошқа тилга ўғирилса, Қуръонлиги қолмайди. Унинг бирор сўзини бошқа бир арабча сўз билан алмаштирилса ҳам, Қуръонлиги қолмайди.

Шундай бўлгандан кейин «ўзбекча Қуръон», «тожикча Қуръон» ёки шу каби ибораларни қўллаш мутлақо нотўғридир.

Уларга Қуръони Карим маъноларининг ўзбекча ёки тожикча таржимаси дейилади.

Аллоҳ таоло яна:

«То. Сийн. Ушбулар Қуръон – очиқ Китоб оятларидир.

Мўминлар учун ҳидоят ва хушхабардир» (*Намл, 1–2*), деган.

Ушбу оятлар очиқ-ойдин китоб бўлмиш Қуръоннинг оятларидир. Қуръонда ҳамма нарса очиқ-ойдин баён қилинган. Унинг оятларини ўрганаман деган одам бемалол ўрганади.

Шу билан бирга, бу оятлар:

«Мўминлар учун ҳидоят ва хушxabардир».

Мўминлар бу оятларни ўқиб, ҳидоят топадилар. Улар Қуръони Карим оятларини ўқиб иймонли кишиларга бериладиган олий мақом ва мукофотларнинг хушxabарини топадилар. Демак, Қуръондан ҳақиқий манфаат олиш учун, ундаги ҳидоятдан баҳраманд бўлиш учун мўмин ўқувчи керак. Бу очиқ-ойдин китоб қалби очикларнинг китобидир. Қалби ғафлат, куфр, ширк ва нифоқ моғори остида қолганлар бу китобни ўқиб, фойда топишлари қийин.

Қуръонни ўқиганда, унинг маъноларини тушунганда ўзида ҳидоят, башорат сезгисини ҳис қилаётганлар хурсанд бўлаверсинлар, уларга Қуръон таъсир қилмоқда, қалбларида иймон бор экан.

Аммо Қуръон ўқиганда, унинг маъноларидан таъсирланмаганлар, ўзларининг ким эканликларини билиб олсинлар. Ҳа, Қуръон ва унинг оятлари мўминлар учун ҳидоят ва яхши кунлардан башоратдир.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, сенга бу Қуръон ўта ҳикматли ва ўта илмли зот томонидан берилур» (Намл, 6), деган.

Бу Қуръонни сенга йўллаётган Зот ўта ҳикматли Зотдир. У ҳар бир ишни ҳикмат ила қилади. Ҳикматсиз иши йўқдир. Жумладан, Қуръонни сенга бериши ҳам улкан ҳикматдир. Бунинг устига, Қуръоннинг ўзи ҳам ҳикматга тўладир.

У Зот ўта илмли бўлгани учун ҳар бир ишни илм ила қилади. У Зотнинг илмга асосланмаган иши йўқдир. Жумладан, Қуръонни сенга тушириши ҳам илми билан боғлиқдир. Бунинг устига, Қуръоннинг ўзи ҳам илмларга тўладир.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, ушбу Қуръон Бани Исроилга улар ихтилофлар қилаётган нарсаларнинг кўпини айтиб берадир.

Албатта, у (Қуръон) мўминлар учун ҳидоят ва раҳматдир» (*Намл, 76–77*), деган.

Бани Исроил ихтилоф қилган ва қилаётган масалалар анча-мунча. Бани Исроил Таврот ҳақида, унинг шариати, Пайғамбарлар, Исо алайҳиссалом ҳақларида ва яна бошқа кўпгина масалалар устида ихтилофлар қилганлар ва қилмоқдалар. Қуръони Карим улар ихтилоф қилган ва қилаётган масалаларни ҳақ йўл билан ҳал этиб берди.

«Албатта, у (Қуръон) мўминлар учун ҳидоят ва раҳматдир».

Ҳа, Қуръони Карим билан Аллоҳ иймонли кишиларни энг тўғри йўлга ҳидоят қилади. Қинғир йўлдан тўғри йўлга йўллайди. Ихтилофли йўлдан ихтилофсиз йўлга бошлайди. Унинг билан ҳидоятланган мўминлар икки дунёнинг саодатига эришадилар.

Аллоҳ таоло яна:

«У(Қуръон)дан олдин китоб берилганлар унга иймон келтирурлар.

Уларга тиловат қилинган чоқда: «Биз унга иймон келтирдик. Албатта, у Роббимиздан келган ҳақдир. Албатта, биз бундан олдин ҳам мусулмон эдик», дедилар.

Ана ўшаларга сабр қилганлари учун ажрлари икки марта берилган. Улар яхшилик ила ёмонликни дафъ қилурлар ва уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан нафақа қилурлар» (*Қасос, 52–54*), деган.

Яъни, Қуръон келишидан олдин илоҳий китоб–Таврот ва Инжил берилган кишилар Қуръонга ҳам иймон келтирурлар.

Бу ояти карима тушган пайтда яҳудийлардан ҳам, масихийлардан ҳам иймон келтириб, мўмин-мусулмон бўлган кишилар бор эди. Оятда ана шунга ишора қилинмоқда.

Улар Таврот ва Инжилни яхши тушунган, инсоф билан иш тутган кишилар бўлиб, ўз муқаддас китобларидаги башоратларни мулоҳаза қилганларидан сўнг Қуръоннинг ҳақиқий илоҳий китоб эканини тан олиб, иймонга келган эдилар. Агар бу иш воқеъликда бўлмаганида, кофирлар ушбу оятга дарҳол эътироз билдирган бўлардилар.

Муҳаммад ибн Исҳоқнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сийратлари ҳақидаги китобида қуйидагилар келтирилади:

«Сўнгра Маккада турганларида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига йигирматача насоролар келишди. У кишининг хабарларини Ҳабашистондан эшитишган эди.

Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни масжидда топишди. У киши билан ўтириб гаплашишди. Савол беришди. Қурайш одамлари эса, Каъба атрофида ўз суҳбатхоналарида эдилар.

Бу насоролар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан хоҳлаган нарсаларини сўраб бўлганларидан кейин, у зот уларни Аллоҳга даъват қилдилар, уларга Қуръон тиловат қилиб бердилар.

Улар Қуръон тинглаганларида кўзларидан дув-дув ёш тўкдилар. Сўнгра Аллоҳнинг даъватига истижобат этиб, унга иймон келтириб, тасдиқ қилдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламда ўз китобларида васф қилинган сифатларни кўрдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларидан қайтиб кетаётганларида бир гуруҳ қурайшликлар билан Абу Жаҳл ибн Ҳишом уларнинг йўлларини тўсиб чикиб:

«Аллоҳ додинларни берсин! Ўз динингиз аҳли сизни бу томон юборса, энди уларга бу одамнинг хабарини олиб борасизларми?! Унинг олдида озгина ўтириб динингизни тарк этиб, уни тасдиқладингизми?! Сиздан кўра аҳмоқроқ

гуруҳ кўрмаган эдик!», дедилар.

Шунда улар курайшликларга:

«Сизга саломлар бўлсин. Биз сизларга ўхшаб жоҳиллик қилмаймиз. Бизга ўзимиз, сизга ўзингиз ихтиёр қилган нарсa бўлсин. Биз ўзимизга яхшилик топа олмай қилганимиз йўқ», дедилар».

Илгари китоб берилганларнинг бу шаклда иймон келтирганлари Қуръоннинг ҳақ китоб эканига яна бир далилдир. Улар Қуръон ўқилса, ўзларини мушрикларга ўхшаб тутмайдилар, балки тамоман бошқача тутадилар.

«Уларга тиловат қилинган чокда: «Биз унга иймон келтирдик. Албатта, у Роббимиздан келган ҳақдир. Албатта, биз бундан олдин ҳам мусулмон эдик», дедилар».

Яъни, аҳли китоб бўлган яҳудий ва насороларга Қуръон тиловат қилинса, уни эшита туриб:

«Биз унга иймон келтирдик».

Яъни, биз Қуръонга иймон келтирдик.

«Албатта, у Роббимиздан келган ҳақдир».

Яъни, Қуръонни Аллоҳ таоло ҳақ китоб қилиб юборганига ҳеч шак-шубҳа йўқдир.

«Албатта, биз бундан олдин ҳам мусулмон эдик», дедилар».

Яъни, Қуръон келишидан олдин ҳам мусулмон эдик. Чунки Аллоҳдан келган ҳар бир динга ишонган кимса мусулмон ҳисобланади. Ушбу аҳли китоблар ҳам Аллоҳни бир деб билганлар. Унинг китоблари ва Пайғамбарларига ишонганлар ҳамда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг келишларини орзиқиб кутганлар. Энди у зотга иймон келтирдилар.

«Ана ўшаларга сабр қилганлари учун ажрлари икки марта берилган. Улар яхшилик ила ёмонликни даф қилурлар ва уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан нафақа қилурлар».

Аҳли китоблардан кимки иймон келтириб, мусулмон бўлса, икки ҳисса ажр олади. Ўз динларига иймон келтиргани учун бир ажр, Исломга киргани учун яна бир ажр берилади.

Имом Бухорий Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қуйидагиларни айтганлар:

«Уч тоифа одамларга ажрлари икки марта берилади. Аҳли китобдан бўлган одам ўз Пайғамбарига иймон келтирса, сўнгра менга иймон келтирса; бир кул Аллоҳнинг ҳаққини ҳам, хожасининг ҳаққини ҳам адо қилса; бир кишининг чўриси бўлсаю уни яхшилаб тарбия қилиб, сўнгра озод қилиб унга уйланса».

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Қосим ибн Абу Амома:

«Фатҳ куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам минган улов ёнида боратуриб, ғоят гўзал, ширин гапларини эшитдим. Гаплари орасида: «Икки китоб аҳлидан ким мусулмон бўлса, унга икки марта ажр берилур. Бизга бўлган имтиёзлар унга-да бўлур. Бизга юклатилган масъулиятлар унга ҳам юклатилур», деб айтганлар.

Ҳа, ояти карима уларга ажр икки ҳисса берилиш сабабини ҳам айтиб ўтмоқда:

«Ана ўшаларга сабр қилганлари учун ажрлари икки марта берилган».

Улар Исломни сабр билан кутдилар. Бошқаларга ўхшаб адашиб кетгани йўқ. Аввал ўз динларида тўғри юришга интилдилар. Кейин эса, Исломга ўтиш машаққатларига сабр қилдилар. Шунинг учун ҳам уларга ажр икки марта берилади.

«Улар яхшилик ила ёмонликни даф қилурлар».

Бу ҳам сабрдир. Ўзларининг собиқ диндошлари, кофирлар уларга ёмонликлар қиладилар, уларни масхара

этадилар. Аммо бу аброр кишилар кофирларнинг ёмонликларини ҳам яхшилик билан қайтарадилар.

«...ва уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан нафақа қилурлар».

Аллоҳ таоло яна:

«Ана шундай қилиб, сенга ҳам китоб нозил қилдик. Бас, Биз китоб берган кимсалар унга иймон келтирурлар. Анавилардан ҳам унга иймон келтирадиганлари бор. Бизнинг оятларимизни фақат кофирларгина инкор этурлар.

Ундан олдин ҳеч бир китобни тиловат қилмас эдинг ва кўлинг билан хат ёзмас эдинг. Агар шундай бўлганида, ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар.

Йўқ! У(Қуръон) илм берилганлар кўксидаги очиқ-ойдин оятлардир. Бизнинг оятларимизни фақат золимларгина инкор қилур» (*Анкабут, 47–49*), деган.

Ушбу оятлар Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қаратилган. Аллоҳ таоло у зотга:

«Ана шундай қилиб, сенга ҳам китоб нозил қилдик», демокда.

Яъни, аввалдан бирин-кетин китоб нозил қилиб келганимиздек, сенга ҳам Қуръонни нозил этдик. Сен Биз юборган Пайғамбарлар силсиласининг давомидирсан. Қуръон Биз нозил қилган китоблар силсиласининг давоми.

«Бас, Биз китоб берган кимсалар унга иймон келтирурлар».

Яъни, олдин китоб берилган аҳли китоблар Қуръонга иймон келтирурлар. Бу уларнинг бурчи. Ўзларининг китобида ҳам шунга буюрилганлар. Қуръон келганидан кейин бошқа китоблар амалдан қолади. Ҳамма Қуръонга иймон келтириши, эргашиши лозим бўлади.

«Анавилардан ҳам унга иймон келтирадиганлари бор».

«Анавилардан» мурод араб мушрикларидир.

«Бизнинг оятларимизни фақат кофирларгина инкор этурлар».

Демак, Қуръон оятларини ким инкор этса, ким уларга иймон келтирмаса, ўша кофирдир. Хоҳ у аҳли китобдан бўлсин, хоҳ мушриклардан бўлсин, хоҳ бошқа тоифадан бўлсин.

Баъзи бир устамон аҳли китоблар ҳозирда содда мусулмонларнинг бошини аввалги оят маъноси билан айлантирмоқдалар. Мана, Қуръонда сизлар билан бизни тенг дейилган, Илоҳимиз бир, фарқи йўқ, келинлар, Инжил ўқинлар, черковга киришлар, деб йўлдан урмоқдалар. Кейинги оят эса, айтилмай қолиб кетмоқда. Мусулмонлар Қуръондан узоқлашганда ана шундай мусибатлар келиб чиқади. Ислоҳ келди, бошқа барча динлар ботил бўлди. Қуръон келди, бошқа барча китоблар насх бўлди. Ушбу ҳақиқатни ҳамма яхши билмоғи даркор.

Кейинги оятда Қуръон ҳақиқий илоҳий китоб эканига ақлий далил келтирилади:

Эй Пайғамбар!

«Ундан олдин ҳеч бир китобни тиловат қилмас эдинг ва қўлинг билан хат ёзмас эдинг. Агар шундай бўлганида, ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар».

Яъни, эй Муҳаммад, сен Қуръондан олдин бирор китобни тиловат қилмас эдинг. Чунки ўқишни-тиловат қилишни билмас эдинг. Буни ҳамма яхши билади. Сен уларнинг ичида ўсгансан. Сенинг ҳаётингнинг ҳар бир лаҳзасини улар яхши биладилар. Шунингдек:

«...қўлинг билан хат ёзмас эдинг».

Чунки ёзишни ҳам ўрганмаган эдинг. Буни ҳам ҳамма яхши билади. Ўқиш ва ёзишни ўрганмаган одам Қуръондек мўъжиза китобни қирқ ёшидан кейин бирдан тиловат қилиб, кишиларга етказа бошлаши бу иш оддий

иш эмаслигига ёркин далилдир.

Чунки Қуръондаги таълимотлар, ундаги маълумотлар инсон тўқиб айтадиган жўн гаплар эмас. У китоб ўқиш ва ёзишни билмаган инсон томонидан тиловат қилиниши эса, унинг илоҳий эканига ҳеч шубҳа қолдирмайди.

Ҳа, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўқиш ва ёзишни ўрганмаганлари у киши учун ҳам зийнат, ҳам мўъжизадир.

«Агар шундай бўлганида...»

Яъни, ўқиш ва ёзишни ўрганган бўлганида:

«...ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар».

Бу ўқиш-ёзишни билади, бирор китобдан ўқигандир, бирор устоздан ёзиб олгандир, деб Қуръоннинг илоҳий китоб эканлиги ҳақида шубҳага тушган бўлар эдилар.

Қуръон инсон томонидан яратилиши мумкинми?

«Йўқ! У(Қуръон) илм берилганлар кўксидаги очик-ойдин оятлардир. Бизнинг оятларимизни фақат золимларгина инкор қилур».

Қуръон инсон томонидан таълиф қилинган китоб бўлиши мумкинми?!

«Йўқ!»

Қуръон инсон томонидан таълиф қилинган китоб бўлиши мумкин эмас.

Қуръон илм берилганларнинг—мўмин-мусулмонларнинг қалбларига жо бўлган очик-ойдин оятлардир. Ҳа, бу китобнинг оятлари очик-ойдин илоҳий оятлар эканини англаб етиш учун илм берилган шахс бўлиши керак. Илм берилмаган жоҳиллар буни англаб етишлари қийин.

«Бизнинг оятларимизни фақат золимларгина инкор қилур».

Илоҳий ҳақиқатдан чекиниб, ботилга эргашганлар золим бўлмай, ким золим бўлсин. Фақат золим бўлганларгина, оқни қора, қорани оқ дейдиганларгина

Қуръон оятларини—Аллоҳ таолонинг сўзларини инкор қилиши мумкин.

Аллоҳ таоло яна:

«Батаҳқиқ, Биз ушбу Қуръонда одамлар учун турли мисоллар келтирдик. Аниқки, агар сен уларга оят-мўъжиза келтирсанг ҳам, куфр келтирганлар: «Сиз ботилчилардан ўзга эмассиз», дерлар.

Аллоҳ билмайдиганларнинг қалбларини ана шундай қилиб муҳрлар», (*Рум, 58–59*) деган.

Аллоҳ таоло бу ояти каримада маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб этиб, кофирларнинг ҳолини, уларнинг Қуръонга, Пайғамбарликка муносабатларини баён қилмоқда:

«Батаҳқиқ, Биз ушбу Қуръонда одамлар учун турли мисоллар келтирдик».

Кофирлар ўша мисоллардан иймон, ибодат ва бошқа масалаларни тушуниб олишлари осон эди. Аммо улар бу китобнинг оятларига ҳам, мисолларига ҳам, сенга ҳам ишонмадилар.

«Аниқки, агар сен уларга оят-мўъжиза келтирсанг ҳам, куфр келтирганлар: «Сиз ботилчилардан ўзга эмассиз», дерлар».

Яъни, сен ўзингнинг ҳақ Пайғамбар эканингга моддий мўъжиза келтирсанг ҳам, улар ишонмайдилар. Бу ҳам етмаганидек, сенга ва мусулмонларга:

«Сизлар ботилчилардан ўзга эмассиз», дерлар.

«Аллоҳ билмайдиганларнинг қалбларини ана шундай қилиб муҳрлар».

Аллоҳ таоло яна:

«Куфр келтирганлар: «Ушбу Қуръонга ҳам, ундан олдинги нарсга ҳам ҳеч иймон келтирмасмиз», дедилар. Агар сен ўша золимларни Роббилари ҳузурида тургазиб қўйилганларида бир-бирларига гап қайтараётганларини кўрсанг эди. Ўшанда заиф

саналганлар мутакаббирлик қилганларга: «Сиз бўлмаганингизда, албатта, биз мўмин бўлар эдик», дерлар» (*Сабаъ, 31*), деган.

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло кофирларнинг туғғени хаддан ошиб кетгани туфайли яна ҳам саркашлик қилаётганлари ҳақида хабар бермоқда.

«Куфр келтирганлар: «Ушбу Қуръонга ҳам, ундан олдинги нарсага ҳам ҳеч иймон келтирмасмиз», дедилар».

Бу ишлари кофирларнинг ҳеч қандай ҳидоятга юрмасликка қаттиқ қарор қилганларини кўрсатади. Улар ўзларига келаётган илоҳий дастурга, яъни, Қуръони Каримга ҳам, унинг ҳақлигини тасдиқловчи олдинги илоҳий китобларнинг бирортасига ҳам ҳеч қачон иймон келтирмасликларини таъкидлаб айтмоқдалар.

Улар бу дунёда шу даражада ўзларидан кетганки, оғизларига келганини гапирадилар. Қуръони Каримга ҳам, бошқа илоҳий китобга ҳам иймон келтирмасликларини фахр билан айтадилар.

Аммо охиратда бу манманликдан асар ҳам қолмайди. Шунчалик хор-зор бўладиларки, асло қўяверинг. Эй Пайғамбар!

«Агар сен ўша золимларни Роббилари ҳузурида турғазиб қўйилганларида бир-бирларига гап қайтараётганларини кўрсанг эди».

Қуръонга ҳам, ундан олдинги китобларга ҳам ҳеч қачон иймон келтирмаймиз, деган ўша золимларни қиёмат куни маҳшаргоҳда Роббилари ҳузурида турғазиб қўйилганларида ҳар бири ўзини оқлаш учун бир-бирига гап қайтараётганларини кўрсанг эди. Ажойиб бир ҳолатни, яъни, бу дунёдаги мутакаббирлик, манманлик ва туғёндан асар ҳам қолмаганини кўрар эдинг.

Улар иккига бўлиниб олиб, бир-бирларига айб ағдаришларини кўрар эдинг.

«Ўшанда заиф саналганлар мутакаббирлик қилганларга: «Сиз бўлмаганингизда, албатта, биз мўмин бўлар эдик», дерлар».

Айб сизларда, сизларнинг гапингизга кириб, биз ҳам кофир бўлдик, мана, оқибат нима бўлди, дерлар.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, Аллоҳнинг китобини тиловат қиладиганлар, намозни тўқис адо этиб, биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан махфий ва ошкора инфоқ қилганлар, ҳаргиз касодга учрамайдиган тижоратдан умидвор бўлурлар.

Чунки У зот уларга ажрларини тўлиқ қилиб берур ва ўз фазлидан зиёда ҳам қилур. Албатта, У ўта мағфиратли ва ўта шукр қилгувчидир» (*Фотир, 29–30*), деган.

Бу икки оятда Аллоҳ таоло мўмин бандаларининг баъзи сифатлари ва уларга бериладиган мукофотлар ҳақида сўз юритмоқда.

«Албатта, Аллоҳнинг китобини тиловат қиладиганлар»

Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримни тиловат қилиш—унга кўз югиртириб чиқиш ёки ёдлаб олган жойини шуурсиз такрорлаш эмас. Қуръон тиловати уни бутун вужуд билан ҳис этган ҳолда тадаббур ила ўқиб, унга амал қилишдир.

Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримни тиловат қилиш ҳар бир мўминнинг бурчидир. Ким ҳам Аллоҳнинг китоби тиловатини билмай туриб бандалик даъвосини қилади? Қуръон тиловати ҳар бир мўминнинг кундалик вазифаси бўлиши керак. Уламоларимиз оддий кишилар учун ҳар куни бир порадан ўқиб туришни тавсия қиладилар.

Шунда бир ойда Қуръони Карим бир марта ўқиб чиқилади. Ҳар бир мўмин Қуръонни бошидан охиригача ўқишни ўрганиб, ундан бир порани кундалик вазифа қилиб

олиши керак. Ҳа, Қуръон тиловати ниҳоятда зарур.

Шунинг учун ҳам оятда мўминлар сифатлари ичида биринчи ўринда Қуръон тиловати келмоқда. Аввал айтиб ўтилганидек, ҳақиқий тиловат, ўзидаги зикр қилинган ҳукмларга амал этишга чорловчи тиловатдир.

Шунинг учун ҳам тиловатдан кейин,

«намозни тўкис адо этиб» деган сифат келмоқда.

Намозни тўкис адо этиш мўмин кишининг асосий сифатларидан биридир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Биз билан биздан бошқаларнинг орасидаги фарқ намоздир», деганлар.

«Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан махфий ва ошқора инфоқ қилганлар».

Аллоҳ берган ризқдан Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилиш ҳам мўмин-мусулмонларнинг сифати саналади. Мусулмонлар доимо шу сифатлари билан бошқалардан ажралиб турганлар.

Ана шу ишларни бажарганлар, Аллоҳнинг китобини тиловат қилиб, намозни тўкис адо этиб, Аллоҳ йўлида инфоқ-эҳсон қилган мўмин-мусулмонлар:

«ҳаргиз касодга учрамайдиган тижоратдан умидвор бўлурлар».

Чунки улар Аллоҳ таоло билан савдолашмоқдалар. Аллоҳ таоло билан тижорат қилганлар ҳеч қачон касодга учрамаганлар ва учрамайдилар ҳам.

«Чунки У зот уларга ажрларини тўлиқ қилиб берур ва ўз фазлидан зиёда ҳам қилур».

Демак, бу тижорат нафақат касодга учрамайдиган, балки доимо фойда келтирадиган тижоратдир. Бу тижорат билан шуғулланганлар жуда ҳам бахтли инсонлардир.

«Албатта, У ўта мағфиратли ва ўта шукр қилгувчидир».

Яъни, Аллоҳ таоло ўта мағфиратли зотдир. Қуръон тиловат қилган, намозни тўкис адо этган, инфоқ-эҳсон

қилганларнинг гуноҳларини мағфират этади.

Аллоҳ таоло ўта шукр қилгувчи, бандаларининг ибодатларини муносиб тақдирловчи, уларнинг шукрларини қабул этгувчи зотдир.

Аллоҳ таоло яна:

«Биз сенга ваҳий қилган китоб айнни ҳақдир, ўзидан олдинги нарсани тасдиқловчи бўлгандир. Албатта, Аллоҳ ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчидир», (Фотир. 31) деган.

Эй Муҳаммад, Биз сенга ваҳий қилган китоб—Қуръон айнни ҳақдир. Ундан бошқа ҳақ йўқ. Қуръоннинг ўзи, унинг таълимоти ва ҳукмлари ҳақдир.

Аллоҳ таолонинг ҳақ китоби— Қуръони Карим,

«ўзидан олдинги нарсани тасдиқловчи бўлгандир».

У ўзидан олдинги илоҳий китобларни тасдиқлаб келган. Чунки Қуръонни ҳам ўша китобларни нозил қилган зот туширган.

«Албатта, Аллоҳ Ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчидир».

Уларнинг ҳар бир ишидан хабардор бўлиб, ҳар бир нарсасини яхши кўриб турибди. Вақти келганда ўзи билиб муомала қилади.

Аллоҳ таоло яна:

«Сўнгра бу китобни ўз бандаларимиздан танлаб олганларимизга мерос қилдик. Бас, улардан ўзига ўзи зулм қилувчилари бор, улардан ўртачалари бор ва улардан Аллоҳнинг изни ила яхшиликларга ўзувчилар ҳам бор. Ана шу айнни улуг фазлдир» (Фотир. 32), деган.

Бу оят мусулмон умматининг мақоми нақадар улуг эканини яққол кўрсатмоқда. Аллоҳ таоло ўзининг ҳақ китобига меросхўр қилиб барча умматлар ичидан айнан мусулмон умматини танлаб олганини айтмоқда.

«Сўнгра бу китобни Ўз бандаларимиздан танлаб олганларимизга мерос қилдик».

Аллоҳ таоло ўзининг боқий мўъжизаси бўлмиш ҳақ китобини–Қуръони Каримни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматига мерос қилиб берди. Бу иноятда шон-шараф ҳам, жуда улкан масъулият ҳам бор.

Ана шундай шон-шараф ва катта масъулият юклатилган уммат ичида турли кишилар мавжуд.

«Бас, улардан ўзига ўзи зулм қилувчилари бор»

Улар ўша шон-шарафга номуносиб ва зиммасидаги масъулиятни англаб етмаган осийлардир. Бу тоифадаги одамларнинг ёмонликлари яхшиликларидан кўп бўлади. Улар ўзларига ишониб топширилган ҳақ китобга муносиб бўла олмай ўзларига ўзлари зулм қилганлардир.

«улардан ўртачалари бор»

Уламоларимиз «ўртачалар»–фарз ва вожиб амалларни адо этадиган, ҳаромлардан узоқ бўлган, баъзи мустаҳабларни тарк этиб, баъзи макруҳларни қилган кишилардир, дерлар.

«ва улардан Аллоҳнинг изни ила яхшиликларга ўзувчилар ҳам бор».

Улар барча фарз, вожиб ва суннат амалларни тўлиқ адо этадилар. Барча ҳаром, шубҳали ва макруҳ амаллардан узоқда бўладилар. Бунинг устига номига яхшилик бўлса, ҳаммадан ўзиб етиб борадилар.

«Ана шу айни улуг фазлдир».

Аллоҳ таоло яна:

«Биз унга шеърни таълим берганимиз йўқ. Бу унинг учун тўғри ҳам келмас. У зикр ва очиқ-ойдин Қуръондан ўзга нарса эмас.

Тирик бўлган шахсларни огоҳлантириш ва кофирларга (азоб) сўзини ҳақ қилиш учундир» (Йасин, 69–70), деган.

Мушриклар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир, Қуръони Каримни шеър ҳам деганлар. Аллоҳ таоло ушбу оятда уларнинг бу даъволарига кескин

жавоб бермоқда:

«Биз унга шеърни таълим берганимиз йўқ».

Сизлар шеър билан Қуръоннинг фарқига бора олмаяпсиз. Шеър ички кечинмаларни инсоннинг ўзи вазнга солиб, байт қилиб айтишидир. Уни хоҳлаган инсон айтиши мумкин. Шеър турли бўлган-бўлмаган гапларни ҳам кўтараверди. Айникса, арабларда бу нарса машҳур.

Улар ҳақиқатни яхшилаб билиб олишлари лозим, Қуръон Аллоҳ томонидан танлаб олинган етук банда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил қилинган ваҳийдир. У Аллоҳнинг каломидир. Уни ҳеч ким ўзидан чиқариб айта олмайди. Шунинг учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир дейиш мумкин эмас.

«Бу унинг учун тўғри ҳам келмас».

Шоирлик Пайғамбарлик мақомига ҳеч мос келмайдиган амалдир. Шунинг учун ҳам шоирлик Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг табиатларида умуман йўқ эди.

Абу Заръа ар-Розий қилган ривоятда Шаббий:

«Абдулмуттолибдан тарқаган болаларнинг ҳаммаси: эркаги ҳам, аёли ҳам шеър айтар эди, магар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтмаганлар», дейилган.

Аллоҳ таоло Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга шеърни таълим бермаганини, шеър ўқиш у зотга тўғри ҳам келмаслигини айтганидан сўнг, Қуръони Каримнинг моҳиятини баён қилишга киришади:

«У зикр ва очик-ойдин Қуръондан ўзга нарса эмас».

Аллоҳ таолодан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга келган ваҳий зикрдир, эслашдир, Қуръондир—кироат қилинадиган каломдир. Бу илоҳий китоб бутун оламлар учун ваъз-насихат, эслатмадир. Ҳамма учун тиловат қилинадиган илоҳий дастурдир. Уни Аллоҳ таоло маълум мақсад ила нозил этгандир. Унинг нозил қилиниши:

«Тирик бўлган шахсларни огоҳлантириш ва кофирларга (азоб) сўзини ҳақ қилиш учундир».

Оятда мўминларни «тирик»лар дейилмоқда. Кофирлар эса, ўликларга тенглаштирилмоқда. Иймонга келишга тайёр қалб ҳаётда тирик яшашга тайёр қалбдир. Куфрда қоладиган қалб эса, яшашга тайёрланмаган ўлик қалбдир.

Шунинг учун ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётга тайёрларни Қуръон билан огоҳлантирадилар. Ҳаётга тайёрланмаганларга эса, азоб калимаси ҳақ бўлганини эълон қиладилар.

Демак, инсонлар Қуръонга бўлган муносабатларига кўра икки турга бўлинадилар.

Биринчиси, унга иймон келтирганлар—тириклар.

Иккинчиси, унга куфр келтирганлар—ўликлар.

Аллоҳ таоло яна:

«Сод. Зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасам».

«Сод» алифбо ҳарфларидан биридир. Ушбу ҳарфни талаффуз қилишининг ўзи бир мўъжиза бўлса, бу ва унга шерик бошқа ҳарфлардан таркиб топган Қуръон эса, абадий илоҳий мўъжизадир. Оддий алифбо ҳарфларидан таркиб топган Қуръонга ўхшаш китобни ҳеч ким келтира олмаслиги унинг энг улкан мўъжиза эканини кўрсатади.

«Зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасам».

Оятдаги «зикр» сўзига тафсирчи уламоларимиз икки хил – «эслатма» ва «шон-шараф» маъноларини беришган. Аслида, Қуръони Карим васфида бу икки маъно ҳам бор. Шунинг учун ҳам Қуръонда «эслатма» ёки «шон-шараф» эмас, балки шу икки маънони бир йўла ифода этадиган «зикр» сўзи ишлатилган. Қуръони Карим мўъжизасининг кирраларидан бири ҳам шудир.

Зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила Аллоҳ таолонинг қасам ичиши бежиз эмас. Аввало, Қуръони Каримнинг шону шарафи улуғланияпти, қолаверса, араб тили қоидалари бўйича, бу қасамдан кўзланган мақсадга

эътибор тортиляпти.

Лекин асл мақсад бу ерда очик зикр этилмаган. Сўзнинг бориши ва унинг умумий маъносига қараб, зикр соҳиби бўлмиш Қуръон ила қасамки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақ Пайғамбардир, Қуръон ҳақ мўъжизадир, деб гап маъносини тушунса бўлади.

Аллоҳ таоло яна:

«Биз сенга нозил қилган Китоб муборақдир. Ақл эгалари унинг оятларини тадаббур қилишлари ва эслашлари учундир» (Сод, 29), деган.

Эй Муҳаммад, одамлар орасида ҳақ билан ҳукм юритишинг учун биз сенга Қуръонни туширганмиз.

«Биз сенга нозил қилган китоб муборақдир».

Дунё ва охиратнинг барча баракаси ушбу китобдир. Ким икки дунёнинг баракасини олишни хоҳласа, ушбу муборақ китобга–Қуръонга амал қилсин.

Ким икки дунёнинг бахт-саодатига эришишни истаса, ушбу Қуръонни ўзига дастур қилиб олсин.

Биз Қуръонни кишиларни икки дунё саодатига бошлаш учун нозил қилдик.

«Ақл эгалари унинг оятларини тадаббур қилишлари ва эслашлари учундир».

Қуръон оятларини ақлли кишилар тадаббур қиладилар–чукур тафаккур қиладилар.

Қуръон оятларидан ақлли кишилар эслатма оладилар.

Аллоҳ таоло яна:

«Сен: «Мен унинг учун сиздан ҳеч ажр-ҳақ сўрамасман. Мен сохтакорлардан ҳам эмасман.

У(Қуръон) фақат оламлар учун эслатма, холос.

Албатта, унинг хабарини бир муддатдан сўнг билурсиз», деб айт» (Сод, 86–88), деган.

Эй кофирлар, эй мушриклар, мен Қуръонни етказганим учун сиздан ҳақ сўрамайман.

Мен Қуръонга даъват қилиш билан ўз манфаатимни

кўзлаётганим йўқ.

«Мен сохтакорлардан ҳам эмасман».

Мен ўзида йўқ нарсани бор деб даъво қиладиган, ўзида йўқ хислатни бор қилиб кўрсатишга интиладиган кимсалардан ҳам эмасман. Мен ҳақиқий Пайғамбарман.

«У(Қуръон) фақат оламлар учун эслатма, холос».

У сиз даъво қиладиганингиздек, сеҳр ҳам, шеър ҳам эмас.

У одамлар учун эслатмадир.

У оламларга иймонни, ихлосни, ибодатни, жаннатни эслатадир.

У оламларга куфрни, исённи, нифоқни, дўзахни эслатадир.

У оламларни ваъз-насиҳат йўли билан яхшиликка чакириб, ёмонликдан қайтарадир.

Бас, бу улкан ҳақиқатни барчангиз эсингизда сақланг.

«Албатта, унинг хабарини бир муддатдан сўнг билурсиз», деб айтгин».

Бир оз муддат ўтсин, Қуръоннинг хабарини билиб оласиз. Унинг хабари бутун оламни олади.

Унинг хабари ҳамманинг оғзидан тушмай қолади.

Унинг хабари олдида бошқа хабарлар ҳеч нарса бўлмай қолади.

Шунингдек, у келтирган барча хабар тўғри бўлиб чиқади, буни ҳам кўрасиз.

Аллоҳ таоло яна:

«Бу китобнинг нозил қилиниши азизу ҳаким бўлган Аллоҳ томонидандир.

Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила нозил қилдик. Бас, сен Аллоҳга унга динни холис қилган ҳолингда ибодат эт» (Зумар, 1–2), деган.

Ушбу Қуръон азиз–ҳаммадан ғолиб ва ҳаким–ҳар бир ишни ўта ҳикмат билан қиладиган зот Аллоҳ таоло томонидан туширилгандир.

Аллоҳ таоло азиз бўлгани учун Қуръондек абадий мўъжизани, инсониятни қиёматгача икки дунё саодатига бошловчи китобни нозил қилди.

Аллоҳ таоло ҳаким бўлганидан ҳам бутун инсониятни икки дунё саодатига элтувчи барча ҳикматларни Қуръонга жойлаб туширди.

«Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила нозил қилдик. Бас, сен Аллоҳга Унга динни холис қилган ҳолингда ибодат эт».

Бу оятдаги хитоб Пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо соллалоҳу алайҳи васалламга қаратилган. Мушриклар Қуръони Карим ҳақида турли шак-шубҳалар тарқатиб турган бир пайтда Аллоҳ таоло Пайғамбарига хитоб қилиб, ҳеч кимга эътибор бермай Қуръонни маҳкам тутиш ва Ўзига холис ибодат этишга чақирмоқда.

«Албатта, Биз сенга китобни ҳақ ила нозил қилдик».

Эй Муҳаммад! Албатта, биз сенга Қуръонни ҳақ билан туширдик.

Эй Муҳаммад! Албатта, биз сенга Қуръонни ҳақ қилиб туширдик.

Эй Муҳаммад! Албатта, Биз сенга Қуръоннинг тушишини ҳақ қилдик.

Ҳа, Қуръоннинг Аллоҳ томонидан Муҳаммад соллалоҳу алайҳи васалламга тушгани ҳақдир.

Ҳа, Қуръон ҳақдан иборат эканлиги ҳақдир.

Ҳа, бу Қуръоннинг ҳақ билан қувватланиб тушгани ҳақдир.

Қуръоннинг ҳақлигини инкор қилган ноҳақдир.

Қуръоннинг Муҳаммад соллалоҳу алайҳи васалламга Аллоҳдан тушганини инкор этган ноҳақдир.

Қуръоннинг ҳақ билан қувватланиб тушганини инкор қилган ноҳақдир.

Шундай бўлганидан кейин:

«Бас, сен Аллоҳга Унга динни холис қилган ҳолингда ибодат эт».

«Дин» итоат, ибодат, жазо-мукофот ва шариат маъноларини ўз ичига олади.

Демак, Аллоҳгагина холис итоат этган ҳолингда ибодат эт.

Аллоҳгагина холис ибодат қилган ҳолингда ибодат эт.

Аллоҳдангина шариат қабул этган ҳолингда ибодат эт.

Аллоҳнинг тавҳидига шак келтирма.

Аллоҳнинг динига бошқанинг динини аралаштирма.

Аллоҳнинг ибодатига бошқанинг итоатини аралаштирма.

Аллоҳдан жазо ёки мукофот кутишингга бошқадан жазо ёки мукофот кутишни аралаштирма.

Аллоҳнинг шариатидан бошқани шариат деб қабул этма!

Аллоҳ таоло яна:

«Аллоҳ энг гўзал сўзни ўхшаш ва такрорланган китоб этиб туширар. Ундан Роббиларидан қўрқадиганларнинг терилари титрар. Сўнгра уларнинг терилари ва қалблари Аллоҳнинг зикрига юмшар. Ана шу Аллоҳнинг ҳидоятидир. У ила Аллоҳ хоҳлаган кимсани ҳидоят қилар. Кимни Аллоҳ залолатига кетказса, бас, унинг учун ҳидоят қилгувчи йўқ» (*Зумар, 23*), деган.

Бу ояти каримада Қуръони Каримнинг васфи, унинг мўминларга таъсири ва у орқали ҳидоятга эришиш ҳақида сўз кетмокда.

«Аллоҳ энг гўзал сўзни ўхшаш ва такрорланган китоб этиб туширар».

Қуръони Карим энг гўзал сўздир. Унинг оятлари гўзалликда, пурмаъноликда, ҳикматда, тўғрилиқда ва ҳукмда бир-бирига ўхшашдир. «Такрорланадиган» бўлиши эса, ҳукмлари такрор-такрор келади, ҳикматлари такрор-

такрор келади, ваъзлари, огоҳлантиришлари, ваъдаю таҳдидлари ҳам такрор-такрор келади. Шунингдек, суралари, оятлари такрор-такрор ўқилади, ёд олинади, ўрганилади.

«Ундан Роббиларидан кўркадиганларнинг терилари титрар».

Аллоҳдан кўркадиган бандалар Қуръонни ўқиганларида, унинг тиловатларини эшитганларида баданлари титрайди. Ундаги маънолардан таъсирланиб, уни туширган Аллоҳнинг ҳайбатидан, Уни улуғлашдан қалблари титрайди.

«Сўнгра уларнинг терилари ва қалблари Аллоҳнинг зикрига юмшар».

Бу сифат Аллоҳ таолонинг аброр бандаларининг сифатидир. Улар Қуръон тиловатидан, ундаги маънолардан жуда қаттиқ таъсирланадилар. Огоҳлантирувчи, таҳдид қилувчи оятлар келганида хавфдан, кўрқинчдан баданлари титрайди, яхши ваъда ва раҳмат оятлари келганида умидворликдан баданлари ва қалблари юмшайди, Аллоҳнинг зикрига яна ҳам кўпроқ бериладилар. Бундай бўлиши яхшилик аломатидир.

«Ана шу Аллоҳнинг ҳидоятидир».

Қуръондан гўзал таъсирланиш Аллоҳнинг ҳидоятидир.

«У ила Аллоҳ хоҳлаган кимсани ҳидоят қилур».

Шунда одам Қуръондан таъсирланиб, кўнгли юмшаб, унга амал қилишга ўтади.

«Кимни Аллоҳ залолатиға кетказса, бас, унинг учун ҳидоят қилувчи йўқ».

Ундай одамнинг иши чатоқ!

Аллоҳ таоло яна:

«(Бу) Роҳман ва Раҳийм томонидан нозил қилингандир.

Биладиган қавмлар учун оятлари муфассал баён қилинган китобдир.

Хушхабар бергувчи ва огоҳлантиргувчи бўлган холидадир. Бас, кўплари ундан юз ўгирдилар. Энди улар эшитмаслар» (*Фуссилат*, 2–4), деган.

Аллоҳ таолонинг Роҳман ва Раҳийм сифатлари ҳақида жуда кўп гапирилди. Бу ерда Аллоҳ таоло Қуръони Каримни ўзининг Роҳман ва Раҳийм сифатлари ила нозил қилганини таъкидламоқда.

Ҳа, Аллоҳ таолонинг инсониятга Қуръонни тушириши бир раҳматдир.

Ҳа, Аллоҳ таоло бандаларига раҳми келганидан, улар икки дунё саодатига эришиш йўлини ахтариб қийналиб юрмасинлар, деб Қуръонни инсон ҳаёти учун бардавом дастур қилиб туширгандир.

Ушбу китобнинг оятлари Аллоҳ таолонинг раҳмати туфайли, барча одамларга раҳмат ўлароқ нозил бўлгандир.

Бу Қуръон унга ишониб, амал қилганларни нафс балоларию ботил амаллар ёмонлигидан, турли бузук фикр ва йўллардан саклайди. Барча яхшилик, эзгулик ва омонликларга бошлайди.

Бу китоб:

«Биладиган қавмлар учун оятлари муфассал баён қилинган китобдир».

Қуръони Карим ўзини, ҳақиқатни биладиган қавмлар учун оятлари муфассал баён қилинган китобдир. Улар бу китобда ҳар бир нарсани муфассал ҳолида топадилар.

«Хушхабар бергувчи ва огоҳлантиргувчи бўлган холидадир. Бас, кўплари ундан юз ўгирдилар. Энди улар эшитмаслар».

Шу билан бирга, Қуръони Карим иймон келтириб солих амал қилувчиларга хушхабар бўлиб туширилган. Куфр келтирганлар ва гуноҳкорларга огоҳлантирувчи ўлароқ нозил қилинган. Инсонлар унинг хушхабарларидан қувониб, огоҳлантиришларидан ҳушёр тортишлари лозим.

Аммо кўпчилик инсонлар Қуръонни хурсанд қабул

килиш ўрнига ундан юз ўгирдилар.

«...кўплари ундан юз ўгирдилар. Энди улар эшитмаслар».

Юз ўгиргандан кейин қандай ҳам эшита оладилар?!

Аллоҳ таоло яна:

«Куфр келтирганлар: «Бу Қуръонга қулоқ солманглар, унга ҳалақит беринг, шоядки ғолиб бўлсангиз», дедилар.

Бас, албатта, Биз куфр келтирганларга шиддатли азобни тоттирамиз ва, албатта, уларга қилиб юрган амалларининг энг ёмон жазосини берамиз» (*Фуссилат*, 26–27), деган.

Бу оят кофирларнинг бир-бирларига Қуръони Каримга нисбатан муносабати юзасидан берган маслаҳатлари ҳақида хабар бермоқда. Улар бир-бирларига:

«Бу Қуръонга қулоқ солманглар...» деганлар.

Чунки қулоқ солса, таъсирланиб иймонга келиб қолади. Кофирлар шундан қўрқади. Шунинг учун Аллоҳнинг душманлари бўлган кофирлар ҳатто араб тилини билмайдиган кишиларга ҳам Қуръонни эшиттирмасликка уринадилар.

«...унга ҳалақит беринг...»

Ҳалақит бериш турлича бўлади. Мисол учун, Абу Жаҳл: «Муҳаммад қироат қилган вақтда унинг юзига қараб кичкиринглар, токи нима деяётгани билинмасин», деган.

Баъзилари қироат пайтида хуштак ёки қарсак чалган. Баъзилари ўзларича шеър ва балоғатли сўзларни айтиб, кишиларни Қуръондан чалғитишга интилган. Молик ибн Назрга ўхшаганлар Исфандиёр ва Рустамнинг қиссаларини айтганлар. Қадимги кофир ва мушриклар ўз воқеъликларидан келиб чиқиб Қуръонга ҳалақит беришга уринганлар. Кейинги мушрик ва кофирлар ҳам ўз воқеъликлари даражасида Қуръонга ҳалақит беришга уриниб келдилар ва уринмоқдалар. Лекин ҳаммасининг

максади бир:

«...шоядки ғолиб бўлсангиз», дедилар».

Аммо кофирлар эмас, доимо Қуръон ғолиб бўлиб келмоқда. Чунки Қуръон ҳақ, кофирлик ботилдир. Ҳақ доимо ботил устидан ғолиб бўлади. Қуръонга қарши чиққан кофирларга Аллоҳ таоло тайёрлаб қўйган азоблар бор.

«Бас, албатта, Биз куфр келтирганларга шиддатли азобни тоттирамиз ва, албатта, уларга қилиб юрган амалларининг энг ёмон жазосини берамиз».

Куфр келтирганлар жуда қаттиқ азобга йўлиқадилар. Уларнинг гуноҳлари, ёмон амаллари жазосиз қолмайди. Уларга жуда оғир жазо берилади.

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, ўзларига Зикр келганда унга куфр келтирганлар... Албатта, у азиз китобдир.

Унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келмас. У ўта ҳикматли ва ўта мақталган Зотнинг туширганидир» (*Фуссилат, 41–42*), деган.

Ушбу икки оятда Қуръони Карим оятларига куфр келтирганларга таҳдид қилинмоқда ва Қуръони Карим сифатлари ҳақида сўз кетмоқда. Ўтган оятларда умуман Аллоҳнинг каломига эгрилик қилганларнинг оқибати эслатиб ўтилган эди. Аммо Қуръони Каримга куфр келтирганларга нисбатан бошқача йўл тугилади.

«Албатта, ўзларига Зикр келганда унга куфр келтирганлар...»

Нима жазо берилиши айтилмади. Худди шуниси жуда ҳам кучли таҳдиддир. Бу айтилмаган ўринга энг шиддатли, масалан, «Нима қилишни ўзимиз биламиз», «Кунларини кўрсатиб қўямиз» ёки шунга ўхшаш таҳдидларни қўйиш мумкин.

«Зикр» Қуръони Карим номларидан бири бўлиб, «эслатма» маъносини билдиради. Бу сўз аввалги сураларда

ҳам кўп келган.

«Албатта, у азиз китобдир».

Албатта, Қуръони Карим азиз—ғолиб, кучли ва иззатли китоб. Унга куфр келтирганлар мағлуб, кучсиз ва хорлардир.

«Унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келмас».

Бу азиз китобга умуман ботил яқин кела олмайди. Азиз китоб бўлганидан кейин ботил қандай қилиб унга яқинлаша олинсин?! Азиз Зотнинг азиз китоби Қуръони Каримга қиёматгача абадул-абад ботил яқин кела олмайди. У соф ва соғлом ҳолида илоҳий мўъжиза бўлиб қолади.

Бу башорат ҳам Қуръоннинг илоҳий китоб эканлигига ёрқин далилдир. Мана, асрлар ўтибдики, унинг бирор ҳарфи ўзгаргани, унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келгани йўқ! Ва шундай давом этажак, иншааллоҳ.

«У ўта ҳикматли ва ўта мақталган Зотнинг туширганидир».

Қуръон ўта ҳикматли зот бўлмиш Аллоҳ таолонинг нозил қилган китобидир, Шунинг учун у ҳикматга тўла китобдир. Унинг оятлари ҳикматли, кўрсатмалари ҳикматли, амрлари ҳикматли, қонун-қоидалари ҳикматли—ҳамма-ҳаммаси ҳикматли.

Қуръон ўта мақталган зот Аллоҳ томонидан туширилгани учун энди Аллоҳнинг ҳамди-мақтови кўп такрорланади.

Аллоҳ таоло яна:

«Агар Биз уни ажамийча Қуръон қилганимизда, албатта: «Унинг оятлари муфасссал баён қилинганда эди. Арабийга ажамчами?!» дер эдилар. Сен: «У иймон келтирганлар учун ҳидоят ва шифодир. Иймон келтирмайдиганларнинг қулоқларида оғирлик бордир. У улар учун кўрликдир. Улар узоқ макондан чақирилаётганлардир», деб айт» (*Фуссилат, 44*), деган.

Макка мушрикларининг қалбларини моғор босгани

учун ўз тилларидаги илоҳий китоб Қуръон ҳақида бир-бирларига: «Унга қулоқ османглар, унга халакит беринглар», дейишарди.

«Агар биз уни ажамийча Қуръон қилганимизда, албатта: «Унинг оятлари муфассал баён қилинганида эди. Арабийга ажамчами?!» дер эдилар».

Фаразан Қуръонни араб тилида эмас, бирор ажамий тилда нозил қилганимизда, кофир мушриклар бунга ҳам гап топар эдилар. Улар:

«Қуръон оятлари бизнинг араб тилимизда муфассал баён қилинганида эди, уни эшитишимиз, ўрганишимиз мумкин эди. Арабий одамга, ажамча Қуръон ҳам тушириладими?» дейишлари аниқ эди.

Яъни, нима қилиб бўлса ҳам баҳона топар эдилар. Чунки, аслида, Қуръонга эргашиш ниятлари йўқ.

Эй Пайғамбар!

«Сен: «У иймон келтирганлар учун ҳидоят ва шифодир», деб айт.

Қуръони Карим мўминлар учун ҳидоятдир.

Қуръон мўминларни саодатли ҳидоят йўлига бошлайди.

Қуръони Карим мўминлар ҳаётининг ҳар бир соҳасида уларга ҳидоят маёғи бўлади. Унинг ҳидоятидан баҳраманд бўлиш учун унга иймон келтириш керак.

Қуръони Карим мўминлар учун шифодир.

Қуръон мўминларнинг барча дардларига шифо бўлади.

Қуръони Карим қалблардаги касалларга, турли ижтимоий, иқтисодий, ахлоқий, маънавий касалларга шифодир.

Унинг шифобахшлигидан баҳраманд бўлиш учун унга иймон келтириш керак.

«Иймон келтирмайдиганларнинг қулоқларида оғирлик бордир».

Қуръонга иймони йўқларнинг қулоқлари қардир.

Иймонсизлик оғир дарддир. Унда кишининг қалби касал бўлиб, тошга айланиб қолади. Бунинг асорати бошқа аъзоларга ҳам таъсир ўтказади. Қулоқлари кар бўлиб қолади. Улар Қуръонни ҳам эшита олмайдилар.

«У улар учун кўрликдир».

Қуръон кофирлар учун маънавий кўрликдир. Улар ҳеч нарсанинг фарқига бормайдилар.

«Улар узоқ макондан чақирилаётганлардир».

Узоқ макондан чақирилганлар овозни эшитмайдилар, ҳеч нарсани тушунмайдилар. Шунингдек, Қуръонга иймон келтирмаганлар ҳам ундан ҳеч нарсани англай олмайдилар.

Аллоҳ таоло яна:

«Очиқ-ойдин китоб ила қасам.

Албатта, Биз уни арабча Қуръон қилдик. Шоядки ақл юритсангиз.

Албатта, у ҳузуримиздаги она китобдадир, у олийдир, ҳикматлидир» (*Зухруф, 2–4*), деган.

Яъни, ақл юритасиз деган мақсадда очиқ-ойдин китобни араб тилидаги Қуръон қилиб юбордик.

Аллоҳ таоло ўзининг охирги китоби учун араб тилини танлагани ва бу китоб татбиғи учун араб Пайғамбар ва араб халқини танлагани сабаблари аввал айтиб ўтилди.

Албатта, бу оятлар араблар учун шараф бўлиши билан бирга, улар устига жуда улкан масъулият ҳам юклайди. Қуръонга, Исломга хизмат қилишдек катта масъулиятни кўяди. Араблар ақлларини ишлатиб ўзларига юклатилган буюк вазифани тушуниб етишлари ва унга лойиқ хизмат қилишлари лозим бўлади.

«Албатта, у ҳузуримиздаги она китобдадир, у олийдир, ҳикматлидир».

Ушбу оятда Қуръони Карим Аллоҳ таоло наздида қанчалик юксак мақомга эга экани кўриниб турибди.

«Албатта, у ҳузуримиздаги она китобдадир».

Уламоларимиз, «она китоб»дан мурод Лавҳул Махфуз,

деганлар. Демак, Қуръони Карим Аллоҳ таолонинг хузуридаги Лавҳул Махфузда сақланган. Бу эса, уни Аллоҳ таоло нақадар зўр қадрлаганини кўрсатади.

«У олийдир, ҳикматлидир».

Яъни, Қуръон олий мартабали ва серҳикмат китобдир.

Шунга қарамай, одамлар бу китобни инкор қиладилар, унга шак келтирадилар ва ундан юз ўгирадилар. Аллоҳ таоло келаси оятларда мана шунақа тоифа кофирларга таҳдид ила хитоб қилади:

Аллоҳ таоло яна:

«Албатта, у(Қуръон) сенга ҳам, қавмингга ҳам шарафдир. Ва, албатта, сўралурсизлар» (*Зухруф, 44*), деган.

Эй Муҳаммад, ҳеч шубҳа йўқки, албатта, сенга туширилган Қуръон сен учун шон-шарафдир, шунингдек, сенинг қавмингга ҳам шон-шарафдир.

Дарҳақиқат, Қуръони Карим Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга шону шараф бўлди. Ушбу абадий илоҳий мўъжиза бўлмиш Қуръон у зоти бобаракотнинг зикрларини бутун оламга таратди, бутун оламда милёнлаб одамларни у зотга уммат қилди. Сон-саноксиз мўмин-мусулмонлар томонидан доимий равишда у зотга салавоту саломлар айтилиб туришига сабаб бўлди.

Шунингдек, Қуръони Карим Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам қавмларига ҳам шону шараф келтирди. Улар Қуръон уммати ўлароқ бутун дунёга танилдилар. Қуръонга амал қилароқ дунёнинг пешқадам умматига айландилар. Дунёдаги барча халқлар уларга ҳавас билан қарайдиган бўлди. Улар оятдаги:

«...ва албатта, сўралурсизлар» жумласини ҳис этиб яшаганлари, Қуръон орқали ўзларига юклатилган масъулиятни бажаришга сидқидилдан ҳаракат қилганлари учун Қуръон уларга шону шараф бўлди.

Аммо вақт ўтиши билан, афсуски, бу ҳис сусайди.

Қавм аста-секин Қуръондан четлади. Устига юкланган масъулиятдан қавм ўзини тортди.

Бунинг натижаси ўлароқ, улар дунё халқлари сафининг охирига тушиб қолдилар. Қуръон ҳам уларга шон-шараф келтирмай қўйди. Энди бу қавм шон-шарафга фақат Қуръон орқалигина эришиши мумкинлигини тушуниб етиши керак.

Қуръонни уларга шону шараф қилиб берган зот Аллоҳ томонидан тезда келадиган қиёмат кунда, албатта, сўралишларини чуқур ҳис этишлари керак. Бу ҳис эса, ўз навбатида, уларни жиддий амалга чорлаши керак.

Аллоҳ таоло яна:

«Очиқ-ойдин Китобга қасам.

Албатта, биз уни муборак кечада нозил қилдик. Албатта, биз огоҳлантиргувчи бўлдик» (*Духон, 2–3*), деган.

Аллоҳ таоло Қуръони Карим билан қасам ичмоқда. Бу эса, ўз навбатида, Қуръон Аллоҳ таолонинг ҳузурида қанчалик улуғ мақомга эга эканини кўрсатади. Кейинги оятларда Қуръон ҳақида маълумот берилади:

«Албатта, Биз уни муборак кечада нозил қилдик. Албатта, Биз огоҳлантиргувчи бўлдик».

Ушбу оятда зикр этилаётган, Қуръон нозил қилинган кеча муборак Рамазон ойининг кечаларидан бири бўлмиш «Лайлатул қадр»дир. Бу кеча дунё тарихидаги энг муборак кечадир. Чунки бу кечада Аллоҳ таолонинг охирги, баркамол ва бутун инсониятга қиёмат кунигача саодат йўлини кўрсатиб берувчи китоби туша бошлаган.

«Албатта, Биз огоҳлантиргувчи бўлдик».

Ушбу муборак кечада Қуръонни нозил қилиш билан бандаларни куфр, исён ва туғённинг оқибати ёмон бўлишидан огоҳлантирувчи бўлдик.

Аллоҳ таоло яна:

«Ва сен томон бир гуруҳ жинларни Қуръон

эшитишга бурганимизни эсла. У(Қуръон эшитиш)га ҳозир бўлганларида: «Жим, қулоқ осинглар!» дедилар. Қачонки қироат охирлаганда ўз қавмларига огоҳлантирувчи бўлиб қайтдилар» (*Ахқоф*, 29), деган.

Оятдан маълумки, жинларнинг Қуръонга қулоқ осилари тўсатдан, қутилмаганда содир бўлмаган, балки уларни Аллоҳ таолонинг ўзи буриб қўйган. Бу фазлни Пайғамбар алайҳиссаломга ҳам эслатмоқда.

«Ва сен томон бир гуруҳ жинларни Қуръон эшитишга бурганимизни эсла».

Жинлар Қуръонни эшитишга ҳозир бўлганларида инсонларга ўхшаб, бу ўтганларнинг афсоналари, сеҳр, шеър ёки уйдирма деб ўтирмадилар, балки

«У(Қуръон эшитиш)га ҳозир бўлганларида: «Жим, қулоқ осинглар!» дедилар».

Ушбу омил уларнинг бахтига сабаб бўлди. Аввал яхшилаб қулоқ осдилар, ҳақни ботилдан ажратишга уриндилар. Ҳақиқатни тушуниб етганларидан сўнг эса, зудлик билан иймон келтирдилар. Иймон қалбларидан жой олгач, бу улкан неъматни ўз қавмлари билан баҳам кўришга шошилиб:

«Қачонки қироат охирлаганда, ўз қавмларига огоҳлантирувчи бўлиб қайтдилар».

Ушбу ояти карималарда Аллоҳ таоло ўз китоби Қуръони Каримни ўзи васф қилган. Албатта, бу васфлар Қуръони Каримнинг васфлари ичида энг олиймақомларидир.

Каломлар ичида улуғи бўлган Аллоҳ таолонинг каломидан кейинги мартабада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўзлари—ҳадиси шарифлар туради. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларида ҳам Қуръони Карим фазли ҳақида зикрлар келган. Ана ўшалар Қуръони Каримнинг фазли ҳақида келган маъноларнинг Қуръони Каримнинг ўзида

келганларидан кейинги ўриндагиси ҳисобланади.

Қуйида Расули Акрам алайҳиссаломнинг Қуръони Карим фазли ҳақида айтган ҳадиси шарифларидан баъзиларини ўрганишга Аллоҳ таолодан мадад сўраган ҳолимизда ҳаракат қиламиз.

3266- عَنْ عُثْمَانَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3266. Усмон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизларнинг яхшиларингиз Қуръонни ўрганганларингиз ва ўргатганларингиздир», дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифнинг иборалари оз бўлгани билан маънолари, далолатлари кўпдир. Унда мусулмонларнинг яхшиси ҳақида хабар берилмоқда.

Ўзи мусулмонлар Аллоҳ таолонинг бандалари ичида энг яхшиларидир.

Бу ҳадиси шарифнинг маъносидан келиб чиқадиган бўлсак, Қуръони Каримни ўрганадиган мусулмонлар яхшиларнинг яхшиси бўлади.

Бу ҳадиси шарифнинг маъносидан келиб чиқадиган бўлсак, Қуръони Каримни ўргатадиган мусулмонлар яхшиларнинг яхшисининг устози бўлади. Устоз эса ўз шогирдидан қанчалар устун туриши ҳаммага маълум.

Ҳа, Аллоҳ таолонинг каломи Қуръони Каримни ўргатиш ва ўрганиш ана шундоқ улуг иш бўлиб, ўз соҳибини ана шундоқ олий мақомга эриштиради.

Уламоларимиз Қуръони Каримни ўқитган ва ўқиган зотларни Аллоҳ таолонинг ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг халифалари деб атаганлар.

Шунинг учун мўмин банда Аллоҳ таолонинг ва

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг халифаси бўламан деса, Қуръони Каримни ўргансин ёки ўргатсин.

Мусулмон халқлар тарихига назар солсак, ушбу ҳадиси шарифга оғишмай амал қилиб келингани гувоҳи бўламиз. Мусулмонлар ҳар қандай қийин шароитда ҳам, ҳаётларини хавф-хатарга қўйиб бўлса ҳам Қуръони Каримни ўрганганлар ва ўргатганлар.

Иншааллоҳ, қиёматгача шундоқ бўлгай.

3267- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: الْمَاهِرُ

بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَةِ وَالَّذِي يَقْرَأُ وَهُوَ يَشْتَدُّ عَلَيْهِ لَهُ أَجْرَانِ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

3267. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръонга моҳир бўлган киши мукаррам, ўта яхши фаришталар билан бирга бўлади.

Ўқиганда қийналадиганга икки ажр бордир», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда Қуръони Каримга моҳир бўлиш учун тарғиб қилинмоқда.

Қуръони Каримга моҳир бўлганлар учун олий мақом ваъда қилинмоқда.

Қуръони Каримга моҳир бўлганлар Қуръони Каримга масъул қилинган Аллоҳ таолонинг ҳузурида мукаррам ва ўта ҳурматли фаришталар билан бирга бўлишлари таъкидланмоқда.

«Қуръонга моҳир бўлган киши мукаррам, ўта яхши фаришталар билан бирга бўлади».

Мазкур фаришталар кимлар, деган савол туғилади. Ўша фаришталарнинг васфи Қуръони Каримда келган.

Аллоҳ таоло Қуръони Карим оятлари ва уларни нақл қилувчи фаришталар ҳақида Абаса сурасида қуйидагиларни айтади:

«Хурматланган саҳифалардандир.

Олий қадарлардир, покланганлардир.

Элчи(фаришта)лар қўлларидадир.

Улар ҳурматланган ва ўта яхшилардир» (*Абаса, 13–16-оят*), деган.

Келинг, энди ушбу ояти карималарни бир бошдан ўрганиб чиқайлик. Демак, Қуръони Карим оятлари

«Хурматланган саҳифалардандир».

Яъни, Қуръони Карим оятлари Аллоҳнинг ҳузурида ҳурматланган саҳифаларда туради.

«Олий қадарлардир, покланганлардир».

Яъни, мазкур Қуръони Карим оятлари турадиган саҳифалар мартабаси улуғдир ва поклангандир.

Чунки Қуръон оятлари ўта мўътабар ва муҳтарамдир. Уларни хоҳлаган кишига мартабасига, бойлигига ва мансабига қарамай ўргатавериш кадрлари пастлигидан эмас.

Аксинча, бу иш Қуръон оятлари Аллоҳ таолонинг Лавҳул Маҳфузидаги азизу мукаррам саҳифаларда бўлганидандир. Аллоҳнинг наздида ҳамма бандалар тенг эканидандир.

Аллоҳнинг ҳузурида бандаларнинг кадр-қиймати мол-мулкларига ва мансабу насабларига қараб эмас, иймон-эътиқодига, Қуръон оятларини ўрганишни хоҳлашларига қараб бўлишади.

Шу билан бирга, Қуръон оятларини мазкур ҳурматланган, олий қадар ва покланган саҳифалардан бошқа томонга нақл қилиш ҳам ўзига яраша олий мақомга сазовордир.

Қуръони Карим оятлари бошқа ердан чиққан саҳифаларга ўхшаб ким кўринган томонидан нақл

қилинавермайди. Балки улар:

«Элчи(фаришта)лар қўлларидадир.

Улар ҳурматланган ва ўта яхшилардир».

Ҳа, Қуръони Карим оятлари элчи фаришталар қўлида. У элчи фаришталарнинг сифатлари ҳурматланган ва ўта яхшидир.

Улар аввало фаришталардир, фаришталар эса Аллоҳнинг амридан заррача ҳам четга чиқмайдиган, ўзларига берилган амрни сўзсиз ва бекаму кўст бажарадиган зотлардир.

Шунинг учун ҳам Қуръони Карим оятларини нақл ва муҳофаза қилишда ҳеч қандай шак-шубҳа бўлиши мумкин эмас.

Иккинчидан, мазкур фаришталар оддий фаришта эмас, элчи фаришталардир. Элчилик сифатлари ҳам уларнинг Қуръони Карим оятларини муҳофаза қилишда ва нақл этишда яна ҳам аниқлик билан, яна ҳам эҳтиёткорлик билан, яна ҳам омонат билан ҳаракат қилишларини таъминлайди.

Учинчидан, мазкур фаришталар Аллоҳ таолонинг ҳузурида алоҳида **«ҳурматланган»** фаришталардир.

Аллоҳ таоло кўплаб фаришталар ичидан буларни алоҳида ҳурматлаган. Ана ўша илоҳий ҳурматлаш ҳам уларни Қуръони Карим оятларини муҳофаза ва нақл қилишда алоҳида аниқлик, эҳтиёткорлик ва омонат билан тасарруф қилишлари учундир.

Тўртинчидан, Қуръон оятлари Аллоҳ таоло томонидан қўлларига ишониб топширилган фаришталар **«ўта яхши»** фаришталардир.

Фаришталар ҳаммаси Аллоҳнинг энг яхши қуллари эканига ҳеч шубҳа йўқ. Аммо Қуръон оятларига масъул қилинган фаришталар энг яхши қулар ичида ҳам «энг яхши»лари экани билан алоҳида эътиборга сазовор.

Демак, Қуръон туфайли, Қуръон оятлари хизмати

туфайли бу хизматга лойиқ топилган фаришталарнинг кадр-қийматлари, обрў-эътиборлари ва мартабаю даражалари ҳам ортган.

Худди шу ҳолат, инсонларга нисбатан ҳам бўлган. Қуръони Карим билан Аллоҳ таоло ўзи хоҳлаган бандаларининг шону шарафини кўтарган.

Аввало, Қуръон оятларини олий-самовий мақомдан, Рухул Амийндан–Жаброил алай-ҳиссаломдан қабул қилиб олиш учун Аллоҳ таоло башариятнинг энг афзали бўлмиш Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни танлаб олган.

У зотдан илоҳий Каломни–қиёматгача икки дунё бахти йўлини инсониятга кўрсатиб боровчи Дастурни қабул қилиб олган саҳобалар жамоаси эса, инсоният тарихидаги энг яхши, энг тақводор, энг аҳли солиҳ ва энг ишончли авлоддир.

Улардан кейинги авлодлардан ҳам энг яхши кишилар Қуръонни ёдлаш, уни муҳофаза қилиш, унинг хизматида бўлиш бахтига муяссар бўлиб келмоқда.

Бу улкан мартабага муяссар бўлиш эса кишининг молу мулки, мансаби, насли насабига қараб эмас, иймон-эътиқоди ва Қуръон хизматида бўлган хоҳиш-иштиёқига қараб бўлмоқда. Қисқа қилиб айтсак, Қуръон билан мўмин-мусулмонлардан ихлосли кишиларнинг кадр-қийматлари ва обрў-эътиборлари кўтарилади.

Бас, шундоқ экан, ушбу ҳадиси шарифда зикри келган улуг мақомга, қиёмат куни Аллоҳ таолонинг ҳузурида мукаррам бўлган ва ўта яхши бўлган фаришталар билан бўладиган мақомга эришишни орзу қилганлар Қуръони Каримга моҳир бўлишга қаттиқ ҳаракат қилишлари лозим.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳадиси шарифнинг давомида:

«Ўқиганда қийналадиганга икки ажр бордир», дедилар».

Аллоҳ таоло турли бандаларига турли қобилият ва турли имкониятлар берган. Бандалар ичида ўтқир қобилиятли ва яхши имкониятли бўлганлари Аллоҳ таолонинг ёрдами ила Қуръони Каримга моҳир бўлиб мазкур олий мақомига эришадилар.

Аммо баъзи бандалар ўтқир қобилиятли бўлмасликлари ва яна бошқалари имкониятли бўлмасликлари мумкин. Уларнинг рағбатлари бўлса ҳам Қуръони Каримга моҳир бўла олмайдилар. Унда нима қилиш керак?

Ундоқ ҳолда ҳам Қуръони Каримни ўрганишга ҳаракат қилавериш керак. Чунки бу ҳадиси шарифда Қуръони Каримни ўқишда қийналган кишига қийналмаган кишидан кўра икки баробар кўп ажр берилиши ваъда қилинмоқда.

Ушбу маънолардан келиб чиқиб, ҳар бир мусулмон, ким бўлишидан қатъи назар Қуръони Каримни кўпроқ ўрганишга уриниши керак бўлади.

3268- عَنْ أَبِي مُوسَى ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ

الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الْأُتْرَجَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ التَّمْرَةِ لَا رِيحَ لَهَا وَطَعْمُهَا حُلْوٌ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الْحَنْظَلَةِ لَا رِيحَ لَهَا وَطَعْمُهَا مُرٌّ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

3268. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръон кироат қиладиган мўминнинг мисоли утружжага ўхшайдир. Унинг ҳиди хушбўй, таъми ширин.

Қуръон ўқимайдиган мўминнинг мисоли хурмога ўхшайдир. Ҳиди йўқ, таъми ширин.

Қуръон ўқийдиган мунофиқнинг мисоли райхонга ўхшайдир. Ҳиди хушбўй, таъми аччиқ.

Қуръон ўқимайдиган мунофиқнинг мисоли ханзалага–аччиқўтга ўхшайдир. Ҳиди йўқ, таъми аччиқ», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Утружжа–грейпфрут, ўзи чиройли, таъми ширин ва ҳиди хушбўй мевадир.

Бу ерда ҳам Қуръони Карим қироатига қаттиқ тарғибот кетмоқда. Ҳар бир мўмин банда Аллоҳ таолонинг каломини иложи борица кўпроқ қироат қилишга одатланиши зарур.

3269- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ط قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ر
وَحْنٌ فِي الصُّفَّةِ فَقَالَ: أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنْ يَغْدُو كُلَّ يَوْمٍ إِلَى بُطْحَانَ أَوْ
الْعَقِيقِ فَيَأْتِي مِنْهُ بِنَاقَتَيْنِ كَوْمَاوَيْنِ فِي غَيْرِ إِثْمٍ بِاللَّهِ وَلَا يَقْطَعَ رَحِمٍ؟
فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كُلُّنَا نُحِبُّ ذَلِكَ قَالَ: فَلَاَنْ يَغْدُو أَحَدُكُمْ كُلَّ يَوْمٍ
إِلَى الْمَسْجِدِ فَيَتَعَلَّمَ آيَتَيْنِ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ خَيْرٌ لَهُ مِنْ
نَاقَتَيْنِ وَثَلَاثٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثٍ وَأَرْبَعٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَرْبَعٍ وَمِنْ
أَعْدَادِهِنَّ مِنَ الْإِبِلِ.

3269. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам олдимизга чиқдилар. Биз суффада ўтирган эдик. Бас, у зот:

«Сизлардан қай бирингиз Бутхон ёки Ақийққа бориб, Аллоҳга гуноҳ қилмасдан ва қариндошлик алоқасини узмасдан иккита катта ўрқачли туя олиб келишни хоҳлайди?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, бизнинг ҳар биримиз буни жуда ҳам хоҳлаймиз», дедик.

«Албатта, бирингизнинг ҳар куни масжидга келиб Аллоҳ азза ва жалланинг китобидан икки оят таълим олмоғи иккита туядан яхшироқдир. Учтаси учтадан яхшироқдир. Тўрттаси тўрттадан яхшироқдир. Қанча оят бўлса, шунча туя», дедилар у зот».

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шариф ворид бўлган вақт ва шароитда катта ўрқачли туя бугунги куннинг энг олий русумли машинасидан ҳам қимматлироқ бўлган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримнинг бир оятини ўрганишни ҳалол йўл билан бир катта туя топишга тенг қилмоқдалар. Бу жуда ҳам катта гап. Ўзимиз ўйлаб кўрайлик, бир катта туяни хайр-эхсон қилган одам қанча савоб олса, Қуръони Каримнинг бир дона оятини ўрганган одам ҳам шунча савоб олар экан.

Шундоқ бўлгандан кейин ҳар бир мўмин-мусулмон иложи борича бир оят бўлса ҳам Қуръони Каримнинг оятларини кўпроқ ўрганишга ҳаракат қилмоғи керак.

3270- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا

يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي

بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ

عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمْ الْمَلَائِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ

فِيمَنْ عِنْدَهُ. رَوَاهُمَا مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

3270. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким илм талаб қилиш йўлига тушса, Аллоҳ унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради. Қайси бир қавм Аллоҳнинг уйларида бирида жам бўлиб, Аллоҳнинг китобини тиловат қилсалар, уни ўргансалар, албатта, уларнинг устига сакийна тушади, уларни раҳмат ўраб олади, фаришталар қуршаб олади ва Аллоҳ Ўз хузуридагилар қаторида зикр қилади», дедилар».

Иккисини Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг бу ҳадисларида бошқа яхши амаллар қатори, илм талаб қилишнинг ва Қуръони Каримни тиловат қилишнинг, уни ўрганишнинг фазлини ҳам баён қилганлари учун муаллиф уни илм китобида келтирганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳадиси шарифда ҳар бир мўмин-мусулмон қилиши лозим бўлган яхши амаллардан бир нечтасини ва уни бажарган мўмин-мусулмон бандага бериладиган мукофотларни зикр қилмоқдалар.

Шу орқали умматларини ўша яхши амалларни қилишга тарғиб этмоқдалар. Келинг, ўша амаллар ва уларнинг натижаларини бирма-бир кўриб чиқайлик:

«Ким илм талаб қилиш йўлига тушса, Аллоҳ унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради».

Илмга қизиқтириш учун бундан ортиқ тарғиб бўлмаса керак. Ҳар бир инсоннинг олий мақсади жаннат. Жаннатга эришиш учун у ҳар нарса, ҳар қандай қийинчиликларга тайёр.

Илм талаб қилиш эса, жаннатнинг йўлига тушишдир. Илм йўли билан борган одам охири жаннатнинг эшиги олдидан чиқади.

Кези келганда муҳим бир масалани эслаб қўйиш зарур.

Ояти карима ва ҳадисларда зикри келган илм ҳақида кишилар ичида тушунмовчиликлар мавжуд.

Баъзилар, оят ва ҳадисларда зикр этилган илмдан мурод диний илмлар, дейдилар. Бу нотўғри фикр! Оят ва ҳадисларда зикри келган илм ҳамма фойдали илмларни ўз ичига олади.

Диний илмлар, албатта, биринчи ўринда туради. Аммо бошқа илмлар кўзда тутилмаган дейиш мутлақо нотўғридир.

Агар фақат диний илмлар кўзда тутилса, бу нарса алоҳида қайд қилинади. Мисол учун, Аллоҳ кимга яхшиликни раво кўрса, динда фақиҳ қилиб қўяди, дейилган ҳадис бор. Шунга ўхшаш бошқа исломий илмлар ҳақида гап кетганда уларнинг номи ва сифати ҳам зикр қилинади.

Яна бир тоифа кишилар илм ва унинг савоби ҳақида сўз кетганда, ким бўлса ҳам илмли бўлса, ушбу гап ва савоблар унга ҳам тегишли, дейдилар. Кофир, мунофиқ, фосик, ибодатсиз кишилар томонидан илмга уриниш бўлса, уларни ҳам мазкур ваъдаларда ҳаққи бор, дейдилар.

Бундоқ кишилар Исломда ҳар бир амални қабул бўлиши, савоби етиши учун иймон, ният, ихлос шартлигини унутиб қўйган одамлардир.

Шунинг учун ояти карима ва ҳадиси шарифларда зикри келган илмдан мурод, барча фойдали илмлар бўлиб, уларга қилинган ваъдаларга иймон ва ихлос билан уринган мўмин-мусулмонлар эришади, дейишимиз тўғри бўлади.

Бу қондани ушбу ҳадиси шарифга ишлатадиган бўлсак, мўмин-мусулмон киши ўзи учун, жамияти учун, инсонлар учун фойдали илмга «бу амр менга Аллоҳнинг амри, Исломнинг талаби» дея уринса, у жаннатнинг йўлига тушган бўлади. Аллоҳ таоло унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради.

«Қайси бир қавм Аллоҳнинг уйларида бирида жам бўлиб, Аллоҳнинг китобини тиловат қилса, уни

ўрганса, албатта, унинг устига сакийна тушади, уларни раҳмат ўраб олади, фаришталар қуршаб олади ва Аллоҳ ўз ҳузуридагилар қаторида зикр қилади».

Ҳадисларда «Аллоҳнинг уйлари» дейилганда масжидлар кўзда тутилган бўлади. Демак, масжидлардан бирида ўтириб, Аллоҳнинг китоби – Қуръони Каримни тиловат қилган, уни ўрганган одамлар ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинган даражага эришадилар.

Бу ҳадиси шарифда уларга тўртта буюк даража ваъда қилинмоқда:

«Албатта унинг устига сакийна тушади».

«Сакийна»—сокинликдан олинган бўлиб, қалб хотиржамлиги, ҳамма тарафдан сокинлик, хотиржамликни англатади.

Демак, масжидда жам бўлиб Қуръони Каримни етарли даражада тиловат қилган, уни ўрганган одамларга қалб хотиржамлиги, ҳар бир нарсда сокинлик, хотиржамлик тушади. Қуръони Каримнинг хайру баракаси уларнинг ҳаётларини безайди.

«Уларни раҳмат ўраб олади».

Яъни, ўша масжидда ўтириб Қуръон тиловат қилиб, унинг маъно ва ҳукмларини ўрганаётган кишиларни Аллоҳнинг раҳмати ўраб олади. Мўмин-мусулмон қавм учун уни Аллоҳнинг раҳмати ўраб олишидан ҳам кўра яхшироқ ҳолат бўлмаса керак!

«Фаришталар қуршаб олади».

Яъни, ўша масжидда ўтириб Қуръон тиловат қилаётган, уни ўрганаётган кишиларни Қуръоннинг ҳурматидан фаришталар қуршаб оладилар. Дунёда фаришталар ҳурмат билан қуршаб турган бир қавм бўлса, ана ўша қавм бўлади. Ҳеч бир мусулмон қавм учун бундан ортиқ муборак мақом бўлмаса керак!

«Аллоҳ Ўз ҳузуридагилар қаторида зикр қилади».

«Аллоҳнинг ҳузуридагилар»—«Малауъил Аъло» номли

олиймақом зотлардир. Бу энг олий мақомдир. Тўпланиб Қуръон тиловат қилган, уни ўрганиб турган қавмларни Аллоҳ таоло ўша олиймақом зотлар билан бирга зикр қилар экан. Бу дунёда бирор мансабдор бир одамнинг номини тилга олиб қўйса, ўша одам умрбод «фалончи акам мени фалон жойда, фалон вақтда зикр қилган», деб ғурурланиб юради.

Энди Аллоҳ таоло ўз ҳузуридаги энг олиймақом зотлар қаторида зикр қилиши қанчалик бахт эканини тасаввур қилиб кўринг. Бу олий мақомга эришиш эса жуда ҳам осон. Аллоҳ таолонинг китоби–Қуръони Каримни тиловат қилиш, уни ўрганиш керак, холос.

Ушбу улуг ҳадиси шарифдан олинадиган фойдаларни яна бир бор қисқача зикр қилиб ўтамиз:

1. Мўмин киши илм талаб қилиш йўлига юриши лозимлиги.

2. Ким илм талаб қилиш йўлига кирса, Аллоҳ унга жаннат йўлини осон этиши.

3. Масжидларда Қуръон тиловати ташкил қилишга тарғиб.

4. Қуръон тиловатида иштирок этадиганларга сакийна тушиши, уларни раҳмат ва фаришталар ўраб олиши ва Аллоҳ ўз ҳузуридаги аъло даражали зотлар билан бир қаторда зикр қилиши.

Аллоҳга шукрлар бўлсин, ушбу ҳадисдан кўплаб фойдаларни ўрганиб олдик. Энди инсоф билан ушбу ҳадиси шариф ҳикматларини ҳаётимизга солиштириб кўрайлик. Сўнгра ўзимизни ким эканлигимизга баҳо берайлик.

Илм талаб қилиш масаласини кўрайлик.

Илм талаби йўли–жаннат йўли эканини ҳаммамиз тушуниб етганмизми?

Илмга динимиз талаб қилгандек уринамизми?

Нима учун динимиз илм талабини ҳар бир мусулмон

эркак ва аёлга фарз қилган бўлишига қарамай, кўплаб мусулмон юртларида ялпи саводсизлик ҳукм сурмоқда?

Дунёдаги бошқа миллатлар илмнинг юқори чўққисига чиққан бир пайтда кўпгина мусулмон давлатлар аҳолисининг ярмидан кўпи ўқиш-ёзишни билмайди. Кўпларида таълим ишлари йўлга қўйилмаган. Мусулмонлар ҳаётнинг энг зарур соҳаларида ўз олимлари йўқлигидан ғайридинлар ёрдамига муҳтожлар.

Бошқалар болаларини илм олишга ундасалар, мусулмонлар болаларини пул топишга, мол боқишга мажбур қиладилар.

Бошқаларда илм ва олимлар юксак қадрланса, мусулмонларда илм ва олимлар ерга урилади. Ислоннинг илм дини эканининг аломати шуми?!

Қуръони Каримда илмга тарғиб қилувчи оятларга амал қилиш шуми?!

Илм ҳақидаги ҳадиси шарифларга амал қилиш шуми?!

Бу ҳолатга барҳам бериш пайти келган. Ҳар бир мусулмон илмга нисбатан муносабатини Ислон таълимотига мувофиқ қилиб олиши керак. Ҳар ким ўзига керак нарсанинг илмини талаб қилиши лозим. Ҳар бир соҳада ўз эҳтиёжимизни қондирадиган олимлар тайёрлашимиз фарзи кифоя. Бўлмаса ҳаммамиз баробар гуноҳкор бўламиз.

Энди Қуръон тиловати ва уни ўрганиш масаласига ўтайлик.

Қуръон—илоҳий дастур, икки дунё саодатининг калити. Қуръон—тиловат қилиш, ўрганиш ва амал қилиш учун Аллоҳ томонидан юборилган. Уни тиловат қилиш ва ўрганиш юксак даражаларга етказди.

Қуръонга амал қилиш улуғ мартабаларга етказди.

Бас, шундай экан, Қуръон тиловат қилмайдиган мусулмон бўлиши мумкинми?

Энди инсоф билан айтайлик, ичимиздан неча фоизимиз

Қуръон ҳарфларини таниймиз?

Неча фоизимиз Қуръон тиловатини биламиз?

Неча киши Қуръонни аввалидан охиригача тўғри тиловат қила олади?

Неча киши Қуръоннинг маъноларини, ҳукмларини дарс қилиб ўқиган ёки ўқимокда?

Ушбу саволларга жавобимизга қараб ўзимизнинг қандай мусулмон эканимизни билиб олишимиз мумкин.

Нима учун Қуръон ўқимаймиз, уни ўрганмаймиз?

Нима учун устимизга сакийна–хотиржамлик тушишини хоҳламаймиз?

Нима учун ўзимизни Аллоҳнинг раҳмати ўраб олишини истамаймиз?

Нима учун бизни фаришталар қуршаб олишини хоҳламаймиз?

Нима учун Аллоҳ бизни ўзига муқарраб зотлар билан бир қаторда зикр қилишини истамаймиз?

Бу аҳволимиз ўта ачинарли ҳолдир.

Мусулмонман, деган ҳар бир кишига Қуръон тиловат қилиш, уни ўрганиш фарз эканини тўлиқ тушуниб етишимиз керак.

Ҳар бир мусулмон ўзининг илоҳий дастурини ўқиб-ўрганиши лозим.

Бу ишда масжидлардан кенг фойдаланиш керак. Зотан масжиднинг бош вазифаларидан бири ҳам шу!

Ҳадиси шарифда масжидда тўпланиб Қуръон тиловат қилиб, уни ўрганётган қавм ҳақида сўз кетмокда.

Авваллари алоҳида дарсхоналар, мадрасалар бўлмаган. Ҳамма нарсаси масжидда амалга оширилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам саҳобаларга Қуръони Каримни масжидда ўтириб ўргатганлар. Кейинги авлодлар ҳам шундоқ қилганлар.

Ҳозирда ҳам мусулмон ўлкаларда Қуръон таълими асосан масжидларда бўлади. Агар шундоқ қилсак, Аллоҳ

хоҳласа, аста-секин диний саводсизликка барҳам беришимиз мумкин бўлади.

3271- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ اقْرَأْ وَارْتَقِ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرَأُهَا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

3271. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръон соҳибига: қироат қилиб кўтарилавер. Дунёда қандоқ тартил қилган бўлсанг, худди шундоқ тартил қил. Албатта, сенинг манзилинг охириги қироат қилган оятинг маконидан бўладир, дейилади», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда васф қилинаётган кўриниш киёмат куни жаннатда бўлади. Бу дунёда Қуръон ўқиган одам жаннатга кирган. Энди унга жаннат мартабаларидан ўзига яраша мартаба бериш керак. Ана шунда:

«Қуръон соҳибига, қироат қилиб кўтарилавер», дейилади. Яъни, жаннат ишларини юритиб турган фаришталар Қуръон соҳибига жаннат мартабалари зинасини кўрсатиб, қироат қилиб кўтарилавер,

«Дунёда қандоқ тартил қилган бўлсанг, худди шундоқ тартил қил. Албатта, сенинг манзилинг охириги қироат қилган оятинг маконидан бўладир», дейдилар.

Қуръони Каримни тартил қилиш секин, шошилмай, дона-дона қилиб қироат қилишдир. Демак, Қуръон соҳиби бу дунёда Қуръони Каримни қандоқ ўқиган бўлса ўшандоқ ўкиб, мартаба зинасидан кўтариб бораверади. Агар у Қуръони Каримни тўлиқ ёдлаган бўлса, мартаба

зинасининг энг юкори чўққисига чиқади. Озрок ўқиган бўлса, мартабаси ҳам озрок бўлади. Хуллас, унинг манзили зина бўйлаб кўтарилаётиб охирги ўқиган ояти тугаган ерда бўлади.

Бас, шундоқ экан, жаннатдаги мартабамизни баланд бўлиши учун ҳаракат қилайлик.

3272- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ حُلِّهِ فَيُلْبَسُ تَاجَ الْكَرَامَةِ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ زِدْهُ
فَيُلْبَسُ حُلَّةَ الْكَرَامَةِ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ ارْضَ عَنْهُ فَيَرْضَى عَنْهُ فَيُقَالُ لَهُ
افْرَأْ وَارْقَ وَتَزَادُ بِكُلِّ آيَةٍ حَسَنَةً. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ.

3272. Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қуръон қиёмат куни келиб:

«Эй Роббим, унга сарпо бер», дейди.

Бас, унга каромат тожи кийдирилади.

Сўнгра у яна:

«Эй Роббим, зиёда қил» дейди.

Шунда унга каромат сарпоси кийдирилади.

Сўнгра у яна:

«Эй Роббим, ундан рози бўл» дейди.

Бас, У зот ундан рози бўлади.

Сўнгра унга:

«Қироат қил ва кўтарилавер. Сенга ҳар бир оят учун бир ҳасана зиёда қилинади», дейилади».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда бошқа ҳадиси шарифларда айтилган Қуръони Каримнинг ўзини ўқиган қорига шафоат қилишининг тафсилотларидан бири баён

қилинмоқда.

Ҳа, Қуръони Карим қиёмат куни ўз қорисига каромат тожи кийдирилишига, каромат сарпоси кийдирилишига, Аллоҳ таолонинг ундан рози бўлишига ва жаннат мартабаларида қўтарилишга ёрдам берар экан.

Шунинг учун ҳам Қуръони Каримни иложи борича кўпроқ ўқишга, кўпроқ ёд олишга, кўпроқ ўрганишга ва унга кўпроқ амал қилишга ҳаракат қилмоқ лозим.

3273- وَلَآئِي دَاوُدَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِمَا فِيهِ أَلْبَسَ وَالِدَاهُ

تَاجًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ضَوْؤُهُ أَحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ فِي بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ
كَانَتْ فِيكُمْ فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذِي عَمِلَ بِهِذَا.

3273. Абу Довуднинг ривоятида:

«Ким Қуръонни ўқиса ва унда бор нарсага амал қилса, унинг отасига қиёмат куни зиёси бу дунёдаги уйларда бўлган қуёшнинг зиёсидан ҳам яхшироқ бўлган тож кийдирилади. Энди бунга амал қилганга нима бўлишини ўзингиз билиб олаверинг», дейилган.

Шарҳ: Яъни, Қуръони Каримни ўқимаган отага шунчалик тақрим ва ташриф бўлса, Қуръони Каримни ўқиган ва унга амал қилганнинг ўзига қанчалар тақрим ва ташриф бўлишини ҳар ким ўзи билиб олаверсин.

Шундоқ бўлганидан кейин ҳар бир ота-она ўзининг ҳар бир боласига Қуръони Каримни ўқитишга ўтсин.

Шундоқ бўлганидан кейин ҳар биримиз Қуръони Каримни ўқишга ва унга амал қилишга ўтайлик.

3274- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ

الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِّنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْحَرَبِ.

3274. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ичида Қуръондан бирор нарса бўлмаган одам хароба уйга ўхшайди», дедилар».

Шарҳ: Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръондан ҳеч нарсани ёдламай юрган одамни ажойиб ўхшатиш ила сифатладилар. Хароба уйга ўхшатибдилар.

У ҳам сиртидан уйга ўхшаб кўринади. Девори бор, яна уйда бўладиган баъзи нарсалари ҳам бор. Аммо аслида у тўлақонли уй эмас. Хароба. Ичига назар солган одам ундан ҳазар қилади. Унинг ичи ифлос, қаралмаган, турли ахлатлар билан тўлган.

Қуръондан бирор нарса ёдламаган одам ҳам сиртидан одамга ўхшайди. Аммо ичи....

Хароба уйга ўхшаб қолмаслик учун Қуръони Каримдан ёд олишимиз керак. Ундан қанча кўп ёд олсак, ичимиз шунча обод ва гўзал бўлиб бораверади.

3275- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ

كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَلِهَا لَا أَقُولُ الْم حَرْفٌ وَلَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا مٌ حَرْفٌ وَمِيمٌ حَرْفٌ.

3275. *Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Аллоҳнинг китобидан бир ҳарф ўқиса, унга бир савоб бўлур. Ҳар бир савоб эса ўн мислига кўпайтирилур. Алиф лаам мийм бир ҳарф демайман. Лекин алиф бир ҳарф. Лаам бир ҳарф. Мийм бир ҳарф», дедилар».

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Қуръони Каримнинг

кироати битмас-туганмас савоб манбаси экани баён қилинмоқда. Қуръони Карим ўқиган одамга ҳар бир ҳарф учун алоҳида савоб берилар экан. Умумий қоидага биноан ҳар бир савоб ўнга кўпайтирилиб бериларди. Бундан Қуръони Каримнинг ўқиган одам учун ҳар бир ҳарф ўқиганига ўн савоб берилиши келиб чиқади. Бунинг ҳаммаси Қуръони Каримнинг чексиз фазлга эга бўлганидан.

Бас, шундоқ бўлганидан кейин бир ҳарф бўлса ҳам Қуръони Каримни ўқишга ҳаракат қилмоғимиз зарур.

3276- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ط عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْآنُ وَذَكَرَنِي عَنْ مَسْأَلَتِي أُعْطِيَتهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ وَفَضْلُ كَلَامِ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ كَفَضْلِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ.

3276. *Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ таоло кимни Қуръон ва менинг зикрим мендан (нарсаларни) сўрашдан тўсган бўлса, унга сўровчиларга берган нарсамдан афзалини берурман. Аллоҳнинг каломининг бошқа каломлардан фазли худди Аллоҳнинг ўз махлуқотларидан фазлига ўхшайдир, дейди», дедилар».

Шарҳ: Бу ҳадиси кудусий ҳисобланади. Чунки унда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз иборалари билан Аллоҳ таолонинг айтган гапларини нақл қилмоқдалар.

Бир одам Қуръони Карим кироати билан ва Аллоҳ таолонинг зикри билан бўлиб, ўз ҳожатларини сўраб дуо қила олмай қолди.

Унинг ҳожати бор эди. Аммо Қуръони Карим тиловат қилиш билан овора бўлиб, ёки бўлмаса, зикруллоҳ билан овора бўлиб ўша ҳожатини Аллоҳ таолодан сўрай олмади.

Ана ўша одамга Аллоҳ таоло ўзидан ҳожатини ёлбориб сўраб илтижо қилганларга бергандан кўра афзал нарсаларни берар экан.

«Аллоҳ таоло кимни Қуръон ва менинг зикрим мендан (нарсаларни) сўрашдан тўсган бўлса, унга сўровчиларга берган нарсамдан афзалини берурман», дейди.

Бундай афзалликнинг сабаби бор. Чунки

«Аллоҳнинг каломининг бошқа каломлардан фазли худди Аллоҳнинг ўз махлуқотларидан фазлига ўхшайди».

Тасаввур қилиб кўринг-а! Аллоҳ таоло билан У зот яратган махлуқотларнинг орасида қанчалар фарқ бор! Буни тасаввур қилиш қийин. Аллоҳ таоло Олий Зот. Махлуқотлар арзимас нарсалар.

Аллоҳ таолонинг каломи бўлмиш Қуръони Карим ҳам бошқа каломларга нисбатан ана шундоқ юқори ва олий. Уни тасаввур қилиш ҳам қийин. Ана шундоқ олиймақом каломни ўқиш бахтига сазовор қилгани учун мўмин-мусулмонлар Аллоҳ таолога ҳар қанча ҳамду сано айтсалар шунча оз.

Бас, шундоқ бўлгандан кейин Аллоҳ таолонинг каломи бўлган Қуръони Каримни иложи борича кўп ўқиб-ўрганиб, ёдлаб ва унга амал қилмоғимиз зарур.

3277- عَنْ عَلِيٍّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ

وَاسْتَظْهَرَهُ فَأَحَلَّ حَالَهُ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِهِ الْجَنَّةَ وَشَقَّعَهُ فِي عَشْرَةِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ.

3277. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Қуръонни ўқиса ва ёд олса, у ҳалол қилган нарсани ҳалол билса, у ҳаром қилган нарсани ҳаром билса, Аллоҳ уни жаннатга киритади ва ўз аҳлидан ўн кишига шафоатчи қилади. Ҳолбуки, уларнинг ҳаммасига дўзах вожиб бўлган эди», дедилар».

Шарҳ: Қуръони Каримни ёдлаб унга амал қилган ва Қуръони Карим ҳалол қилган нарсани ҳалол билиб, ҳаром қилган нарсани ҳаром билган одам катта шарафга эга бўлар экан.

Аввало, у Қуръони Карим шарофатидан ўзи жаннатга кирар экан.

Қолаверса, ундок киши дўзахга тушишлари аниқ бўлган ўнта қариндошига шафоатчи бўлиб, уларни ўзи билан жаннатга олиб кирар экан.

Аллоҳ таоло ҳар кимга ҳам бунга ўхшаш катта имконни ваъда қилган эмас. Шундан ҳам Қуръони Каримни ёдлаш ва унга амал қилиш қанчалар улуғ иш эканини билиб олаверсак бўлади.

Бас, иш шундок бўлгандан кейин Қуръони Каримни ёд олайлик ва унга амал қилайлик.

3278 – عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ر عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: مَا أَذِنَ اللَّهُ لِعَبْدٍ

فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ رَكْعَتَيْنِ يُصَلِّيَهُمَا وَإِنَّ الْبِرَّ لَيَذُرُّ عَلَى رَأْسِ الْعَبْدِ

مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ وَمَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ بِمِثْلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ يَعْنِي

الْقُرْآنَ.

3278. Абу Умома розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ ҳеч қачон бандага у ўқиган икки ракъат

намозда қулоқ солганидек қулоқ солмайди. Модомики банда намозда экан, унинг бошидан яхшилик сочилиб турур.

Бандалар Аллоҳга ундан (Қуръондан) чиққанда бўлгандек қурбатда бўлмайдилар», дедилар».

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда банданинг Аллоҳ таолога энг яқин бўладиган ҳолатлари ҳақида сўз кетмоқда.

«Аллоҳ ҳеч қачон бандага у ўқиган икки рақъат намозда қулоқ солганидек қулоқ солмайди».

Шунинг учун ҳам банда намозда Аллоҳ таолодан сўрайдиган нарсасини сўраб олмоғи керак. Айниқса, саждада бўлган ҳолдаги дуо жуда ҳам мақбулдир.

«Модомики банда намозда экан, унинг бошидан яхшилик сочилиб турур».

Шунинг учун ҳам банда намозни кўпроқ ўқимоғи лозим.

«Бандалар Аллоҳга ундан (Қуръондан) чиққанда бўлгандек қурбатда бўлмайдилар».

Бу жумланинг маъноси «банда Қуръони Каримни хатм қилиб ҳаммасини ўқиб чиққанида Аллоҳ таолога яқин бўлганидек, ҳеч ҳам яқин бўлмайди» деганидир.

Бас, шундоқ бўлганидан кейин кўпроқ Қуръони Карим ўқимок, уни хатм қилмоқ зарур. Зотан, дуо энг тез ва осон қабул бўладиган вақтлардан бири ҳам Қуръон кироатидан кейинги вақтдир.

3279- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا

رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: الْحَالُ الْمُرْتَحِلُ قَالَ: وَمَا

الْحَالُ الْمُرْتَحِلُ؟ قَالَ: الَّذِي يَضْرِبُ مِنْ أَوَّلِ الْقُرْآنِ إِلَى آخِرِهِ كُلِّمَا

حَلَّ ارْتَحَلَ.

3279. *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Бир одам:

«Эй Аллоҳнинг Расули, қайси амал Аллоҳга энг маҳбуб?» деди.

«Тушиши билан қайта жўнайдиган», дедилар.

«Тушиши билан қайта жўнайдиган нима?» деди.

«Қуръонни аввалидан охиригача ўқиб келиб, тушиши билан яна бошдан жўнаб кетадиган», дедилар».

Шарҳ: Аллоҳ таоло фарз қилган ибодатлардан кейинги энг афзал ибодат Қуръони Карим тиловатидир. Шунинг учун Қуръони Каримни аввалидан ўқиб охирига етиб, хатм қилган одам яна аввалидан бошласа, ушбу ҳадисда мадҳ қилинган сифатга эга бўлар экан. У Аллоҳга энг маҳбуб бўлган амални қилган бўлар экан. Тушиши билан қайта жўнайдиганган бандалар сафидан ўрин олар экан.

Ким Аллоҳ учун энг маҳбуб бўлган амални қилишни истаса, Қуръони Каримни тиловатини пухта ўргансин. Уни аввалидан тажвид билан ўқиб келиб хатм қилишга ва яна дарҳол бошидан тиловат қилишни бошлашга одатлансин.

Шунинг учун ҳам уламоларимиз ва машойихларимиз ўз шогирд ва муридларига худди шу ишни доимий қилишга одатланиш тарбиясини берадилар.

Шунинг учун ҳам қориларимиз Рамазони шарифда таровеҳ намозларида Қуръони Каримни хатм қилиб бўлганларида, Нас сурасини ўқигандан кейин, дарҳол Бақара сурасидан бир оз тиловат қилиб якунига етказадилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳдан қуйидагилар ривоят қилинади:

«У киши раҳматуллоҳи алайҳ тушда Аллоҳ таолони бир неча марта кўрган экан. Бир марта агар яна Роббимни тушда кўрсам, бандани Роббисига муқарраб қиладиган нарсани сўрайман, дебдилар. Бас, у киши Аллоҳ таолони

тушида кўриб:

«Эй Роббим, банда Сенга нима ила мукаарраб бўлади, деб сўрабди.

«Каломимни тиловат қилиш билан, эй Аҳмад!» дебди.

«Маъносини тушунсами ёки тушунмаса ҳамми?» деб сўрабди.

«Маъносини тушунса ҳам, тушунмаса ҳам», дебди Аллоҳ.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Қайси амал Аллоҳга энг маҳбублигини сўраш мумкинлиги.

2. Қуръони Карим тиловати фазилатли амал экани.

3. Қуръонни аввалидан охиригача ўқиб келгач, яна бошидан ўқиш Аллоҳга энг маҳбуб амаллардан экани.

3280- عَنْ الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ ط قَالَ: مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ ط فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ خَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ قَالَ: وَقَدْ فَعَلَوْهَا؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ρ يَقُولُ: أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةً فَقُلْتُ: مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ نَبَأٌ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَبَرٌ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ فَصَمَهُ اللَّهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهَدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْأَمْتِينُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ وَلَا يَنْشَبُعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَخْلُقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْقُضِي

عَجَائِبُهُ هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهُ الْجُرُ إِذْ سَمِعْتَهُ حَتَّى قَالُوا { إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا
عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ } مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ
وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هُدًى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ خُذْهَا
إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ. رَوَى هَذِهِ السَّبْعَةُ التِّرْمِذِيُّ.

3280. *Ҳорис ал-Аъвар розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Масжиддан ўтдим. Қарасам, одамлар турли гапларга шўнғишмоқда. Шунда Али розияллоху анхунинг олдиларига кириб:

«Эй амирал мўминин, кўрмайсизми, одамлар турли гапларга шўнғибдилар», дедим.

«Дархақиқат, шуни қилибдиларми?» дедилар у киши.

«Ҳа», дедим. У киши қуйидагиларни айтдилар:

«Аммо мен Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг:

«Огоҳ бўлингизким, албатта, фитна бўлур!» деганларини эшитдим.

Шунда:

«Ундан чиқиш нима билан бўлур, эй Аллоҳнинг Расули?» дедим.

«Аллоҳнинг китоби ила. Унда сиздан олдин бўлган нарсаларнинг ахбори ва сиздан кейинги нарсаларнинг хабари ва сизнинг орангиздаги нарсаларнинг ҳукми бор.

У фосил қилувчидир, ҳазл эмасдир.

Ким бир жаббордан кўркиб, уни тарк қилса, Аллоҳ унинг умуртқасини синдирур.

Ким ундан бошқадан ҳидоят изласа, Аллоҳ уни залолатга кетказур.

У Аллоҳнинг метин арқонидир.

У ҳикматли зикрдир.

У сиротул мустақиймдир.

У – унинг ила ҳавои нафслар тоймайдиган,

У – унинг ила тиллар тутилмайдиган,

У – уламолар ундан тўймайдиган,

У – кўп тарқалиш билан эскирмайдиган ва ажойиблари тугамайдиган нарса.

У – жинлар Уни эшитишлари билан дарҳол «Албатта, биз ажиб Қуръонни эшитдик, у рушдга хидоят қилур», деган нарса.

Ким у билан гапирса, содиқ бўлур.

Ким унга амал қилса, ажр олур.

Ким унинг ила ҳукм қилса, адолат қилур.

Ким унинг ила даъват қилса, сиротул мустақиймга хидоят қилинур.

Мана буларни олгин, эй Аъвар», дедилар».

Ўтган етти ривоятни Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу айтиб берган бу ҳадиси шарифда Қуръони Каримнинг васфи батафсил баён қилинмоқда.

Ушбу ҳадисда севиқли Пайғамбаримиз, йўлбошчимиз ва шафоатчимиз Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз замонларидан кейинги даврларда фитна чиқишидан умматларини огоҳлантирмоқдалар.

Ҳазрати Алидек улуғ зот ва олим саҳобий эса, одамларнинг масжидда ўтириб олиб турли гапларга шўнғишларини ўша, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам огоҳлантирган фитна, деб тушунтирмоқдалар.

Энди ўша ҳолат билан бизнинг ҳолатимизни солиштириб кўрайлик. Биздаги фитна ҳазрати Али розияллоҳу анҳу хавф қилган фитнадан юз миллион марта ортиқ эмасми?!

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васалламдан фитна ҳақидаги огоҳлантиришни эшитишлари билан ўша фитнадан чиқиш йўлини сўрадилар. У киши бир марта муҳтож бўлсалар, бугунги кунда сиз билан биз бу йўлга юз миллион марта муҳтожмиз .

Келажакда мусулмонлар фитнага учрашидан огоҳлантирган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша фитнадан чиқиш йўлини ҳам кўрсатиб бердилар. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг:

«Ундан чиқиш нима билан бўлур, эй Аллоҳнинг Расули?» деган саволига

«Аллоҳнинг китоби ила», деб жавоб бердилар.

Бугунги кунда мусулмонлар фитнага учраганлари шубҳасиз. Ҳа, бугун мусулмонлар ўзларининг узоқ тарихларида ҳеч учрамаган фитнага учраб турибдилар. Бугунги кун мусулмонлари иймону эътиқод, дину диёнат, Қуръону шариатдан мисли кўрилмаган даража узоқлашиб турибдилар.

Улар ададлари кўп бўлишларига қарамай, ер юзининг бирор нуқтасида Аллоҳ уларга ишониб топширган омонатни уддалай олмаяптилар. Заминнинг бирор парчасида Аллоҳнинг шариатини Аллоҳ айтганидек қоим қила олмаяптилар.

Дунёнинг ҳаммасини ҳидоятга бошлаб, етакчилик қилиши лозим бўлган мусулмонлар хору зор бўлиб, ҳаммадан кейин қолиб, бировларнинг етовида юрибдилар.

Гапнинг қисқаси, мусулмонлар ҳар томонлама фитнага учраганлар. Улар ушбу фитнадан қутулиб чиқмоқлари лозим. Фитнадан чиқиш эса, Аллоҳнинг севиқли Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳадиси шарифларида таъкидлаганларидек, фақатгина Аллоҳнинг китоби ила бўлади.

Ҳа, бу улкан фитнадан чиқиш учун барча мусулмонлар биргаликда Аллоҳнинг китоби Қуръони Каримга

кайтишлари, уни маҳкам тутишлари лозим.

Бунинг учун эса Қуръони Каримга бўлган иймонни мустаҳкамлаш, унинг ҳар бир ҳарфини кунт билан ўрганиш, энг муҳими, Қуръонга тўлалигича оғишмай амал қилиш лозим. Ана шундагина фитнадан чиқиб, саодат йўлини топиш ва олий мақсадга эришиш мумкин.

Ҳа, мусулмонлар Қуръони Каримга тўлалигича оғишмай амал қилсаларгина ўзларининг олий мақсадларига эришишлари, бугунги фитнадан чиқишлари мумкин.

Мусулмонларнинг Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уларга қилган тавсиялари шу. У зот нима учун Қуръони Карим фитнадан чиқиш йўли бўлишини ҳам батафсил баён қилиб, шарҳлаб тушунтириб бермоқдалар. У зот ўз умматларига бу ҳақда қуйидагиларни айтмоқдалар:

1. «Унда сиздан олдин бўлган нарсаларнинг ахбори» бор.

Ҳа, Қуръони Каримда мусулмон уммати, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам умматидан олдинги ўтган нарсаларнинг хабарлари бор. Бўлганда ҳам энг ишончли, энг тўғри, энг ибратли хабарлар бор.

Мусулмонлар Қуръони Каримдаги ўша ўзларидан олдин бўлган нарсаларнинг ахборини ўқиб, ўрганиб, улардан ибрат олишлари матлуб.

Мазкур ахборларда ким кофир, фосиқ, мушрик, осий, мунофиқ, саркаш бўлса, ҳалокатга учраши ҳақида сўз юритилади. Мусулмонлар улардан ибрат олиб, ўша ҳалокатга учраганларнинг қилмишларидан бирортасининг ҳам яқинига йўламасликлари лозим.

Мазкур ахборларда Аллоҳга, У зот юборган Пайғамбарларга, У зот нозил қилган китобларга иймон келтириб, У зот жорий қилган шариатларга амал қилганлар икки дунё бахту саодатига эришганлари таъкидланади.

Мўмин-мусулмонлар бу ҳақиқатлардан ибрат олиб, Аллоҳга, У зотнинг охирги Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, Роббил оламиннинг охирги ва абадий китоби Қуръонга бўлган иймонларини мустаҳкамлашлари ва сўнги, мукамал, баркамол илоҳий шариат Исломга тўла-тўқис амал қилмоқлари лозим.

Қуръони Каримдаги биздан олдин бўлган нарсаларнинг ахборида иймон йўли осон эмаслиги, у йўлга поёндоз тўшалиб, гуллар сочилиб қўйилмаганлиги, балки бу йўл ҳавойи нафснинг, бу дунё муҳаббатининг, кофир, мушрик, мунофиқ ва бошқа дину диёнат душманларининг қаршилигини, турли тўсиқ ва машаққатларини енгиб ўтиш йўли эканлиги таъкидланади.

Мухтарам ўқувчим, сиз билан биз мазкур ахборлардан ҳам ибрат олишимиз лозим. Иймон-этикод, дину диёнат ва шариат татбиқи йўлидаги учрашимиз лозим бўлган ҳар бир қийинчиликларга ҳам тайёр бўлмоғимиз лозим.

Азиз ва қадрли ўқувчи, аввал ўтган ҳодисалардан ибрат олиш лозимлигини ҳар бир халқ, ҳар бир миллат, ҳар бир қавм қайта-қайта таъкидлайди. Лекин ўша ибрат олиниши лозим бўлган қиссалар бир-биридан фарқли.

Дунёда фақатгина сиз билан бизнинг, яъни мўмин-мусулмонларнинггина ибрат олишимиз лозим бўлган ўтмиш ҳақидаги қиссаларимиз энг тўғри ва энг ишончлидир.

Биз ибрат оладиган ўтмиш қиссаларини ўтмишнинг, ҳозирнинг ҳамда келажакнинг эгаси Аллоҳ таолонинг Ўзи айтиб берган. Биздан бошқалар ўтмиш қиссаларидан ибрат оламан деса, ёлғон-яшиқ, бидъат-хурофот, турли афсона ва дийдиёларга дучор бўладилар.

Ҳозирги кунда Инжил ва Таврот номли илоҳий китобга эга эканликларини, уларда ҳам олдин бўлган нарсаларнинг ахбори борлигини даъво қилаётганлар бор.

Аммо, ҳозирги Инжил ва Тавротлар Аллоҳдан қандок

нозил бўлган бўлса, ўшандоқ ҳолида эмас, уларда кўплаб бузилишлар бўлиб, асли илоҳийлик ҳоллари қолмаган.

Айниқса, айнан ўтмишда бўлиб ўтган ҳодисаларга тааллуқли жойларида кўп бузилишлар бор.

Шунинг учун ҳам ўтмишдаги тарихий ҳодисаларни илмий асосда ўрганиб, Таврот, Инжил ва Қуръонга солиштириб чиққан ғарблик олимлар Таврот ва Инжилнинг бузилганини тушуниб етиб, улардан юз ўгириб, Қуръонга иймон келтирмоқдалар.

Ҳа, мухтарам ўқувчи, дунёда фақат сиз билан бизгина олдин бўлиб ўтган нарсалар ҳақида тўғри маълумотга ва улардан фойдали ибрат олиш имконига эгамиз. Бунинг учун Аллоҳ таолога шукр қилайлик ва Роббимизнинг китобини кунт билан ўрганайлик.

Маълумки, Қуръони Каримдаги бор нарсалар фақат олдин ўтган Пайғамбарлар ва уларнинг қавмлари киссасидан иборат эмас.

Мазкур ахборлар ичида Аллоҳ таоло бутун борликни, бутун мавжудотларни яратгани, Одамни Ўз қўли билан яратиб, уни Ўзининг ер юзидаги халифаси қилиб қўйгани, Одамдан унинг жуфтини яратгани, Одам алайҳиссалом билан Шайтон алайҳилаъна орасида бўлиб ўтган можаролар ва яна бошқа кўпгина нарсалар ҳам бор.

Мазкур нарсалар билан батафсил танишиш, улардан ибрат олиш ушбу «Қуръон фазилатлари китоби» ва «Тафсири Ҳилол»ни кунт билан ўқиб, зехн солиб тушуниш, дўстлар билан муҳокама-мунозара қилиш орқали бўлади.

2. «Унда сиздан кейинги нарсаларнинг хабари» бор.

Қуръони Каримдаги биздан—уммати Муҳаммадиядан кейинги нарсалар хабари қиёмат қоим бўлиши, ҳамма ўлганлар қайта тирилиши, маҳшарга тўпланиши, бу дунёда қилган ишлари заррача ҳам қолдирилмай, ҳисоб-китоб қилиниши, иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганлар

хурсанд, куфр келтирган ва фиску фужур қилганлар хафа бўлиши, мезон, кўприк, жаннат ва дўзах ҳамда шунга ўхшаш бошқа хабарлардир.

Бу хабарларга иймон келтириш мўмин-мусулмон учун иймоннинг арконларидан бир рукндир. Мазкур хабарларни Қуръони Каримда зикр қилиниши, уларни иймон рукнларидан бирига айлантирилишидан мақсад кишиларни Исломга чақиришдир.

Аллоҳнинг каломидан қиёмат ва унга тегишли нарсалар ҳақида маълумот олган, унга иймон келтирган киши ўша кунга тайёргарлик кўриб яшашга ўтади. Мўмин ҳолида Аллоҳ буюрган ҳамма нарсаларга оғишмай амал қилади ва Аллоҳ қайтарган ҳамма нарсалардан қайтади.

Ҳа, мухтарам диндошим, фақат сиз билан биз мусулмонларгина ўзимизни олдинда нималар кутаётганини биламиз, уларга иймон келтирамиз ва ҳозирдан тайёргарлигимизни кўриб борамиз.

Бу ишда бизга Қуръони Карим ёрдамчи бўлади. Биз бу билан қанчалар фахрлансак оз. Чунки биздан бошқалар бу имкониятга эга эмас. Уларнинг Қуръонлари йўқ. Олдиларида нима борлигини аниқ билмайдилар.

Шунинг учун ҳам улар залолатнинг турли йўлларида юрибдилар. Бизга эса, бу масалани Аллоҳ таолонинг Ўзи ечиб берган. Сиз билан биз эса, ўша илоҳий ечимни ўргансак бўлди, бошқа оворагарчиликнинг кераги йўқ. Бунинг учун Роббимизнинг каломини ўрганишимиз, кунт ва ихлос билан ўқишимиз лозим ва лобуддир.

3. «ва сизнинг орангиздаги нарсаларнинг ҳукми бор».

Ҳа, Қуръони Каримда барча нарсаларнинг ҳукми бордир. Ўша нарсалар ҳақида ҳукмнинг йўл-йўриқлари, қонун-қоидалари бордир.

Мўмин-мусулмон ўз ҳаётининг ҳар бир соҳасида, каттаю кичик ҳар бир ишида фақатгина Ислом шариати

хукми билан иш тутмоғи ҳам фарз, ҳам қарз.

Мўмин-мусулмонлик даъвосини қилиб туриб ўз ҳаётидаги бирор нарсада Исломининг ҳукмидан бошқанинг ҳукми билан иш тутмоқ мутлақо мумкин эмас. Бу нафақат шариатга, Қуръонга ва Суннатга, балки соғлом ақлга ҳам тўғри келмайди.

Хўш, айтинг-чи, ҳар бир мўмин-мусулмон ўзининг ҳар бир ишини муқаддас динимиз ҳукмига мос қилиши лозиму лобуд экан, бу мақсадга эришиш учун энг аввал нима қилиш керак? Албатта, аввало ўша ҳукмларни ўрганиш керак.

4. «У фосил қилувчидир, ҳазл эмасдир».

Ҳа, содиқул масдук сифати соҳиби бўлмиш, Муҳаммад ал-Содиқ лақабини олмиш ростгўй Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бу қавлларида ҳам содиқ-ростгўйдирлар.

Зотан, Роббул оламийннинг Ўзи ҳам Ториқ сурасида Каломи Шарифни васф қила туриб:

«Иннаҳу лақовлун фасл ва маа ҳува билҳазл», яъни «Албатта, у фосил қилувчи қавлдир, У ҳазл эмасдир», деб марҳамат қилган.

Қуръони Каримнинг фосил қилувчилиги– ажратувчилиги ҳақиқийдир. У ҳар бир нарсани ажратиб-ажратиб кўрсатиб берган. Жумладан, ҳакни ботилдан, яхшини ёмондан, фойдани зарардан, ҳалолни ҳаромдан, савобни гуноҳдан, мўминни кофирдан, мухлисни мунофиқдан ажратиб қўйган. Ана ўша ажримларни, оддий ажрим эмас, илоҳий–Қуръоний ажримларни билиб олишимиз учун Қуръони Каримни яхшилаб, зеҳн ва ихлос ила ўрганмоғимиз зарурдир.

Ҳа, Қуръон ҳазил эмас, Унда бирорта ҳам бефойда, каммаъно, ҳикматсиз сўз йўқ. Қуръони Каримдаги ҳар бир сўз ўта жиддий, ўта фойдали, ўта пурмаъно ва ўта ҳикматлидир. Биз Аллоҳнинг каломини ўрганар эканмиз,

ушбу ҳақиқатларни ҳам доимо ёдимизда тутмоғимиз лозимдир. Ана шунда ўрганаётган нарсамизнинг кадр-кийматини ўз жойига қўйган бўламиз.

5. «Ким бир жаббордан кўрқиб, уни тарк қилса, Аллоҳ унинг умуртқасини синдиради».

Яъни, ким бирор томоннинг жабру зулмидан кўрқиб Қуръони Каримни тарк қилса, Аллоҳ таоло ўша Қуръонни тарк қилувчининг умуртқа поғонасини синдириб, ҳеч нарсага ярамай, қимирлай олмасдан ётадиган қилиб қўяди.

Бу гап албатта, мажозий маънодаги гапдир. Бирор жаббордан кўрқиб Қуръонни тарк қилганларнинг белларидаги умуртқа суяклари синиб ётиб қолмайдилар. Балки улар бу дунёю у дунё ишларида уларни тўғри йўлга бошлаб, белларига қувват бўладиган омилдан ажраган бўладилар.

Майда-чуйда нарсаларни гапириб ўтирмасдан, кўз ўнгимиздаги оламшумул миқёсдаги ҳолатни олайлик. Қуръони Каримга амал қилиб бутун дунёга раҳбарлик қилаётган мусулмон уммати аста-секин Қуръон таълимотларидан узоқлашиш оқибатида ўз мавқеини йўқотди. Кейин эса турли жабборлардан, хусусан, ғарблик мустамлакачи жабборлардан кўрқиб, Қуръонни тарк этди.

Шунинг учун Аллоҳ таоло бу умматни жиноятига муносиб равишда жазолаб, умуртқа поғонасини синдирди. Шундан буён бу уммат осмонга қараганича кўзини мўлтиратиб қимирлай олмай ётибди.

Бу умматнинг сони кўп, бойликлари кўп, дунёнинг энг кулай ва энг бой ерларига жойлашган, лекин бойликларини бошқалар ташиб кетмоқда. У эса ҳеч нарса қила олмай ётибди. Хўш, бу оғир дарднинг давоси борми?

Ислом уммати қандоқ қилиб ўз умуртқа поғонасини қайта ишга тушира олади?

Жавоб битта. Буларнинг ҳаммаси Қуръон билан тузалади. Шунинг учун, азиз ўқувчи, Қуръонни яхшироқ

ўрганмоғимиз лозим.

6. «Ким ундан бошқадан ҳидоят изласа, Аллоҳ уни залолатга кетказад».

Қуръони Карим бандаларни икки дунё сао-датига бошловчи илоҳий ҳидоятдир. Аллоҳ тао-лонинг Ўзи бир қанча оятларда Қуръон барча оламлар учун ҳидоят эканлигини қайта-қайта таъкидлаб айтган. Буни бошқалар билмаса ҳам мусулмонлар яхши билади.

7. «У Аллоҳнинг метин арқонидир».

Инсон ҳаётнинг асов дарёсидан нажот қирғоғига эсон-омон чиқиб олмоғи учун бирор арқонга осилмоғи лозим. Ана ўша нажот арқони Аллоҳ таолонинг метин арқонидир. Бу метин арқон ҳеч қачон узилмайди, ҳеч қачон панд бермайди.

Ким унга осилса, ҳаёт дарёсининг ҳар қандай асовлигидан, хавф-хатаридан ўтиб, нажот қирғоғига эсон-омон чиқиши турган гап. Аллоҳнинг метин арқонидан бошқа ҳеч бир арқон ҳеч кимни нажот қирғоғига олиб чиқа олмаслиги ҳам турган гап.

Модомики, нажот қирғоғига эсон-омон чиқиб олиш ниятимиз бор экан, Аллоҳнинг метин арқони–Қуръони Каримни маҳкам тутайлик. Уни маҳкам тутишлик учун эса яхшилаб ўрганайлик.

8. «У ҳикматли зикрдир».

«Ҳикмат»нинг маъноси, ҳар бир нарсани ўз жойига қўйиш, баён қилишдир. «Зикр» эса эслатма маъносидадир.

Қуръони Карим Аллоҳ таоло томонидан жорий қилинган «ҳикматли зикр»дир.

Ундаги зикрнинг ҳаммаси ўта ҳикматлидир. Одамлар бу дунёда ҳикматга эҳтиёжли бўлиб юрадилар. Ҳикматли сўзларни ўрганиб, ёдлаб, яна бошқа ишлар ҳам қилиб юрадилар. Улар ана ўша ҳикматларни ўзларига, ўзгаларга эслатма бўлишини, ҳаётдаги ишларида йўл кўрсатувчи, танбех берувчи бўлишини хоҳлайдилар.

Биз мусулмонлар нақадар бахтлимиз, ана ўша юқорида зикр қилинган ҳолатлар учун бизга Роббил оламийннинг Ўзи ҳикматли зикрни тушириб қўйибди.

Албатта, Аллоҳ таолонинг ҳикмати ила бандаларнинг ҳикмати орасида Аллоҳ билан бандачалик фарқ бор.

Қани Қуръоний ҳикматлар билан танишишга муштоқлар?

Қуръондаги ҳикматлар мисли йўқ ҳикматлардир.

Қуръондаги ҳикматлар илоҳий ҳикматлардир.

Қуръони Карим бошдан-оёқ ҳикматли зикрга тўладир.

Зотан Қуръони Каримнинг номларидан бири Қуръони Ҳақиймдир.

Қуръони Каримнинг номларидан яна бири Зикрдир.

Махбуб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу ҳадиси шарифларида Қуръони Каримни «Ҳикматли зикр» деб номлабдилар.

Дунёдаги энг яхши ҳикматларни ўрганай, улардан ўрнат олай, уларга амал қилай, деган одам бўлса, Қуръони Каримни яхшилаб ўргансин.

Дунёдаги энг яхши эслатмани ўрганай, ундан ўрнат олай, унга амал қилай, деган одам бўлса, Қуръони Каримни ўргансин.

9. «У сиротул мустақиймдир».

Ҳа, Қуръони Карим–сиротул мустақийм–энг тўғри йўл.

У Аллоҳ таолонинг тўғри йўлидир.

Ҳар бир банда мақсадга эришиш учун сиротул мустақиймга муҳтождир.

Сиротул мустақиймсиз ҳеч ким мақсадга эриша олмайди.

Сиротул мустақиймда юрмаган одам нотўғри йўлдан юриб адашади, кўзлаган манзилга ета олмай, ҳалокатга учрайди.

Сиротул мустақиймга юрмаган одам нотекис йўлдан юриб, қоқилади, йиқилади, бурни қонайди, бўйни синади,

кўзлаган манзилига ета олмай, сарсон-саргардон бўлиб ҳалок бўлади.

Шунинг учун ҳам ҳар бир банда ўзи учун сиротул мустақиймни излайди. Биз мусулмонлар нақадар бахтлимиз, Роббимиз Ўзи бизга сиротул мустақиймни бериб қўйибди. Икки дунёда кўзланган саодат манзилига элтадиган сиротул мустақиймни шундоқ хизматимизга тайёр қилиб қўйибди. Биздан бўладигани ўша илоҳий сиротул мустақиймдан юриб кетиш холос. У эса бизларни икки дунёдаги саодатли муқсадларимизга элтади. Ана ўша сиротул мустақиймда юришни амалга ошириш учун уни ўрганиш лозим.

10. «У – унинг ила ҳавойи нафслар тоймайдиган...».

Ҳа, Қуръони Каримга алоқадор бўлган ҳавойи нафс ҳеч қачон ҳақ йўлдан тоймайди. Чунки Қуръони Карим барча ҳавойи нафсларни халқ қилган Холиқ томонидан уларни жиловлаб, тойиб кетмайдиган қилиб ушлаб турувчи қўлланмадир.

Дунёдаги барча бандаларнинг бу дунёдаги асосий муаммоларидан бири ҳавойи нафслари билан бўладиган муаммоларидир. Кишиларни ёмонликка бошлаётган нарса ҳам асосан ҳавойи нафсдир.

Қачонки банданинг ҳавойи нафсига шайтон кўрсатма берса, банданинг ўзи кўрсатма берса ёки ўша бандага ўхшаш бошқа бандалар кўрсатма берса, албатта, у ҳавойи нафс ҳақ йўлдан тояди ва ўз эгасини ҳалокатга бошлайди. Ҳар замон, ҳар маконда бандалар якка-якка ҳолларида ҳам, тўп ҳолларида ҳам ҳавойи нафсни тойдирмайдиган қўлланмани қўллаганда нажот топадилар.

Ҳавойи нафсни тойдирмаслик учун илоҳий қўлланмани қўлламаганлар эса, ҳавойи нафсларига кул бўладилар ва ҳалокатга учрайдилар.

Аллоҳ таоло бандаларга раҳм қилиб, уларга ҳавойи нафсларини тойдирмай ушлаб турадиган Қуръони

Каримни бериб қўйган. Ана ўша илоҳий қўлланмани яхшилаб ўрганиб, унга оғишмай амал қилган кишининг ҳавойи нафси тоймайди.

11. «У – унинг ила тиллар илтибосга тушмайдиган...».

Ҳа, Қуръони Карим ила бўлган тиллар ҳеч қачон илтибосга тушмас. Яъни, бошқа нарсалар билан аралашиб кетиб, қайси бири ҳақ, қайси бири ноҳақ бўлиб қолиб, илтибосга тушилмайди. Қуръони Карим билан бўлган тил ҳеч иккиланмасдан ҳақни гапираяпман, деяверади.

Қуръондан бошқа нарса аралашдими, дарҳол илтибос тушади. У ҳолда банда қайси бири ҳақ, қайси бири ноҳақ эканинни ажрата олмай сарсон бўлади.

12. «У – уламолар ундан тўймайдиган...».

Ҳа, Қуръони Каримдан уламолар тўймаган, тўймаптилар ва тўймадилар ҳам. Модомики, Қуръони Каримни Роббил оламийндан қабул қилиб олган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундоқ деганларидан кейин уламолар Қуръондан тўймасликлари ҳақиқатдир.

Бу улкан ҳақиқатни воқеълик ҳам тасдиқлайди. Илмлар кўп, уламолар ундан ҳам кўп. Чунки ҳар бир илм бўйича қанчадан-қанча олим бўлади. Ана ўша турли илмлар бўйича қайси бир олим Қуръони Каримга мурожаат қилса, ундан ўзига керак нарсани олади.

Лекин бари бир тўймайди. Яна янги нарса олгиси келаверади. Қуръон нозил бўлгандан буён уламолар ундан олишган нарсани ўзлаштириб, улардан баҳраманд бўлган бугунги олим ҳам тўймай яна ўзи бир нарса олишга уринади.

Дунёда бир хил мавзуда ёзилган китоблар ичида Қуръони Каримга боғлаб ёзилган китобларчалик кўп китоб бўлмаса керак. Тафсир китобларини ёзиш бир минг тўрт юз йилдан буён давом этмоқда. Ҳар бир тафсир билан

танишсангиз, ўзига хослиги, озгина бўлса ҳам, бошқалардан ажралиб туриши билан фарқ қилади.

Демак, уламолар Қуръондан тўймаганлари учун шундоқ қиладилар. Ҳозирги кунимизда ҳам янги-янги тафсирлар чиқиб турибди. Улар ҳам ўзига хослиги билан ажралиб туради. Демак, уламолар Қуръонга тўймаптилар.

Агар Қуръонга тўймайдиган уламолар тафсирчи уламолар, десак катта хато қилган бўламиз. Балки бошқа уламолар ҳам Қуръонга тўймадилар. Мисол учун, муҳаддис уламоларни олиб кўрайлик. Улар ҳам Қуръонга тўймадилар. Чунки уларнинг мутахассислиги бўлмиш ҳадис илми Қуръони Карим ила чамбарчас боғлиқдир. Зотан, ҳадиси шарифлар Қуръони Каримнинг тафсири ва ҳаётга татбиғидир.

Фикҳ уламоларини олиб кўрайлик. Қуръони Каримга тўймайдиган уламолар айнан фуқаҳолардир, десак муболаға бўлмайди. Чунки, Қуръони Карим фуқаҳоларнинг биринчи навли ва энг асосий озуқаларидир. Улар Ислом шариатининг аҳкомларини асосан Қуръони Каримдан оладилар. Бунинг учун улар ҳар бир оят, ҳар бир Қуръоний ҳарфни синчиклаб, қайта-қайта, атрофлича ва чуқур ўрганадилар. Бу ҳолатда уларнинг Қуръондан тўймасликлари турган гап.

Араб тили уламолари ҳам худди шундоқ. Улар хоҳ илми наҳв, хоҳ илми сарф, хоҳ илми баён, хоҳ илми бадийъ бўйича мутахассис бўлсинлар, ким бўлишларидан катъи назар, Қуръони Каримдан тўймадилар.

Чунки Қуръони Карим араб тилининг мўъжизасидир. Бу тил усталари Қуръони Карим ҳузурида ожиздирлар.

Шунинг учун ҳам араб тили олимлари Қуръони Каримга доимий равишда тил жиҳатидан ҳам муҳтожлар, доимо унга мурожаат қиладилар ва доимо унга тўймадилар.

Хулоса шуки, қайси бир илмни олсак ҳам, илми

ақоидми, илми фариозми илми мантиқми, илми тасаввуфми ёки бошқа илмларми, бари бир уларнинг уламолари Қуръони Каримга тўймасликлари Қуръони Каримнинг ўзига хос бир неча илмларни пайдо бўлишига олиб келди.

Бу илмларнинг мажмуаси «Улумул Қуръон»—«Қуръон илмлари» деб аталади. Бу қадимги илм бўлиб, унга қанчадан-қанча уламолар ўз умрлари, зехн-заковотларини бағишлаганлар. Бу соҳада сон-саноксиз китоблар ёзилган ва ёзилмоқда.

«Улумул Қуръон» ўз ичига илмул қироат, илмул носихи вал мансухи, илмул маккийи вал маданийи, илму сабаби нузул, илмул расми, илмул муҳқами вал муташибохи каби бир қанча илмларни олади. Табиийки, ушбу илмларга мутахассис бўлган уламолар асло Қуръони Каримга тўймайдилар.

Тарихчиларни олиб кўрайлик. Бу дунёнинг яратилиши, инсоннинг дунёга келиб, ривожланиши, қадимда содир бўлган тарихий ҳодисаларнинг энг ишончли масдари Қуръони Карим асосида қадимги дунё тарихини битдилар. Улар ўз замонларида шунинг учун ҳам етакчи тарихчилар бўлдилар.

Кейинчалик баъзи бир тоифалар, шахслар чиқиб, ўзларича дунё тарихини «илмий» равишда қайта кўриб чиқдилар. Улар дунёда энг ишончли тарих битганларини айтиб айюҳаннос солдилар. Бошқаларни, жумладан, мусулмон тарихчиларни илмсизликда, афсоналарга берилишда айбладилар.

Аммо, вақт ўтиб илм ривожланиши билан ҳалигиларнинг «илмий»лиги жаҳолатдан бошқа нарса эмаслиги аён бўлди. Ҳаммаси муз каби эриб кетди. Қуръондан баҳра олган мусулмон тарихчиларнинг айтганлари тўғри бўлиб чиқди. Демак, мусулмон тарихчиларнинг Қуръондан тўймасликлари турган гап.

Энди жуғрофиячиларимизни олиб кўрайлик. Улар ҳам Қуръони Каримдаги жуғрофияга тегишли оятларга асосланиб, улардан рухланиб бу илм тарихида мисли кўрилмаган улкан натижаларга эришдилар.

Агар Қуръони Каримдан турли соҳадаги мусулмон уламолар тўймайди, десак хато қилмаган бўламиз. Қуръони Каримга мурожаат қилган ғайримуслим олимлар ҳам ундан тўймаётганига ўзимиз гувоҳ бўлиб турибмиз.

Дунё тарихини Таврот, Инжил, Қуръон ва янги илмга солиштириб ўрганиб чиққан ғайридин олимлар Қуръони Каримга тан бериб мусулмон бўлдилар.

Дунёда денгиз илми бўйича кўзга кўринган ғайридин олимлар ўз соҳалари бўйича Қуръони Каримни ўрганиб чиқиб мусулмон бўлдилар. Шунингдек, табиблар, инсон наслини ўрганувчилар ва бошқа-бошқалар ҳам Қуръони Каримга тўймаптилар.

Ҳозир «Қуръондаги илмий ожиз қолдиришлик» номли халқаро ҳайъат ишлаб турибди. Ундаги баҳслар асосан ғайри мусулмон олимлар Қуръондан тўймасликларининг далили эмасми?

13. «У – кўп такрорлаш билан эскирмайдиган...».

Ҳа, дунёда кўп такрорлаш билан эскирмайдиган бирдан-бир нарса Қуръони Каримдир. Қорилар ҳар бир ояти каримани ёдлаш учун минглаб марта такрорлайдилар, ёдлаб бўлганларидан сўнг ҳам доимий равишда ўқиб турадилар.

Аммо ҳар ўқиганларида янги завқ, янги шавқ, янги ҳузур, янги ҳаловат оладилар. Бу маъно Қуръони Каримни тингловчиларга ҳам тегишли. Ояти карималар ҳар сафар такрор эшитилганда янгича ҳаловат, янгича ҳузур олинади. Чунки Қуръони Карим такрорлаш билан эскирмайдиган нарсадир.

Демак, Аллоҳнинг каломини қанчалик кўп такрор ўқисак, ўргансак, эшитсак, Аллоҳ азда ва жаллага

шунчалик яқин бўламиз. Маъносини тушунмай ўқиганга шунчалик мартаба бўлса, тушуниб ўқиганларга қанчалик бўлиши маълум.

14. «ва ажойиблари тугамайдиган нарсадир».

Ҳа, Қуръони Карим дунёдаги ажойиблари тугамайдиган бирдан-бир нарсадир. Зотан, барча ажойибларнинг эгаси Аллоҳ таолонинг китоби бўлганидан кейин шундоқ бўлади-да!

Қуръони Каримнинг катта-кичик ажойибларига инсоният ўн беш асрдан бери кўриб, мулоҳаза қилиб, тан бериб келмоқда. Инсоннинг ақлий даражаси, илми ўсган сари Қуръони Каримнинг янгидан-янги ажойиботларини англаб етмоқда.

Биргина мисол келтирайлик, электрон ҳисоблаш машиналари чиқиб, ҳамма нарсани ҳисоблаш, атрофлича ўрганиб олиш имкониятлари кўпайди.

Қуръони Карим ҳам ўша машиналарга солиб ўрганиб чиқилди. Натижада, Қуръони Каримнинг ҳарфлари, сўзлари ва оятлари–ҳамма-ҳаммаси ҳисобли экани маълум бўлди. Ана ўша ҳисоб асосида янги чоп қилинган Қуръон нусхаларини электрон ҳисоблаш машиналари ёрдамида текшириб, хатолари бўлса осонлик билан топиш имкони ҳам пайдо бўлди.

Охир-оқибат келиб, Қуръондаги ададий ожиз қолдирувчилик соҳаси пайдо бўлди ва уламоларимиз бу соҳа бўйича китоблар ёза бошладилар.

15. «У – жинлар уни эшитишлари билан дархол «Албатта, биз ажиб Қуръонни эшитдик, у рушдга хидоят қилур», деган нарсадир».

Ҳа, Қуръони Карим фақат инсларни эмас, балки жинларни ҳам икки дунё саодатига элтувчи дастурдир.

Авваллари жинлар осмонга чиқиб, у жойдаги гапларни ўғринча эшитиб олиб, ердаги ўзлари билан алоқадор одамларга ёлғон-яшиқ қўшиб етказар эдилар. У одамлар

эса фолбинлик қилиб кишиларга ғайбнинг хабарини бераётган бўлиб, турли нарсаларни айтар эдилар. Узок вақт шундок давом этиб келди.

Лекин бирдан осмон хабарини эшитгани чиққан жинларни юлдузлардан оловли парчалар ажраб чикиб қувлайдиган бўлиб қолди. Энди жинлар осмон хабарларига ўғринча қулоқ оса олмай қолдилар.

Шунда улар бу ғайриоддий ҳолнинг сабабини ахтариб дунё кеза бошладилар. Насийбин деган жойлик жинлар йўлда кета туриб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Қуръон тиловатларини тўсатдан эшитиб қолдилар. Тўхтаб, биз билан осмон хабари орасига тушган шу нарса экан, дейишди. Тиловатни эшитиб бўлгандан кейин эса, «биз ажиб Қуръонни эшитдик, у рушдга ҳидоят қилур», дейишди.

Яъни, жинлар дарҳол Қуръони Каримнинг ажиб эканини ҳам, ҳидоятга бошлашини ҳам англаб етдилар. Улар зудлик билан Қуръони Каримга иймон келтирдилар ва бошқа жинларни ҳам унга иймон келтириб, амал қилишга даъват қила бошладилар.

Жинларнинг бу ишлари бизларга сабоқ бўлиши керак. Қуръони Каримга улар каби ҳозиржавоб бўлишимиз керак. Шу билан бирга, бу улкан ҳақиқатдан бошқа ибрат ва мулоҳазаларни ҳам олмоғимиз керак. Жумладан, биз ўрганаётган «Қуръони Карим» деб номланган илоҳий китоб нафақат ҳамма макон ва замондаги ҳамма инсонларга, балки барча жинларга ҳам илоҳий дастурдир. Унинг мухлислари, ўқиб ўрганувчилари кўпчилик тасаввур қилгандан кўра чандон-чандон кўпдир. Сиз билан биз ўша кўпчиликнинг бири эканимиз билан ҳар қанча фахрлансак, шунча оздир.

16. «Ким у билан гапирса, содиқ бўлур».

Ҳа, Қуръони Карим Аллоҳнинг каломи, Аллоҳ таоло эса каломида содиқ зотдир. Шунинг учун ким Қуръон

билан гапирса, у одам гапида содиқ бўладир. Аллоҳнинг гапини гапирган содиқ бўлмай, ким ҳам содиқ бўлар эди?!

Ҳа, азиз ўқувчи, сиз билан биз Каломуллоҳни ўрганар эканмиз, ўзимиз учун энг олий маком, энг содиқ гаплар хазинасини ўрганаётган бўламиз. Ушбу илоҳий дастурдан олиб гапирган гапимиз энг содиқ гап бўлади. Барча гапимиз Қуръон ила гапириладиган бўлиши учун ҳаракат қилишимиз керак.

Ўйлаб кўринг, биз нақадар хушбахт бандаларимиз. Аллоҳ таолонинг гапини гапириб, энг содиқ гап эгаси бўлиш бахтига эришишимиз мумкин. Бунинг учун тайёр нарсани ўрганиб олишимиз лозим бўлади.

Шунинг учун ҳам ўз бахтимизнинг қадрига етмоғимиз, бизга бу бахтни берган Зотга тинимсиз шукр қилган ҳолда, ўз бахтимиз маёғи Қуръони Каримни кўпроқ ўрганмоғимиз, ҳар бир гапимиз ундаги гаплар ила гапирилиши учун қаттиқ ҳаракат қилмоғимиз зарур.

17. «Ким унга амал қилса, ажр олур».

Ҳа, ким Қуръони Каримга амал қилса, ушбу муборақ дастурни ҳаётига татбиқ қилса ажр олади. «Ажр» сўзини сал кўполроқ иборалар билан таъриф қиладиган бўлсак, «қилган ишига иш ҳаққи олиш» маъноси чиқади. Арабларда ҳозир ҳам иш ҳаққини «ажр» дейишади.

Демак, Қуръони Каримга амал қилган–ишлаган одам иш ҳаққини олади. Унинг бу дунёдаги иш ҳаққи тинч-омон, соғ-саломат, хотиржамлик, барча яхшиликларга тўла, фаровон ва саодатли ҳаёт бўлади.

Қуръонга амал қилган кишининг ҳақиқий ажри–иш ҳаққи эса у дунёда берилади. Қуръонга амал қилган кишининг у дунёдаги иш ҳаққи–жаннати фирдавс бўлади. У ўша ерда, ноз-неъматлар, ҳури ғилмонлар, олий мартабалар ва Аллоҳнинг розилигига бурканган ҳолда абадий қолади.

Қуръони Каримдан бошқага амал қилганларга эса, на

бу дунёда ва на у дунёда ҳеч қандай ажр–иш ҳаққи йўқ. Чунки улар ўзларига ўхшаган ожиз банданинг айтган, ёзган, тузган, ишлаб чиққан нарсаларига амал қилдилар.

Мазкур ожиз бандалар ўзларининг тузган дастурларига амал қилганларга қандоқ ажр беришлари мумкин? Ҳеч қандай. Зотан, унинг ўзи ажрга муҳтож. Бу дунёда уч-тўрт кун имкон топган бўлса, кишиларга совға-салом ёки мукофотлар берса, ажр берган бўлади.

У Аллоҳ берган омонат нарсанинг тасарруфини қилади, холос. Шунда ҳам адолат ила иш юритмай кўпчиликнинг ҳаққидан уриб қолади. Мазкур шахс имкондан ажраган куни ўзи ҳам, унинг дастурига амал қилганлар ҳам расво бўладилар.

Бу дунёда ундан кейин келган имконли шахс ёки тузумнинг тазйиқи остида, у дунёда эса жаҳаннам хазиначиси бўлган кучли, қўпол ва шафқатсиз фаришталар гурзиси остида ўтадилар.

Амал қилувчиларга бериладиган иш ҳаққи билан иш ҳаққининг фарқи бор. Қуръондан бошқага амал қилганларнинг иш ҳаққи ҳақиқий эмас, мажозийдир, доимий эмас, онийдир, битмас-туганмас эмас, фонийдир. Шунингдек, уларнинг иш ҳаққи адолатли эмас, тахминийдир.

Қуръони Каримга амал қилувчиларнинг ажри эса ҳақиқийдир. Чунки уларнинг ажрларини ажрнинг ҳақиқий эгаси Аллоҳ таолонинг Ўзи беради. Қуръони Каримга амал қилувчиларнинг ажрлари оний эмас, доимийдир. Чунки уларнинг ажрларини чексиз ва доимий имконга эга Зот–Подшоҳи азалий Зот–Аллоҳ таолонинг Ўзи беради. Қуръони Каримга амал қилувчиларнинг ажрларини Боқий сифатга эга бўлган, ҳам фоний дунёнинг, ҳам боқий дунёнинг Молики бўлган Аллоҳ таоло беради.

Бас, шундоқ экан, азиз диндошим, Қуръонга амал қилиб яшайлик. Қуръонга амал қилиш учун эса аввало уни

яхшилаб ўрганайлик. Ўрганган ҳар бир оятимизга дарҳол амал қилайлик. Қуръонга амал қилишликнинг ажри борлиги билан бирга Қуръонга амал қилмасликнинг гуноҳи, азоби борлигини ҳам унутмайлик.

Зотан, ҳар бир мусулмон учун Қуръони Каримни ўқиб, ўрганмоқлик, унга амал қилмоқлик лозиму лобуддир. Қуръони Каримни ўқиб-ўрганиш, унга амал қилиш фақат уни ўқиб-ўрганувчи ва унга амал қилувчининг ўзигагина яхшиликлар келтириб қолмайди, балки унинг қариндош-уруғи, ота-онасига ҳам улкан яхшиликлар етишига сабаб бўлади.

Қуръони Каримни ўқишнинг, ўрганишнинг, ёдлашнинг, у ҳалол деган нарсани ҳалол билиб, ҳаром деган нарсани ҳаром билиб амал қилишнинг фазли қанчалик улуғ эканини кўрдингизми?!

18. «Ким унинг ила ҳукм қилса, адолат қилур».

Ҳа, Қуръони Карим ила ҳукм қилгангина адолат қилиши мумкин. Қуръони Каримдан бошқа нарса билан ҳукм қилган эса, ҳеч қачон адолат қила олмайди.

Ҳа, Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Қуръони Каримни бу дунёда у ила ҳукм қилиш учун туширгандир. У Зот азза ва жалла Ўз Пайғамбари Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб:

«Албатта, Биз Сенга китобни одамлар орасида ҳукм қилишинг учун ҳақ ила нозил қилдик», деган.

Ҳа, Қуръони Карим бандалар орасидаги Аллоҳнинг ҳукмидир. Аллоҳнинг ҳукми эса адолатлидир. Шунинг учун ҳам Қуръон ила ҳукм қилгангина адолатли ҳукм қилган бўлади.

Қуръони Карим ҳукмига юриш учун эса, уни қунт ва иймону ихлос билан ўқиб-ўрганиш керак. Келинг, ушбу илоҳий дастурни яхшилаб ўрганиб, унга яхшилаб амал қилишга аҳдлашайлик.

19. «Ким унинг ила даъват қилса, сиротул

мустақиймга ҳидоят қилинур».

Ҳа, ким одамларни сиротул мустақиймга—энг тўғри йўлга—даъват қилмоқчи бўлса, Қуръони Каримга даъват қилмоғи керак. Қуръони Каримдан бошқага даъват қилишдан ҳеч қандай фойда йўқ.

Чунки уларнинг ҳеч бирида сиротул мустақийм йўқ. Қуръони Каримни эса Аллоҳ таоло сиротул мустақийм қилиб етти осмон устидан туширгандир. Ана шундоқ олий мақомдан тушган нарса, нафақат ерни, балки бутун оламларнинг тўғри йўлини ўзида мужассам қилган бўлади. Ана шундоқ олий мақомдан тушган нарса, ўзига эътикод ва амал қилганларни энг юксак мартабаларга олиб чиқади.

Шунинг учун ҳам сиротул мустақиймга ҳидоят қилинишимиздан умидвор бўлиб, ўзимизни, болачақаларимизни, оила аъзоларимизни, қариндош-уруғларимизни, дўсти ёрларимизни, ўзимиз билан бирга яшаётганларни ва бутун дунёни Қуръони Каримга даъват қилайлик.

3281- عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَرَأَ طهَ وَ يَسَ قَبْلَ أَنْ

يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِأَلْفِ عَامٍ فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ: طُوبَى لَأُمَّةٍ يَنْزِلُ هَذَا عَلَيْهَا وَطُوبَى لَأَجْوَابٍ تَحْمِلُ هَذَا وَطُوبَى لَأَلْسِنَةٍ تَتَكَلَّمُ بِهَذَا. رَوَى الْبَغَوِيُّ.

3281. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилинади:

«Ҳеч шубҳа йўқки, Аллоҳ таоло Тоҳа ва Йасийнни осмонлару ерни халқ қилишидан минг йил аввал қироат қилган. Фаришталар Қуръонни эшитганларида, ушбу нарса нозил бўладиган умматга Тубо бўлсин! Ушбуни кўтариб юрадиган қалбларга

Тубо бўлсин! Ушбу ила гапирадиган тилларга Тубо бўлсин!» деган».

Баговий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда ҳам Қуръони Каримнинг фазли қанчалар улуғлигини кўрсатувчи маънолар келмоқда. Албатта, бунда ҳам Қуръони Каримни ўрганишга, қироат қилишга ва амал қилишга тарғиб бор.

Ушбу ҳадиси шарифда Қуръони Карим нозил бўладиган умматга, Қуръони Каримни кўтариб юрадиган қалбларга ва Қуръони Карим ила гапирадиган тилларга «Тубо» бўлиши хабар қилинмоқда.

«Тубо» жаннатнинг номларидан бири ёки жаннатдаги дарахтнинг исми ёхуд саодат ва яхшилик маъноларини англатади. Буларнинг ҳаммаси аҳли Қуръонга ваъда қилинмоқда.

Ушбу ҳадиси шарифдан олинadиган фойдалар:

1. Қуръони Каримнинг фазилати улуғ экани.
2. Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг Тоҳа ва Йасийн сураларини осмонлару ерни халқ қилишидан минг йил аввал қироат қилгани.
3. Фаришталар Қуръонни эшитганларида у нозил бўладиган умматга ҳавас қилганлари.
4. Қуръони Карим нозил бўлган уммат – Муҳаммад умматига «Тубо» жаннати ҳамда саодат ва яхшилик бўлиши.
5. Қуръони Каримни кўтариб юрадиган қалбларга «Тубо» жаннати ҳамда саодат ва яхшилик бўлиши.
6. Қуръони Карим ила гапирадиган тилларга «Тубо» жаннати ҳамда саодат ва яхшилик бўлиши.

التحذير من نسيان القرآن

ҚУРЪОННИ УНУТИШДАН ОГОҲЛАНТИРИШ

Аввал Қуръони Каримни ўқиш, ёд олиш ва амал қилишга тарғиб қилувчи ҳадиси шарифлар келтирилган эди. Энди ўша савобли ишларни бардавом қилиш кераклигини таъкидловчи ҳадиси шарифлар келтирилади. Қуръони Каримни ёд олгандан кейин бепарво бўлиб унутиб қўйишнинг оқибати ёмон бўлиши уқтирилади.

3282- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِمَّا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ الْإِبِلِ الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ.

3282. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Қуръон соҳибининг мисоли худди тушовланган туя соҳибига ўхшашдир. Агар ундан хабар олиб турса, уни тутиб қолади. Тек қўйса, кетиб қолади», дедилар».

Шарҳ: Туясини тушовлаб қўйган одам ундан тез-тез хабар олиб турмаса, туя кетиб қолиши турган гап.

Худди шунга ўхшаб Қуръони Каримни ёд олган одам ҳам тез-тез такрор қилиб туриши лозим, бўлмаса эсидан чиқиб қолиши турган гап.

3283- عَنْ أَبِي مُوسَى ط عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ هُوَ أَشَدُّ تَفَصُّيًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقْلِهَا . رَوَاهُمَا الشَّيْخَانِ .

3283. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръондан хабар олиб туринглар. Менинг жоним қўлида бўлган Зот ила қасамки, албатта, у қочоқликда тушовда турган туядан ҳам ашаддийроқдир», дедилар».

Иккисини икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримни ёд олган одамга уни эсдан чиқариб қўймаслик учун такрорлаб туришни амр қилмоқдалар ва бу маънони қасам ичиб таъдиқламоқдалар. Ва, ниҳоят, бу ҳақиқатни туя мисолида ўхшатма ила баён ҳам қилмоқдалар.

Буни Қуръони Каримни такрор қилиб туришга қатъий амр деб қабул қилмоқ лозим.

3284- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: بِسْمَا لَا حِدْهُمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّيَ وَاسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3284. *Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:*

«Сизлардан бирингизнинг фалон, фалон оятни унутдим, демоғи қандоқ ҳам ёмон. Лекин у унутдирилгандир. Қуръонни ёдингизда туриши учун ҳаракат қилинг. Албатта, у одамларнинг кўксидан чиқишда қочоқ туядан ҳам ашаддийдир», дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Демак, Қуръони Карим ёддан чиқиб қолмаслиги учун доимо уни такрорлаб турмоқ керак экан.

Аллоҳ таоло кўрсатмасин, мабодо баъзи оятлар ёддан чиқиб қолганда ҳам фалон оятни унутдим, демаслик керак экан. Чунки унутиш тарк қилиш деганидир. Қуръони Каримни тарк қилиш асло мумкин эмас. Шунинг учун, унутдирилдим, демоқ одобга тўғри келар экан.

Аллоҳ таоло ёдлаган сура ва оятларни унутилишидан
Ўзи асрасин!

3285- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ رَجُلًا يَقْرَأُ بِاللَّيْلِ فَقَالَ: يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي آيَةَ كَذَا وَكَذَا كُنْتُ أَنْسِيْتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا. رَوَاهُ الثَّلاَثَةُ.

3285. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кишининг кечаси кироат қилаётганини эшитдилар ва:

«Аллоҳ унга раҳм қилсин! У менга унутдирилган фалон, фалон сурадаги фалон, фалон оятни эслатди», дедилар».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Албатта, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Қуръони Каримнинг бирор ҳарфини унутдирилишлари мумкин нарсаси эмас. Чунки Аллоҳ таоло бундоқ бўлиши мумкин эмаслигини қайта-қайта такрорлаган. Бу ерда маълум бир оятларни, маълум бир сурага қўшиб кироат қилиш ҳақида кетмоқда. Энг асосийи, бу ерда Аллоҳ таолонинг Ўзига маълум ҳикматга биноан, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам таълим учун бундоқ ҳолатларда қандоқ гапириш кераклигини ўргатмоқдалар.

3286- عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ عُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَنْبًا أَعْظَمَ مِنْ سُورَةِ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيَهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

3286. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менга умматимнинг гуноҳлари кўрсатилди. Қуръондан бир сура ёки оят унга берилганда унутиб қўйган одамдан кўра катта гуноҳни кўрмадим», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Қуръони Каримнинг бирор сураси ёки оятини ёддан чиқаришнинг гуноҳи шунчалар қаттиқ экан. Шунинг учун бу масалада жуда эҳтиёт бўлиш керак.

Ҳадиси шарифларда Қуръони Каримни ёддан чиқаришни бунчалар қаттиқ олинishi ҳам ўзига яраша ҳикмат ва сабабларга эга. Агар шу даражада қаттиқ турилмаса одамлар бу масалада суст-каш бўлиб қолишлари мумкин. Бу эса Аллоҳ таолонинг каломига эътиборсизлик бўлади. Бу нуқтадан бошқа нарсаларга ҳам эътиборсиз бўлиш келиб чиқади.

Аксинча, Қуръони Каримни доимий равишда ёддан чиқармасликка одатланган киши бошқа нарсаларни ҳам ёддан чиқармасликка одатланади. Бу эса жуда муҳимдир.

Аллоҳ таоло ёдлаган Қуръони Каримимизни доимо эсимизда туришини насиб қилсин!

الباب الثاني

И К К И Н Ч И Б О Б

في آداب القراءة

ҚИРОАТ ОДОБИ ҲАҚИДА

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَتَتَت

Аллоҳ таоло:

«**Ва Қуръонни тартил билан тиловат қил**»
(Муззаммил, 4), деган.

Шарҳ: Қуръонни тартил билан ўқиш деб, уни донана қилиб, ҳар бир ҳарфини ўз ўрнидан чиқариб, оятларини алоҳида-алоҳида қилиб, тажвид қоидалари асосида ўқишга айтилади.

Қуръонни тартил билан ўқишга бўлган фармони илоҳий барча мўмин-мусулмонларга оммавий фармондир. Муҳаммад алайҳиссаломга фаришта Жаброил алайҳиссалом Қуръонни тартил билан ўқиб берганлар. Ўз навбатида Пайғамбар алайҳиссалом умматларига тартил билан ўқиб берганлар.

Мусулмон уммати эса авлоддан авлодга ўз Пайғамбаридан қандок қилиб олган бўлса, шундок ўтказиб келмоқда. Қориларимиз Қуръон қироати қоидаларини тартибга солиб китоблар қилишган. Бу қоидаларни билиш ҳар бир мусулмон учун зарур. Шунинг учун ҳар бир мусулмон тажвид қоидалари бўйича бир китоб ўқимоғи, Қуръон тиловатини тажвид илмига эга бўлган қорилардан ўрганмоғи лозим.

3287- عَنْ أَنَسٍ ۞ أَنَّهُ سُئِلَ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ ۞ فَقَالَ

كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمْدُ بِبِسْمِ اللَّهِ وَيَمْدُ بِالرَّحْمَنِ وَيَمْدُ بِالرَّحِيمِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

3287. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«**У кишидан, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қироатлари қандок бўлган, деб сўралганда, чўзиб ўқиш бўлган, деди ва Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм, деб «бисмиллах»ни чўзиб, «ар-Роҳман»ни чўзиб, «ар-Роҳийм»ни чўзиб қироат қилди.**»

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Албатта, Аллоҳ таоло Қуръони Каримни Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Жаброил алайҳиссалом орқали нозил қилган. У зот Қуръони Каримни қандоқ қабул қилиб олган бўлсалар, худди шундоқ қилиб саҳобаларга ўргатганлар. Саҳобаи киромлар эса худди ушбу ривоятда Анас розияллоҳу анҳу ўргатаётганларидек тобеъинларга ўргатганлар. Ана шу тарзда Қуръони Карим ва унинг қироати авлоддан авлодга омонат ила ўтиб келмоқда.

Демак, Қуръони Карим тиловати Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тиловатларига ўхшаши керак. Бунинг учун эса, силсиласи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб борадиган устоздан ҳар бир ҳарфни, ҳар бир сўзни, ҳар бир оятни ўрганиш лозим бўлади.

Устозлар ушбу ривоятда васф қилинаётгандек, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳуга ўхшаб аниқ қилиб ўргатмоқлари керак.

3288- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ
p يُقَطِّعُ قِرَاءَتَهُ يَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ثُمَّ يَقِفُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمِ
ثُمَّ يَقِفُ وَكَانَ يَقْرؤها مَلِكٌ يَوْمَ الدِّينِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3288. Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қироатларини узиб-узиб қилар эдилар. «Алҳамду лиллаҳи роббил аламин» деб, сўнгра тўхтар эдилар. «Ар-Роҳманир роҳийм» деб, сўнгра тўхтар эдилар. Кейин «Малики явмидийн» деб, қироат қилар эдилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Умму Салама онамиз розияллоҳу анҳо Куръони Каримни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан тўлиқ ёдлаган ҳамда бошқаларга устозлик қилган зотлардан эдилар. У киши бу ривоятда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қироатларидаги бир хусусиятни, ҳар бир оятнинг охирида тўхташларини баён қилмоқдалар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар бир оятнинг сўнгида тўхта-тўхтаб қироат қилар эдилар. Саҳобаи киромлар у зотнинг тўхташларидан ўқиган оятларининг санаб олишар эдилар.

Бу ҳақдаги барча далилларни ўрганиб чиққан уламолар, ҳар бир оятда тўхтаб қироат қилиш мандубдир, деганлар. Агар ана шу тарзда қироат қилинса яхши. Аммо нафаси етганлар бир неча оятни қўшиб ўқиса ҳам бўлаверади.

3289- عَنْ أَبِي مُوسَى ط أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ لَهُ: لَوْ رَأَيْتَنِي وَأَنَا
أَسْتَمِعُ لِقِرَاءَتِكَ الْبَارِحَةَ لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ . رَوَاهُ
الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3289. Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:

«Агар кеча сенинг қироатингни тинглаганимни кўрганингда эди.

«Батаҳқиқ, оли Довуднинг мизмор(най)ларидан бир мизмор(най) сенга берилган-да!» дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шунда Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Агар сизни тинглаётганингизни билганимда бундан ҳам бошқача қилиб ўкиб берардим», деганлар.

Довуд алайҳиссаломга Аллоҳ таоло ажойиб таъсирли

овоз берган эди. У киши Забурни ўқиганларида ҳамма тўхтаб қолар эди. Баъзи гапларга караганда, осмондаги қушлар ҳам йиқилиб тушар эди.

Довуд алайҳиссалом Забурни етмиш хил услубда ўқир эдилар. У зот Забурни ўқиганларидан ўзлари ҳам йиғлар эдилар, ўзгаларни ҳам йиғлатар эдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳунинг Қуръони Карим тиловатларини худди ўша Довуд алайҳиссаломнинг Забур тиловатларига ўхшатмоқдалар.

Албатта, бу набавий мақтов улкан бахтдир. Унга бошқалар сазовор бўлган эмаслар.

Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳунинг қироатларини эшитиб юрган бир кишидан қуйидагилар ривоят қилинади:

«Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳунинг ҳовлисига кирдим. Мен унинг овозидан гўзалроқ санжнинг ҳам, барбатнинг ҳам, найнинг ҳам овозини эшитмаганман».

Санж–мисдан икки табақа қилиб ишланган мусиқа асбоби.

Барбат–удга ўхшаган мусиқа асбоби.

Демак, Қуръони Каримни чиройли овоз билан гўзал қилиб ўқиш марғуб иш экан.

3290- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعْقَلٍ ط قَالَ: قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ فِي مَسِيرٍ لَهُ عَلَى رَاحِلَتِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ فَرَجَعَ فِي قِرَاءَتِهِ قَالَ مُعَاوِيَةُ: لَوْلَا حَوْفِي مِنْ اجْتِمَاعِ النَّاسِ عَلَيَّ لَحَكَيْتُ لَكُمْ قِرَاءَتَهُ.

3290. Абдуллоҳ ибн Музаффал розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам фатҳ йили уловлари устида кета туриб Фатҳ сурасини қироат

қилдилар ва қироатларида таржийъ қилдилар. Агар одамларнинг атрофимга тўпланиб олишларидан қўрқмаганимда, у кишининг қироатларини сизларга хикоя қилиб берар эдим», деди».

Шарҳ: Қироатни таржийъ қилиб адо этиш баъзи жойларни чўзиброк қайта-қайта ўқишдан иборатдир.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккаи Мукаррама фатҳ қилинган пайтда уловлари устида кетаётиб ўша улўф фатҳ ҳақида башорат бериб аввалдан нозил бўлган сурани алоҳида таъкид ила таржийъ қилиб ўқиган эканлар.

Демак, Қуръони Каримни таржийъ қилиб қироат қилиш ҳам бор экан.

3291- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَا أَذِنَ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِنَبِيِّ حَسَنِ الصَّوْتِ يَتَعَنَّى بِالْقُرْآنِ يَجْهَرُ بِهِ. رَوَاهُمَا الثَّلَاثَةُ.

3291. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ чиройли овозли набийнинг овоз чиқариб Қуръонни оҳангли қилиб ўқиганига қулоқ солганчалик ҳеч бир нарсага қулоқ солмаган», дедилар».

Иккисини ушовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу Қуръони Каримни коидаси билан чиройли қилиб қироат қилиш жуда ҳам марғуб амал эканига далилдир. Уламолар ушбу ҳадиси шарифдан Қуръони Карим қироатига кўп савоб берилиши ҳам келиб чиқади, деганлар.

3292- وَلَإِي دَاوُدَ وَالْبَخَارِيِّ تَغْلِيْقًا: زَيَّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَعَنَّ بِالْقُرْآنِ.

3292. *Абу Довуд ва Бухорийнинг ривоятида:*

«Қуръонни овозларингиз ила зийнатланглар. Ким Қуръонни оҳанг билан ўқимаса биздан эмас», дейилган.

Шарҳ: Овозни чиройли қилиб қироат қилиш Қуръонни овоз ила зийнатлиш бўлади.

Мўмин-мусулмон одам Қуръони Каримни қоидага мувофиқ қилиб оҳанг билин ўқимоғи даркор. Ким тажвид қоидаларига ва оҳанг билан қироат қилишга амал қилмаса, макруҳ ишни қилган бўлади. Баъзи уламолар бу ишни ҳаром, ўшани қилган одам гуноҳкор, деганлар.

Қуръони Каримни қоидага риоя қилмай ўқиётганларни кўрган кишилар уларга бу иш нотўғри эканини яхшилаб тушунтиришлари лозим.

3293- عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: اقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا اِتَّكَلْتُمْ فُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَمُومُوا عَنْهُ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

3293. *Жундуб ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръонни унга қалбларингиз улфат бўлиб турганда қироат қилинг. Қачон ихтилоф қилсангиз туриб кетинг», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифни уламоларимиз икки хил таъвил қилганлар.

Биринчи таъвил, Қуръоннинг маънолари ҳақида иттифоқ бўлиб турганингизда қироат қилинг. Агар ихтилоф қилиб қолсангиз, талашиб-тортишиб жанжаллашмасдан ўрнингиздан туриб кетинг.

Иккинчи таъвил, Қуръонни қалбингиз унга ошиқ бўлиб турганида ўқинг. Қачон малол кўришни сезсангиз, ўрнингиздан туриб кетинг.

Албатта, бу икки маънога ҳам амал қилмоқ керак.

3294- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: يُخْرِجُ فِيكُمْ قَوْمٌ

تَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَعَمَلَكُمْ مَعَ عَمَلِهِمْ وَيَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الْقِدْحِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الرَّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَتَمَارَى فِي الْفُوقِ.

3294. *Абу Саъид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизнинг ичингиздан бир қавм чиқади. Уларнинг намози олдида ўз намозингизни, рўзаси олдида ўз рўзангизни, амали олдида ўз амалингизни ҳақир санайсиз. Улар Қуръонни кироат қиладилар. Аммо бўғизларидан нари чикмайди. Улар диндан камон ўқи овдан чиққанига ўхшаш тез чиқадилар. У ўқнинг учига қараса, ҳеч нарса кўрмайди. У ўқнинг чўпига қараса, ҳеч нарса кўрмайди. У ўқнинг патига қараса, ҳеч нарса кўрмайди. Сўнг аланглаб осмонга қарайди», дедилар.

Шарҳ: Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг ушбу ҳадиси шарифларида келажакда бўладиган ишлардан бири ҳақида хабар берганлар.

«Сизнинг ичингиздан бир қавм чиқади».

Яъни, келажакда сиз мусулмонларнинг ичингизда бир тоифа одамлар чиқади.

«Уларнинг намози олдида ўз намозингизни, рўзаси

олдида ўз рўзангизни, амали олдида ўз амалингизни ҳақир санайсиз».

Яъни, улар намозни шундоқ жойига қўйиб ўқишадики, сизнинг намозингиз уларнинг намози олдида ҳеч нарса бўлмай қолади.

Улар рўзани шундоқ тутадиларки, сизнинг рўзангиз уларнинг рўзаси олдида ҳеч нарса бўлмай қолади.

Улар бошқа амалларни шундоқ қиладиларки, сизнинг амалингиз уларнинг амали олдида ҳеч нарса бўлмай қолади.

«Улар Қуръонни қироат қиладилар».

Яъни, ўша келажакда чиқадиган тоифа одамлари Қуръони Каримни ҳам қойиллатиб қироат қиладилар.

«Аммо бўғизларидан нари чиқмайди».

Уларнинг қироатлари бўғизларидан чиқмаслиги Қуръони Каримнинг маънолари уларнинг қалбларига етиб бормаганидан бўлади. Улар ҳамма нарсаларни, жумладан, Қуръони Карим қироатини ҳам риёкорлик ва ҳўжакўрсинга қилаётган бўладилар.

«Улар диндан камон ўқи овдан чиққанига ўхшаш тез чиқадилар».

Яъни, ўша васфга эга одамлар диндан тез чиқадилар. Бу иш худди бир овчи ўз камонидан овга ўқ узганда ов қочиб кетганга ўхшайди.

«У ўқнинг учига қараса, ҳеч нарса кўрмайди».

Овчи бориб ўқни олиб унинг учига қараса, овнинг асари ҳам йўқ.

«У ўқнинг чўпига қараса, ҳеч нарса кўрмайди».

Овчи ўқнинг учи тегмаган бўлса, чўпи теккандир деб ўқнинг чўпига қараса, унда ҳам ҳеч қандай асар йўқ.

«У ўқнинг патиға қараса, ҳеч нарса кўрмайди».

Овчи яна ҳайрон бўлиб ўқнинг кетига ўрнатилган патиға қараса, унда ҳам овнинг асарини кўрмайди.

«Сўнг аланглаб осмонга қарайди».

Осмонда ҳам ҳеч нарса кўринмайди.

Ҳа, ҳалиги тоифа ҳам бирпасда Исломдан чиқади ва улардан бу диннинг асарини ҳам топиб оладиган бўлмай қолади.

Чунки улар ҳамма нарсани чин ихлос билан эмас, риёкорлик билан қилаётган эдилар.

Уламоларимиз бу ҳадиси шарифда васфи келган тоифа хаворижлар эканлигига иттифоқ қилганлар. Чунки шу маънодаги бошқа ҳадиси шарифларда ҳам уларнинг бошқа сифатлари баён қилинган бўлган. Ҳаммаси солиштирилганда хаворижларга тўғри келган.

Демак, Қуръони Каримни юзакилик билан риёкорлик учун эмас, чин ихлос билан қалбдан чиқариб тиловат қилиш, ўрганиш ва унга амал қилиш керак экан.

3295- عَنْ عَلِيٍّ ؓ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: يَأْتِي

فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ خُدَنَاءُ الْأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الْأَحْلَامِ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا

يُجَاوِزُ تَرَاقِيهِمْ يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا

يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ لَا يُجَاوِزُ إِيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ فَأَيْنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ

فَاقْتُلُوهُمْ فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ لِمَنْ قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رَوَاهُمَا الْأَرْبَعَةُ.

3295. Али розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг:

«Охири замонда ёшлари кичик, ақллари паст қавм келади. Улар Қуръонни кироат қиладилар. Аммо кекирдақларидан ўтмайди. Улар одамларнинг энг яхши гапларини айтадилар. Улар диндан ўқ овдан чиққанидек чиқадилар. Уларнинг иймонлари бўғизларидан нарига ўтмайди. Бас, уларни қаерда кўрсангиз, қатл қилинг. Албатта, уларни қатл

қилганларга қиёмат куни ажр бордир», деганларини эшитдим».

Иккисини тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда ҳам олдинги ҳадиси шарифдаги маъно бошқа иборалар ва баъзи изофалар ила таъкидланмоқда.

Ушбу ҳадиси шарифнинг ровийлари ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида мана шу тоифа чикди деб айтдилар. Уларга аввал ҳам айтиб ўтилганидек, хавориж номи берилди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу аввал уларга хатоларини англатиб, кўзларини очишга кўп уриндилар. Аммо бўлмади. Улар ҳазрати Али розияллоҳу анҳуни ҳам, бошқаларни ҳам кофир деб фатво чиқардилар ва уруш бошладилар. Шунда ҳазрати Али розияллоҳу анҳу ҳам уларга қарши қаттиқ жанглар қилдилар.

Шу билан бирга, Али розияллоҳу анҳу улар ҳақида инсоф билан ҳақиқатни айтдилар. Одамлар у кишидан:

«Улар кофирларми?» деб сўрадилар.

«Улар куфрдан қочдилар», дедилар.

«Улар мунофиқларми?» деб сўрадилар.

«Мунофиқлар Аллоҳни жуда оз зикр қиладилар. Анавилар бўлса Аллоҳни эртаю кеч зикр қиладилар», дедилар.

«Улар ким?» деб сўрадилар.

«Улар фитнага учраб, кўзлари кўр, кулоқлари қар бўлган қавм», дедилар.

Аллоҳ таоло Ўзи асрасин.

Демак, Қуръони Каримни ўқиганидан ғурурга кетмай, риёкорлик қилмай, қайтага аввалгидан ҳам синиқ бўлиб, эътиқодни мустаҳкам қилишга ҳаракат қилмоқ лозим экан.

سَأَلَ فَاسْتَرْجَعَ ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ أَلِ اللَّهِ بِهِ فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ أَقْوَامٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ يَسْأَلُونَ بِهِ النَّاسَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَحَسَنَهُ.

3296. Имрон ибн Хусойн розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«У киши бир қироат қилиб соиллик қилиб ўтирган одамнинг олдидан ўтиб қолиб, истиржоъ айтди. Сўнгра:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг: «Ким Қуръон ўқиса, у билан Аллоҳдан сўрасин. Келажакда бир қавмлар келурки, Қуръон қироат қилиб одамлардан сўрарлар», деганларини эшитганман», деди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Имрон ибн Хусойн розияллоху анху йўлда юриб кетаётиб, бир кишининг Қуръони Каримни қироат қилиб соиллик қилиб ўтирганини кўриб қолиб, истиржоъ айтдилар. Яъни, иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожибуун, дедилар. Одатда истиржоъни мусибатга учраганда айтилади. Имрон ибн Хусойн розияллоху анху Қуръони Каримни қироати ила тиланчилик қилишни мусибат ҳисоблаб, истиржоъ айтган эдилар. Чунки Имрон ибн Хусойн розияллоху анху бу ишнинг мусибат эканини Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан эшитган эдилар.

Шунинг учун бу ҳақиқатни одамларга айтиб бердилар:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ким Қуръон ўқиса у билан Аллоҳдан сўрасин. Келажакда бир қавмлар келурки, Қуръон қироат қилиб одамлардан сўрарлар, деганларини эшитганман», дедилар.

Бас, шундоқ экан, Қуръони Карим қироати ила

тиланчилик қилишга, молу дунё илинжида бўлишга қарши курашишимиз лозим.

3297- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: اقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي شَهْرٍ قُلْتُ: إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً حَتَّى قَالَ
فَاقْرَأْهُ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3297. Абдулоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Қуръонни бир ойда бир марта ўқи», дедилар.

«Мен ўзимда қувватим борлигини биламан», дедим.

Охири бориб у зот:

«Уни етти кунда қироат қил. Ундан зиёда қилма», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Қуръони Каримни хатм қилиш учун оз муддат қанча бўлиши кераклиги ҳақида сўз кетмоқда.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳуга Қуръони Каримни бир ойда бир марта хатм қилиб туришни тавсия қилдилар. Аммо Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳу бу муддатдан озда ҳам хатм қилиш имконлари борлигини айтиб, муддатни бир ойдан оз қилишни сўрадилар. Бу ҳол қайта-қайта такрорланиб,

«Охири бориб у зот:

«Уни етти кунда қироат қил. Ундан зиёда қилма», дедилар».

Шундан оддий мўмин-мусулмон киши Қуръони Каримни бир ойда бир марта хатм қилиб туриши тавсия қилинади.

Мазкур муддатдан озда хатм қилиш имкони борлар етти кунда бир хатм қилсалар яхши бўлади.

Чунки номига хатм қиламан деб шошилиб ҳарфларни маҳражидан чиқармай, тажвид қоидаларига амал қилмай камчиликларга йўл қўйилиши мумкин.

3298- وَعَنْهُ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي كَمْ أَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قَالَ:

اخْتِمُهُ فِي شَهْرٍ قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: اخْتِمُهُ فِي عِشْرِينَ قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: اخْتِمُهُ فِي خَمْسَ عَشْرَةَ قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: اخْتِمُهُ فِي عَشْرِ قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ: اخْتِمُهُ فِي خَمْسٍ قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ فَمَا رَخَّصَ لِي.

3298. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Қуръонни қанчада қироат қилай?» дедим.

«Уни бир ойда хатм қил», дедилар.

«Албатта, менинг ундан афзалга ҳам тоқатим етади», дедим.

«Уни йигирма кунда хатм қил», дедилар.

«Албатта, менинг ундан афзалга ҳам тоқатим етади», дедим.

«Уни ўн беш кунда хатм қил», дедилар.

«Албатта, менинг ундан афзалга ҳам тоқатим етади», дедим.

«Уни ўн кунда хатм қил», дедилар.

«Албатта, менинг ундан афзалга ҳам тоқатим етади», дедим.

«Уни беш кунда хатм қил», дедилар.

«Албатта, менинг ундан афзалга ҳам тоқатим етади», дедим.

У зот менга рухсат бермадилар».

3299- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَمْ يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3299. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Қуръонни уч кундан озда ўқиса, яхши англамабди», дедилар».

Иккисини Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Қуръони Каримни хатм қилиш муддатларининг энг ози етти, беш ёки уч кун бўлиши хатм қилувчиларнинг ҳолига қараб бўлади.

Қуръони Каримни хатм қилишга имкони ҳар қанча катта бўлса ҳам уч кундан озга рухсат йўқ. Ҳанафий мазҳаби уламолари ҳам шу қавлни маҳкам тутганлар.

Уламоларимиз Қуръони Карим қироати одоби ҳақидаги барча далилларни ва мулоҳазаларни ўрганиб чиққанларидан кейин хулоса қилиб, бу одобларни қуйидагича тартибга соладилар:

1. Қуръони Каримни қироат қилувчи таҳоратли бўлиши лозим.

2. Қуръони Каримни қироат қилувчи одобли бўлиши керак.

3. Қуръони Каримни қироат қилувчи чўкка тушиб, тавозуъ билан ўтириши керак.

4. Қуръони Каримни қироат қилувчи чордана қуриб, ёнбошлаб ёки мутақаббир сифатда ўтирмаслиги керак.

5. Қуръони Каримни қироат қилувчи учун энг афзал ҳолат тик турган ҳолида намозда ва масжидда ўқимоқликдир.

6. Қуръони Каримни қироат қилувчи ўзининг муҳим ишларини ташламаслиги керак. Ишдан бўшаганда қироат қилади.

7. Қуръони Каримни қироат қилувчи учун қироат кўпайиб баданига зарар етказадиган бўлмаслиги керак.

8. Қуръони Каримни қироат қилувчи ўта шошилиб тартил ва тажвидни бузмаслиги керак.

9. Қуръони Каримни қироат қилувчи оддий киши бўлса, ҳар куни бир порададан ўқиб, бир ойда бир марта хатм қилиб туриши керак.

10. Қуръони Каримни қироат қилувчи қироатни кўп қилмоқчи бўлса, уч кунда бир марта хатм қилиши керак.

11. Қуръони Каримни қироат қилувчи хатм қилганидан кейин Аллоҳ таолога дуо қилиши марғубдир. Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Қуръони Каримни хатм қилган киши учун мустажоб дуо бордир, деганлар. Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу қачон хатм қилсалар, аҳли аёлларини жамлаб дуо қилар эдилар.

12. Қуръони Каримни қироат қилувчи имкони борида тиловатни чиройли қилишга ҳаракат қилмоғи мустаҳабдир.

13. Қуръони Каримни қироат қилувчи қироатни ичида қилмоғи мустаҳабдир. Бу ўзига эшитиладиган қироатдир.

14. Қуръони Каримни қироат қилувчи баъзи мақсадлар учун овозини баланд қилиб қироат қилса ҳам жоиз.

15. Қуръони Каримни қироат қилувчининг мусхафи бўлса, ўша мусхаф қаровсиз қолмаслиги учун ҳар куни маълум оятларни бўлса ҳам унга қараб ўқиб турмоғи лозим.

16. Қуръони Каримни қироат қилувчи доимо ўзи ўқиётган калом башарнинг эмас, Аллоҳ таолонинг каломи эканини ва У зотнинг улуғлигини ҳис қилиб турмоғи лозим.

17. Қуръони Каримни қироат қилувчи ўзи ўқиган ҳар бир оятни тадаббур қилмоғи жуда ҳам яхши ишдир.

ينبغي استماع القرآن بتدبر وخشوع

ҚҰРЪОННИ ТАДАББУР ВА ХУШУЪ ИЛА ТИНГЛАМОҚ ЛОЗИМ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : وَوَوُّواْؤُوقُوِو

Аллоҳ таоло:

«Қуръон тиловат қилганда уни тингланглар ва жим туринглар, шояд раҳматга эришсангиз» (Аъроф, 204),
деган.

Ушбу оятдан уламоларимиз Қуръони Карим тиловат қилинганда унга жим туриб қулоқ осиш вожиблиги ҳақидаги ҳукми чиқарганлар.

Ҳанафий мазҳаби уламолари эса, намозда имом қироат қилганида, иқтидо қилувчилар жим қулоқ осиши лозим, деб ҳукм чиқарганлар.

Умуман, Қуръон Аллоҳнинг каломи, уни ўқиш, тинглаш, ўрганиш ва унга амал қилиш зарурий ишдир. Ҳар бирининг ўзига яраша зарурати ва ҳаловати бор.

Ҳар бир мўмин-мусулмон Қуръони Карим тиловати қулоғига тушиши билан Аллоҳ таолонинг ушбу оятдаги амрини эсга олиб, дарҳол уни тинглаши ва жим туриши вожиб.

3300- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ τ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ρ : اقْرَأْ عَلَيَّ

قُلْتُ: أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزَلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنِّي أَشْتَهِي أَنْ

أَسْمَعُهُ مِنْ غَيْرِي قَالَ: فَقَرَأْتُ النَّسَاءَ حَتَّى إِذَا بَلَغْتُ {فَكَيْفَ إِذَا

جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا { قَالَ: كُفَّ
أَوْ أَمْسِكَ فَرَأَيْتُ عَيْنِيهِ تَذَرِفَانِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

3300. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менга қироат қилиб бер», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизга нозил бўлган нарсани сизга қироат қилиб бераманми?!» дедим.

«Мен уни ўзимдан бошқадан эшитишни хоҳлайман», дедилар.

Бас, мен «Нисо»ни қироат қилдим. Қачонки «Хар бир умматдан бир гувоҳ келтириб, сени уларнинг ҳаммасига гувоҳ этиб келтирган чоғимизда ҳол қандок бўлур?!»га етганимда:

«Кифоя (ёки тўхта)», дедилар.

У зотнинг икки кўзлари ёш тўкаётганини кўрдим».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига нозил бўлган Қуръони Каримни Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга ўқитиб эшитганларидан кейин ҳар қандай одам Қуръони Карим тиловатини эшитиши зарурлиги келиб чиқади.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримни тадаббур ва хушуъ билан эшитганларидан кўзларидан ёш тўкилган. Бас, шундоқ экан у зотнинг умматлари ҳам шунга ўхшаш ҳолда бўлмоғи керак.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларидан баъзиларига «Менга қироат қилиб бер», деганлари.

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Карим тиловатини ўзларидан бошқадан эшитишни хоҳлаганлари.

3. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кўз-ларидан ёш тўккан ҳолда тинглаганлари.

4. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг фазллари.

3301- عَنْ أَنَسٍ رَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ { لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا } قَالَ: وَسَمَّيْنِي لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَبَكَى. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3301. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Убай ибн Каъбга:

«Аллоҳ таоло сенга «Лам якуниллазийна кафаруу»ни қироат қилиб беришимни амр қилди», дедилар.

«Сизга менинг номимни айтдимми?!» деди.

«Ҳа», дедилар.

У йиғлаб юборди».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу икки ҳадиси шарифдан Қуръони Каримни тинглаб туриш мустаҳаб амал экани чиқади. Қуръони Карим тиловатини тингловчи жим туриб хушуъ ва тадаббур билан тинглаши керак. Ибрат ва насихат олиши керак.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Аллоҳ таоло Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳунинг номларини айтгани.

2. Аллоҳ таоло Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга «Лам якуниллазийна кафаруу»ни қироат қилиб беришни амр қилгани.

3. Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳунинг фазллари.

تنزل السكينة لقراءة القرآن

ҚУРЪОН ҚИРОАТИГА САКИЙНА НОЗИЛ БЎЛАДИ

3302- عَنْ الْبَرَاءِ ت قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ
وَعِنْدَهُ فَرَسٌ مَرْبُوطٌ بِشَ نَظْلَيْنِ فَتَعَشَّتُهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَدُورُ وَتَدْنُو
وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ مِنْهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ ر فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ:
تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنْزَلَتْ لِلْقُرْآنِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3302. Ал-Баро розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Бир киши Кахф сурасини ўқир эди. Олдида иккита арқонга боғланган от бор эди. Уни булут ўраб олди ва айланиб яқинлаша бошлади. Оти ундан чўчиб қочди. Эрталаб бориб бўлган ҳодисани Расулulloх соллаллоху алайҳи васалламга айтиб берди.

Шунда у зот соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қуръон тиловати учун тушган сакийнадир», дедилар.

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: «Сакийна»нинг бир неча маъноси бўлиб уларнинг ичида Аллоҳнинг раҳмати, хотиржамлик, виқор каби маънолари ҳам бор.

Бу ривоятдаги маънонинг тафсилоти бошқа бир ҳадиси шарифда келади. Имом Бухорий ривоят қиладилар:

«Усайд ибн Ҳузайр розияллоху анҳу кечаси Бақара сурасини ўқийётган эди. Яқинида оти боғлиқ турар эди. Бирдан от типирчилаб қолди. Қироатдан тўхтаган эди, от ҳам тўхтади. Яна ўқиган эди, от ҳам типирчилади. Ўғли

Яхё яқинида ухлаб ётарди. От босиб олмасин деб, бориб уни қўлига олди ва бошини осмонга кўтарди. Тонг отгандан сўнг ҳодисани Пайғамбар алайҳиссаломга сўзлаб берди.

У зот алайҳиссалом:

«Ўқи, эй Ибн Ҳузайр», дедилар.

У бўлса:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Яхёни босиб олмасин, деб кўркдим, унинг яқинида эди. Бошимни кўтариб, унинг олдига бордим. Осмонга қарасам, булутга ўхшаш нарса, ичида чироққа ўхшаган нарсалар ҳам бор. Уларни кўрмай деб чиқиб кетдим», деди.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«У нималигини биласанми?» дедилар.

«Йўқ», деди.

У зоти бобаракот алайҳиссалом:

«Улар сенинг овозингга келган фаришталар, агар тонг отгунча ўқийверганингда, одамлар уларга назар солса бўларди. Улар беркинмасдилар», дедилар».

Бундан Қуръони Каримнинг кироати бўлаётган жойга фаришталар булут шаклида сакийна бўлиб тушар экан. Қуръони Каримни тиловат қилаётган, Қуръони Каримни тинглаётган кишилар доимо ўзларининг бошлари устидан сакийна—фаришталар нозил бўлиб туришини унутмасликлари керак. Улардан ўша улуғ мақомга муносиб бўлмоқлик матлубдир.

الباب الثالث

У Ч И Н Ч И Б О Б

في فضائل السور

СУРАЛАР ФАЗЛЛАРИ ҲАҚИДА

فضل الفاتحة والبقرة وآل عمران

«ФОТИҲА», «БАҚАРА» ВА «ОЛИ ИМРОН» ФАЗЛИ

3303- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى   τ قَالَ: كُنْتُ أُصَلِّي
فَدَعَانِي النَّبِيُّ ρ فَلَمْ أُجِبْهُ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ أُصَلِّي قَالَ:
أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ {اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ} ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَعْلَمُكَ
أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا
أَرَدْنَا أَنْ نَخْرُجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ قُلْتَ لِأَعْلَمَنَّكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ
فِي الْقُرْآنِ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ
الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَزَادَ: وَالَّذِي
نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أَنْزَلْتُ فِي التَّوْرَةِ وَلَا فِي الْإِنْجِيلِ وَلَا فِي الزَّبُورِ وَلَا فِي
الْقُرْآنِ مِثْلَهَا وَإِنَّهَا سَبْعٌ مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُعْطِيَتْهُ.

3303. Абу Саъид ал-Муъалла розияллоҳу анҳудан
ривоят қилинади:

«Намоз ўқиётган эдим Расулulloҳ соллаллоҳу
алайҳи васаллам чақириб қолдилар. Мен жавоб
бермадим. Кейин бориб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, намоз ўқиётган эдим»,
дедим.

«Аллоҳ: «Аллоҳга ва Унинг Расулига сизларни

даъват қилганда ижобат қилинглар», демаганми?» дедилар. Сўнг:

«Масжиддан чиқишингдан олдин Қуръондаги энг улуғ сурани ўргатиб қўяйми?» дедилар.

У зот қўлимдан ушлаб олиб кетавердилар. Масжиддан чиқай деб қолганимизда:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Қуръондаги энг улуғ сурани ўргатиб қўяман деган эдингиз?» дедим.

«Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн». У етти такрорланадигандир. У менга берилган Қуръони азиймдир», дедилар».

Бухорий, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Термизий:

«Менинг жоним тасарруфида бўлган Зот билан қасамки, Тавротда ҳам, Инжилда ҳам, Забурда ҳам, Фурқонда (Қуръонда) ҳам бунга ўхшаш туширилмаган. У етти такрорланадигандир. У менга берилган Қуръони азиймдир», дедилар», дейилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдаги «У етти такрорланадигандир» деган жумланинг маъноси аввал ҳам ўтган эди.

Бу жумладан мурод Фотиҳа сурасидир. Чунки бу сураи қарима етти оятдан иборат бўлиб, жуда кўп такрорланади. Намознинг ҳар ракъатида қайта-қайта ўқилади.

Фотиҳа сурасининг фазли шунчалар улуғ экан.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам чақирганларида жавоб бериш кераклиги.

2. Раҳбар чақирган вақтда жавоб бера олмаган одам кейин узрини айтиши кераклиги.

3. Қуръонда энг улуғ сура борлиги.

4. Раҳбар бирор гап айтган бўлса, кейин ёдига солиш мумкинлиги.

5. «Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн» деб

бошланадиган Фотиҳа сураси етти такрорланадиган суралиги.

6. Фотиҳа сураси Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга берилган Қуръони Азийм эканлиги.

7. Тавротда ҳам, Инжилда ҳам, Забурда ҳам ва Қуръонда ҳам Фотиҳага ўхшаш сура туширилмагани.

3304- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ أُمُّ الْقُرْآنِ وَأُمُّ الْكِتَابِ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ
وَالترمذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

3304. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Алҳамду лиллаҳи Роббил алабийн» Қуръоннинг онасидир, Китобнинг онасидир ва етти такрорланувчидир», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Фотиҳа сураси оятлари оз бўлишига қарамай, улкан маъноларни ўз ичига олган, шунинг учун ҳам «Уммул Қуръон»—«Қуръоннинг онаси» деб номланади.

Унда Аллоҳ таолога мактов, унинг сифатлари, киёмат куни эгасилиги, ибодат, ихлос, дуо, ёлвориш, яхши умматларнинг зикри ва ёмон йўлдан юрганларнинг оқибати нима бўлганлиги зикр қилинади.

Шунинг учун ҳам намознинг ҳар бир ракъатида Фотиҳа сурасини ўқишга буюрилган, уни такрор-такрор ўкиб турилади. Ўқиганда маъносини тадаббур-мулоҳаза қилиб ўқилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

«Китобнинг онаси» дегани ҳам Қуръоннинг онаси дейилганидир. Бу маънони таъкидлаш учун икки хил ибора ила такрорланган.

Фотиҳа сураси етти оятдан иборат бўлиб, жуда кўп такрорланади. Шунинг учун «етти такрорланувчи» номини олган.

3305- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: بَيْنَمَا جِبْرِيلُ قَاعِدٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ سَمِعَ نَقِيضًا مِنْ فَوْقِهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: هَذَا بَابٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتُحِ الْيَوْمَ لَمْ يُفْتَحْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ فَنَزَلَ مِنْهُ مَلَكٌ فَقَالَ: هَذَا مَلَكٌ نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ لَمْ يَنْزِلْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ فَسَلَّمَ وَقَالَ : أَبَشِّرْ بِنُورَيْنِ أُوتِيَتْهُمَا لَمْ يُؤْتَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ لَنْ تَقْرَأَ بِحَرْفٍ مِنْهُمَا إِلَّا أُعْطِيَتهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3305. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам Жаброил билан ўтирган эдилар. Юқоридан бир овоз эшитилди. Жаброил осмонга бурилиб қаради-да:

«Бу осмоннинг эшикларидан бири, ҳеч очилмаган эди, бугун очилди. Ундан бир фаришта тушди. У бугундан бошқа ҳеч тушмаган эди. У салом берди ва:

«Суюнчи, сендан аввалги Пайғамбарларга берилмаган икки нур сенга берилди, Фотиҳа сураси ва Бақара сурасининг охири. Улардан ўқиган ҳар бир харфингга, албатта, (савоб ва жавоб) бериласан», деди».

Имом Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан Фотиҳа ва Бақара сураларининг улуғ фазллари билан бирга, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига Жаброил алайҳиссаломдан бошқа фаришта ҳам келиб туришини билиб олдик.

Осмоннинг ҳеч очилмаган эшиги очилиб, ундан

осмондан ҳеч тушмаган фаришта тушиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга Фотиҳа ва Бақара суралари фазли ҳақида хабар бериши бу сураларнинг улуғлигини, алоҳида илоҳий эҳтимомга сазовор бўлганини яққол кўрсатиб турибди.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадиси шарифда куйидагилар айтилади:

«Убай ибн Каъб Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларида Фотиҳа сурасини ўқиди. Шунда у зот: «Менинг жоним тасарруфида бўлган Зот билан қасамки, Тавротда ҳам, Инжилда ҳам, Забурда ҳам, Фурқонда (Қуръонда) ҳам бунга ўхшаши туширилмаган», дедилар».

Имом Ибн Ҳиббон Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳар нарсанинг саноми–кўзга кўринган жойи бўлади. Бақара сураси Қуръоннинг саномидир. Ким уни ўз уйида кечаси ўқиса, уч кеча шайтон кирмайди. Ким уни кундузи ўқиса, уч кун шайтон кирмайди», деганлар.

3306- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: اقْرَأُوا

الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ اقْرَأُوا الزَّهْرَاوَيْنِ الْبَقْرَةَ

وَسُورَةَ آلِ عِمْرَانَ فَإِنَّهُمَا تَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا عَمَامَتَانِ أَوْ

كَأَنَّهُمَا غَيَاتَانِ أَوْ كَأَنَّهُمَا فِرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ تُحَاجَّانِ عَنْ

أَصْحَابِهِمَا اقْرَأُوا سُورَةَ الْبَقْرَةِ فَإِنَّ أَخْذَهَا بَرَكَةٌ وَتَرْكُهَا حَسْرَةٌ وَلَا

تَسْتَطِيعُهَا الْبَطَلَةُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَفِي رِوَايَةٍ: يُؤْتَى بِالْقُرْآنِ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ وَأَهْلِيهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ تَقْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقْرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ

وَضُرِبَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ ρ ثَلَاثَةَ أَمْثَالٍ مَا نَسِيَتْهُنَّ بَعْدُ قَالَ كَأَنَّهُمَا

3306. *Абу Умома ал-Боҳилӣ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръонни қироат қилинг. У қиёмат куни ўз асҳобларига шафоатчи бўлиб келадир.

Икки нур сочувчини: Бақара ва Оли Имрон сураларини қироат қилинг. Икковлари қиёмат куни худди икки булутга ёки икки соябонга ёхуд икки қуш галасига ўхшаб келадир. Икковлари ўз асҳоблари ҳақида тортишурлар.

Бақара сурасини қироат қилинглар. Албатта, уни олмоқлик баракадир. Уни тарк қилмоқлик ҳасратдир. Баттоллар унга қодир бўлмаслар», дедилар».

Бошқа бир ривоятда:

«Қиёмат куни Қуръон ва унга амал қилган аҳллари келтирилганида, Бақара ва Оли Имрон суралари бош бўлиб келадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам икковларига учта мисол келтирдилар. Уларни ҳануз унутганим йўқ. Икковлари қиёмат куни худди икки булут...», дейилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Қуръони Карим қироатига, хусусан, Бақара ва Оли Имрон суралари қироатига қаттиқ тарғиб бордир.

Шунингдек, бу ҳадиси шарифда Қуръони Каримнинг ва Бақара ҳамда Оли Имрон сураларининг фазллари қанчалик улуғ эканлиги баён қилинган.

«Қуръонни қироат қилинг. У қиёмат куни ўз асҳобларига шафоатчи бўлиб келадир».

Қиёмат куни шафоатчиси бўлиш ҳар қандай банда учун катта бахтдир. Одамлар ўша даҳшатли кунда шафоатчи топиш учун турли ишларни қиладилар ва

чоралар ахтарадилар.

Ушбу ҳадиси шариф эса қиёмат куни энг ишончли шафоатчи топишнинг энг осон йўлига далолат қилмоқда. Бу Қуръони Каримни қироат қилмоқдир. Бас, ким қиёмат куни шафоатчиси бўлишини хоҳласа, Қуръони Каримни кўпроқ қироат қилсин.

«Икки нур сочувчини: Бақара ва Оли Имрон сураларини қироат қилинг. Икковлари қиёмат куни худди икки булутга ёки икки соябонга, ёхуд икки қуш галасига ўхшаб келадир».

Қиёмат саҳросида, унинг жазирама иссиғида куйиб, жизганак бўлиб турган ҳар бир одам боши узра оз бўлса ҳам соя бўлишини жуда истайди. Бу бахтга эга бўлиш учун инсонлар нималар қилмайдилар.

Аммо бу ҳадиси шариф ўша оғир кунда энг яхши соябонга эга бўлишнинг энг осон йўлини кўрсатмоқда. Бу осон йўл Бақара ва Оли Имрон сураларини қироат қилмоқдир. Ким бу икки сураи каримани бу дунёда ўқиб юрган бўлса, қиёмат куни улар унинг бошида соябон бўлурлар.

Аммо Бақара ва Оли Имрон сураларининг ўз ўқувчиларига охиратда берадиган фойдалари бу билан чекланиб қолмайди.

«Икковлари ўз асҳоблари ҳақида тортишурлар».

Ҳа, Бақара ва Оли Имрон суралари қиёмат куни ўзларини ўқиган одамларга яхши мартабалар берилишини сўраб тортишадилар. Бу қандоқ ҳам улуғ иш!

Бу дунёда барака талабида бўлмаган ким бор?

Бу дунёда ҳасратдан қочмаган ким бор?

Бу ҳадиси шариф баракага эга бўлишнинг ва ҳасратдан узоқда бўлишнинг энг осон йўлини кўрсатиб бермоқда.

«Бақара сурасини қироат қилинглар. Албатта, уни олмоқлик баракадир. Уни тарк қилмоқлик ҳасратдир».

Бу ишни қилиш унча қийин эмас. Инсон дангаса

бўлмаса бас. Чунки ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Баттоллар унга қодир бўлмаслар», дедилар».

Ушбу ҳадиси шарифнинг бошқа бир ривоятида:

«Қиёмат куни Қуръон ва унга амал қилган аҳллари келтирилганида Бақара ва Оли Имрон суралари бош бўлиб келадилар», дейилган.

Бундан Бақара ва Оли Имрон суралари бошқа суралардан олдин туриши келиб чиқади.

Ушбу ҳадисдан олинган фойдалар:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръонни кироат қилишга қаттиқ тарғиб қилганлари.

2. Қуръони Карим қиёмат куни ўз асҳобларига шафоатчи бўлиб келиши.

3. Бақара ва Оли Имрон сураларини икки нур сочувчи деган сифати борлиги.

4. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бақара ва Оли Имрон сураларни кироат қилишга қаттиқ тарғиб қилганлари.

5. Бақара ва Оли Имрон суралари қиёмат куни худди икки булутга ёки икки соябонга ёхуд икки қуш галасига ўхшаб келиши.

6. Бақара ва Оли Имрон суралари ўз асҳоблари ҳақида тортишишлари.

7. Бақара сурасини ёд олмоқлик барака эканлиги.

8. Бақара сурасини тарқ қилмоқлик ҳасратлиги.

9. Баттоллар Бақара сурасини ёдлашга қодир бўлмаслиги.

10. Қиёмат куни Қуръон ва унга амал қилган аҳллари келтирилганида Бақара ва Оли Имрон суралари бош бўлиб келиши.

دُو عَدَدٍ فَاسْتَفْرَأَهُمْ فَاقْرَأْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَا مَعَهُ مِنَ الْقُرْآنِ فَأَتَى
 عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَحَدِهِمْ سِنًا فَقَالَ: مَا مَعَكَ يَا فُلَانُ؟ قَالَ: مَعِيَ كَذَا
 وَكَذَا وَسُورَةُ الْبَقَرَةِ قَالَ: أَمَعَكَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ؟ فَقَالَ: نَعَمْ قَالَ: اذْهَبْ
 فَأَتَى أَمِيرُهُمْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَشْرَافِهِمْ: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا مَنَعَنِي
 أَنْ أَتَعَلَّمَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ إِلَّا خَشْيَةً أَلَّا أَقُومَ بِهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
 تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاقْرَأُوهُ وَاقْرَأُوا فَإِنَّ مَثَلَ الْقُرْآنِ لِمَنْ تَعَلَّمَهُ فَقَرَأَهُ وَقَامَ بِهِ
 كَمَثَلِ جِرَابٍ مَحْشُوٍّ مِسْكًَا يُفَوِّحُ بِحَبِّهِ كُلِّ مَكَانٍ وَمَثَلُ مَنْ تَعَلَّمَهُ
 فَيَرْتَدُّ وَهُوَ فِي جَوْفِهِ كَمَثَلِ جِرَابٍ وَكَيْ عَلَى مِسْكِ.

3307. *Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам бир жойга кўп сонли кишиларни юборишдан аввал уларга Қуръон ўқитиб кўрдилар. Улардан ҳар бири Қуръонни қанча билса, шунча ўқиди. У зот уларнинг ичида энг ёш йигитнинг олдига келиб:

«Эй фалончи, сен Қуръондан қанча биласан?» дедилар.

«Фалон, фалон сураларни ва Бақара сурасини биламан», деди.

«Бақара сурасини биласанми?» дедилар.

«Ҳа», деди.

«Боравер, сен уларга амирсан», дедилар.

Шунда уларнинг ашрофларидан бўлган бир киши:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Аллоҳга қасамки, мени Бақара сурасини ўрганишдан унга амал қила олмаслигимдан кўрқишим ман қилди, холос», деди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръонни таълим олинглар. Уни қироат қилинглр ва қироат қилдиринглр. Албатта, Қуръон уни таълим олган, қироат қилган ва унга амал қилганлар учун мисли миск тўлдирилган қонга ўхшайди. Барча жойда ҳиди анқиб туради. Уни таълим олиб, ичига олиб ётган одам эса ичига миск солиб, оғзи боғлаб қўйилган қонга ўхшайди», дедилар».

Шарҳ: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобалари ичидан бирор ишга раҳбар ихтиёр қилмоқчи бўлсалар, уларнинг Қуръонни кўпроқ ёд олгани ва билганини танлар эдилар.

У зот бир жойга кишиларни юборишдан аввал уларга Қуръон ўқитиб кўрар эдилар. Улардан Қуръонни кўп билганини раҳбар қилиб тайинлар эдилар.

Кунларнинг бирида у зот алайҳиссалом кўп сонли кишиларни бир томонга юбормоқчи бўлдилар. Уларни Қуръондан имтиҳон қилдилар. Охири уларнинг ичида энг ёш йигитнинг олдига келиб:

«Эй фалончи, сен Қуръондан қанча биласан?» дедилар.

«Фалон, фалон сураларни ва Бақара сурасини биламан», деди.

«Бақара сурасини биласанми?» дедилар.

«Ҳа», деди.

«Боравер, сен уларга амирсан», дедилар.

Бундан мазкур гуруҳдаги саҳобаларнинг Қуръондан билганлари тенг келиб қолиб, уларнинг ичидан афзалини танлаш учун Бақара сураси ўлчов бўлган дея оламиз.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръон ўқишга ва уни ўқитишга тарғиб қила туриб, уни дунёда кишиларга энг сеvimли нарсалардан бири мискка ўхшатдилар.

Буларнинг барчаси Қуръони Каримнинг фазли, Бақара сурасининг фазлидир.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бир жойга кўп сонли кишиларни юборишдан аввал уларга Қуръон ўқитиб кўриш одатлари борлиги.

2. Қуръондаги илми тенглар ичида Бақара сурасини биладиган киши афзал ҳисобланиши.

3. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръонни таълим олишга, уни қироат қилишга ва қироат қилдиришга тарғиб қилганлари.

4. Қуръон уни таълим олган, қироат қилган ва унга амал қилганлар учун мисли миск тўлдирилган қопга ўхшашлиги.

5. Қуръонни таълим олиб, ичига олиб ётган одам ичига миск солиб, оғзи боғлаб қўйилган қопга ўхшашлиги.

3308- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ وَإِنَّ
الْبَيْتَ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ الْبَقْرَةُ لَا يَدْخُلُهُ الشَّيْطَانُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3308. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уйларингни қабрга айланторманглар. Бақара сураси ўқилган уйга шайтон кирмайди», дедилар».

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Бу ҳадиси шарифлар ҳам Қуръони Каримнинг ва Бақара сурасининг фазлини яна ҳам бошқачароқ васф қилмоқда.

Барча одамлар уйларининг обод бўлишига, қабристонга ўхшаб қолмаслигига ҳаракат қиладилар. Бу мақсадни амалга ошириш учун турли-туман ишлар, сарф-харажатлар қиладилар.

Бу мақсадни амалга оширишнинг энг қулай, баракали ва арзон йўли ушбу ҳадиси шарифда баён қилинган экан.

Ҳар бир мусулмон киши ўз уйи обод бўлиши, қабрга ўхшаб қолмаслиги учун Бақара сурасини уйида ўқиб турса бўлди экан.

Кишилар ўз уйларини омонлик қўрғони бўлишини жуда ҳам истайдилар. Уйда истиқомат қилувчиларнинг барчаси тинч-омон ва хотиржам бўлишлари учун барча имкониятларни ишга соладилар. Айниқса, жину шайтонлар ёмонлигидан эҳтиёт бўлишга алоҳида аҳамият берадилар.

Бу мақсадга эришишнинг осон ва қулай йўли ҳам ҳар ким ўз уйида Бақара сурасини ўқиб туриши экан.

Бунга ўхшаш ривоятлар жуда кўп. Мисол учун, яна бир ривоятни келтирайлик:

Абу Убайд ривоят қилади:

«Бир одам намозда Бақара ва Оли Имрон сураларини ўқибди. Намозини тугатганидан кейин ҳазрати Каъб розияллоҳу анҳу унга:

«Бақара» билан «Оли Имрон»ни ўқидингми?» дедилар.

«Ҳа», деди.

«Менинг жоним қудрат қўлида бўлган Зот билан қасамки, бу икковида у билан дуо қилса мустажоб бўладиган Аллоҳнинг исми бор», дедилар.

«Менга ўргатиб қўйинг», деди.

Ҳазрати Каъб розияллоҳу анҳу:

«Йўқ, ўргатмайман, унинг хабарини сенга айтсам, ўзингни ҳам, мени ҳам ҳалок қиладиган дуо қилиб қўймагин», дедилар.

Имом Бухорий ривоят қиладилар:

«Усайд ибн Ҳузайр розияллоҳу анҳу кечаси Бақара сурасини ўқийётган эди. Яқинида оти боғлиқ турар эди. Бирдан от типирчилаб қолди. Қироатдан тўхтаган эди, от ҳам яна тўхтади. Яна ўқиган эди, от ҳам типирчилади. Ўғли Яҳё яқинида ухлаб ётарди. От босиб олмасин, деб бориб, уни қўлига олди ва бошини осмонга кўтарди. Тонг

отгандан сўнг ҳодисани Пайғамбар алайҳиссаломга сўзлаб берди. У киши:

«Ўқи, эй Ибн Ҳузайр», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, Яҳёни босиб олмасин, деб кўркдим, унинг яқинида эди. Бошимни кўтариб, унинг олдига бордим. Осмонга қарасам, булутга ўхшаш нарса, ичида чироққа ўхшаган нарсалар ҳам бор. Уларни кўрмай деб чиқиб кетдим», деди.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«У нималигини биласанми?» дедилар.

«Йўқ», деди.

У зоти бобаракот:

«Улар сенинг овозингга келган фаришталар, агар тонг отгунча ўқийверганингда одамлар уларга назар солса бўларди. Улар бекинмасдилар», дедилар».

فضل آية الكرسي وأواخر البقرة

«ОЯТУЛ КУРСИЙ» ВА «БАҚАРА»НИНГ ОХИРИНИНГ ФАЗЛИ

3309- عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: يَا أَبَا الْمُنْدِرِ

أَتَدْرِي أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ مَعَكَ أَعْظَمُ؟ قَالَ: قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

أَعْلَمُ قَالَ: يَا أَبَا الْمُنْدِرِ أَتَدْرِي أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ مَعَكَ أَعْظَمُ ؟

قَالَ: قُلْتُ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ قَالَ: فَضَرَبَ فِي صَدْرِي

وَقَالَ: وَاللَّهِ لِيَهْنِكَ الْعِلْمُ أَبَا الْمُنْدِرِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

3309. Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳудан ривоят

қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Эй Абу Мунзир, Аллоҳнинг китобидаги энг улуғ оят қайси эканини биласанми?» дедилар.

«Аллоҳ ва Унинг Расули аълам» дедим.

«Эй Абу Мунзир, Аллоҳнинг китобидаги энг улуғ оят қайси эканини биласанми?» дедилар.

«Аллоҳу лаа илаҳа иллаа ҳуу ал-Ҳайюл Қой-йум», дедим.

Шунда у зот кўксимга уриб:

«Аллоҳга қасамки, сенга илм муборақ бўлсин, эй Абу Мунзир», дедилар».

Муслим ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Машҳур қори саҳобий Убай ибн Каъб розияллоху анҳунинг кунялари Абу Мунзир бўлган.

Бу ҳадиси шарифдан Қуръони Каримдаги энг улуғ оят «Оятул Курсий» эканини билиб оламиз. Чунки бу ояти карима Аллоҳ таолонинг Ўзига хос бўлиб, унда У зотнинг гўзал исмлари, олий сифатлари зикр қилингандир.

Ушбу ҳадисдан олинadиган фойдалар:

1. Аллоҳнинг китобида энг улуғ оят борлиги.

2. Убай ибн Каъб розияллоху анҳу Аллоҳнинг китобида энг улуғ оят «Оятул Курсий» эканини билишлари.

3. Убай ибн Каъб розияллоху анҳунинг фазллари улуғлиги.

3310- عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ كَأَنَّهُ كَانَتْ لَهُ سَهْوَةٌ فِيهَا

تَمَرٌ فَكَانَتْ بَجِيءُ الْعُؤْلُ فَتَأْخُذُ مِنْهُ فَشَكَاَ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

فَاذْهَبْ فَإِذَا رَأَيْتَهَا فَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ أَجْزَأُ بِبِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

فَأَخَذَهَا فَحَلَفَتْ أَلَّا تَعُودَ فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: مَا

فَعَلَ أَسِيرُكَ؟ قَالَ: حَلَفْتُ أَلَّا تَعُودَ فَقَالَ: كَذَبْتَ وَهِيَ مُعَاوِدَةٌ
لِلْكَذِبِ قَالَ: فَأَخَذَهَا مَرَّةً أُخْرَى فَحَلَفْتُ أَنْ لَا تَعُودَ فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ
إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ؟ فَقَالَ: حَلَفْتُ أَلَّا تَعُودَ فَقَالَ:
كَذَبْتَ وَهِيَ مُعَاوِدَةٌ لِلْكَذِبِ فَأَخَذَهَا فَقَالَ: مَا أَنَا بِتَارِكِكَ حَتَّى
أَذْهَبَ بِكَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنِّي ذَاكِرَةٌ لَكَ شَيْئًا آيَةُ الْكُرْسِيِّ
افْرَأْهَا فِي بَيْتِكَ فَلَا يَقْرَأُكَ شَيْطَانٌ وَلَا غَيْرُهُ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ:
مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ؟ فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالَتْ قَالَ: صَدَقْتَ وَهِيَ كَذُوبٌ. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ وَالبُخَارِيُّ.

3310. Абу Айюб ал-Ансорий розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«У кишининг кичкина омборчасида хурмо бор эди. Фул келиб ундан олиб кетар эди. Ўшани Набий соллаллоху алайҳи васалламга шикоят қилди.

Шунда у зот:

«Қачон уни кўрсанг, бисмиллахи, Расулуллох соллаллоху алайҳи васалламга ижобат қил, дегин, дедилар.

У ҳалигини тутиб олди. У қайтиб келмасликка қасам ичган эди, қўйиб юборди. Сўнг Расулуллох соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келди.

«Асиринг нима қилди?» дедилар у зот.

«Қайтиб келмасликка қасам ичди», деди.

«Ёлғон айтди. У яна ёлғонга қайтади», дедилар.

У уни яна бир бор тутиб олди. У қайтиб келмасликка қасам ичди. У қўйиб юборди.

Сўнг Расулуллох соллаллоху алайҳи васалламнинг

хузуларига келди.

«Асиринг нима қилди?» дедилар У зот.

«Қайтиб келмасликка қасам ичди», деди.

«Ёлғон айтди. У яна ёлғонга қайтади», дедилар.

У уни яна бир бор тутиб олди ва:

«Мен сени Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузуларига олиб бормагунимча қўйиб юбормайман», деди.

«Мен сенга бир гап айтаман. «Оятул Курсий»ни уйингда ўқигин. Шунда шайтон ҳам, бошқаси ҳам сенга яқин келмайди», деди ғул.

Сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузуларига келди.

«Асиринг нима қилди?» дедилар у зот.

У ғулнинг айтганларининг хабарини берди.

«Ўзи ёлғончи бўлса ҳам, рост гапирибди», дедилар У зот».

Термизий ва Бухорий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда асосий қахрамонлардан бири ғул бўлиб турибди. Ғул жоҳилий эътиқодга кўра, турли шаклларга кириш қобилияти бор ва кишиларни йўлдан адаштириб олиб кетадиган жин тоифасидир. Ислоҳ мазкур жоҳилий эътиқодларни ботил эканини эълон қилди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам «Ғул ҳам йўқ ва софар ҳам йўқ» дедилар. Яъни, жинларнинг ғул тоифаси ва сафар оийи тўғрисидаги барча жоҳилий эътиқодларнинг барчаси беҳудадир, деганлар.

Умуман, бу ҳадиси шарифда ғулларга оид бир қанча маълумотлар зикр қилинган.

Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анҳунинг кичкина омборчасида хурмо бор эди. Ғул келиб ўша хурмодан олиб кетар эди. У киши бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга шикоят қилди. Шунда у зот: «Қачон уни кўрсанг, бисмиллаҳи, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламга ижобат қил», дегин, дедилар. Кейин ҳадисда зикр қилинган ҳодисалар бўлди.

Ушбу ҳадисдан олинадиган фойдалар:

1. Фулни тутиб олиш мумкинлиги.

2. Фул ҳам қасам ичиши.

3. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Асиринг нима қилди?» дейишларидан у зот бўлиб ўтган ҳодисани олдиндан билганлари чиқади.

4. Фуллар ёлғончи бўлиши.

5. «Оятул Курсий»ни уйда ўқилса, шайтон ҳам, бошқаси ҳам яқин кела олмаслиги.

3311- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامٌ

وَإِنَّ سَنَامَ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ هِيَ آيَةُ الْكَرْسِيِّ.

3311. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳар нарсанинг саномиди – кўзга кўринган жойи бўлади. Бақара сураси Қуръоннинг саномидир. Унда бир оят бор. Уша оят Қуръон оятларининг сайидасидир. У «Оятул Курсий», дедилар».

3312- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ حَمَّ الْمُؤْمِنِ إِلَى {إِلَيْهِ

الْمَصِيرِ} وَآيَةَ الْكَرْسِيِّ حِينَ يُصْبِحُ حَفِظَ بِهَمَّا حَتَّى يُمْسِيَ وَمَنْ

قَرَأَهُمَا حِينَ يُمْسِي حَفِظَ بِهَمَّا حَتَّى يُصْبِحَ. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدَيْنِ

الضَّعِيفَيْنِ.

3312. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким «Мўъмин»ни «Хаа мийм»дан «илайҳил масийр»гача ва «Оятул Курсий»ни эрталаб ўқиса, иккиси ила у кеч киргунча муҳофаза қилинади. Агар кеч кириши билан ўқиса, иккиси ила у тонг отгунча муҳофаза қилинади», дедилар.

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Зумар сурасидан кейин келадиган Мўъмин сурасининг аввалги уч ояти ва «Оятул Курсий»ни ният билан эрталаб бир, кечкурун бир ўқиб юриш тавсия қилинмоқда. Ўшанда уларни ўқиган банда Аллоҳ таолонинг ҳифзи ҳимоясида бўлар экан.

Имом Доримий ривоят қиладилар, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳумо:

«Ким Бақара сурасидан ўн оятни–аввалидан тўрт оят, «Оятул Курсий» ва ундан кейинги икки оят ва охиридан уч оятни кечаси ўқиса, ўша уйга шу кечаси шайтон кирмайди», деганлар.

Имом Насайй Абу Умомадан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Ким ҳар фарз намоздан кейин «Оятул Курсий»ни ўқиса, унинг жаннатга киришини фақат ўлим тўсиб туради, холос», деганлар.

Яъни, ўлмагани учун жаннатга кирмайди, агар вафот этса, уни жаннатдан тўсадиган ҳеч нарсa қолмайди, дегани.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан куйидаги ҳодисани ривоят қиладилар:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени Рамазон закотини сақлашга вакил қилдилар. Биров келиб тўпланган егуликдан ҳовучлаб ола бошлади. Уни ушлаб:

«Ҳозир сени Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бораман», дедим.

«Мени қўйиб юбор, бола-чакам бор, жуда ҳам муҳтожман», деди.

Уни қўйиб юбордим. Тонг отганда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳой, Абу Ҳурайра! Кечаги асиринг нима қилди?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, жуда ҳам муҳтожлигидан, бола-чақасининг кўплигидан шикоят қилувди, раҳмим келиб, қўйиб юбордим», дедим.

У зот алайҳиссалом:

«Сенга ёлғон гапирган бўлиб, қайтиб келса-чи?» дедилар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг «қайтиб келса-чи», деганларидан унинг яна келишини билдим ва пойлаб турдим. У келиб, яна егуликдан ҳовучлаб ола бошлади. Уни тутиб олдим ва:

«Сени Расулуллоҳнинг олдиларига олиб бораман», дедим.

«Мени қўйиб юбор, бола-чакам бор, жуда ҳам муҳтожман», деди.

Раҳмим келиб, уни қўйиб юбордим. Тонг отганда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ҳой, Абу Ҳурайра, кечаги асиринг нима қилди?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, жуда ҳам муҳтожлигидан, бола-чақасининг кўплигидан шикоят қилувди, раҳмим келиб, қўйиб юбордим», дедим.

У зот алайҳиссалом:

«Сенга ёлғон гапирган бўлиб, қайтиб келса-чи?» дедилар.

Учинчи марта пойлаб туриб, яна ушлаб олдим ва:

«Энди уч марта бўлди, сени, албатта, Расулуллоҳнинг хузурларига олиб бораман. Ҳар сафар қайтиб келмайман, деб яна келасан», дедим.

«Мени қўйиб юборсанг, Аллоҳ сенга манфаат

берадиган сўзларни ўргатиб қўяман», деди.

«Улар қандай сўзлар?» дедим.

«Кўрпангга кириб ётганингда, «Оятул курсий»ни ўқисанг, Аллоҳ тарафидан сени қўриқчи қўриб турадиган бўлади. Тонг отгунча сенга шайтон яқинлашмайди», деди.

Эртасига Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Ўзи ёлғончи бўлса ҳам, сенга рост гапирибди, дедилар ва:

«Уч кундан бери ким билан гаплашаётганингни билансанми, эй Абу Хурайра?» дедилар.

Мен, йўқ, дедим. У зот алайҳиссалом:

«Ўша шайтондир», дедилар».

Имом Тобароний Бурайда розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида шайтонни тутиб олгани менга етди. Мен унинг олдига бориб, менга айтишларича, сен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида шайтонни тутиб олган эмишсан?» дедим.

У сўзлай бошлади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга закотдан тушган хурмони топширдилар. Мен уни ўзимнинг бир хонамга қўйдим. Ҳар куни уни озайиб бораётганини кўрдим. Бу ҳақида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга шикоят қилдим.

Бас, у зот менга:

«Бу шайтоннинг иши. Уни пойлагин», дедилар.

Кечаси уни пойладим. Кечасидан бир оз ўтганда у фил сувратида кела бошлади. Эшикнинг олдида етганда у ердаги тирқишдан бошқа сувратда ўтди. Сўнг хурмонинг олдида келиб, уни кемира бошлади.

Мен кийимларимни сарамжонлаб, ўзимни шайладим ва:

«Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Мухаммадан абдуҳу ва Расулуҳу! Эй Аллоҳнинг душмани! Сен закотнинг хурмосига кўз олайтирдингми?! Сендан кўра ҳақлилар туриб, уни олмоқчи бўлдингми?! Сени Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бораман. Шармандангни чиқарадилар!» дедим.

У қайтиб келмаслик ҳақида ваъда берди. Мен эрталаб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борсам, у зот:

«Асиринг нима қилди?» дедилар.

«Менга қайтиб келмаслик ҳақида ваъда берди», дедим.

«У албатта, қайтиб келади. Сен уни пойла», дедилар.

Мен иккинчи кечаси ҳам уни пойладим. У худди аввалгидек иш қилди. Мен ҳам худди аввалгидек иш қилдим. У қайтиб келмасликка аҳд берган эди, қўйиб юбордим.

Кейин хабарни етказиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига жўнадим. Қарасам, у зотнинг жарчилари: «Муоз қаерда?» деб жар чақириб юрибди.

«Эй Муоз! Асиринг нима қилди?» дедилар.

Мен хабарни айтдим.

«У, албатта, қайтиб келади. Сен уни пойла», дедилар.

Мен учинчи кечаси ҳам уни пойладим. У худди аввалгидек иш қилди. Мен ҳам аввалгидек иш қилдим. Мен унга:

«Эй Аллоҳнинг душмани! Менга икки марта сўз бериб мана учинчи марта келибсан. Энди сени Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бораман. У зот сени шарманда қиладилар», дедим.

«Мен аёлманд шайтонман. Мен сенинг олдингга Насибийндан келдим. Мен бундан бошқа нарсга топганимда келмас эдим. Сизнинг соҳибингиз пайғамбар бўлгунича биз сизнинг шу шахрингизда эдик. Унга икки

оят нозил бўлганидан кейин ўша иккиси бизни бу ердан чиқариб юборди. Кейин биз Насибийнга кетдик. Ўша иккиси қайси уйда тиловат қилинса, у ерга уч кунгача шайтон кира олмайди. Агар мени қўйиб юборсанг, икковини сенга ўргатиб қўяман», деди.

«Хўп!» дедим.

«Оятул Курсий ва «Бақара»нинг охири, «Аманарросулу»дан охиригача», деди. Мен уни қўйиб юбордим. Кейин хабарни етказиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига жўнадим. Қарасам, у зотнинг жарчилари: «Муоз ибн Жабал қаерда?» деб жар чақариб юрибди. Мен у зотнинг ҳузурларига кирганимда:

«Эй Муоз! Асиринг нима қилди?» дедилар.

«Менга қайтиб келмаслик ҳақида сўз берди», дедим ва унинг гапларини айтдим. Шунда у зот:

«Тўғри айтибди. Аммо у ўзи ўта ёлғончи», дедилар.

Шундан кейин ўша икки оятни хурмога ўқир эдим. У камаймасди».

Имом Насайи, Ҳоким, Тобароний, Байҳақий ва Абу Нуъаймлар ривоят қиладилар:

«Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳунинг идишида хурмо бор эди. Ундан ҳар замон хабар олиб турар эди. Уни озайиб бораётганини билиб пойлади. Кечаси балоғатга етган болага ўхшаш жонзот келаётганини кўрди. У айтади:

«Мен унга салом бердим. У алик олди. Кейин мен унга, сен кимсан, одаммисан, жинмисан, дедим.

«Жинман», деди у.

«Қўлингни бер», дедим.

Қўлини берди. Қўли итнинг қўлига, туки итнинг терисига ўхшар экан.

«Жинлар шундоқ халқ қилинганми?» дедим.

«Менинг билишимча, жинларнинг ичида мендан кўра ашаддийроғи йўқ», деди.

«Қилган ишингга нима сабаб бўлди?» дедим.

«Сенинг садакани яхши кўрадиган одам эканинг бизга етган эди. Сенинг таомингдан бир оз олмоқчи бўлдик», деди.

«Сизлардан бизни нима сақлайди?» дедим.

«Ушбу оят. Бақара сурасидаги Курсий ояти. Ким уни кеч кирганда ўқиса, тонг отгунча биздан сақланади. Ким уни тонг отганда ўқиса, кеч киргунча биздан сақланади», деди.

Эрталаб Убай Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб хабар берди.

«Рост айтибди, ифлос», дедилар у зот».

«Оятул Курсий»нинг фазли ҳақида келган баъзи ривоятларда яна қуйидаги маънолар бор:

1. «Оятул Курсий»ни уйидан чиқаётганда ўқиган одам қайтиб келгунча Аллоҳ таолонинг ҳимоясида бўлади.

2. «Оятул Курсий»ни ҳовлисида ўқиган одамникига ўттиз кунгача шайтонлар, қирқ кунгача сеҳргарлар қирмайди.

3. «Оятул Курсий»ни уйқуга ётганда ўқиган одамни Аллоҳ таоло ўзини ҳам, қўшнисини ҳам, қўшнисининг қўшнисини ҳам омонда сақлайди.

3313- عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ   τ   عَنْ النَّبِيِّ   ρ   قَالَ :

الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَّتَاهُ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.

3313. Абу Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Бақара сураси охиридаги икки оятни бир кечада ўқиса, кифоя қилади», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикри келган икки оят кўпчиликка «Ааманар Росулу» деган ном билан таниш. Ушбу ҳадисга ўхшаш бу икки оятнинг фазлини баён қилувчи ҳадис ва ривоятлар кўплигидан уларнинг ёд олиб ўқиб юрувчи мусулмонлар ҳам кўпдир.

Ушбу ҳадисни шарҳ қилган олимларимиз асосан ҳадисдаги «кифоя қилади»га урғу берганлар. Уларнинг шарҳ қилишларича, ким Бақара сураси охиридаги икки оятни бир кечада ўқиса:

1. Барча ёмонликлардан сақланишга кифоя қилади.
2. Шайтоннинг ёмонлигидан сақланишга кифоя қилади.
3. Савоб олишга кифоя қилади.
4. Кечасини Қуръон қироати ила бедор ўтказишдан кифоя қилади.
5. Инсу жиннинг ёмонлигидан кифоя қилади.
6. Қуръоннинг барчасини қироат қилишдан кифоя қилади.

3314- عَنْ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِأَلْفِي عَامٍ أَنْزَلَ مِنْهُ آيَاتَيْنِ خَتَمَ بِهِمَا سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَلَا يُقْرَأُ فِي دَارٍ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَيُفْتَرَبُهَا شَيْطَانٌ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ حَسَنٍ.

3314. Нуъмон ибн Башир розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Аллоҳ осмонлару ерни халқ қилишдан икки минг йил олдин бир китоб ёзди. Ундан икки оятни нозил қилиб, улар ила Бақара сурасини хатм қилди. Ўша иккиси бир ҳовлида уч кеча ўқилса, унга шайтон ҳеч

қачон яқинлашмайди», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бақара сурасининг охиридаги «Ааманар Росулу»дан бошланадиган икки оятнинг фазли улуғлиги яққол кўриниб турибди. Бу икки оятнинг фазли ҳақида бошқа ривоятлар ҳам бор.

Имом Аҳмад ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Бақара сурасининг охирги икки оятини ўқи, улар менга Аршнинг остидаги хазинадан берилган», деганлар.

Ушбу икки оятни ихлос билан ўқиб юришга одатланиш керак.

فضل الإسراء والزمر

«ИСРО» ВА «ЗУМАР» ФАЗЛИ

3315- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لَا

يَنَامُ حَتَّى يَقْرَأَ الزُّمَرَ وَبَنِي إِسْرَائِيلَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3315. Ошиа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам «Зумар» ва «Бани Исроил»ни ўқимасдан ухламасдилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Исро сурасининг иккинчи исми Бани Исроилдир.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Исро ва Зумар сураларини ўқимасдан туриб ухламасликлари уларнинг фазлига далолатдир.

3316- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ حَفِظَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ سُورَةِ الْكَهْفِ عُصِمَ مِنَ الدَّجَالِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: مَنْ قَرَأَ ثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الْكَهْفِ عُصِمَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ. وَفِي رِوَايَةٍ: مَنْ حَفِظَ مِنْ خَوَاتِيمِ سُورَةِ الْكَهْفِ عُصِمَ مِنَ الدَّجَالِ.

3316. Абу Дарда розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким Қаҳф сурасининг аввалидан ўн оятини ёдласа, Дажжолдан сақланади», дедилар.

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Термизийнинг лафзида:

«Ким Қаҳф сурасининг аввалидан уч оятини ўқиса, Дажжол фитнасидан сақланади», дейилган.

Бошқа бир ривоятда:

«Ким Қаҳф сурасининг охиридан ёдласа, Дажжолдан сақланади», дейилган.

3317- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ. وَفِي نُسْخَةٍ: أَضَاءَ لَهُ النُّورُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ. رَوَاهُ الْحَاكِمُ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ.

3317. Абу Саъид розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким Қаҳф сурасини жума куни қироат қилса, унга икки жума орасича нур зиё сочади», дедилар.

Бошқа нусхада:

«У билан Байтул Атийк орасича нур зиё сочади», дейилган.

Ҳоким ва Байҳақий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифни далил қилиб, кўпчилик жума куни Каҳф сурасини қироат қилишни одат қилиб олган.

Имом Шофеъий раҳматуллоҳи алайҳ Каҳф сурасини жума куни қироат қилиш мандуб, деганлар.

Каҳф сураси ҳақида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир қанча ҳадиси шариф ривоят қилинган. Улардан баъзиларини эслаб ўтсак, мақсадга мувофиқ бўлади.

Имом Бухорий, имом Муслим ва имом Аҳмадлар ривоят қилган ҳадисда Абу Исҳоқ қуйидагиларни айтади:

«Ал-Барроснинг қуйидагиларни айтаётганини эшитдим:

«Бир киши Каҳф сурасини ўқи. Ҳовлида ҳайвон бор эди. Ҳайвон безовта бўла бошлади. Одам қараса, уни булут ўраб турибди. Бўлган ҳодисани Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб берган эдик, у зот:

«Эй фалончи, ўқийвер, у Қуръон тиловати учун тушган сакийнадир», дедилар.

Ҳофиз Абу Бакр ибн Мурдавайҳ Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким Каҳф сурасини жума куни ўқиса, қиёмат куни унинг қадами остидан нур чиқиб осмону фалакни ёритади ва унинг икки жума орасидаги хатолари кечирилади», деганлар.

Шу маънода бир-бирини қувватловчи ҳадислар анчагина келган.

Каҳф сурасини ўрганиб чиққанимиздан кейин бу сурани тез-тез ўқиб туришга тарғиб этувчи ҳадислар аҳамиятини яна ҳам кўпроқ тушунамиз.

Чунки бу сураи каримада ҳар бир инсон ҳаёти давомида учраши мумкин бўлган фитналар, мол-дунё ишқи, дунё ҳодисалари, ва бошқа фитналар ҳақида, улардан четлашиш зарурлиги хусусида баҳс юритилган.

Демак, ҳар бир инсон мазкур фитналардан омон юриши учун ушбу ҳадиси шарифларга амал қилиб, ҳар куни Каҳф сурасининг аввалидан ўн оят, ҳар жума аввалидан охиригача тадаббур ила тиловат этиб туришни ўзига вазифа қилиб олса, жуда ҳам яхши бўлади.

فضل سورة يس والدخان

ЙАСИН ВА ДУХОН СУРАЛАРИ ФАЗЛИ

3318- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبًا

وَقَلْبُ الْقُرْآنِ يَسُ وَمَنْ قَرَأَ يَسَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِقِرَاءَتِهَا قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ
عَشْرَ حَرَّاتٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ

3318. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ҳар бир нарсанинг қалби бор. Қуръоннинг қалби «Йасин»дир. Ким «Йасин»ни қироат қилса, Аллоҳ унга бу қироати учун Қуръонни ўн марта қироат қилган(савоби)ни ёзади», дедилар».

Термизий ва Байҳақий ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳар нарсанинг қалби унинг асосий аъзоларидан бири бўлади. Йасин сураси ҳам Қуръоннинг қалби бўлиши ила ана ўша мартабага эришган. Бу сураи каримада иймон ва унга боғлиқ нарсалар, киши ҳаётида учраб турадиган турли ҳолатлар ва Аллоҳга суянишга чорловчи оятлар бўлгани учун ҳам олий мақомни олган.

Йасин сурасини доим кироат қилишни ўзига вазифа қилиб олганларнинг зўрлиги ҳам шундан. Тасаввуф йўлини тутган зотлар ҳар куни бомдод намозидан кейин бу сураи каримани ўқишни ўзларига кундалик вазифа қилиб олганлар.

3319- عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: قَلْبُ الْقُرْآنِ
يَسُ لَا يَقْرُؤُهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهَ وَالْدَّارَ الْآخِرَةَ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَاقْرَأْ أَوْهَا
عَلَى مَوْتَاكُمْ. رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ.

3319. Маъқил ибн Ясор розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йасин» Қуръоннинг қалбидир. Ким уни Аллоҳни ва охират кунини умид қилиб ўқиса, албатта, мағфират қилинади. Уни ўликларингизга ўқинглар», дедилар».

Имом Аҳмад ва Байҳақий ривоят қилишган.

Шарҳ: Йасин сураси фақат бу дунёда эмас, у дунёда ҳам фойда берар экан. Ким уни ният ва тадаббур ила Аллоҳни ва охират кунини умид қилиб ўқиса, албатта, мағфират қилинар экан.

Йасин сурасини ўликларга ўқишни икки хил тушунилган. Бири ўлим тўшагида ётганларга ўқиш бўлса, иккинчиси ўтиб кетганларга бағишлаб ўқишдир.

3320- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ يَسَ فِي
لَيْلَةٍ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ غُفِرَ لَهُ. رَوَاهُ الْإِمَامُ مَالِكٌ وَالْبَيْهَقِيُّ.

3320. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким «Йасин»ни кечаси Аллоҳнинг розилиги талабида ўқиса, уни мағфират қилинади», дедилар».

Имом Молик ва Байҳақий ривоят қилишган.

Шарҳ: Йасин сурасининг фазли ҳақида қўпгина ҳадислар ривоят қилинган. Уларнинг аксариятида Йасин сураси Қуръоннинг қалби экани таъкидланган. Шунинг учун «Қуръон қалби» сурага иккинчи ном бўлиб қолган.

Имом ал-Баззор Абдуллоҳ ибн Аббос розяллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳар бир нарсанинг қалби бор. Қуръоннинг қалби «Йасин»дир. Мен уни умматимдан ҳар бир инсоннинг қалбида бўлишини истардим», деганлар.

Мазкур ҳадиси шарифлар ва шунга ўхшаш бошқа тарғиб ҳадисларга амал қилароқ, мусулмонлар ичида бу сураи каримани ёдлаш, уни доимо ўқиб юриш кенг одат тусига кирган.

Агар бу амалга суранинг маъноларини англаб етиш ва тадаббур қилиш ҳам қўшилса, айти мурод ҳосил бўлар эди. Зеро, «Йасин»ни ўқишга бунчалар тарғиб қилувчи ҳадислар бекорга келмаган.

Йасин сурасининг маъноларини ўрганиб чиққан одам нима учун бу сураи карима «Қуръоннинг қалби» деб аталгани, нима учун унинг фазли ҳақида ҳадиси шарифлар ворид бўлганини англаб олади.

Сурада мўъжаз калималар билан Аллоҳ таолонинг биру борлиги, ҳар бир нарсага қодирлиги, Пайғамбарлик ва ваҳийнинг ҳақлиги, кишилар Пайғамбар етказган ваҳийни ўзларига дастур қилиб яшамоклари лозимлиги, ўлгандан кейин қайта тирилиш каби масалалар муолажа этилади.

Булар ҳар бир кишининг қалбида туриши лозим бўлган ва ҳар бир киши эртаю кеч эслаб туриши зарур бўлган

масалалардир.

Ушбу масалаларни ўз ичига олган Йасин сурасини ким иймон билан ўқиса, гуноҳлари мағфират бўлишига лойикдир.

3321- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ قَرَأَ حَمْدَ الدُّخَانِ فِي لَيْلَةٍ أَصْبَحَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

3321. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким «Хаа мийм Духон»ни кечаси қироат қилса, тонг отгунча унга етмиш минг фаришта истиғфор айтиб чиқади», дедилар».

Термизий ва Насай ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда «Духон»ни кечаси қироат қилса» деганда қандай кеча экани айтилмаган. Қайси кечаси эканини келгуси ҳадиси шарифдан билиб оламиз.

3322- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ قَرَأَ حَمْدَ الدُّخَانِ فِي لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ غُفِرَ لَهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3322. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Ким «Хаа мийм Духон»ни жума кечаси қироат қилса, уни мағфират қилинади», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ана энди аниқ маълум бўлди. «Духон»ни жума кечаси қироат қилса, уни мағфират қилинар экан. Ўша мағфират қилинадиган гуноҳлар сағира-кичик гуноҳлар эканини уламоларимиз алоҳида таъкидлаганлар.

3323- وَلِلطَّبْرَانِيِّ: مَنْ قَرَأَ حَمَّ الدُّخَانِ فِي لَيْلَةِ جُمُعَةٍ أَوْ يَوْمِ
جُمُعَةٍ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.

3323. Тобаронийнинг ривоятида:

«Ким «Ҳаа мийм Духон»ни жума кечаси ёки жума кунни қироат қилса, Аллоҳ унга жаннатда бир уй бино қилади», деганлар».

Шарҳ: Духон сурасини фақат эртага жума деган кечаси эмас, жума кунни кундузи ўқилса ҳам бўлади. Аллоҳ таоло уни ўша вақтда қироат қилган бандага жаннатда бир уй бино қилар экан.

Имконини топган кишилар ушбу ҳадиси шарифларга амал қилиб юрсалар, албатта, катта савобга эга бўладилар.

فضل سورة الفتح

ФАТҲ СУРАСИ ФАЗЛИ

3324- عَنْ عُمَرَ ٢ عَنْ النَّبِيِّ ١ قَالَ: لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ
سُورَةٌ هِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأْتُ { إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ
فَتْحًا مُبِينًا } . رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ هُنَا وَمُسْلِمٌ فِي الْحَدِيثِ وَلَفْظُهُ: لَقَدْ
أُنْزِلَتْ عَلَيَّ آيَةٌ هِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعًا.

3324. Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бугун менга бир сура тушди, у мен учун устига

қуёш чиққан барча нарсалардан кўра суюклироқдир», деб «Инна фатаҳна лака фатҳан мубийнан»ни ўқиб бердилар».

Бухорий бу ерда, Муслим эса, Худайбияда ривоят қилган. Унинг лафзида:

«Батаҳқиқ, менга бир оят тушди, у мен учун дунёдаги барча нарсалардан кўра суюклироқдир», дейилган.

Шарҳ: Имом Бухорий ва бошқа муҳаддисларимиз ривоят қилган ҳадислардан бирида бу ҳадиси шарифнинг тафсилоти келади. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Сафарлардан бирида Пайғамбар алайҳиссаломдан бир нарсани уч марта сўрадим, у зот жавоб бермадилар, шунда мен ўзимча, онанг ўлсин Умар, сурбетлик қилдинг, бир нарсани Расулуллоҳдан уч марта сўрадинг, сенга жавоб бермадилар, дедим-да, уловимни миниб илгари юриб кетдим.

Менинг ҳақимда оят тушиб қолмасайди, деб кўрқиб борар эдим. Бирдан бир киши:

«Эй Умар» деб чақириб қолди.

Худди мен ҳақимда бирор оят нозил бўлганга ўхшайди деб орқамга қайтдим. Борсам, Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бугун менга бир сура тушди, у мен учун дунё ва ундаги барча нарсалардан кўра суюклироқдир», деб «Инна фатаҳна лака фатҳан мубийнан» ни ўқиб бердилар».

Фатҳ сурасида улуғ инсонлар, саҳобаи киромларнинг сифатлари келтирилади. Улар ўзаро бир-бирларига жуда раҳмдил, душманларга нисбатан эса, шиддатлидирлар, улардан кўрқмайдилар. Саҳобаларнинг сифатлари Тавротда ҳам келган, қилган ибодатларини таъсирини юзларидан ҳам билиб олса бўлади. Уларнинг сифатлари бузилмаган Инжилда ҳам келтирилганлиги зикр этилади.

Суранинг охирида Аллоҳ таоло иймон келтирган ва солиҳ амаллар қилганларга мағфират ва улкан ажру савобларни ваъда қилади.

Ушбу ҳадисда зикр қилинган фазллардан умидвор бўлган мўмин-мусулмонлар ушбу сурани ёдлаб олиб кундалик вазифа сифатида тадаббур ила қироат қилиб юрадилар.

فضل المسبّحات وسورة الحشر

МУСАББИХОТЛАР ВА ҲАШР СУРАСИНИНГ ФАЗЛИ

3325- عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ   τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ يَقْرَأُ
الْمُسَبِّحَاتِ قَبْلَ أَنْ يَرْقُدَ وَيَقُولُ: إِنَّ فِيْهِنَّ آيَةً خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ آيَةٍ.

3325. Ирбоз ибн Сория розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уйқуга ётишларидан олдин мусаббиҳотларни қироат қилар эдилар ва:

«Албатта, уларнинг ичида минг оятдан яхши оят бор», дер эдилар».

Шарҳ: Мусаббиҳот аввалида «субҳана», «саббаҳа» ва «юсаббиҳу» сўзлари бўлган суралардир. Улар бешта: Ҳадид, Ҳашр, Саф, Жума ва Тағобун сураларидир.

Ушбу сураи карималарда мўмин-мусулмонлар доимий равишда эслаб туришлари лозим бўлган олиймақом маънолар бўлганидан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уйқуга ётишларидан олдин мусаббиҳотларни қироат қилар эдилар.

Мазкур сураларни уйкуга ётишдан олдин кироат қилишга тарғиб қилинишига сабаб бўлган омиллардан бири уларнинг ичида минг оятдан яхши оят борлигидир.

3326- عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَالَ:
حِينَ يُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ وَقَرَأَ ثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْحَشْرِ وَكَلَّمَ اللَّهُ بِهِ سَبْعِينَ
أَلْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ حَتَّى يُمْسِيَ وَإِنْ مَاتَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمَ مَاتَ
شَهِيدًا وَمَنْ قَالَهَا حِينَ يُمْسِيَ كَانَ بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

3326. Маъқил ибн Ясор розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким субҳ чоғида уч марта «Аъзуз бисмиллаҳис самийъил алийм, минаш шайтони рожийм» деб туриб, Ҳашр сураси охиридан уч оятни тиловат қилса, Аллоҳ унга етмиш минг фариштани вакил қилиб қўяди. Улар унга кеч киргунча саловот айтадилар. Агар у ўша куни ўлса, шаҳид ҳолида ўлади.

Ким ўшаларни кеч кирганда айтса, худди ўшандок бўлади», дедилар».

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда «Ким субҳ чоғида уч марта «Аъзуз бисмиллаҳис самийъил алийм, минаш шайтони рожийм» дейишни тайин қилиниши таъкид учун ва кейин уч оятни ўқиш борлиги учун эканини уламолар таъкидлаганлар.

Ҳашр сураси охиридан уч оятни тиловат қилишга қилинаётган ваъдалар қуйидагилардан иборат:

1. Аллоҳ унга етмиш минг фариштани вакил қилиб

кўяди.

2. Улар унга кеч киргунча саловот айтадилар.

3. Агар у ўша куни ўлса, шаҳид ҳолида ўлади.

Ҳашр сурасининг охириги уч оятида Аллоҳ субҳанаху ва таолонинг гўзал исмларидан бир нечтаси зикр қилинади. Баъзи уламолар ўша гўзал исмлар ичида Аллоҳ таолонинг «исми Аъзами» ҳам бор дейдилар. У исмни зикр қилган кишига эса жуда катта ваъдалар берилгани ҳаммага маълум ва машҳур.

Мазкур уч оят маънолари таржимаси ва тафсири куйида эътиборингизга ҳавола этилади.

«У Аллоҳ, Ундан ўзга илоҳ йўқ зотдир. У ғойбни ҳам, ошкорни ҳам билувчидир. У меҳрибон ва раҳмлидир».

Ушбу оятдан маълумки, эътиқод ва ибодат фақат ягона Аллоҳнинг Ўзига бўлмоғи керак. Барча қалблар фақат Унгагина талпиниши лозим. Аллоҳ таоло шундоқ зотки, биз билган ва билмаган барча нарсаларни билади. Осмонлару ерда Аллоҳ билмаган нарса йўқ. Демак, Унга ибодат қилиш керак.

Аллоҳ таолонинг меҳрибонлик ва раҳмлилик сифатлари ҳақида аввал сўз юритганимиз боис, ҳозир такрорлаб ўтирмаймиз.

«У Аллоҳ, Ундан ўзга илоҳ йўқ зотдир. У – Малик , У – Қуддус, У – Салом, У – Мўмин, У– Муҳаймин, У – Азиз, У – Жаббор, У – Мутакаббир. Аллоҳ Унга ширк келтираётган нарсалардан пок».

Аввалги оят каби бу ояти карима ҳам Аллоҳ ваҳдониятининг исботи ила бошланган ва унинг бир неча исмларини эслатмоқда. Жумладан:

Малик–ҳақиқий эга, Ундан ўзга эга йўқ. Шунинг учун бандалар фақат Унга қул бўладилар. Ҳеч вақтда бир қулга икки хўжа бўлмайди. Шунинг учун инсонлар ўзларига ўхшаган инсонларга эмас, балки ягона Яратганга, ҳақиқий

Эгага кул бўлишлари лозим.

Куддус–барча айблардан холи, нолойиқ сифатлардан пок. Мутлақ муқаддаслик ва мутлақ поклик Аллоҳнинг Ўзигагина хосдир.

Салом–нуқсонлардан саломат, шунингдек, тинчлик-хотиржамлик ва роҳат берувчи Зот. Аллоҳ «Салом» сифати ила бандаларга тинчлик, омонлик, хотиржамлик ато қилади.

Мўмин–иймон ва омонликни берувчи.

Муҳаймин–ҳамма нарсани қамраб олувчи, яъни, Аллоҳ бандаларнинг барча ҳолатларининг гувоҳи бўлиб туради, Ундан ҳеч нарса махфий қолмайди.

Азиз–барчанинг устидан ғолиб.

Жаббор–олий қадар, улуғ, Унинг олдида ўзгалар ўзини хор тутати.

Мутакаббир–кибриёси ва улуғлиги муболағали зот.

Ушбу баркамоллик сифатларига эга бўлган айбсиз Зот мушрикларнинг Унга ширк келтиришидан ҳам покдир.

«У Аллоҳ Холиқ, Бариъ, Мусаввирдур. Барча гўзал исмлар Уникидир. Осмонлару ердаги барча нарсалар Уни поклаб ёд этадилар. Яна У Азиз ва Ҳакимдир».

Суранинг бу сўнгги оятида Аллоҳнинг яна бир неча сифати ҳақида сўз боряпти. Хусусан:

Холиқ–яратувчи.

Бариъ–йўқдан бор қилувчи.

Мусаввир–махлуқотларнинг сувратини шакллантирувчи зот.

Дунёдаги барча чиройли исмлар Аллоҳникидир. Ҳадиси шарифда Аллоҳнинг тўқсон тўққизта чиройли исми зикр қилинган. Осмонда бўлсин, ерда бўлсин, дунёдаги барча нарсалар Аллоҳ таолони поклаб ёд этади, лекин биз уларнинг тасбеҳини тушунмаймиз. У Аллоҳ ғолибдир ва ҳаким–барча ишларни ҳикмат билан қилувчи зотдир.

Имом Байҳақий «Сунан»ларида Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда айтилади:

«Пайғамбар алайҳиссалом жума куни шом намозда «Қул йа айюҳал кафируун» ва «Қул ҳуваллоҳу аҳад»ни ўқирдилар, ҳуфтон намозида эса Жума сурасини ва Мунофиқун сурасини ўқирдилар».

Бу далил мусаббиҳот сураларидан бири бўлган Жума сурасининг шарафи нақадар улуғлигини кўрсатади.

فضل سورة الملك

МУЛК СУРАСИ ФАЗЛИ

3327- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: سُورَةُ مِنَ الْقُرْآنِ

ثَلَاثُونَ آيَةً تَشْفَعُ لِصَاحِبِهَا حَتَّى يُعْفَرَ لَهُ {تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ} . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3327. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳнинг китобида бир сура бор. Унинг оятлари ўттизта. У ўз соҳибига то уни мағфират қилингунча шафоат қилади. «Табарокаллази биядиҳил Мулку», дедилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Маккада нозил бўлган бошқа суралар каби бу сура ҳам ақида мавзусининг аслини муолажа қилади.

Мулк сураси учта асосий мақсадни ўз ичига олган:

1. Аллоҳнинг азамати, тирилтириш ва ўлдиришга қодирлиги.

2. Тангрининг ягоналигига далил ва ҳужжатлар келтириш.

3. Қиёматга ва ўлгандан сўнг қайта тирилишга ишонмайдиганларнинг оқибати нима бўлиши.

Шунинг учун ҳам бу суранинг фазли улуғ бўлган. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уни мақтаганлар ва уни қироат қиладиганларга ушбу ҳадисдагига ўхшаб кўп нарсаларни ваъда қилганлар.

Бу сураи кариманинг ўз соҳибига то уни мағфират қилингунча шафоат қилгани учун ҳам уни «Шафоатчи» деб аталади. Шунинг учун ҳам бизнинг диёрларимизда уни дафндан кейин қабр устида ўқиш одатга айланган.

3328- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: ضَرَبَ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ خِבَاءَهُ عَلَى قَبْرِ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ فَإِذَا فِيهِ إِنْسَانٌ يَقْرَأُ سُورَةَ {تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ} حَتَّى خَتَمَهَا فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ضَرَبْتُ خِبَائِي عَلَى قَبْرِ وَأَنَا لَا أَحْسِبُ أَنَّهُ قَبْرٌ فَإِذَا فِيهِ إِنْسَانٌ يَقْرَأُ تَبَارَكَ حَتَّى خَتَمَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: هِيَ الْمَانِعَةُ هِيَ الْمُنْجِيَةُ تُنْجِيهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ.

3328. *Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан бири ўз капасини билмасдан бир қабр устига қурди. Бирдан унинг ичида бир инсон «Табарокаллази биядиҳил Мулку»ни охиргача қироат қилди.

Бас, у Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, капамни қабр устига

қурдим. Мен унинг қабр эканлигини билмас эдим. Бирдан унинг ичида бир инсон «Табарокаллази биядиҳил Мулку»ни охиргача қироат қилди», деди.

Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У ман қилувчи ва нажот берувчидир, қабр азобидан нажот беради», дедилар.

Шарҳ: Шунинг учун бу сура «Сақловчи» ва «Нажот берувчи» деб ҳам аталади, чунки у бандаларни катта азобдан сақлайди. Қабр ичидаги ўқиганда унинг сиртидаги ўқиш ҳам фойдали бўлиши турган гап.

Бошқа бир ҳадиси шарифда эса:

«Майит қабрга қўйилгандан сўнг (азоб фаришталари) оёқлари тарафдан келсалар, оёқлар:

«Сизнинг бунинг олдига келишингизга йўл йўқ, чунки у биз билан туриб кечасидаги намозда Мулк сураси ўқирди», дерлар.

Агар бош тарафдан келсалар, тили:

«Сизнинг бунинг олдига келишингизга йўл йўқ. Чунки у мен билан Мулк сурасини ўқирди, дейди», дейилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мулк сураси ҳар бир мўмин қалбида бўлишини хоҳлардим», деганлар.

3329- عَنْ جَابِرٍ ؓ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ لَا يَنَامُ حَتَّى يَقْرَأَ {الم

تَنْزِيلٌ} وَ {تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ}. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3329. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам «Алиф лаам мийм» ва «Табарокаллази биядиҳил Мулку»ни қироат қилмасдан ухламас эдилар».

Иккисини Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ҳозиргача кўпчилик мусулмонлар Мулк сурасини ўқимасдан ухламаслик ҳақидаги ҳадиси шарифга

оғишмай амал қилиб келадилар.

فضل سورة الزلزلة والكافرون والنصر

ЗАЛЗАЛА, КОФИРУН ВА НАСР СУРАЛАРИ ФАЗЛИ

3330- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ إِذَا زُلْزِلَتْ
عَدَلَتْ لَهُ بِنِصْفِ الْقُرْآنِ وَمَنْ قَرَأَ {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} عَدَلَتْ لَهُ
بِرُبْعِ الْقُرْآنِ وَمَنْ {قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} عَدَلَتْ لَهُ بِثُلْثِ الْقُرْآنِ.

3330. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким «Иза зулзилат»ни қироат қилса, унинг учун Қуръоннинг ярмига тенг келади.

Ким «Қул йаа айюҳал кафирун»ни қироат қилса, унинг учун Қуръоннинг чорагига тенг келади.

Ким «Қул ҳуваллоҳу аҳад»ни қироат қилса, унинг учун Қуръоннинг учдан бирига тенг келади», дедилар».

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Карим сураларидан уч суранинг—Залзала, Кафирун ва Ихлос сураларининг фазлларини баён қилмоқдалар.

1. «Иза зулзилат»ни қироат қилса, унинг учун Қуръоннинг ярмига тенг келади.

Залзала сураси Қуръоннинг ярмига тенг келишини қандай тушуниш лозим? Бу саволнинг жавоби қуйидагича: Қуръони Каримнинг асосий мақсадларидан бири бу дунё ва қайта тирилиш масалаларини баён қилишдир. «Залзала» сурасида айнан қайта тирилиш масалалари баён қилинган.

2. «Қул йаа айюҳал кафируун»ни қироат қилса, унинг учун Қуръоннинг чорагига тенг келади.

Кафирун сураси Қуръоннинг чорагига тенг келишини қандай тушуниш лозим? Қуръони Карим тавҳид, нубувват, маош ҳукмлари ва охират ҳукмларини ўз ичига олган. Кафирун сурасида эса, айнан тавҳид масалалари баён қилинади.

3. «Қул хуваллоҳу аҳад»ни қироат қилса, унинг учун Қуръоннинг учдан бирига тенг келади.

Ихлос сурасини Қуръоннинг учдан бирига тенг келишини қандай тушуниш лозим? Қуръони Каримнинг мавзулари ахборотни, аҳкомлар ва тавҳидни ўз ичига олади. Ихлос сураси эса, айнан тавҳиднинг хулосасини ўз ичига олган.

3331- وَعَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِرَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ: هَلْ تَزَوَّجْتَ يَا فُلَانُ قَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا عِنْدِي مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ قَالَ: أَلَيْسَ مَعَكَ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} قَالَ: بَلَى قَالَ: ثَلُثُ الْقُرْآنِ قَالَ: أَلَيْسَ مَعَكَ {إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ} قَالَ: بَلَى قَالَ رُبُّعِ الْقُرْآنِ قَالَ: أَلَيْسَ مَعَكَ {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} قَالَ: بَلَى قَالَ: رُبُّعِ الْقُرْآنِ قَالَ: أَلَيْسَ مَعَكَ {إِذَا زُلْزِلَتْ} قَالَ: بَلَى قَالَ: رُبُّعِ الْقُرْآنِ تَزَوَّجْ تَزَوَّجْ. رَوَاهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

3331. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ас-хобларидан бир кишига:

«Эй Фалончи, уйландингми?» дедилар.

«Йўқ. Аллоҳга қасамки, эй Аллоҳнинг Расули,

уйланадиган нарсам йўқ», деди.

«Сенда «Қул ҳуваллоҳу аҳад» йўқми?» дедилар.

«Бор», деди.

«У Қуръоннинг учдан бири», дедилар.

«Сенда «Иза жаа насруллоҳи вал фатҳу» йўқми?»

дедилар.

«Бор», деди.

«У Қуръоннинг чораги», дедилар.

«Сенда «Қул йаа айюҳал кафирун» йўқми?»

дедилар.

«Бор», деди.

«У Қуръоннинг чораги», дедилар.

«Сенда «Иза зулзилат» йўқми?» дедилар.

«Бор», деди.

«У Қуръоннинг чораги. Уйлангин. Уйлангин»,
дедилар».

Иккисини Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Мазкур сураи карималар фазли ҳақида бошқа ривоятлар ҳам бор.

Имом Муслим Жобир розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда эса, Пайғамбар алайҳиссалом «Қул йаа айюҳал кафирун»ни ва «Қул ҳуваллоҳу аҳад»ни Каъбанинг тавофидан кейин икки ракъат намозда ўқиганлари айтилади.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳу ривоятларида эса, бомдоднинг икки ракъат суннатида худди шу икки сурани тиловат қилганликлари айтилади.

Ҳорис ибн Жабал розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менга ухлашдан олдин ўқийдиган бирор нарса ўргатиб қўйинг», деб илтимос қилибдилар.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Кечаси жойингга ётсанг, «Қул йаа айюҳал кафирун»

сурасини ўқигин, чунки у ширкдан сақлайди», деган эканлар.

فضل قل هو الله أحد

«ҚУЛ ҲУВАЛЛОҲУ АҲАД»НИНГ ФАЗЛИ

3332- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ τ أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ { قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ } يُرَدِّدُهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ρ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ وَكَانَ الرَّجُلُ يَتَقَالَّهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

3332. Абу Саъид розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Бир одам бошқа бир кишини кечаси «Қул ҳуваллоху аҳад»ни қайтариб чиққанини эшитди. У тонг отдирганда Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб ўшани зикр қилди ва уни писанд қилмагандек бўлди.

Шунда Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Нафсим кўлида бўлган Зот ила қасамки, у Қуръоннинг учдан бирига тенгдир», дедилар».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

3333- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَيْعِزُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ فِي لَيْلَةٍ ثُلُثَ الْقُرْآنِ قَالُوا: وَكَيْفَ يَقْرَأُ فِي لَيْلَةٍ ثُلُثَ الْقُرْآنِ قَالَ: { قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ } تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ

والتِّرْمِذِيُّ.

3333. *Абу Дардо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Сиздан бирингиз бир кечада Қуръоннинг учдан бирини қироат қилишдан ожиз бўладими?» дедилар.

«Қандоқ қилиб бир кечада Қуръоннинг учдан бирини қироат қилади?» дейишди.

«Қул хуваллоҳу аҳад» Қуръоннинг учдан бирига тенгдир», дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

3334- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: احْشُدُوا فَإِنِّي سَافِرٌ عَلَيْكُمْ ثَلَاثَ الْقُرْآنِ فَحَشَدَ مَنْ حَشَدَ فَخَرَجَ نَبِيُّ اللَّهِ ρ فَقَرَأَ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} ثُمَّ دَخَلَ فَقَالَ بَعْضُنَا لِبَعْضٍ: إِنِّي أَرَى هَذَا خَبَرًا جَاءَهُ مِنَ السَّمَاءِ فَذَاكَ الَّذِي أَدْخَلَهُ ثُمَّ خَرَجَ نَبِيُّ اللَّهِ ρ فَقَالَ: إِنِّي قُلْتُ لَكُمْ سَافِرٌ عَلَيْكُمْ ثَلَاثَ الْقُرْآنِ إِلَّا إِنَّهَا تَعْدِلُ ثَلَاثَ الْقُرْآنِ.
رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3334. *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Тўпланинглар. Мен сизларга Қуръоннинг учдан бирини ўқиб бераман», дедилар».

Тўплаганлар тўпландилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқиб, «Қул хуваллоҳу аҳад»ни қироат қилдилар ва кириб кетдилар.

Баъзимиз баъзимизга:

«Менимча, у зотга осмондан хабар келди шекилли.

Шунинг учун кириб кетдилар», дедик.

Сўнгра Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқдилар ва:

«Мен сизларга Қуръоннинг учдан бирини ўқиб бераман», деган эдим. Билиб қўйинглар! Ўшанинг ўзи Қуръоннинг учдан бирига тенгдир», дедилар».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

3335- وَبَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلًا عَلَى سَرِيَّةٍ وَكَانَ يَقْرَأُ لِأَصْحَابِهِ فِي صَلَاتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: سَلُوهُ لَأَيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذَلِكَ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ: لِأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمَنِ فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَقْرَأَ بِهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَخْبِرُوهُ أَنَّ اللَّهَ يُحِبُّهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3335. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кишини топшириқ билан бир гуруҳ қуrolли кишиларга бошлиқ қилиб юбордилар. У биродарларига имом бўлиб, қачон намоз ўқишса, «Қул хуваллоҳу аҳад»ни ўқийверди. Қайтиб келганларида буни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга айтишган эди, у зот:

«Сўранглар-чи, нима учун шундоқ қилибди», дедилар.

Сўрашган эди, у киши:

«Чунки бу сура Роҳманининг сифати ва мен уни ўқишни яхши кўраман», деди.

Шунда Расулulлоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Унга Аллоҳ сени яхши кўради, деб хабар беринглар», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

3336- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُؤْمُهُمْ فِي مَسْجِدٍ فُبَاءٍ فَكَانَ كُلَّمَا أَمَّهُمْ فِي الصَّلَاةِ قَرَأَ بِ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} ثُمَّ يَقْرَأُ سُورَةً أُخْرَى مَعَهَا وَكَانَ يَصْنَعُ ذَلِكَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ فَكَلَّمَهُ أَصْحَابُهُ إِمَّا أَنْ تَقْرَأَ بِهَا وَإِمَّا أَنْ تَدْعَاهَا وَتَقْرَأَ بِسُورَةٍ أُخْرَى فَقَالَ: مَا أَنَا بِتَارِكِهَا إِنْ أَحْبَبْتُمْ أَنْ أَوْمَعَكُمْ بِهَا فَعَلْتُ وَإِنْ كَرِهْتُمْ تَرَكْتُ وَكَانُوا يَرَوْنَهُ أَفْضَلَهُمْ فَلَمَّا أَتَاهُمُ النَّبِيُّ ρ أَخْبَرُوهُ الْخَبَرَ فَقَالَ: يَا فُلَانُ مَا يَمْنَعُكَ مِمَّا يَأْمُرُكَ بِهِ أَصْحَابُكَ وَمَا يَحْمِلُكَ أَنْ تَقْرَأَ هَذِهِ السُّورَةَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُحِبُّهَا فَقَالَ: إِنَّ حُبَّهَا أَذْخَلَكَ الْجَنَّةَ.

3336. Анас разияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Қубо масжидида одамларга имомлик қиладиган бир ансорий бор эди. У қачон намозга ўтса, «Қул хуваллоху аҳад»ни кироат қилар, кейин унга бошқа сурани қўшар эди. Ҳар рақъатга ўшандоқ қилар эди.

Унинг соҳиблари у билан бу ҳақида гаплашдилар:

«Ёки унинг ўзини ўқи, ёки уни қўйиб, бошқа сурани ўқи», дейишди.

«Мен уни тарк қилмайман. Агар у билан сизга имом бўлишимга рози бўлсангиз, имомлик қиламан. Агар бу сизга ёқмаса, имомликни тарк қиламан», деди.

Улар уни ичларида афзаллари деб билар эдилар. Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам уларнинг олдида келганларида ўша хабарни айтдилар. Бас, у зот алайҳиссалом:

«Эй Фалончи, соҳибларинг амр қилган нарсани қилишингдан сени нима ман қилади? Бу сурани ҳар рақъатда ўқишга сени нима мажбур қилади?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, менинг унга муҳаббатим бор!» деди.

«Албатта, унинг муҳаббати сени жаннатга киритди!» дедилар».

3337- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: أَقْبَلْتُ مَعَ النَّبِيِّ ρ فَسَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ} فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: وَجَبَتْ قُلْتُ: وَمَا وَجَبَتْ؟ قَالَ: الْجَنَّةُ.

3337. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан юриб борар эдим. У зот бир одамнинг «Қул ҳуваллоҳу аҳад. Аллоҳус Сомад» деб, қироат қилаётганини эшитиб:

«Вожиб бўлди», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, нима вожиб бўлди?» дедим.

«Жаннат», дедилар».

3338- عَنْ أَنَسٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ قَرَأَ كُلَّ يَوْمٍ مِائَتِي مَرَّةٍ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} مُحِيَّ عَنْهُ ذُنُوبُ خَمْسِينَ سَنَةً إِلَّا أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ دَيْنٌ. رَوَى التِّرْمِذِيُّ هَذِهِ الثَّلَاثَةَ.

3338. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ҳар куни «Қул ҳуваллоҳу аҳад»ни икки юз

марта кироат қилса, эллик йиллик гуноҳлари ўчирилади, магар қарзи бўлса», дедилар».

Учаласини Термизий ривоят қилган.

3339- وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ قَرَأَ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} عَشْرَ مَرَّاتٍ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ. رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بِسَنَدٍ حَسَنٍ.

3339. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким «Қул ҳуваллоҳу аҳад»ни ўн марта ўқиса, Аллоҳ унга жаннатдан бир уй қуради», дедилар».

Имом Аҳмад ривоят қилган.

3340- عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَصَابَنَا طَشٌّ وَظُلْمَةٌ فَانْتَظَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لِيُصَلِّيَ بِنَا فَخَرَجَ فَقَالَ: قُلْ قُلْتُ: مَا أَقُولُ؟ قَالَ: {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} وَالْمُعَوَّذَتَيْنِ حِينَ تَمْسِي وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلَاثًا يَكْفِيكَ كُلَّ شَيْءٍ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ فِي الْإِسْتِعَاذَةِ.

3340. Муоз ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Биз ёмғир ва зулматда қолдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бизга намоз ўқиб беришларига интизор бўлдик. Бас, у зот чиқдилар ва:

«Айт» дедилар.

«Нимани айтаман?» дедим.

«Қул ҳуваллоҳу аҳад» ва муъаввизатайинни, кечга кирганингда ҳам тонгга кирганингда ҳам уч марта айт.

Сенга ҳар бир нарсада кифоя қилади», дедилар».

Насайи ривоят қилган.

Шарҳ: Бу суранинг «Ихлос» деб номланганининг сабаби—Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилиш, фақат Ўзигагина юзланишга, ихлос қилишга ундаганидандир.

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларида:

«Ихлос сураси Қуръоннинг учдан бирига тўғри келади», деганлари бежиз эмас.

Чунки Қуръони Каримнинг асосий мақсади учга бўлинади:

а) Аллоҳнинг тавҳиди, ягоналиги исботи ва ақийдани тузатиш.

б) Ибрат, ислоҳ ва ўрнатилиш учун келтирилган қиссалар.

в) Шариат ҳукмлари.

Ихлос сураси ушбу нарсаларнинг биринчи қисмини ўз ичига олган.

Баъзи уламоларимиз Ихлос сураси ҳақида қуйидаги умумий мулоҳазани қилганлар:

«Ушбу сураи карима тўрт оятдан иборатдир.

У жуда ҳам мўъжаз ва жуда ҳам мўъжиза бўлиб келгандир.

У Аллоҳ таолонинг жамоли ва камолини очиқлаб келгандир.

У Аллоҳ таоло барча ожизлик ва нуқсон сифатлардан поклаб келгандир.

Унинг биринчи ояти ваҳдониятни исбот қилиб, кўп ададликни рад қилгандир.

«Айт! «У Аллоҳ ягонадир».

Унинг иккинчи ояти Аллоҳнинг камолини исбот қилиб, ожизлик ва нуқсонини рад қилгандир.

«Аллоҳ сомаддир».

Унинг учинчи ояти Аллоҳнинг азаллиги ва

боқийлигини исбот қилиб, зурриёти ва наслининг борлигини рад қилгандир.

«У туғмаган ва туғилмаган».

Унинг тўртинчи ояти Аллоҳнинг азаматини ва улуғворлигини исбот қилиб, тенги ва зидди борлигини рад қилгандир.

«Унга ҳеч ким тенг бўлмаган».

Бас, бу сура жамол ва камол сифатларининг исботидир. У Роббни нуқсонлардан поклашнинг энг олий суратидир.

Шунинг учун уни ҳар доим ва ҳар жойда ўқиб юришга тарғиб қилинган.

فضل المعوذتين

ИККИ «ҚУЛ АЪУЗУ»НИНГ ФАЗЛИ

3341- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا

اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَتَيْنِ وَيَنْفُثُ فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ

أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسَحُ بِيَدِهِ رَجَاءَ بَرَكَتِهَا. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

3341. *Ошиа разияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон тоблари қочса, муъаввизатайнни ўқиб, дам солар эдилар. У зотнинг дардлари оғирлашганда мен қироат қилиб, баракаси умидида қўлларини суртар эдим».

Учовлари ривоят қилишган.

Шарҳ: Биз ҳам ушбу ҳадиси шарифга амал қилиб, бетоб бўлганимизда муъаввизатайнни ўқиб, дам солишга одатланишимиз лозим. Шунингдек, яқинларимиз бетоб бўлганларида ушбу икки муборак сураларни қироат қилиб,

баракаси умидида қўлларимизни беморларимизга суртишга одатланишимиз керак.

3342- وَعَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلِّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} وَ {قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ} وَ {قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ} ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3342. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар кеча жойларига ётсалар, икки кафтларига «Қул хуваллоҳу аҳад», «Қул аъзуз бироббил фалақ» ва «Қул аъзуз бироббиннас» сураларини ўқиб, дам солиб, иложи борица баданларига суртиб ётардилар. Аввал бошлари ва юзларидан бошлар эдилар. Кейин жасадларининг олд тарафига ўтар эдилар. Шу нарсани уч марта қилар эдилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Қадимдан бизда ушбу ҳадиси шарифда зикр қилинган уч сурага Кафирун сурасини қўшиб, «чор қул» деб атаб келишган. Мазкур суралардаги жамловчи маънолар, Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг тавҳиди, ширкнинг инкори ва бошқалар сабабидан уларнинг фазли улуг бўлган.

Биз ҳам бу ҳадиси шарифга амал қилиб, ҳар кеча мазкур сураи карималарни ўқиб, дам солиб, иложи борица баданларимизга суртиб ётсак, ўзимиз учун яхши бўлади.

3343- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ τ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ أَلَمْ تَرَ آيَاتٍ أَنْزَلْتُ عَلَى اللَّيْلَةِ لَمْ يُرْ مِنْهُنَّ قَطُّ {قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ} وَ {قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ}. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3343. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сенга бу кеча менга ҳеч уларга ўхшаши нозил бўлмаган оятларни айтиб берайми? «Қул аъзу бироббил фалақ» ва «Қул аъзу бироббиннас», дедилар».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф Фалақ ва Нас сураларининг фазли қанчалар улуғ эканини яққол кўрсатиб турибди.

3344- وَعَنْهُ قَالَ: كُنْتُ أَقُودُ لِرَسُولِ اللَّهِ ρ نَاقَتَهُ فِي السَّفَرِ فَقَالَ لِي: يَا عُقْبَةُ أَلَا أَعْلَمُكَ خَيْرَ سُورَتَيْنِ قُرَيْتَا فَعَلَّمَنِي {قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ} وَ {قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ}.

3344. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг туяларини сафарда етаклаб борардим. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Эй Уқба, энг яхши икки сурани сенга ўргатиб қўяйми?» дедилар ва «Қул аъзу бироббил фалақ» ва «Қул аъзу бироббиннас»ни ўргатдилар».

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан «Қул аъзу бироббил фалақ» ва «Қул аъзу бироббиннас» фазлини билиш билан бирга катта ва илмли кишилар бошқаларга бу икки

суранинг фазлини айтиб туришлари кераклигини ҳам билиб оламиз.

3345- وَعَنْهُ قَالَ: بَيْنَا أَنَا أَسِيرٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ الْجُحْفَةِ وَالْأَبْوَاءِ إِذْ غَشِيَتْنَا رِيحٌ وَظُلُمَةٌ شَدِيدَةٌ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَوَّذُ بِالْمُعَوَّذَتَيْنِ وَيَقُولُ: يَا عَفْبَةُ تَعَوَّذِيهِمَا فَمَا تَعَوَّذَ مُتَعَوَّذٌ مِثْلَهُمَا قَالَ: وَسَمِعْتُهُ يُؤْمِنَا بِهِمَا فِي الصَّلَاةِ. رَوَاهُمَا أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

3345. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам билан ал-Жухфа ва ал-Абваъ орасида юриб борар эдим. Бизни ёмғир ва шиддатли зулмат қоплаб олди. Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам муъаввизатайни ила паноҳ сўрай бошладилар ва эй Уқба, иккови ила паноҳ тила, ҳеч бир паноҳ тиловчи иккисичалик нарса ила паноҳ тиламаган», дедилар.

Сўнгра бизга имом бўлиб, намозда ҳам икковини қироат қилганларини эшитдим».

Иккисини Абу Довуд ва Насайй ривоят қилишган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан хавф-хатарли ҳолатларда муъаввизатайни ўқиб, Аллоҳ субҳонаҳу ва таолодан паноҳ сўраш кераклиги маълум бўляпти.

3346- وَعَنْهُ قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ أَقْرَأَ بِالْمُعَوَّذَتَيْنِ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدٍ حَسَنٍ.

3346. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам менга ҳар намознинг кетидан муъаввизатайни ўқишимга

амр қилдилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Фалақ ва Нас сураларини намоздан кейин ўқишни ҳам йўлга қўйиб олсак, катта яхшиликни қўлга киритган бўламиз.

Фалақ ва Нас сураларининг фазллари ҳақидаги бир қанча ҳадиси шарифни ўрганиб бўлганимиздан кейин ушбу икки муборак сураларнинг маънолари таржимаси ва уларга боғлиқ баъзи қўшимча маълумотларни ҳам билиб олсак, иншааллоҳ, фойда бўлади.

Фалақ сураси

Маккада нозил бўлган. 5 оятдан иборат.

Ушбу сураи каримага ўзининг биринчи оятидаги «фалақ» сўзи ном бўлиб қолган. «Фалақ» сўзи луғатда «ёриш» маъносини билдиради. Бу жойда «фалақ»—«субҳ», «тонг» маъносида келган. Тонг кечани ёриши учун шу ном билан ҳам аталади.

Бу сураи каримада Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ва мусулмонларга барча ёмонликлардан, хавф-хатарлардан Аллоҳдан паноҳ тилашга ундайди.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло уларга ўз ҳимоясини эълон қилади ва худди «Менинг ҳимоямга марҳамат, тинч-омон жойга марҳамат», дегандек бўлади.

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

1. Тонг Роббисидан паноҳ сўрайман.

Худди Ихлос сурасидагига ўхшаб, Фалақ сурасидаги хитоб ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ва у зот орқали умматларига қаратилгандир. Аллоҳ таолонинг Ўзи турли-туман ёмонликлардан қандоқ қилиб

паноҳ сўрашни ўргатмоқда. Мўмин-мусулмон инсон бир вақт, нима нарсадан паноҳга муҳтож бўлса, фақат Аллоҳ таолонинг Ўзидангина паноҳ сўрамоғи, Унинг паноҳгоҳига қочмоғи лозим.

Оятда тўғридан-тўғри Роббимдан паноҳ сўрайман ёки Роббимнинг паноҳига қочаман, деб айт дейилмасдан, тонг Роббисидан паноҳ сўрайман, дейишга амр қилинмоқда. Нима учун? Чунки тонг доимо оғирлик, шиддатлардан қутулиш рамзи бўлган. Шиддатли ҳолга тушиб, паноҳ сўрашга мажбур бўлган инсон, худди зулматли кечада адашиб, ҳалокат ёқасига келиб қолган одамга ўхшайди. Унинг нажот кутиши эса, худди тонгни кутишга ўхшайди.

2. У яратган нарсалар ёмонлигидан.

Бу оят дунёдаги барча ёмонликлардан паноҳ сўрашни тасвирлайди. Аллоҳ яратган нарсаларнинг фойдалиси ҳам бор, зарарлиси ҳам бор. Паноҳ тилаш ёмонликлардан бўлади.

Бунга инс, жин, ҳайвонот, ҳашарот ва ҳар бир нарса ёмонлиги киради.

3. Ва кириб келган қоронғу кечанинг ёмонлигидан.

Қоронғу кеча доим даҳшат, хавф-хатар солиб туради. Ўғриликлар, қотилликлар, ёмонликлар, турли ҳайвонот ва ҳашаротлар зарари доим кечаси юзага келади.

Шунинг учун Аллоҳ мусулмонларни ўз паноҳига илтижо қилишга, қалбларини Аллоҳга доим боғлиқ қилишга чорлайди.

4. Ва тугунларга дам солувчилар ёмонлигидан.

Сеҳргарлар бировни сеҳрлаб зарар етказмоқчи бўлса, ип олиб, ўқийдиган нарсасини ўқиб, дам солиб, ипни бир тугиб, яна бир дам солиб, яна тугиб, охирига етказар экан.

5. Ва ҳасад қилган, ҳасадчининг ёмонлигидан, деб айт.

Ҳасад бир киши бировга етган яхшилик йўқ бўлиб, ўзига ўтишини орзу қилишидир. Чунки ҳасадда бировга

ёмонлик соғинилади. Лекин фалончига етган яхшиликка ҳавас қилдим, Аллоҳ менга ҳам шу нарсани берсайди, деса, ҳасаддан қутулади.

Аллоҳ таолога осмонда ҳам, ерда ҳам биринчи исён ҳасад туфайли содир бўлган. Иблис Одам Атога ҳасад қилди, унга Аллоҳ берган мартабани кўра олмади. Аллоҳнинг амрига бўйсунмади. Одам Атога сажда қилмади, осий бўлди.

Натижада Аллоҳ таоло Иблисни жаннатдан ҳайдади ва қиёматгача унга Ўз лаънاتини ёғдиради.

Ердаги исён Қобил Ҳобилга ҳасад қилгани туфайли бўлди. Чунки Аллоҳ Ҳобилнинг қурбонлигини қабул, Қобилникини қабул қилмаган эди.

Ҳасад ниҳоятда улкан гуноҳ ва халойиқ бошига тушган мусибат. Ҳасад жамият ва унинг ҳар бир аъзосининг бошига кулфат солади. Одамлар орасидаги душманчиликлар, келишмовчиликлар ва барча ёмонликлар ҳасад туфайли чиқади. Шунинг учун ҳам Аллоҳ таоло бошқа ёмонликларни жамлаб айтса ҳам, ҳасаддан паноҳ сўрашни Қуръонда алоҳида зикр қиляпти.

Нас сураси

Маккада нозил бўлган. 6 оятдан иборат.

Қуръони Каримнинг охирги сураси бўлмиш бу сураи каримага ҳам унинг биринчи оятдаги «Нас» сўзи ном бўлиб қолган. «Нас» одамлар деганидир.

Бу сураи карима ёмонлик билан яхшилик орасидаги курашни тасвирлайди. Шу билан бир вақтда ёмонликдан узоқда бўлиш ва ундан ғолиб келишда Аллоҳдан ёрдам сўрашга ундайди.

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

- 1. Одамлар Роббисидан,**
  - 2. Одамлар подшоҳидан,**
  - 3. Одамлар Илоҳидан паноҳ сўрайман.**
  - 4. Беркиниб-кўриниб турувчи васвасачининг,**
  - 5. Одамлар қалбларига васваса соладиганнинг,**
  - 6. Жинлар ва одамлардан бўлганнинг ёмонлигидан,**
- деб айт.**

Нас сураси ояти карималари маъноси таржималарини тушунарли бўлиши учун бирданига келтириб олганимиздан сўнг Аллоҳ таолодан мадад сўраган ҳолимизда, якка-якка тафсир қилишга ўтайлик.

«Одамлар Роббисидан»,

Яъни, одамлар Роббисидан паноҳ сўрайман.

Аллоҳ таолонинг Робб сифати ўзида кўп маънони мужассам қилган: Холиқ, Мураббий ва Мудаббир кабилар. У зот одамларни йўқдан бор қилиб яратган Холиқ, турли неъматлар ила неъматлантириб ўстирган Мураббий ва доимо ишларни юритиб турувчи Мудаббирдир.

Аллоҳ таоло барча махлуқотларнинг Роббиси бўлса ҳам бу ерда одамларни хос зикр қилиниши бандаларни шарафлаш ва икром қилиш учундир. Аллоҳ таоло борлиқдаги барча нарсаларни одамлар учун яратган. Уларга ақл, илм, китоб ва шариат берган. Уларга фаришталарни сажда қилдирган. Бинобарин, одамлар махлуқотларнинг афзалидир.

«Одамлар подшоҳидан»,

Яъни, одамларнинг подшоҳидан, эгасидан паноҳ сўрайман.

Аллоҳ таоло ҳоким бўлсин, маҳкум бўлсин, ҳамма халойикнинг Малик—подшоҳи ва эгаси. Аллоҳнинг эгалиги тўлиқ, шомил ва комилдир.

Шунинг учун ҳам Аллоҳ таоло уларнинг ҳаётини тўла бошқариб, Ўз ҳукмини юритиб туради. Демак, паноҳ тилаш фақатгина ўша Зотнинг Ўзидангина бўлиши лозим.

«Одамлар Илоҳидан паноҳ сўрайман».

Яъни, одамларнинг ибодатига сазовор ягона Зотдан паноҳ сўрайман.

Ҳа, барча одамларнинг ибодатига сазовор ягона илоҳ, маъбуд Аллоҳ таолонинг Ўзидир. Бинобарин, одамлар У зотнинг Ўзидангина паноҳ сўрашлари, фақат Унинг паноҳига қочишлари керак.

Ушбу уч оят ҳақида аллома Исмоил ибн Касир қуйидагиларни ёзадилар: «Ушбулар Робб жалла жалалухунинг сифатларидан уч сифатдир: Робблик, Маликлик ва Илоҳлик. У ҳар бир нарсанинг Робби, Эгаси ва Илоҳидир. Ҳамма нарсалар Унинг махлуқи ва мулкидир. Бас, паноҳ тиловчи ушбу сифатлар ила сифатланган Зотдан паноҳ сўрашга амр қилинди».

Энди эса, келаси уч оятда мазкур сифатлар ила мавсуф Аллоҳнинг паноҳига ниманинг ёмонлигидан қочиш кераклиги баён қилинади.

«Беркиниб-кўриниб турувчи васвасачининг»

Ушбу оятда зикр қилинган «беркиниб-кўриб турувчи»дан мурод, шайтондир. Чунки у инсон Роббисини зикр қилиб турганда қочиб, беркиниб олади. Шунингдек, банда ўз Роббисини унутса, шайтон дарҳол кўринади ва уни васваса қилишни бошлайди.

Ҳофиз ал-Мусилий ривоят қилган ҳадисда:

«Албатта шайтон бурнини одам боласи қалбига кўювчидир. Қачон у Роббисини зикр қилса, шайтон беркинади. Қачон у Роббисини унутса, қалбини ром этиб, васваса қила бошлайди», дейилган.

«Одамлар қалбларига васваса соладиганнинг»

Шайтоннинг васвасаси маълум ва машҳур. У инсон қалбига гуноҳ ишлар қилиш, ўзига эргаштириш, Аллоҳга осий бўлишни зийнатлаб кўрсатади.

«Жинлар ва одамлардан бўлганнинг ёмонлигидан, деб айт».

Ушбу оят шайтон ҳам одамлардан, ҳам жинлардан бўлишига далилдир. Мўмин-мусулмон инсон доимо ҳам инс шайтон, ҳам жин шайтон васвасасидан, ёмонлигидан паноҳ сўраб Аллоҳга илтижо қилиб турмоғи лозим.

Жиндан бўлган васвасачининг иши осонроқ. Аллоҳдан паноҳ сўраб, ушбу дуоларни, яъни сураларни ўқисанг, қайтади. Аммо одамдан бўлган васвасачи жуда ҳам хатарли.

Фалақ ва Нас суралари бир-бирларига узвий боғлиқдир. Уларнинг нозил бўлиши ҳам бирга бўлган ва доимо бирга зикр қилинади. Ушбу икки сура биргаликда кўшилиб, «Муъаввизатайни»—«икки паноҳ тиловчи» деб номланади. Чунки икковлари ҳам «аъзу»—«паноҳ тилайман» сўзи ила бошланади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида ҳам икки муъаввизатайни биргаликда зикр қилинганини юкорида кўрдик.

الباب الرابع

Т Ў Р Т И Н Ч И Б О Б

في رجال القرآن ورواياته

ҚУРЪОН ОДАМЛАРИ ВА УНИНГ РИВОЯТЛАРИ ҲАҚИДА

Ушбу бобда Қуръон одамлари—Қуръони Каримни қабул қилиб олиб, ёдлаб, ўрганиб, бошқаларга ўргатган ҳамда Қуръони Каримни ёзиб, ёзилганларини тўплаб ва бошқа хизматларни қилган одамлар ҳақида сўз кетади.

Сўнг эса бу муқаддас китобни Аллоҳ таолодан

келганидан кейин қабул қилиб олиниши ва мусулмонлар томонидан ривоят қилиниши қандоқ бўлганлиги ҳақида маълумотлар келади.

Қуръони Каримни Аллоҳ таолодан бизларгача қандоқ етиб келгани ҳақида маълумот олмоғимиз жуда-жуда муҳимдир.

Аллоҳ таоло Ўзининг сўнгги каломини Ўзининг сўнгги Пайғамбарига Ўзининг ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссалом орқали нозил қилди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, бу дастури илоҳийни ўз саҳобалари—мусулмонларнинг энг афзал авлодига фаришталарнинг афзали Жаброил алайҳиссаломдан қандоқ қабул қилиб олган бўлсалар, шундоқ қилиб етказдилар.

Ўз навбатида саҳобаи киромлар ўзларидан кейинги авлодга, улар ўзларидан кейингиларга Қуръони Каримнинг ҳар бир ҳарфини ўта аниқлик билан етказдилар.

Шундоқ қилиб, Қуръон Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан бизларгача сон-саноксиз кишилардан омонатли ва аниқ нақл орқали етиб келгандир, яъни қўплаб ишончли кишилар ёдлаб, бир-бирларига ишонч билан ўргатиб ўтишгандир.

ВАҲИЙ

Ваҳий Аллоҳ таолонинг Ўз пайғамбарларига зудлик билан юборган диний кўрсатмаларидир.

Ваҳий фаришталар орқали ёки бевосита Аллоҳ таоло билан роз айтиш (гаплашиш) орқали ҳам келиши мумкин. Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эса, ваҳий қуйидагича ҳолларда тушган:

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо айтадилар:

1. «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳийнинг биринчи келиши ўнгидан келган туш бўлган.

Кўрган ҳар бир тушлари уйғоқлик вақтларида ҳам худди тонг ёруғидек келар эди.

2. Фаришта ўзи кўринмай туриб, Пайғамбар қалбларига керакли хабарни етказар эди.

3. Қўнғироқ чалингандек овоз чиқариб келар эди.

4. Жаброил фаришта Пайғамбаримизга одам шаклида бўлиб кўринар эдилар».

Шу тўғрисида «Саҳиҳ Бухорий» китобида қуйидаги ҳадиси шариф келтирилган:

«Ҳорис ибн Ҳишом:

«Ё Расулulloҳ, сизга ваҳий қандай келади?» деб сўради.

«Аҳёнда худди қўнғироқдек жаранглаб келади, шуниси менга қийин. У кетгандан кейин ҳамма нарсани мен ўзимда сингдириб олган бўламан. Гоҳида эса фаришта менга одам шаклида келиб сўзлаб кетади ва унинг айтганларини англаб оламан», дедилар».

5. Фаришта ўзининг асл шаклида кўринади ва ваҳийни етказади.

6. Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга меърож кечасида намозни фарз қилиш ва шунга ўхшаш баъзи нарсаларни бевосита ваҳий қилган.

Ваҳийни Аллоҳ таолодан Жаброил алайҳиссалом Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етказиб турган. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда ҳам ваҳийнинг келтирувчи Жаброил алайҳиссаломни, ҳам ваҳийни қабул қилиб олувчи Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни васф қилган.

«Албатта, у(Қуръон) қарамли элчининг сўзидир».

Ушбу ояти қаримада биз «қарамли элчи» деб таржима қилган таркиб «Расулин қарим» деб келган ва у Жаброил алайҳиссаломни англатади. Жаброил алайҳиссалом Пайғамбаримизга ваҳий орқали Қуръони Каримни етказиб туриш вазифаси юклатилган зотдир.

Аллоҳ таоло Қуръонни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга етказувчи воситачи жуда ҳам улуғ зот эканини таъкидламоқда.

Қуръонни элтувчи карамли Расул – фаришталарнинг улуғи Жаброил алайҳиссалом экан.

Бинобарин, Қуръон ҳақида ҳеч қандай шак-шубҳа қилишга ўрин йўқ. Унга зудлик билан иймон келтириб, амал қилишга ўтиш керак.

Келаси оятда Қуръонни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга етказиб турувчи Жаброил алайҳиссаломни васф қилиш давом этади.

«У қувватли, арш эгаси ҳузурида мартабаси олийдир.

Итоат қилинган, омонатлидир».

Яъни, Жаброил фариштага барча ўзига хос фаришталар итоат қиладилар. Улар унга итоат қилишдан заррача ҳам бўйин товламайдилар. У бўлса, ваҳийни омонат билан етказадӣ, хиёнат қилмайди.

Демак, Жаброил алайҳиссаломда Қуръонни турли нуқсонлардан сақлаш учун керак бўлган барча сифатлар мавжуд. Унинг ўзига итоат қиладиган ёрдамчилари ҳам бор. Ўша ёрдамчилар унинг итоатидан чиқмайдилар. Улар Қуръонга тегишли хизматларни олиймақом этиб адо этадилар. Энг муҳими, Жаброил алайҳиссалом ўзи омонатли, ишончли. У зот «Амийнул ваҳий» номини олганлар.

Аллоҳ таоло Жаброил алайҳиссаломни Ўз ваҳийига амийн–ишончли шахс қилиб олган. Жаброил алайҳиссалом Аллоҳнинг барча Пайғамбарларига ваҳийни омонат билан етказиб келаётган фаришта. Ундан ҳеч бир хиёнат содир бўлмаган ва бўлиши мумкин ҳам эмас.

Шу эътибордан ҳеч кимнинг Қуръон ҳақида заррача шубҳа қилишга ҳаққи йўқ! У ҳар жиҳатдан бекаму кўст етказилгандир.

Аллоҳ таоло ўтган оятларда Қуръони Каримни олиб келувчи фаришта Жаброил алайҳиссаломнинг сифатларини айтди. Энди Қуръони Каримни қабул қилиб олувчи зот Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг васфларини қилади. Бу билан Қуръони Каримнинг ҳамма тарафдан бекаму кўст эканини исботлайди.

«Сизнинг соҳибингиз мажнун эмасдир».

Дин душманлари доимо ёлғон, бўхтон тарқатиб, динга ва унинг аҳлига зарар етказмоқчи бўлишади. Макка кофирлари ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни «мажнун, жин урган, айтаётган гапларини катта бир жин келиб ўргатиб кетади, бунинг гапига ишонмаслик керак», деган иғволарни тарқатишган.

Бу оятлар ўша бўхтонларга раддиядир. Эй маккаликлар, Муҳаммад соҳибларинг, яъни суҳбатингизда сиз билан дўст бўлиб юрган одам, буни сизлар яхши биласизлар, жинни эмас. Унга ваҳий келтираётган ҳам жин эмас, балки улкан фаришта, ишончли зот. Қуръон эса илоҳий дастур.

«Батаҳқиқ, ул ани очик-ойдин уфқда кўрди».

Яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброилни очик-ойдин уфқда ўз кўзи билан асл яратилишида кўрдилар. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳазрати Жаброилни бу кўришлари Хиро ғоридаги биринчи мулоқотдан кейин, тоғдан қайтаётган пайтларида, водийда содир бўлган.

Ўшанда у зот Жаброил алайҳиссаломни Аллоҳ қандок халқ қилган бўлса, шундоқ ҳолда кўрганлар. Жаброил алайҳиссалом у зотга машриқ томонда баланд уфқда очик-ойдин кўринганлар. «Ал-Баҳрул Мухийт» тафсирида айтилишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброил алайҳиссаломни асл суратида олти юзта қаноти ила машриқ ила мағрибни тўсиб, курсида ўтирган ҳолларини кўрганлар.

Демак, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам юқоридаги оятларда васф қилинган фаришта Жаброил алайҳиссаломдан Қуръонни қабул қилиб олаётганлари аниқ. У зот Жаброилни асл ҳолида кўрганлари, кимдан ваҳийни қабул қилиб олаётганлари ҳам собит.

Шунинг учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам «Қуръон» деб тақдим қилаётган нарсада ҳеч иккиланмаслик керак, уни Каломуллоҳ эканлигида ҳеч шак ва шубҳа йўқ.

«Ва у ғайбга бахил эмасдир».

Яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бахиллик қилиб, ўзига келаётган ваҳийдан баъзисини беркитиб қолаётгани йўқ. Бу оятда ғайбдан мурод «ваҳий»дур.

У зот ўзларига Аллоҳ таоло томонидан Жаброил фаришта келтираётган Қуръон оятларини бахиллик қилиб беркитиб қолмайдилар. Балки уларга ҳеч бир нуқсон етказмай омонат билан, қандай қабул қилиб олсалар, шундай ҳолда кишиларга етказадилар. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари яшаётган жамиятда «Амийн»—«ишончли» деган ном олган эдилар. Одамларга бирор оғиз ҳам ёлғон гапирмаганлари, заррача ҳам хиёнат қилмаганлари учун шу номни олган эдилар.

Умр бўйи шундоқ яшаган зот қирқ ёшдан ўтгандан кейин одамларга гапирмаган ёлғонни Аллоҳ таолога гапирармиди?!

Одамларга қилмаган хиёнатни Роббил оламинга қилармиди?!

«Ва у(Қуръон) тошбўрон қилинган шайтоннинг сўзи эмасдир».

Яъни, Қуръони Карим мушрик ва кофирлар гумон қилаётганларидек, Аллоҳнинг даргоҳидан қувилган шайтоннинг сўзи эмас. Уни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга жинлар келтираётгани йўқ. Балки Қуръон

Роббил олабийн бўлган Аллоҳ таолонинг каломи, «Мутобин самма амийн»—«итоат қилинган ва амин бўлган» Жаброил фариштанинг сўзи, Муҳаммад Амийн бўлган сўнгги ва энг афзал Пайғамбарнинг сўзи.

Аллоҳ таоло Ўзининг охирги, қиёматгача боқий қолишини кўзлаган китобини Ўзининг охирги ва энг афзал Пайғамбаридан қабул қилиб олиб, келажак авлодларга етказиш учун энг муносиб халқни танлади.

Энг муносиб халқ, деганимизда ўша, Қуръони Карим нозил бўлиш даврида Арабистон ярим оролида яшаб ўтган арабларни кўзда тутмоқдамиз. Дунёдаги барча халқлар қатори ўша вақтдаги арабларнинг ҳам яхши ва яхши бўлмаган томонлари бор эди. Аллоҳ таолонинг ҳикмати ила У Зот Қуръони Каримни биринчи бўлиб қабул қилиб олишга танлаган халқ—арабларнинг яхши сифатлари ҳам, яхши бўлмаган сифатлари ҳам Қуръони Карим учун хизмат қиладиган бўлди.

Араблар ўша даврнинг энг жоҳил, энг илмсиз, энг урушқоқ, энг тартибсиз халқи эди. Улар Қуръони Карим нозил бўлганидан сўнг қисқа муддат ўтиши билан энг маданиятли, энг билимдон, энг одобли ва энг тартибли халққа айландилар.

Бу эса, Қуръони Каримнинг мўъжизаларидан бири эди. Агар Аллоҳ таоло Ўзининг охирги китобини ўша даврнинг энг билимдон, энг маданиятли ва қадимдан етакчилик қилиб келаётган халқига нозил қилганда мазкур мўъжиза юзага чиқмас эди. Кишилар бу халқ азалдан илмли, маданиятли, интизомли ва одобли бўлиб келган, энди бизга илоҳий калом тушди, деб даъво қилишмоқда, халос, дер эдилар.

Арабларнинг Қуръони Каримни қабул қилиб олишлари учун хизмат қилган яхши сифатларидан бири, уларнинг ёдлаш қобилиятларининг кучлилиги эди. Улар ўқиш-ёзишни билмаганларидан ҳамма нарсани: тарихни,

насабларини, турли қасидаларни ва бошқа нарсаларни ёдлаб олиб, авлоддан авлодга ўтказиб келишар эди. Ана ўша хислат Қуръони Каримни ҳам ўта аниқлик билан, Аллоҳ таолодан қандоқ нозил бўлса, шундоқ ҳолида ёдлаб олиб, авлоддан-авлодга ўтказишга хизмат қилди.

Албатта, Аллоҳ таоло Ўз Қуръонини арабларга бевосита туширавергани йўқ. Балки уларнинг ичидан, нафақат арабларнинг ичидан, балки бутун инсоният ичидан энг афзалини—Мухаммад ибн Абдуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни танлаб олиб, ўша зотга нозил қилди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, ўз умматларига омонат ила Аллоҳнинг каломини етказдилар. Чунки Аллоҳ таолонинг бу борадаги одати шу эди. Ана ўша урф бўлиб қолган одатга биноан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга илоҳий каломни ваҳийнинг амини бўлмиш Жаброил алайҳиссалом келтириб турдилар.

Олам тарихидаги энг муҳим ҳодиса саналмиш бу жараён—Қуръони Каримнинг нозил бўлишининг бошланиш нуқтаси Ҳиро ғорида, Рамазон ойининг ўн еттинчи кунда содир бўлди. Бу кунда, тарихдаги энг улуг иш—Аллоҳ таолонинг охирги ва мукаммал китоби нозил бўла бошлади.

Аллоҳ таолонинг Ўзи Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримнинг ўзида Жаброил алайҳиссаломнинг қироатига диққат билан қулоқ солишни амр этган. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, Аллоҳ таоло Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримни Жаброил алайҳиссаломдан қандоқ қилиб қабул қилиб олишни Ўзи ўргатган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Карим оятларининг илк бор тушиш даврида Жаброил алайҳиссаломдан шошилиб қабул қилиб олардилар. Унутиб қўйишдан қўрқиб, фариштага қўшилиб лабларини қимирлатиб ўқиб турардилар. Чунки бу у киши учун

кутилмаган таълим эди. Ҳар бир ҳарфни қайтариб, ўрнидан чиқариб талаффуз этиш лозим эди. Шунинг учун ҳам юқоридаги ҳолатга тушардилар. Ислому душманлари айтганидек, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръонни ўзлари таълиф қилган бўлсалар, ҳеч қачон мазкур ҳолатга тушмасдилар.

Шундай қилиб, Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига Қуръон оятларини қандай ҳолда қабул қилиб олишни ўргатади:

Эй Пайғамбар!

«Сен шошилиб у билан тилингни қимирлатма».

Яъни, Биз Қуръонни сенга етказаётганимизда, унутиб қўймайин деб, қўшилиб ўқиб турма.

Албатта, у(Қуръон)ни жамлаш ва ўқиб бериш Бизнинг зиммамизда».

Шунинг учун сенинг ташвишланишинг ортиқча.

«Бас, Биз уни ўқисак, қироатига зеҳн солиб тур.

Сўнгра у(Қуръон)ни баён қилиб бериш ҳам Бизнинг зиммамизда».

Яъни, сўнгра сенга тушуниши қийин бўлган жойини, ҳукмларини, маъноларини баён қилиб бериш Бизнинг зиммамизда.

Абдуллоҳ ибн Аббос ушбу оятлар маъносида қуйидагиларни айтганлар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тушаётган оятларда оғирлик сезар эдилар. Бирор нарсани ўтказиб юбормасдан ёдлаб олиш мақсадида у билан тиллари ва икки лабларини қимирлатиб турар эдилар.

Шунда Аллоҳ ушбу оятларни нозил қилди. Ана шундан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачон ҳузурларига Жаброил алайҳиссалом келсалар, бошларини қуйи солиб, жим тинглайдиган бўлдилар. Бас, қачон Жаброил кетсалар, Аллоҳ қандоқ ваъда қилган бўлса, ўшандоқ ўқир эдилар.

Аллома Исмоил ибн Касир худди шу оятлар тафсирида

қуйидагиларни ёзадилар:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръонни қабул қилиб олишга шошилар эдилар. Фариштанинг кироатидан олдинга ўтиб кетиб қолардилар. Шунда Аллоҳ азза ва жалла У зотни тинчланишга амр этди. Уни қалбларида жамлаб беришни, баён қилиб беришни, очиклаб беришни кафолатини олди. Биринчи ҳолат – уни қалбларида жамлаш. Иккинчи ҳолат – тиловати. Учинчи ҳолат – тафсири ва маъносини изоҳ қилиш».

Қуръони Каримни Аллоҳ таолодан ваҳийнинг ишончли соҳиби бўлмиш Жаброил алайҳиссалом Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нақл қилганлар. Ушбу нақл қандоқ кечишини, яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Карим оятлари Жаброил алайҳиссалом томонларидан қандоқ етказилишини кўпчилик саҳобалар ўз кўзлари ила кўриб, қулоқлари ила эшитиб турганлар.

Бунинг устига ҳар сафар ваҳий нозил бўлгандан сўнг, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам менга мирзаларни чақиринглар, деганлар ва ваҳийни ёзувчи саҳобалар келганларидан сўнг Жаброил алайҳиссаломдан ояти карималарни қандоқ қабул қилиб олган бўлсалар, шундоқ қилиб ўқиб берганлар.

Мирзалик қилувчи саҳобалар оятларнинг ҳар бир ҳарфини улкан эҳтимом ила ёзганлар, бошқа саҳобалар эса, ана шундоқ эҳтимом ила ёд олганлар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръони Каримни қабул қилиб олувчи саҳобаи киромлар жуда кўп бўлган. Ўша вақтда қанча одам мусулмон бўлса, ҳаммаси қабул қилиб олган. Чунки ўша пайтда ҳамма Қуръони Карим оятлари нозил бўлишини кутиб яшар эди.

Бир хабар ёки гапни кўпчилик одам нақл қилса, араб тилида **«тавотир ила нақл қилинган»** дейилади.

«Тавотир ила нақл қилинган», деган иборадан

тавотир ила нақл қилинмаган калом Қуръони Карим бўла олмаслиги келиб чиқади.

Тавотир ила нақл қилинган, дегани эса, каломни ёлғончига чиқариб бўлмайдиган даражада кўп сондаги кишилар томонидан нақл қилинишига айтилади. Уларнинг ҳаммалари ишончли одамлар бўлиб, бирор оғиз ёлғонга яқинлашмаган, кўпликлари жиҳатидан ёлғонга келишиб олиш имконлари ҳам йўқ бўлади.

Қуръони Каримнинг биринчи калимасидан бошлаб, охириги калимасигача айнан шу тариқада нақл қилингандир.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримнинг ҳар бир оятини, ҳар бир калимаси ва ҳарфини мисли кўрилмаган эътибор ила қабул қилиб олиниши, ёдланиши ва ёзилиши ҳамда амал қилинишига Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам васфига сўз ожиз қоладиган даражада катта аҳамият берганлар.

Ўз навбатида Пайғамбар алайҳиссаломдан Қуръони Карим оятларини қабул қилиб олган саҳобаи киромлар шогирдларига юқорида зикр қилинган муомалани қилганлар. Шу тарзда ҳозиргача Қуръони Карим сон-саноксиз одамлар томонидан ишончли тариқада нақл қилиниб келинмоқда.

Бу нақлда асосий эътимод ёд олишга қаратилган. Ҳар бир қори ўз шогирдига ҳар бир ҳарф, ҳар бир калима, ҳар бир оят ва ҳар бир сурани ўз устозидан қандоқ қабул қилиб олган бўлса, худди шундоқ қилиб етказиб келди.

Бу жараён ҳозир ҳам мувафаққият билан давом этмоқда. Шунинг учун ҳам ҳар бир Қуръон ўқувчи мусулмоннинг кироат бўйича силсиласи Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб боради. Ана шу силсилага суянилмаса, яъни, авлоддан-авлодга ўтиб келган расмий кироат изни бўлмаса, Қуръон ўқувчи қори ҳисобланмайди. Дунёда ҳеч бир китоб бунчалик иноятга

сазovor бўлган эмас.

Қуйида биз ўрганадиган ҳадиси шарифларда Қуръони Каримни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан қабул қилиб олган саодатли авлоднинг баъзи вакиллари ҳақидаги маълумотлардан хабардор бўламиз. Шу билан бирга, бу ўта муҳим жараёни имконимиз борича англаб етишга ҳаракат қиламиз.

3347- عَنْ قَتَادَةَ τ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ τ : مَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ρ ? قَالَ: أَرَبَعَةٌ كُلُّهُمْ مِنَ الْأَنْصَارِ: أَبُو بَرْزَةَ كَعْبٌ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3347. Қатода розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Анас ибн Моликдан:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида Қуръонни ким жам қилган?» деб сўрадим.

«Тўрт киши, ҳаммалари ансорлардан: Убай ибн Каъб, Муоз ибн Жабал, Зайд ибн Собит ва Абу Зайд», деди».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Қуръони Каримга нисбатан айtilган «жам қилиш» ибораси Каломуллоҳни тўлиқ ёд олиш ва ёзиш маъноларини англатади.

Қатода розияллоҳу анҳудан қилинаётган ривоятдаги Анас ибн Молик розияллоҳу анҳунинг гаплари зоҳиридан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида Қуръони Каримни фақат тўрт киши жам қилгани, уларнинг ҳаммалари ансорлардан, яъни, Убай ибн Каъб, Муоз ибн Жабал, Зайд ибн Собит ва Абу Зайд розияллоҳу анҳум бўлгани тушунилади.

3348- عَنْ أَنَسٍ τ قَالَ: مَاتَ النَّبِيُّ ρ وَمَ يَجْمَعُ الْقُرْآنَ غَيْرُ
 أَرْبَعَةٍ: أَبُو الدَّرْدَاءِ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ. قَالَ:
 وَنَحْنُ وَرِثَتَاهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3348. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот қилганларида Қуръонни тўрт кишидан бошқаси жам қилмаган эди: Абу Дардо, Муоз ибн Жабал, Зайд ибн Собит ва Абу Зайд. Биз уни меросга олганмиз».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Сиртдан қараганда бу ривоят ҳам олдингисини таъкидлаб келаётганга ўхшайди. Аммо диққат билан назар солсак, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу икки ривоятда ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръони Каримни тўрт киши жам қилганини айтган бўлсалар ҳам уларнинг номларига келганда беш киши—Убай ибн Каъб, Муоз ибн Жабал, Зайд ибн Собит, Абу Дардо ва Абу Зайд розияллоҳу анҳум бўлиб чиқади.

Ана шу ҳақиқатдан Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу ўз гапларида ададни эмас, бошқа маъноларни кўзлаганлари келиб чиқади.

Ўша маънолардан бири мазкур кишилар Анас ибн Молик розияллоҳу анҳунинг назарларида Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръони Каримни энг яхши қабул қилиб олган одамлар эканлиги бўлади. Ҳар бир халқда бирор нарсани ўта таъкидлаш маъносида шунга ўхшаш иборалар ишлатилиши оддий ҳақиқатдир. Бизда ҳам бирор олимдан кўпроқ нарсани ўрганган кишининг таърифида, Фалончи устознинг илмини фистончи олиб қолган-да, дейилади. Бу ўша фистончидан бошқа одам мазкур устозда ўқимаган дегани эмас.

Анас ибн Молик розияллоҳу анхунинг мазкур гаплари алоҳида бир маком учун айтилган бўлиши мумкин.

Бу гапни имом Тобаронийнинг ривоятлари тасдиқлайди:

«Икки қабила—Авс ва Ҳазраж фахр талашиб қолдилар.

Бас, Авс қабиласи аъзолари:

«Биздан тўрт киши: Роҳманнинг арши унинг учун ларзага келган шахс—Саъд ибн Муоз, гувоҳлиги икки кишининг гувоҳлигига тенглаштирилган шахс—Ҳузайма ибн Собит, малоикалар ювган шахс—Ҳанзала ибн Абу Омир ва дабр ҳимоясини қилган шахс—Осим ибн Собит бор», дедилар.

Шунда Ҳазраж қабиласи:

«Биздан Қуръонни жам қилган тўрт киши бор», дедилар ва мазкур тўрт кишининг номларини айтдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръони Каримни тўлиқ ёдлаб олган кишиларнинг сон-саноксиз экани улкан ҳақиқатдир.

Қуръони Каримни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик вақтларида тўлиқ ёд билганлар тўрт халифа, катта саҳобалар, баъзи оналаримиз ва шунга ўхшаш бошқа шахсларни санаб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

Тасаввур қилиш учун айтадиган бўлсак, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам даъват учун юборганларида хиёнат туфайли Беъри Маъуна номли жойда қатл этилган мураттаб қориларнинг сони етмишта эди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотларидан кўп ўтмай содир бўлган Ямома жангида шаҳид бўлган саҳобаларнинг ичида ҳам етмишта мураттаб қори саҳобалар бор эди.

Қуйида келадиган икки ривоятда Қуръони Каримни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан қабул қилиб олиш қай тарзда бўлганининг бир кўриниши васф қилинади.

3349- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت قَالَ: وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا أُنْزِلَتْ
 سُورَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَعْلَمُ أَيْنَ أُنْزِلَتْ وَلَا أُنْزِلَتْ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ
 إِلَّا أَعْلَمُ فِيهِمَ أُنْزِلَتْ وَلَوْ أَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنِّي بِكِتَابِ اللَّهِ تُبَلِّغُنِيهِ
 الْإِبِلُ لَرَكِبْتُ إِلَيْهِ.

3349. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ундан ўзга илоҳ йўқ Зот ила қасамки, Аллоҳнинг китобида мен унинг қачон ва қаерда нозил бўлганини билмайдиган сура йўқ. Ҳар бир оятнинг нима ҳақида нозил бўлганини мен биламан. Агар Аллоҳнинг Китобини мендан яхшироқ биладиган одамни билсаму у туя етадиган ердан бўлса, албатта, мен унинг олдига бораман».

Шарҳ: Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўзларига тўла ишонч билан айтган бу маънони ҳеч ким айта олмаган. Шунинг ўзи у кишининг Қуръони Каримни қанчалар пухта билишларига очиқ далилдир.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан доимо бирга юрганликлари учун ҳам ҳар бир оятни қачон нозил бўлганини ва нима ҳақида нозил бўлганини яхши билганлар.

Энди Қуръони Каримни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан қабул қилган кўплаб кишиларнинг вакили бўлмиш Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг гапларига эътибор берайлик.

«Ундан ўзга илоҳ йўқ Зот ила қасамки»

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўз гапларининг аввалида Аллоҳ таолонинг сифати ила қасам ичмоқдалар. Бу келадиган гапда заррача шак-шубҳа йўқлигини

билдиради.

«Аллоҳнинг китобида мен унинг қачон ва қаерда нозил бўлганини билмайдиган сура йўқ».

Қуръони Каримни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қабул қилиб олган зотлар фақат унинг сўзларини ёдлашгагина аҳамият бермаган эканлар. Улар ҳар бир суранинг нозил бўлган вақтини ҳам, ерини ҳам очик-ойдин ва аниқ билар эканлар. Бу эса улар томонидан Қуръони Каримнинг ҳар бир сурасига нисбатан бўлган беназир эҳтимомнинг аломатидир.

«Ҳар бир оятнинг нима ҳақида нозил бўлганини мен биламан».

Қуръони Каримни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қабул қилиб олган зотлар ҳар бир суранинг нозил бўлган вақтини ҳам, ерини ҳам очик-ойдин ва аниқ билиш билан кифояланиб қолмасдан ҳар бир оятнинг нима ҳақида нозил бўлганини ҳам яхши билар эканлар. Бу ҳам улар томонидан Қуръони Каримнинг ҳар бир оятига нисбатан бўлган беназир эҳтимомни кўрсатади.

«Агар Аллоҳнинг Китобини мендан яхшироқ биладиган одамни билсаму у туя етадиган ердан бўлса, албатта, мен унинг олдига бораман».

Қуръони Каримни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қабул қилиб олган зотлар ўзлари билган нарса билан кифояланиб қолмаган эканлар. Улар Қуръони Каримдан ўзлари билмаган нарсанинг хабарини эшитишлари билан ўша нарсани ўрганиш учун ҳамма имкониятларини ишга солганлар.

3350- وَعَنْهُ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

بِضْعَا وَسَبْعِينَ سُورَةً وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ أَنِّي مِنْ أَعْلَمِهِمْ
بِكِتَابِ اللَّهِ وَمَا أَنَا بِخَيْرِهِمْ. قَالَ شَقِيقٌ: وَمَا سَمِعْنَا مُخَالَفَةً لَهُ فِي ذَلِكَ.

3350. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оғизларидан етмишдан ортиқ сурани олдим.

Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари мен уларнинг ичида Аллоҳнинг китобини энг яхши билувчи эканимни биладилар. Ҳолбуки, мен уларнинг яхшиси эмасман».

Шақиқ айтади:

«Бас, бирортани унинг бу гапига хилоф қилганини эшитмадик», деди».

Иккисини Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг «Ҳолбуки, мен уларнинг яхшиси эмасман» деганлари катта маънони касб этади. Шунчалар мақтовга сазовор зот уларнинг яхшиси бўлмаса, яхшилари қандок бўлади?!

Ана шундоқ улкан васфга соҳиб бўлган ажойиб бир авлод Қуръони Каримни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир ҳарфини ҳам ўзгартмай қабул қилиб олиб, омонатга хиёнат қилмай, Қуръони Каримнинг бир ҳарфини ҳам ўзгартирмай, ўзларидан кейинги мусулмонлар авлодига етказиб бердилар.

ҚУРЪОННИНГ НУЗУЛИ

Фойда кўпроқ бўлиши учун баъзи қўшимча мавзу ва маълумотларни ҳам киритиб келаётганимиз аввалдан маълум. Шу ерга келганда ҳам Қуръони Каримнинг нозил бўлишига оид баъзи маълумотларни қисқача ва кучли қавлларга эътимод қилган ҳолда тақдим этишга ижозат бергайсиз.

Қуръони Каримнинг нозил бўлиши ҳақида сўз

борганда уламолармиз уни бир йўла ва бўлиниб-бўлиниб нозил бўлиши ҳақида баҳс юритадилар.

Биринчи нузул.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Қуръони Каримни Лавҳул Махфүздан бу дунё осмонидаги Байтул Иззага бир йўла туширган. Байтул Изза дунё осмонида ва Каъбанинг тепасида жойлашган уй бўлиб, уни фаришталар тавоф қиладилар.

Қуръони Каримни Лавҳул Махфүздан Байтул Иззага бир йўла туширилганига далиллар.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Бақара сурасида:

«Рамазон ойики, унда одамларга ҳидоят ҳамда ҳидоятү фурқондан иборат очиқ баёнотлар бўлиб, Қуръон туширилгандир» (185-оят), деган.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Қадр сурасида:

«Албатта, Биз У(Қуръон)ни Қадр кечасида туширдик» (1-оят), деган.

Ушбу ояти каримада зикр қилинаётган Қуръони Каримнинг туширилиши Лавҳул Махфүздан бу дунё осмонига туширилишидир. Бу маъно Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган. Ана ўша ходиса Лайлатул Қадр кечасида бўлганини ушбу ояти карима очиқ-ойдин айтиб турибди.

Демак, ушбу ояти кариманинг маъноси, Биз Қуръонни Лавҳул Махфүздан бу дунё осмонига Лайлатул Қадр кечасида туширдик, деган бўлади.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Духон сурасида:

«Албатта, Биз уни муборак кечада нозил қилдик. Албатта, Биз огоҳлантиргувчи бўлдик» (3-оят), деган.

Ушбу оятда зикр этилаётган Қуръон нозил қилинган кеча муборак Рамазон ойининг кечаларидан бири бўлмиш «Лайлатул Қадр»дир.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қуръон зикрдан фасл қилинди ва дунё осмонидаги

Байтул Иззага қўйилди. Сўнгра Жаброил уни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга тушириб турди».

Имом Ҳоким ривоят қилган.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қуръон дунё осмонига бир йўла туширилган. У юлдузлар мавқеъида бўлди. Аллоҳ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга уни баъзисидан кейин баъзисини нозил қилди».

Ҳоким ва Байҳақий ривоят қилган.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қуръон Лайлатул Қадр кечасида, Рамазон ойида дунё осмонига бир йўла нозил қилинган. Сўнгра бўлиб-бўлиниб туширилган».

Тобароний ривоят қилган.

Қуръони Каримнинг Байтул Иззага бир йўла нозил бўлишига далил сифатида келтирилган оят ва ривоятларнинг арабча матнида ўзига хос нозик сир бор.

Биз «бир йўла тушиш» деб таржима қилаётган маъно араб тилидаги матнда «анзала» ёки «унзила» шаклида келган «анзала» сўзи бир нарсани бир йўла юқоридан пастга тушириш ва «унзила» сўзи бир нарсани бир йўла юқоридан пастга туширилди, маъносини англатади.

Бу араб тили хусусиятларидан бўлиб, биз ўрганаётган мавзунини тўғри ифода қилишга хизмат қилади.

Иккинчи нузул.

Бу нузул Қуръони Каримнинг дунё осмонидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга тарқоқ ҳолда бўлиб-бўлиб туширилишидир. Қуръони Карим оятларини Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга тарқоқ ҳолда тушганлигини исботловчи оятлар ҳам қўп.

Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло Бақара сурасида:

«Ва агар бандамизга туширган нарсамизга шакингиз бўлса, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва рост сўзловчилардан бўлсангиз, Аллоҳдан ўзга

гувоҳларингизни чақиринг» (23-оят), деган.

Ушбу ояти каримадаги биз «туширган» деб таржима қилган сўз араб тилида «наззалнаа» деб келган ва юқоридан тарқоқ ҳолда бўлиб-бўлиб тушириш маъносини англатади. Худди шу маънони кейинги оятнинг маъноси ҳақида ҳам такрорлашимиз мумкин.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло Бақара сурасида:

«Жаброилга душман бўлганларга айт, албатта Ул у(Қуръон)ни сенинг қалбингга Аллоҳнинг изни билан, ўзидан олдингини тасдиқловчи ва мўминлар учун хидоят ва башорат қилиб туширди» (97-оят), деган.

Бунга ўхшаш ояти карималар Қуръони Каримда анчагина.

ҚУРЪОННИНГ ТАРҚОҚ ТУШИШИ ҲИКМАТЛАРИ

Аввал айтганимиздек, Қуръон йигирма уч йил давомида тарқоқ ҳолда тушди. Гоҳида бир, гоҳида икки-уч оят тушар эди. Бир тушишида ўнта оятгача ҳам тушган вақтлар бўлган. Бунинг ўзига яраша ҳикматлари бор эди.

1. Қуръон оятлари кишиларга яхшироқ сингиши ва қалбларга мустаҳкам жо бўлиши учун атроф-муҳитни, содир бўлаётган воқеаларни эътиборга олган ҳолда тушар эди. Мана шу ҳолда кишиларга ҳужжат бўлиши осон эди ва мўъжизакорлик қуввати янада ортар эди.

2. Агар Қуръон тарқоқ ҳолда тушмаганида одамларга баҳона топилиб, биз бунчалик кўп нарсани бажара олмаймиз, дейишлари мумкин эди. Аввал бир ёки бир неча оят тушиб, сўнг маълум фурсат ўтгач, бошқаси тушса, албатта, улар юқоридаги баҳонани қила олмас эдилар.

3. Қуръоннинг тарқоқ тушишининг ҳикматларидан яна бири—кишиларни ота-боболаридан қолган урф-одатлардан ва ўзлари кўникиб қолган тузумларидан бирданига

ажратиб бўлмас эди.

Шунинг учун Қуръон аста-секин тушди ва юкорида зикр қилинган урф-одатларни бирин-кетин Ислом келтирган тартиб ва қоидаларга алмаштирди.

4. Қуръоннинг тарқоқ тушиш ҳикматларидан яна бири—уни ёдлаш осон бўлиши учун эди. Чунки Пайғамбар алайҳиссалом ва у зотнинг атрофидаги саҳобаларнинг кўпи ўқиш-ёзишни билмас эдилар. Қуръон бирдан тушса, уни ёдлаш қийин бўлиб қолар эди.

5. Маълумки, Пайғамбар алайҳиссалом ва мўминлар ўз душманларидан узлуксиз озор, жафо чекиб турардилар, қийинчилик, машаққатларга учрардилар. Тоқатлари тоқ бўлган пайтларида Қуръон оятлари тушиб уларга тасалли берар, уларнинг қалбини тинчлантирар ва оғирларини енгил қилар эди.

6. Мусулмонлар ҳаётида турли ҳодисалар бўлиб турарди. Баъзан тушунмовчиликлар, бу ишнинг динимизда ҳукми қандоқ экан, деган саволлар пайдо бўларди. Шундоқ ҳолатларда оят тушиб, бу ишларга аралашар, тўғри йўлга солиб юборар ва саволларга жавоб берарди. Бу эса Қуръоннинг ҳаётга янада сингиб кетишига олиб келар эди.

7. Қуръони Каримнинг тарқоқ тушишининг энг улкан ҳикматларидан бири унинг масдари, келиб чиққан жойига ишорат бўлиб, ҳақиқий илоҳий китоблигига ҳужжат ҳамдир.

Ўйлаб кўринг, йигирма уч йил давомида ҳали у сурадан уч оят, ҳали бу сурадан икки оят олдинма-кейин тушса-да, ҳаммаси йиғилиб, бутун инсониятни тўғри йўлга бошлайдиган, бир ҳарфи ҳам ўз ўрнидан бошқа жойга тушмаган китоб ҳосил бўлса! Бу иш фақат ҳар нарсага қодир улуғ Аллоҳнинг қудратли ҳикмати билан бўлиши мумкин, холос.

«ОЯТ» СЎЗИНИНГ МАЪНОЛАРИ

Бу мавзуга киришдан олдин Қуръони Каримга оид энг машҳур икки истилоҳ—«оят» ва «сура» сўзларининг луғавий ва истилоҳий маънолари ила танишиб олсак, мақсадга мувофиқ бўлади.

«Оят» сўзининг бир неча луғавий маъноси бор:

1. «Мўъжиза».

Аллоҳ таоло Бақара сурасида: «Бани Исроилдан сўрагин, Биз уларга қанча очик-ойдин оят-мўъжиза берган эканмиз» (211-оят), деган.

2. «Белги-аломат».

Аллоҳ таоло Бақара сурасида: «Албатта унинг мулкининг оят-белгиси, сизларга Роббингиздан ичида сакина бор тобут келишидир» (248-оят), деган.

3. «Ибрат».

Аллоҳ таоло Ҳижр сурасида: «Албатта, бунда мўминлар учун оят-ибрат бордир» (77-оят), деган.

4 «Ажойиб иш».

Аллоҳ таоло Мўминун сурасида: «Ва Биз Ибн Марямни ва унинг онасини оят-ажойиб иш қилдик» (50-оят), деган.

5. «Бурҳон, далил».

Аллоҳ таоло Рум сурасида: «Осмонлару ернинг яратилиши ва тилларингизу рангларингизнинг турли бўлиши, Унинг оят-далилларидадир» (22-оят), деган.

6. «Жамоат».

Арабларда, қавм ояти-жамоаси билан чикди, деган гап бор.

7. Қуръон ояти.

Уламолар истилоҳида эса, Қуръон сурасига кирган, бошланиши ва тугаши белгили сўзлар тоифаси «оят» деб аталади.

Шу билан бирга, Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти юқоридаги луғавий маъноларни ўз ичига олган бўлади.

Ҳа, Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти мўъжиза, ибрат, ажойиб иш, белги-аломат, ҳарф ва сўзлар жамоаси ва Аллоҳ таолонинг қудрати далилидир.

Қуръони Каримнинг ҳар бир ояти, унинг аввали ва охири ҳақидаги илмни Аллоҳ таолодан Жаброил алайҳиссалом билган. У кишидан Пайғамбар алайҳиссалом, у зотдан эса, мусулмонлар ўрганганлар.

Қуръони Каримдаги энг қисқа оят «Йасин» бўлиб, икки ҳарфдан иборатдир.

Энг узун оят эса, Бақара сурасидаги «Қарз олди-берди» оятидир. Оятларни бир-биридан ажрата билиш, уларнинг бошланиш ва тугаш жойларини англаб етиш маъноларни яхши тушуниб етишга ва бошқа бир қанча ишларда ёрдам беради.

Қуръони Каримда оят сўзи кўплаб такрорланган. Оят сўзи баъзи бир жойларда юқорида зикр қилинган маъноларнинг ҳаммасини, иккинчи бир жойда икки-учтасини, учинчи жойда эса, фақат биттасини ифода этиб келган. Ушбу нозик фарқни англаб етилгандагина маъно тўғри тушинилади.

«СУРА» СЎЗИНИНГ МАЪНОЛАРИ

«Сура» сўзи луғатда «қўрғон», «манзил» ва «шараф» маъноларини англатади.

Уламоларимиз истилоҳида эса, Қуръон оятларининг бошланиш ва тугаши белгиланган мустақил тоифасига «сура» деб айтилади.

Бошқача қилиб айтсак, Қуръон оятларининг қўрғон ила ўралгандек бир тоифасига сура дейилади.

Қуръони Каримдаги энг қисқа сура Кавсар сураси бўлиб, уч оятдан, энг узун сура Бақара сураси бўлиб, 286 оятдан иборатдир.

Қуръонда 114 та сура бўлиб, улардан ҳар бирининг ўз

номи бор. Баъзи сураларнинг номи суранинг аввалидаги сўздан олинган. Баъзилариники эса, ўша сурада зикри кўпроқ келган нарсаларнинг номига қўйилган.

МАККИЙ ВА МАДАНИЙ СУРАЛАР

Қуръон суралари икки қисмга бўлинади:

Биринчи қисм маккий суралардир.

Иккинчи қисм маданий суралардир.

Мутахассис уламолар қандай сураларни маккий ва қайсиларини маданий бўлиши ҳақида етарли даражада илмий баҳслар олиб борганлар. Биз ўша баҳсларнинг қисқача натижаси билан танишамиз.

Биринчи қисм.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хижратларидан аввал тушган суралар «маккий суралар» (Макада тушган) дейилади.

Маккий сураларнинг аломатлари қуйидагилар:

1. Сажда ояти бор суралар маккийдир.

2. Ичида «Калла» лафзи бор суралар маккийдир.

Бу лафз Қуръони Каримнинг иккинчи ярмида, ўн бешта сурада, ўттиз уч марта келган.

3. «Йаа айюҳаннасу» жумласи бор суралар маккийдир.

4. Анбиёлар ва ўтган умматлар қиссаси бор суралар маккийдир. Бақара сураси бундан мустасно.

5. Одам Ато ва шайтон қиссаси бор суралар маккийдир. Бақара сураси бундан мустасно.

6. «Алиф, лаам, мийм»га ўхшаш алифбо ҳарфлари билан бошланган суралар маккийдир. «Бақара» ва «Оли Имрон» бундан мустасно.

7. Маккий сураларнинг оятлари одатда қисқа бўлади.

8. Аллоҳнинг ягоналиги ва сифатлари, Қуръон ва Пайғамбар ҳақлиги, мушриклар танқиди, мусулмонларнинг ахлоқи қандоқ бўлиши, қиёмат куни,

эътиқод масаласи каби мавзуларни баён қиладиган суралар маккийдир.

Иккинчи қисм.

Ҳижратдан кейин нозил бўлган суралар «маданий суралар» (Мадинада тушган) дейилади.

1. Маданий сураларнинг аломатлари қуйидагилар:
2. Фарз ибодатлар ҳақида оятлари бор суралар маданийдир.
3. Мунофиқлар ҳақида оятлари бор суралар маданийдир.
4. Аҳли китоблар билан тортишувлар оятлари бор суралар маданийдир.
5. Насоро ва яҳудийларга хитоб оятлари бор суралар маданийдир.
6. Узун-узн оятлари бор суралар маданийдир.
7. Муомалот, оила масалалари, мерос, уруш ва тинчлик каби мавзули оятлари бор суралар маданийдир.

АВВАЛ ВА ОХИРИ ТУШГАН ОЯТЛАР

Бу масала бўйича ҳам мутахассис уламолар қизғин ва кенг миқёсда баҳслар олиб боришган. Биз уларнинг мазкур баҳсларининг ниҳоя натижаси билан танишиш ила кифояланамиз.

Мусулмон уламолари жумҳури иттифоқи бўйича Қуръони Каримнинг биринчи нозил бўлган оятлари Алақ сурасининг аввалги:

«Яратган Роббинг номи билан ўқи.

У инсонни алақдан яратди.

Ўқи! Ва Роббинг энг қарамлидир!

У қалам билан илм ўргатгандир.

У инсонга у билмаган нарсани ўргатди», деган оятларидир.

Далил қуйидаги ҳадиси шарифдир.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга биринчи бошланган нарса уйқудаги ҳақ туш бўлди. У зот қандоқ туш кўрсалар, албатта, худди тонг ёруғудек аниқ ўнгидан келар эди.

Сўнгра у зотга холи қолиш маҳбуб бўлиб қолди. Хиро ғорида холи қолиб аҳллари олдиға тушишдан олдин бир неча кеча «таханнус» ибодати қилар эдилар. Яъни, ўз аҳлиға қайтишдан олдин бир неча кечани ибодат ила ўтказар эдилар.

У зотга ҳақ келгунича шундоқ бўлди. У зот Хиро ғорида эканликларида фаришта келиб:

«Ўқи!» деди.

«Мен ўқувчи эмасман», дедилар.

У ул зотни тутиб ўзига тортди. Ҳатто ул зотга қийинлик етказди. Сўнгра у мени кўйиб юборди ва:

«Ўқи!» деди.

«Мен ўқувчи эмасман», дедилар.

У ул зотни иккинчи марта тутиб ўзига тортди. Сўнгра у зотни кўйиб юборди ва:

«Ўқи! Яратган Роббинг номи билан. У инсонни алақдан яратди. Ўқи! Ва Роббинг энг қарамлидир!» деди.

Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша(оят)лар ила қалблари титраб-қақшаб қайтди ва Ҳадийжа бинти Хувайлид розияллоҳу анҳонинг олдиға кирди ва:

«Мени ўраб қўйинглар! «Мени ўраб қўйинглар!» деди.

Бас, у зотдан кўрқинч кетгунча ўраб қўйдилар. Кейин у зот Ҳадийжаға хабарни айта туриб:

«Ўзимға бир нарса бўлмаса эди деб кўрқдим», дедилар.

Шунда Ҳадийжа:

«Ундоқ эмас! Аллоҳға қасамки, Аллоҳ сизни ҳеч қачон шарманда қилмайди. Албатта, сиз силаи раҳм қилурсиз. Заифға ёрдам берурсиз. Одамлар қилмаган яхшиликларни қиласиз. Меҳмонға зиёфат берасиз. Фалокатға

учраганларга ёрдам берасиз», деди.

Сўнгра у зотни олиб, Варақа ибн Навфал ибн Асад ибн Абдулуззо (Хадийжанинг амакисининг ўғли)нинг олдида борди. У жоҳилият даврида насронийликка кирган одам эди. Иброний китоб ёзар эди. Инжилдан ибронийчасига Аллоҳ ёзишини хоҳлаганини ёзар эди. У кўзи ожиз бўлиб қолган қари чол эди. Бас, Хадийжа:

«Эй амакимнинг ўғли! Биродарингизнинг ўғлини бир тингланг!» деди. Варақа у зотга:

«Эй биродаримнинг ўғли, нима кўрмоқдасан?» деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари кўрган нарсанинг хабарини айтиб бердилар.

Варақа у зотга:

«Бу Аллоҳ Мусога нозил қилган «Номус»дир. Эҳ! Қани энди, сени қавминг ҳайдаб чиқарганда бақувват бўлсам эди! Қани энди, тирик бўлсам эди!» деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мени улар ҳайдаб чиқарурларми!?» дедилар.

«Ҳа! Қайси бир киши сен келтирган нарсани келтирса душманликка учрайдир. Сенинг ўша кунингга етсам, албатта, сенга қўлимдан келган ёрдамни берурман», деди.

Кўп ўтмай Варақа вафот этди. Ваҳий узилиб қолди.

Бухорий ва Муслим ривоят қилган.

Қуръони Каримнинг охирги нозил бўлган ояти ҳақида уламолар ҳар хил фикрларни айтганлар. Уларнинг бу борадаги гапларининг турлича бўлиши ривоятларнинг турличалигига боғлиқдир. Мазкур ривоятларни бир жойга жамлаб, таҳлил қилиб чиққан уламолар уларнинг кўпи ўзи боғлиқ бўлган мавзу ва масала бўйича охирги оят эканини аниқлашган.

Қуръони Каримдаги мутлақ охирги оят эса, Бақара сурасидаги:

«Аллоҳга қайтариладиган кунингиздан кўр-қинг. Сўнгра ҳар бир жон қилганига яраша тўлиқ оладур.

Уларга зулм қилинмас» (281), деган оятдир.

Қуръон илмлари билан шуғулланган уламолар ушбу ояти карима Аллоҳ туширган оятлар ичида энг охиргиси эканлигини баён қилганлар. Ибн Журайжнинг айтишларича, Пайғамбар алайҳиссалом ушбу ояти карима нозил бўлгандан сўнг тўққиз кун яшаганлар, холос.

نزول القرآن على سبعة أحرف

ҚУРЪОН ЕТТИ ҲАРФДА НОЗИЛ БЎЛИШИ

Қуръони Каримнинг етти ҳарфда нозил бўлиши ҳақидаги мавзу энг нозик мавзулардан бири ҳисобланади. Бу мавзунинг нозиклиги бир неча омилга боғлиқ.

Аввало, Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлгани саҳиҳ ва мутовотир ҳадиси шарифлар ила собит бўлган.

Қолаверса, Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши нима эканлигини ўша ҳадиси шарифлардан очиқ-ойдин тушуниб олишимиз қийин.

Бунинг устига «етти ҳарф»дан айнан нима кўзда тутилганини ҳам мазкур ҳадиси шарифлардан билиб олиш қийин.

Албатта, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у зотнинг даврларида яшаган саҳобаи киромлар бу нарсаларни яхши билганлар. Улар ўша ўзлари яхши билишларига эътимод қилиб, ўзаро муомала қилганлар.

Шу ўринда ўзлари тушунган бўлсалар, яхши, аммо келажак авлодлар учун бу масалани баён қилиб қўйсалар бўлмасмиди, деган савол туғилади. Улар учун оддий бўлган масалани келажакда бошқалар тушунмай қолишини ким ўйлабди, дейсиз. Бундан ҳам муҳими, улар бунга ўхшаш оддий нарсаларга вақт ҳам топмаганлар. У азизлар бутун дунёни Ислом ҳидоятига бошлашдек улкан иштиёқ

билан яшаганлар. Улар ўзлари етишган улкан бахтга ўзгалар ҳам тезроқ эришиши ҳақида бош котираар эдилар. Бунақанги оғзаки тортишувларга вақтлари ҳам, хоҳишлари ҳам йўқ эди.

Шунинг учун Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши масаласи кейинги пайтнинг турли уламолари томонидан турлича ўрганилган ва турлича талқин қилинган.

Хофиз Абу Хотим ибн Ҳиббон ал-Бустий:

«Одамлар бу масалада ўттиз беш қавлга ихтилоф қилганлар», дейди.

Имом Жалолиддин Суютий раҳматуллоҳи алайҳ бу масалада қирқ хил фикр борлигини «Итқон фии улумул Қуръон» номли китобларида келтирганлар.

Шу ерда Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши нима эканлигини тушуниш учун ҳаракат қилиб айтилган фикрлардан баъзиларини келтириб ўтсак фойдадан холи бўлмаса керак. Чунки худди шу гапларни баъзи бир кишилар бизда ҳам гапиришга ва ёзишга ўтмоқдалар.

1. Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши араб тилининг етти лаҳжасида нозил бўлишидир.

Бу гап мутлақо тўғри келмаслигини уламолар таъкидлаганлар. Аввало, қайси лаҳжалар кўзда тутилгани маълум эмас. Қолаверса, Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши ҳақидаги ҳадиси шарифларнинг бирида Умар ибн Хаттоб Ҳишом ибн Ҳаким розияллоҳу анҳу билан ихтилоф қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борадилар ва у зот Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлганини айтадилар. Умар ибн Хаттоб Ҳишом ибн Ҳаким розияллоҳу анҳу икковлари ҳам араб тилининг қурайш лаҳжасида сўзлашадиган одамлар эдилар. Агар гап лаҳжада бўлганида улар ихтилоф қилишмас эди.

2. Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши етти

кироатда нозил бўлишидир. Шунинг учун ҳам Ислом оламида етти кироат тарқалган.

Бу гап умуман кулгили бўлади. Чунки етти кироат деган гап анча кейин чиққан. Бунинг устига кироатлар аввалда кўп бўлган. Фақат улардан энг машҳурларини танлаб олишга ҳаракат қилинганда уламолар етти кироатни ихтиёр қи-лишган, холос.

3. Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши муайян ададни тақозо қилмайди. Арабларда етти сўзи гоҳида чекланмаган ададга ишлатилади.

Бу гап ҳам тўғри эмас. Чунки Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши ҳақидаги ҳадиси шарифларда гап айнан олти билан саккизнинг орасидаги етти адади ҳақида кетади.

Биз ўзимиз шарҳ қилаётган «ат-Тожул Жомеъ» китобида Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши ҳақида келган ҳадиси шарифларни ўрганиб, кейин хулоса чиқарсак, яхши бўлади.

3351- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَجَعْتُهُ فَلَمْ أَزَلْ أَسْتَزِيدُهُ وَيَزِيدُنِي حَتَّى
انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

3351. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жаброил менга бир ҳарфда кироат қилдирди. Мен унга мурожаат қилиб, зиёда этишини сўраб-сўраб, охири етти ҳарфда интиҳосига етди», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Аввало, «ҳарф» сўзининг маъносини тушуниб олайлик. Араб тилида «ҳарф» сўзи бир нарсанинг олд-юз тарафи, бир нарсанинг бурилиш-бузулиши ва бир

нарсанинг ўлчови маъноларини билдиради.

Биз сўз юритаётган мавзуда эса, биринчи маъно ишлатилади. Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши етти юз тараф, яъни, тариқа, десак бўлади.

Бу ҳадиси шарифда Жаброил алайҳиссалом аввал Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримни бир ҳарфда етказганлар, аммо Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир ҳарф камлик қилишини англаб уни зиёда қилишни сўраганлари ҳақида сўз кетмоқда. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайта-қайта илтимос қилишлари туфайли бир ҳарф етти ҳарфга етган.

3352- عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ط قَالَ: سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى غَيْرِ مَا أَقْرَأُهَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَقْرَأَ نَبِيَّهَا فَكَذْتُ أَنْ أَعْجَلَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَمَهَلْتُهُ حَتَّى انصَرَفَ ثُمَّ لَبَّيْتُهِ بِرِدَائِهِ فَحِجْتُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى غَيْرِ مَا أَقْرَأْتُ نَبِيَّهَا فَقَالَ: أَرْسَلَهُ أَقْرَأَ يَا هِشَامُ فَقَرَأَ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ لِي: اقْرَأْ فَقَرَأْتُ فَقَالَ: هَكَذَا أُنْزِلَتْ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَأَقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ. رَوَاهُ الْأَزْهَرِيُّ.

3352. Умар ибн Хаттоб розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Ҳишом ибн Ҳакимнинг Фурқон сурасини мен уни қироат қиладигандан бошқача қироат қилаётганини эшитиб қолдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга уни қироат қилишни ўргатган эдилар.

Шошилиб, уни бир нарса қилиб қўйишимга сал қолди. Кейин у қайтгунча тегмай турдим.

Сўнгра уни ридосига ўраб, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бордим ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен мановининг Фурқон сурасини сиз менга уни қироат қилдирганингиздан бошқача қироат қилаётганини эшитиб қолдим», дедим.

«Уни қўйиб юбор. Эй Ҳишом, ўқи», дедилар.

У мен эшитгандақа қироат қилди.

Шунда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Мана шундоқ нозил қилинган», дедилар ва менга:

«Ўқи», дедилар.

Бас, мен ўқидим. У зот:

«Мана шундоқ нозил қилинган. Албатта, бу Қуръон етти ҳарфда нозил қилингандир. Ундан муяссар бўлганида қироат қилинглар», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилинган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан қуйидаги мулоҳазаларни қилишимиз мумкин:

1. Дастлаб Набий соллalloҳу алайҳи васаллам саҳобаларга Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлганини умумий эълон қилмаганлар. Бўлмаса, Умар ибн Хаттоб Ҳишом ибн Ҳаким розияллоҳу анҳуни ўзларига нотаниш қироат қилганлари учун Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига сурдаб олиб бормас эдилар.

2. Умар ибн Хаттобнинг мулоҳазалари маълум сура–Фурқон сурасида бўлгани. Бундан етти ҳарф бошдан-оёқ бошқача ўқишда эмас, баъзи жойларида бошқача бўлишини билдиради.

3. Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлганлигини Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васаллам саҳобаи киромларнинг ўзаро тортишувларидан кейин эълон қилганлари.

4. Куръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши уни муяссар бўлганича осонлик ила қироат қилиш мақсадида жорий қилингани. Агар бир ҳарфдагина қироат қилиш мажбурий бўлса, одамлар Куръони Каримни қироат қилишда қийналиб қолишлари мумкинлиги.

3353- عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ ط أَنَّ النَّبِيَّ ρ كَانَ عِنْدَ أَضَاةِ بَنِي غِفَارٍ فَأَتَاهُ جَبْرِيلُ ۞ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَقْرَأَ أُمَّتَكَ الْقُرْآنَ عَلَى حَرْفٍ فَقَالَ: أَسْأَلُ اللَّهَ مُعَافَاتَهُ وَمَغْفِرَتَهُ وَإِنَّ أُمَّتِي لَا تُطِيقُ ذَلِكَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةُ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَقْرَأَ أُمَّتَكَ الْقُرْآنَ عَلَى حَرْفَيْنِ فَقَالَ: أَسْأَلُ اللَّهَ مُعَافَاتَهُ وَمَغْفِرَتَهُ وَإِنَّ أُمَّتِي لَا تُطِيقُ ذَلِكَ ثُمَّ جَاءَهُ الثَّالِثَةُ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَقْرَأَ أُمَّتَكَ الْقُرْآنَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ فَقَالَ: أَسْأَلُ اللَّهَ مُعَافَاتَهُ وَمَغْفِرَتَهُ وَإِنَّ أُمَّتِي لَا تُطِيقُ ذَلِكَ ثُمَّ جَاءَهُ الرَّابِعَةُ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَقْرَأَ أُمَّتَكَ الْقُرْآنَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَأَيُّمَا حَرْفٍ قَرَأُوا عَلَيْهِ فَقَدْ أَصَابُوا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: يَا جَبْرِيلُ إِنِّي بُعِثْتُ إِلَى أُمَّةٍ أُمِّيئِينَ مِنْهُمْ الْعَجُوزُ وَالشَّيْخُ الْكَبِيرُ وَالْغُلَامُ وَالْجَارِيَةُ وَالرَّجُلُ الَّذِي لَمْ يَقْرَأْ كِتَابًا قَطُّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ.

3353. Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Бани Гифорнинг сувхонаси олдида эдилар. У зотнинг

хузуларига Жаброил алайҳиссалом келиб:

«Албатта, Аллоҳ умматинг Қуръонни бир ҳарфда ўқишини сенга амр қилмоқда», деди.

«Аллоҳдан Унинг муофоти ва мағфиратини сўрайман. Албатта, менинг умматим унга тоқат қила олмайди», дедилар у зот.

Сўнгра иккинчи марта келиб:

«Албатта, Аллоҳ умматинг Қуръонни икки ҳарфда ўқишини сенга амр қилмоқда», деди.

«Аллоҳдан Унинг муофоти ва мағфиратини сўрайман. Албатта, менинг умматим унга тоқат қила олмайди», дедилар у зот.

Кейин учинчи марта келиб:

«Албатта, Аллоҳ умматинг Қуръонни уч ҳарфда ўқишини сенга амр қилмоқда», деди.

«Аллоҳдан Унинг муофоти ва мағфиратини сўрайман. Албатта, менинг умматим унга тоқат қила олмайди», дедилар у зот.

Кейин тўртинчи марта келиб:

«Албатта, Аллоҳ умматинг Қуръонни етти ҳарфда ўқишини сенга амр қилмоқда. Ўшандан қайси ҳарфда қироат қилсалар ҳам тўғри қилган бўладилар», деди».

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Термизийнинг лафзида:

«Эй Жаброил! Мен бир уммий умматга юборилганман. Уларнинг ичида кекса аёллар, қари шайхлар, ёш болалар, кичик қизчалар ва ҳеч қачон ёзув ўқимаган одамлар бор», дедилар.

«Эй Муҳаммад! Албатта, Қуръон етти ҳарфда нозил қилингандир», деди», дейилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлишидан кўзланган мақсад очик-ойдин келмоқда.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброил

алайҳиссаломга қайта-қайта:

«Аллоҳдан Унинг муофоти ва мағфиратини сўрайман. Албатта, менинг умматим унга тоқат қила олмайди», демокдалар.

Буни уч марта такрорлаганларидан кейин бир ҳарф етти ҳарфга етказилди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам умматларининг тоқат қила олмаслигини Қуръон оятларини олиб келадиган ва бир ҳарфда ўқишга амр бўлганини етказаётган фариштага:

«Эй Жаброил! Мен бир уммий умматга юборилганман. Уларнинг ичида кекса аёллар, қари шайхлар, ёш болалар, кичик қизчалар ва ҳеч қачон ёзув ўқимаган одамлар бор», деган хитобларида баён қилмоқдалар.

Бундан Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши аҳолининг турли табақаларига Каломуллоҳни ўқишни осон қилиш мақсадида бўлганлиги келиб чиқади.

3354- وَعَنْهُ قَالَ: كُنْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَدَخَلَ رَجُلٌ يُصَلِّي

فَقَرَأَ قِرَاءَةً أَنْكَرْتُهَا عَلَيْهِ ثُمَّ دَخَلَ آخَرُ فَقَرَأَ قِرَاءَةً سِوَى قِرَاءَةِ صَاحِبِهِ
فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ دَخَلْنَا جَمِيعًا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقُلْتُ: إِنَّ هَذَا قَرَأَ
قِرَاءَةً أَنْكَرْتُهَا عَلَيْهِ وَدَخَلَ هَذَا فَقَرَأَ سِوَى قِرَاءَةِ صَاحِبِهِ فَأَمَرَهُمَا رَسُولُ
اللَّهِ ﷺ فَقَرَأَ فَحَسَّنَ النَّبِيُّ ﷺ شَأْنَهُمَا فَسَقَطَ فِي نَفْسِي مِنَ التَّكْذِيبِ
وَلَا إِذْ كُنْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا قَدْ غَشَيْتَنِي ضَرَبَ
فِي صَدْرِي فَفَضْتُ عَرَفًا وَكَأَنَّمَا أَنْظَرُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَرَقًا فَقَالَ لِي:
يَا أَبُي أُرْسِلْ إِلَيَّ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ عَلَى حَرْفٍ فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هُوَ عَلَى

أُمِّي فَرَدَّ إِلَيَّ الثَّانِيَةَ أَقْرَأُهُ عَلَى حَرْفَيْنِ فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هَوْنٌ عَلَى أُمِّي
 فَرَدَّ إِلَيَّ الثَّالِثَةَ أَقْرَأُهُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَلَكَ بِكُلِّ رَدَّةٍ رَدَدْتُكَهَا
 مَسْأَلَةً تَسْأَلُنيهَا فَقُلْتُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمِّي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمِّي وَأَخَرْتُ
 الثَّالِثَةَ لِيَوْمٍ يَرْغَبُ إِلَيَّ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ حَتَّى إِبْرَاهِيمَ . ر. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3354. Яна ўша кишидан ривоят қилинади:

«Масжидда эдим. Бир одам кириб намоз ўқий бошлади. У бир қироат қилди. Унинг қироатини инкор қилдим. Кейин бошқаси кириб, ҳалигининг қироатидан ҳам бошқача қироат қилди.

Икковлари намозларини тугатиб бўлганларидан кейин ҳаммамиз Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирдик ва мен:

«Манави бир қироат қилди. Мен унинг қироатини инкор қилдим. Кейин буниси кириб, унисининг қироатидан ҳам бошқача қироат қилди», дедим.

Бас, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам амр қилдилар. Иккиси ҳам қироат қилди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам иккисини ҳам маъқулладилар. Менинг кўнглимга жоҳилиятдагидан ҳам ёмонроқ ёлғонга чиқариш тушди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени ўраб олган нарсани билиб кўксимга урдилар. Тер бўлиб оқиб кетдим. Қўрққанимдан худди Аллоҳ азза ва жаллага назар солиб тургандай бўлдим.

Шунда у зот менга:

«Эй Убай! Менга Қуръонни бир ҳарфда қироат қил, деб (хабар) юборилди. Мен У Зотга, умматимга осон қил, деб қайтардим.

Менга иккинчи марта, уни икки ҳарфда қироат қил, деб қайтарди. Мен У Зотга, умматимга осон қил,

деб қайтардим.

Менга учинчи марта, уни етти ҳарфда қироат қил. Сенга ҳар бир қайтарганинг учун бир нарсани сўраб олишингга имкон бор, деб қайтарди.

Шунда мен:

«Эй Аллоҳим! Умматимни мағфират қилгин! Умматимни мағфират қилгин!» дедим.

Учинчисини ҳалойиқнинг барчаси, ҳатто Иброҳим алайҳиссалом ҳам менга рағбат қиладиган кунга қолдирдим», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримни бир ҳарфда ва икки ҳарфда ўқиш ҳақидаги амр келганидан кейин осон қилишини сўраб илтимосни қайтарганлар. Аллоҳ таоло аста-секин осонлаштириш билан бирга, у зотга мукофот ҳам тақдим қилган.

«Сенга ҳар бир қайтарганинг учун бир нарсани сўраб олишингга имкон бор», деб айтган.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам умматларига икки марта мағфират сўраб дуо қилганлар ва учинчи имкониятдан фойдаланишни киёмат кунига қўйганлар. Ўша кунда ҳамма, ҳатто Иброҳим алайҳиссалом ҳам у зотнинг дуоларидан умидвор бўлиб турган бўладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Мен У Зотга, умматимга осон қил, деб қайтардим», деганларидан Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши умматга осонлик туғдириш учун эканлиги очиқ-ойдин кўриниб турибди.

Ушбу ва бошқа маълумотларни синчиклаб ўрганган мутахассис уламоларимиз Қуръони Каримни етти ҳарфда нозил бўлиши Қуръони Каримнинг баъзи сўз ва ҳарфларини талаффуз қилишда ижозат берилган етти тур хилма-хилликдир.

1. Исмларнинг бирлик ва кўпликда, музаккар ва

муаннасликда турлича талаффуз қилишга берилган ижозат.

Мисол учун, араб тилида «омонат» сўзи бир хил ёзувда турганда уни birlikда ҳам, kўplikда ҳам ўқиш мумкин.

2. Ёрoбда араб тили қоидаси доирасида турлича бўлишни кўтарадиган жойларда турлича талаффуз қилишга берилган рухсат.

Мисол учун, «маа» келишигидан кейин икки исм келса, иккинчисини насб—фатҳали ёки рафъ—заммали ўқиш мумкин.

3. Сарф қоидаларига биноан, турлича талаффуз қилиш мумкин бўлган сўзларни турли талаффуз қилишга ижозат.

Мисол учун, араб тилида ёзилган «бoид» сўзини «бoид» деб ҳам, «бoада» деб ҳам ўқиш мумкин.

4. Баъзи ҳарф ва сўзларнинг ўрнини алмаштириб ўқишга берилган изн.

5. Бир ҳарфнинг ўрнига бошқасини кўйиб ўқишга ижозат.

6. Бирор ҳарфнинг зиёда ёки ноқис қилиб ўқишга ижозат.

7. Ҳарфларни йўғон ва ингичка, чўзиб ёки чўзмай ўқиш бўйича араб лаҳжаларининг турли талаффузларига амал қилишга берилган рухсат.

ҚИРОАТЛАР ВА ҚОРИЛАР

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримни Аллоҳ таолонинг ҳузурида қандoқ бўлса, ўшандoқ ҳoлида Жaброил алайҳиссаломдан қабул қилиб олганлар. У зoтга Қуръони Каримни Жaброил алайҳиссаломдан қабул қилиб олишни Аллоҳ таолонинг Ўзи ўргатганини аввал айтиб ўтдик.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Жaброил алайҳиссаломдан Қуръони Каримни эшитиб ўрганиш билан бирга, у кишига ўқиб ҳам берар эдилар. У зoт ҳар

йили Рамазон ойида бир марта Қуръони Каримни Жаброил алайҳиссаломга бошидан охиригача ўқиб берар эдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари вафот этадиган йиллари Қуръони Каримни бошдан охиригача икки марта ўқиб берганлар.

Ўз навбатида саҳобаи киромлар ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръони Каримни Аллоҳ таолонинг ҳузурида қандоқ бўлса, ўшандоқ ҳолида қабул қилиб олар эдилар.

Аста-секин саҳобаи киромларнинг ичида қироат бўйича кўзга кўринганлари зоҳир бўла бошладилар. Улар бошқа саҳобаи киромларга Қуръони Карим қироатидан дарс ҳам берадиган бўлдилар.

Ўша қироатда устоз бўлган саҳобаи киромлардан ҳазрати Усмон, ҳазрати Али, Убай ибн Каъб, Зайд ибн Собит, Абу Дардо, Ибн Масъуд ва Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анхумни мисол тариқасида зикр қилишимиз мумкин.

Катта саҳобийлар кичикларига ва кейинроқ Исломга кирганларга қироатни ўргатар эдилар.

Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳу Абу Ҳурайра, Ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Соиб ва бошқа саҳобаи киромларга қироатдан устоз бўлганлар.

Ўз навбатида саҳобаи киромлардан кейинги авлод тобеъинлар ҳам Қуръони Каримни Аллоҳ таолонинг ҳузурида қандоқ бўлса ўшандоқ ҳолида қабул қилиб олдилар. Аста-секин тобеъинларнинг ичида қироат бўйича кўзга кўринганлари зоҳир бўла бошладилар. Улар бошқаларга Қуръони Карим қироатидан дарс берадиган бўлдилар.

Тобеъинларнинг вақтига келиб Ислом кўп ерларга тарқалган, мусулмонларнинг сони кўпайган ва ҳар бир ўлка ўз қориларига эҳтиёж сезиб қолган эди.

Шунинг учун ҳам тобеъинлардан қироатга моҳир ва

устоз бўлганлар ҳақида маълумот олмоқчи бўлсак, уларни турли ўлкаларга бўлиб зикр қилинганини кўрамиз.

Тобеъинлардан Қуръони Карим кироати ва устозлиги билан Мадийнада машҳур бўлганлари: Ибн Масаййиб, Урва, Солим, Умар ибн Абдулазиз, Сулайман ибн Ясор, Ато ибн Ясор, Муоз ибн Ҳорис, Абдурроҳман ибн Ҳурмуз, Ибн Шиҳоб Зухрий, Муслим ибн Жудуб, Зайд ибн Аслам ва бошқалар эди.

Тобеъинлардан Қуръони Карим кироати ва устозлиги билан Маккада машҳур бўлганлари: Убайд ибн Умайр, Ато ибн Абу Рабоҳ, Товус, Мужоҳид, Икрима, Ибн Абу Малика ва бошқалар.

Тобеъинлардан Қуръони Карим кироати ва устозлиги билан Куфада машҳур бўлганлари: Алқама, Ал-Асвад, Масруқ, Убайда, Амр ибн Шурҳабийл, Ҳорис ибн Қайс, Амр ибн Маймун, Абу Абдурроҳман Силмий, Саъид ибн Жубайр, Иброҳим Наҳаъий, Шаъбий ва бошқалар.

Тобеъинлардан Қуръони Карим кироати ва устозлиги билан Басрада машҳур бўлганлари: Абу Олия, Абу Рожа, Наср ибн Осим, Яҳя ибн Яъмур, Ҳасан, Ибн Сийрийн, Қатода ва бошқалар.

Юзинчи ҳижрий санага келиб ақоид, фикҳ каби бошқа соҳаларда мусулмонларни сонлари, миллатлари, ирқлари, тиллари ва эҳтиёжларининг ҳаддан ташқари кўпайгани эътиборидан кироат бобида ҳам алоҳида илмий асосга суянган йўналишлар пайдо бўлди. Бу давр ва шароит талаби эди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида саҳобаи киромлар соф ва фасиҳ араб тили соҳиблари эдилар. Улар учун Қуръони Каримни ўзлаштириб олиш қийин эмасди. Улар ҳаммалари юқори даражадаги олим кишилар эдилар.

Энди эса араб бўлмаган мусулмонлар араблардан кўпайиб кетган эди. Араблар ҳам аввалгиларига ўхшамас

эди. Ушбу ва яна бошқа бир неча омиллар Қуръони Карим кироати бўйича алоҳида илм пайдо бўлишига ва илмнинг имомлари пайдо бўлишига олиб келди.

Қироатлар ва қорилар анча кўпайиб кетди. Аста-секин уларни тартибга солиш бошланди. Ўн тўрт қироат, ўн қироат ва ниҳоят етти қироатга иттифоқ қилинди. Бу қироатларнинг бир-биридан фарқи баъзи бир сўзларни талаффузида ва шунга ўхшаш кичик нарсаларда эди, холос. Улар худди бир қанча фикҳий мазҳаблардан тўрттаси танлаб олинганга ўхшайди.

Энди ўша иттифоқ қилинган етти қироат ва уларнинг имомлари кимлар эканлиги ҳақида қисқача маълумот олайлик.

1. Амр ибн ал-Алоъ қироати.

Имом Зайён ибн ал-Алоъ Мозаний Басрий. 154 ҳижрий санада вафот қилган.

У кишининг икки ровийлари—Даврий ва Сусийлар бор.

Қироат имомининг ровийи унинг қироатини илмий равишда қабул қилиб, бошқаларга етказишда хизмат қилган бўлади.

Даврий—Абу Амр Ҳафс ибн Умар ибн Абдулазиз Даврий бўлиб, 246 ҳижрий санада вафот этган.

Сусий эса, Абу Шуъайб Солиҳ ибн Зиёд ибн Абдуллоҳ Сусийдир. 261 ҳижрий санада вафот қилган.

2. Ибн Касир қироати.

Имом Абдуллоҳ ибн Касир Маккий. 120 ҳижрий санада вафот қилган.

У кишининг икки ровийлари—Баззий ва Қунбуллар бор.

Базий—Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абу Базза Маккий. 250 ҳижрий санада вафот этган.

Қунбул—Муҳаммад ибн Абдурроҳман ибн Муҳаммад ибн Холид ибн Саъид Маккий. 291 ҳижрий санада вафот этган.

3. Нофеъ қироати.

Имом Абу Рувайм Нофeъ ибн Абдурроҳман ибн Абу Нуъайм Лайсий. 169 ҳижрий санада вафот этган.

У кишининг икки ровийлари—Қолун ва Варшлар бор.

Қолун—Ийсо ибн Миняя Маданий. 220 ҳижрий санада вафот этган.

Варш—Усмон ибн Саъид Мисрий. 197 ҳижрий санада вафот этган.

4. Ибн Омир қироати.

Имом Абдуллоҳ ибн Омир Яҳсибий. 118 ҳижрий санада вафот этган.

У кишининг икки ровийлари—Ҳишом ва Ибн Заквон бор.

Ҳишом—Ҳишом ибн Аммор ибн Нусайр Қозий. 245 ҳижрий санада вафот этган.

Ибн Заквон—Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Башир ибн Заквон Қараший. 242 ҳижрий санада вафот этган.

5. Осим қироати.

Имом Осим ибн Абу Нажжуд Куфий. Имом Осимнинг кунялари Абу Бакр. У киши машҳур қори бўлганлар. Муҳаррирлик, балоғат, фасоҳат ва ширин овоз ила қироат қилиш билан машҳур бўлганлар. Имом Осим тобеъинлардан бўлиб, Қуръони Карим қироатини Зирр ибн Ҳубайш ва Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳулардан олганлар.

У киши яна имом Ҳасан ва Ҳусайн розияллоху анҳумонинг устозлари Абу Абдурроҳман Абдуллоҳ ибн Ҳабиб Силмийдан ҳам Қуръони Карим қироатини олганлар. Бу киши эса қироатни ҳазрати Али розияллоху анҳудан олганлар. У киши Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан олганлар.

Имом Осим ибн Абу Нажжуд Куфада 128 ҳижрий санада вафот этганлар.

У кишининг икки ровийлари—Ҳафс ва Шуъбалар бор.

Ҳафс—Ҳафс ибн Сулаймон ибн Муғийра ал-Баззоз

Куфий. Куняси Абу Амр. Бу киши имом Осимнинг ўғай ўғли бўлган. У кишининг тарбиясида ўсган. Ёшлигидан имом Осимдан Қуръони Карим кироатини ўрганган. Шунинг учун кироатни жуда ҳам дақиқ равишда ўрганган.

Ҳафс ибн Сулаймон раҳматуллоҳи алайҳ 150 ҳижрий санада вафот этган.

Айнан имом Осимдан Ҳафс ривоят қилган кироат ҳозирги кунда бутун олам бўйлаб тарқаган. Бизнинг диёримизда ҳам қадимдан шу кироат жорий бўлган. Бизнинг кироат имомимиз имом Осим, ровиймиз Ҳафсдир.

Шуъба–Абу Бакр Шуъба ибн Аббос ибн Солим Куфий. 193 ҳижрий санада вафот этган.

6. Ҳамза кироати.

Имом Ҳамза ибн Ҳабиб ибн Аммора Зайят Таймий. 156 ҳижрий санада вафот этган.

У кишининг икки ровийлари–Халаф ва Халлодлар бор.

Халаф–Халаф ибн Ҳишом Баззоз. 229 ҳижрий санада вафот этган.

Халлод–Халлод ибн Холид Сайрафий Куфий. 220 ҳижрий санада вафот этган.

7. Кисойй кироати.

Имом Али ибн Ҳамза Кисойй. 189 ҳижрий санада вафот этган.

У кишининг икки ровийлари–Абу Ҳорис ва Ҳафс Даврийлар бор.

Абу Ҳорис–Лайс ибн Холид Бағдодий. 240 ҳижрий санада вафот этган.

Ҳафс Даврий–Абу Амр Ҳафс ибн Умар ибн Абдулазиз Даврийдир. 246 ҳижрий санада вафот этган.

Баъзи бир уламолар мазкур етти кироатга яна учни қўшиб ўн кироат, яна бошқалар ўнга тўртни қўшиб, ўн тўрт кироат ҳам қилишган. Аслида эса, улардан бошқалари ҳам бўлган.

Бу кироатлар, уларнинг хусусиятлари, ораларидаги

фарклари ва яна шунга ўхшаш нарсалар ҳақида алоҳида-алоҳида китоблар ҳам ёзилган.

Агар кироатлар орасидаги фарқлар асосан баъзи бир сўзларни талаффуз қилиш оҳангида эканлигини эътиборга оладиган бўлсак, мусулмон умматининг Қуръони Каримга қанчалар аҳамият берганига қоиладан қолмай илож йўқ. Фақат Қуръони Каримнинг талаффузи учун шунчалар катта ва мислсиз илмий ишларни амалга ошириш ҳеч бир китобнинг, ҳеч умматнинг тарихида бўлмаган.

Ҳозирга келиб, мазкур кироатлар ичида кўпчилик томонидан қабул қилиниб, амалда қолгани иккитадир.

Биринчиси—Имом Осимдан Ҳафс ривоят қилган кироат.

Бу кироат Ислом оламининг машриқ ва марказий тарафининг барчасига кенг тарқалган.

Иккинчиси—Имом Нофеъдан Варш ривоят қилган кироат. Бу кироат Ливиядан бошлаб, Ислом оламининг мағрибига тарқалган.

Бу икки кироатдаги фарқларни фақат мутахассис бўлган одамлар аниқ фарқлашлари мумкин. Фарқли жойларнинг ўзи ҳам жуда оз. Мисол учун, Осим кироатида «Йаа айюҳаннабиюю» деб ўқилса, Нофеъ кироатида «Йаа айюҳаннабийъу» деб ўқилади. Осим кироатида «Ваззуҳаа» деб ўқилса, Нофеъ кироатида «Ваззуҳее» деб ўқилади. Ҳолбуки, бу сўзлар мусхафи шарифда бир хил ёзилади.

Албатта, ҳар бир кироатнинг имоми ўз устозидан эшитганини шогирдларига айнан ўзини нақл қилган. Бирор ҳарфнинг талаффузида бошқача бўлишига йўл қўйилмаган. Шундоқ тарзда силсила давом этиб келаверган.

Қайси бир талаба кироатни тўғри қиладиган бўлиб етишса, устози унга «ижозат» деб аталувчи ҳужжат берган. Ўша ҳужжатда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламгача етиб борадиган ўз устозлари санади ҳам аниқ

келтирилган. Бу эса, ҳар бир қорининг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга боғланишини таъминлаган. Устоздан расмий шаҳодатнома олган қори Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга етадиган санадга эга бўлган.

Шунинг учун ҳам устоз кўрмаган, ўзича Қуръони Каримни ўқиб олган ёки устозидан «ижозат» олмаган кишилар қори деб ҳисобланмаган.

Бу борада мусулмон уммати қилган тенги йўқ улкан меҳнат, тенги йўқ эҳтиёткорлик ва тенги йўқ фидокорлик ҳар қанча мақтовга сазовордир.

Дунёда ҳеч бир китоб бу шаклдаги эҳтимомга сазовор бўлган эмас.

Дунёда ҳеч бир уммат ўз китобига бу шаклда фидокорлик қилган эмас.

جمع القرآن

ҚУРЪОННИНГ ЖАМЛАНИШИ

Маълумки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўқиш-ёзишни ўрганмаганлар. Шунинг учун ҳам Қуръон оятларини фариштадан эшитиб, ёдлаб олар эдилар. Сўнгра саҳобаи киромларга ўзларига қандоқ нозил бўлган бўлса, ўшандоқ қилиб ўқиб берар эдилар. Улар ўша ояти карималарни дарҳол ёдлаб олар эди.

Шундоқ қилиб, ўша пайтда Қуръони Каримни нақл қилиш, асосан, ёдлаш орқали бўлар эди.

Шу билан бирга, Қуръони Карим нозил бўлган биринчи вақтлардан бошлаб, уни ёзиб бориш ҳам йўлга қўйилган эди.

Ўша вақтда ўқиш-ёзишни биладиган одамлар жуда ҳам кам бўлиб, Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурида ёзишни биладиган одамлар, шу

жумладан, Абу Бакр, Умар, Усмон, Али, Зайд ибн Собит, Убай ибн Каъб, Абон ибн Саъид, Холид ибн Валид, Собит ибн Қайс, Муовия ибн Абу Суфён каби кишилар ўзларига муяссар бўлган хурмонинг пўстлоғими, япалоқ тошларми, катта суякларми, терими, қоғозми ва шунга ўхшаш нарсаларга Қуръонни ёзиб борганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга янги тушган оят қайси сурадан эканини ва қаерда туриши лозимлигини кўрсатиб берганлар.

Шундай қилиб, йигирма уч йил давомида Қуръон фаришта орқали тушиб ҳам бўлган. Пайғамбаримиз ва саҳобалар ёдлаб ҳам бўлишган ҳамда ёзишни биладиганлар ёзиб ҳам бўлишган.

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётлик вақтларида яна ваҳий тушиб қолар, деган умидда Қуръон жамлаб китоб шаклига келтирилмаган. У зот алайҳиссалом ўзларига охириги оят нозил бўлганидан саксон бир кун ўтиб бу фоний дунёни тарк этдилар.

У кишининг вафотларидан кейин Қуръон кишиларнинг қалбида ва ёзган нарсаларида қолди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўнг мусулмонларга Абу Бакр розияллоҳу анҳу бошлиқ этиб сайландилар. У кишининг даврида диндан қайтганлар билан мусулмонлар орасида қаттиқ жанглар бўлди.

Шу жангларда Қуръонни тўлиқ ёд олган кўплаб қорилар шаҳид бўлдилар. Шунда ҳазрати Умар Абу Бакрга (Аллоҳ у зотлардан рози бўлсин) қорилар ўлиб кетаверса, Қуръонга зарар етиши мумкин, шунинг учун уни китоб шаклига келтириб жамлаб қўйиш керак, деган маслаҳатни берди.

Аввал ҳазрати Абу Бакр иккиланиб турдилар, чунки бу иш Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётлик вақтларида қилинмаган эди. Кейинроқ эса, Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳам Қуръонни китоб шаклига келтириб

қўйиш зарур эканлигини англаб етдилар ва Зайд ибн Собит розияллоху анҳуни чакириб, бу ишни амалга оширишни у кишига топширдилар.

Чунки Зайд ибн Собит Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам билан жуда кўп бирга бўлган, Қуръонни энг яхши ёд олган ва уни Пайғамбар ҳузурида ёзган, Пайғамбаримиз вафот этадиган йиллари Жаброил фариштага Қуръонни аввалидан охиригача ўқиб ўтказганларида бирга бўлган эди.

Зайд ибн Собит, Умар ибн Хаттоб розияллоху анҳумо ва бошқалар Қуръони Каримни пухта ёд билишларига қарамай, бу улкан ишнинг мустаҳкам, ишончли бўлишига ҳаракат қилиб, масжидда:

«Кимнинг қўлида ёзилган Қуръон бўлса ва уни Пайғамбаримиз ҳузурларида ёзилганига иккита гувоҳи бўлса, бизга олиб келсин, Қуръонни жам қилишга халифанинг буйруғи бўлди», деб эълон қилдилар.

Икковлари масжидда ўтириб, гувоҳларни текшириб, ниҳоятда аниқлик билан бир йилдан ортиқ вақтда Қуръонни жамлаб бердилар. Сўнг кўпчиликка кўрсатдилар, ҳамма рози бўлди. Агар бирор ҳарфи ўрнида бўлмаса, минглаб ёд биладиганлар қарши чиқарди.

Лекин асосий таянч ёдлаш бўлиб қолаверади. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам фариштадан ёдлаганлар, у кишидан саҳобалар, саҳобалардан эса улардан кейинги авлод ва ҳоказо. Ҳозиргача шу тариқа етиб келган.

Шундай қилиб, Зайд ва Умар машаққатли уринишлардан кейин Қуръонни кийик терисидан ишланган саҳифаларга ёзиб бўлдилар ва уни белидан боғлаб, Абу Бакрнинг уйига қўйиб қўйдилар. У киши оламдан ўтгандан кейин саҳифалар ҳазрати Умарнинг уйларида, у кишидан сўнг эса, қизлари ва Пайғамбаримизнинг хотинлари Ҳафса онамиз ҳузурларида қолди.

Келинг, Ислом уммати тарихидаги энг муҳим ишлардан бўлган бу иш ҳақида Зайд ибн Собит розияллоху анхунинг ўзларидан эшитайлик.

3355- عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ط قَالَ: أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مُقْتَلًا أَهْلَ الْيَمَامَةِ فَإِذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ قَالَ أَبُو بَكْرٍ ط: إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي فَقَالَ إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرْءِ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحَرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرْءِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ لِعُمَرَ: كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ فَقَالَ عُمَرُ: هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ. قَالَ زَيْدٌ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتَّهِمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَتَّبِعِ الْقُرْآنَ فَاجْمَعْهُ. فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلًا عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ: كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَتَتَّبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسْبِ وَاللَّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُرَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَحِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ: {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ

أَنْفُسِكُمْ} الْآيَتَانِ فَكَانَتِ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ
عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتَهُ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ ۷.

3355. Зайд ибн Собит розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Ямома аҳли қатлида Абу Бакр менга одам юборди. Борсам, Умар ибн Хаттоб унинг олдида экан. Бас, Абу Бакр розияллоху анху:

«Умар келиб менга Ямома куни қатл Қуръон қорилари ичида кўпайиб кетди. Мен бошқа жойларда ҳам қатл қорилар ичида кўпайиб кетишидан кўрқаман. Тағин Қуръоннинг кўпи кетиб қолмасин. Менимча, Қуръонни жамлашга амр қилишинг керак, деди.

Мен Умарга:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам қилмаган нарсани қандоқ қиласан?!» дедим.

Умар менга:

«Бу, Аллоҳга қасамки, яхшидир!» деди.

У менга қайта-қайта мурожаат қилаверди. Охири Аллоҳ менинг қалбимни ўша ишга очди. Умар лозим кўрган ишни лозим кўрдим».

Зайд айтади: «Сўнг Абу Бакр менга:

«Албатта, сен ёш, оқил одамсан. Сени айблайдиган еримиз йўқ. Ваҳийни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларида ёзар эдинг. Қуръонни излаб топиб жамлагин», деди.

Аллоҳга қасамки, агар тоғлардан бир тоғни елкамга қўйсалар ҳам мен учун Қуръонни жам қилишни амр қилганидан оғир бўлмас эди. Мен унга:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам қилмаган нарсани қандоқ қиласизлар?!» дедим.

У менга:

«Бу, Аллоҳга қасамки, яхшидир!» деди.

Абу Бакр менга қайта-қайта мурожаат қилаверди. Охири Аллоҳ менинг қалбимни Абу Бакр ва Умарнинг қалбини очган ишга очди. Қуръонни излаб хурмо пўстлоғлари, тош парчалари ва одамлар кўксиларидан жамлай бошладим. Тавба сурасининг охирини Абу Хузайма ал-Ансорийдан топдим. Ундан бошқадан топмадим. «Батаҳқиқ, сизларга ўзларингиздан бўлган Расул келди ...(икки оят)». Саҳифалар Абу Бакр вафот қилгунча унинг олдида турди. Кейин Умарнинг ҳаётлигида унинг олдида турди. Сўнг Ҳафса бинти Умар розияллоҳу анҳонинг олдида турди».

Шарҳ: Албатта, бу ривоятда Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу бўлган воқеанинг хулосасини қисқа қилиб, ўзларининг иборалари билан баён қилмоқдалар. Аслида эса, анчагина гап-сўзлар ва ишлар бўлиб ўтган.

Ибн Абу Довуд Ҳишом ибн Урвадан, у отасидан ривоят қилади:

«Абу Бакр Умар билан Зайдга, икковингиз масжид эшиги олдига ўтириб, ким Аллоҳнинг китобидан бирор нарсани икки гувоҳ ила келтирса, ёзинглар, деди».

Ибн Абу Довуд Яҳя ибн Абдурроҳман ибн Ҳотибдан ривоят қиладилар:

«Умар келиб:

«Ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръондан бирор нарсани талаққий қилган бўлса, олиб келсин», деди.

Улар ўшани саҳифаларга, лавҳларга ва хурмо пўстлоғларига ёзиб юришар эдилар.

У то икки шохид гувоҳлик бермагунча бирор нарсани ёзмас эди».

Демак, иш бошлашдан олдин пухта режа тузилган. Бу режага биноан ҳамма ёд биладиган ояти карималарни ёддан ёзишга ўтилмаган. Балки ўша ёдланган нарсани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида

ёзиб олган шахс олиб келса, уни ишончли эканини суриштириш бошланган. Кимнинг кўлидаги Қуръони Каримдан бўлган ёзувга икки одил, болиғ, оқил киши, буни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида ёзилганига биз гувоҳмиз, деб гувоҳлик берсаларгина ёзилган.

Бу ерда икки қават гувоҳлик бўлмоқда.

Биринчиси, оятлар ҳам ёдланган, ҳам ёзилган бўлиши кераклиги.

Иккинчиси, оятларни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларида ёзилганига иккита етук сифатларга эга одам гувоҳлик бериши керак.

Ушбу дастурга амал қилган ҳолда Умар ибн Хаттоб ва Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳулар бир йил муддатда тарқоқ ҳолдаги Қуръони Карим ёзувларини жамлаб, сура ва оятларни тартибга кўра қўйиб, кийик терисига ёзиб чиқдилар. Ўша саҳифалар тўплами «мусҳаф» деб номланди.

Шу ўринда Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳунинг:

«Тавба сурасининг охирини Абу Хузайма ал-Ансорийдан топдим. Ундан бошқадан топмадим. «Батаҳқиқ, сизларга ўзларингиздан бўлган Расул келди... (икки оят)», деган гапларини бир оз изоҳлашга тўғри келади.

Ўша икки оятни ҳамма ёддан билар эди. Аммо уларни ёзилган ҳолини излашга тушилган. Икки оят ёзилмаган бўлса, ёзилмабди, келинлар ёдимиздагини ёзиб қўяверайлик, дейилмаган. Охири ўша икки оятнинг ёзуви Абу Хузайма Ансорий розияллоҳу анҳудан топилган.

Энг қизиғи, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Хузайма розияллоҳу анҳунинг якка ўзларининг гувоҳликларини икки кишининг гувоҳлиги ўрнига ўтишини таъкидлаган эдилар. Буни ҳамма яхши билар эди. Бу ҳам мўъжизадек бир гап бўлган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик даврларида бошқа нарсалар қатори Қуръони Каримга тегишли масъулият ҳам, асосан, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг зиммаларига тушар эди.

Ислом уммати бошқа масъулиятлар қатори, Қуръони Каримни муҳофаза қилиш масъулиятини ҳам ўзининг ҳабиб Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилганларидан сўнг ҳис эта бошлади. Бундай пайтларда бутун бошли уммат ўз етакчилари бошчилигида сафарбарликка отланадиган бўлди. Энг кувончлиси, Қуръони Карим атрофида пайдо бўлган масалани ҳал қилишда бирор ишни амалга оширишни таклиф қилган ҳам, ўша ишни рад қилган ҳам, икки ўт орасида куйган ҳам фақатгина Аллоҳ таолонинг китобини муҳофаза қилишни ўйлар эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотларидан сўнг бошланиб кетган ридда урушларида Қуръони Карим ҳофизлари бўлмиш саҳобаларнинг кўплаб шаҳид бўлишлари Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга Қуръони Каримнинг муҳофазаси учун хатар бўлиб кўринди. У киши агар қорилар шу шаклда қирилиб кетаверсалар, Қуръони Каримга зарар етади, деган фикрга бориб, халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳуга Қуръони Каримни бир китоб шаклида тўплаб қўйишни таклиф қилдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу бўлсалар, бу иш Қуръони Каримнинг зарарига бўлади, деб ўйладилар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қилмаган ишни қандоқ қиламан, деб туриб олдилар.

Ушбу масала бўйича қолган саҳобаи киромлар ҳам иккига бўлиндилар. Кераклича баҳс ва тортишувлар ниҳоясида ҳамма бир фикрга келиб, Қуръони Карим муҳофазаси учун уни бир китоб шаклида тўплаб қўйиш керак, деган фикрга келдилар.

Биргаликда бу улкан ишни қандоқ амалга ошириш режаси, шартлари, қоидалари ва кимлар раҳбарлик қилишига келишилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида ёзиб бўлинган бўлса ҳам тарқоқ ҳолда турган Қуръони Карим ёзувларини тўплаб, оят ва сураларини тартибга солиб ёзиб чиқилди.

Ўша ёзувларни ўз ичига олган саҳифаларни тўплаб, мусҳаф деб номлаб, халифа қароргоҳига қўйилди.

Шу билан Қуръони Карим муҳофазаси учун Ислом уммати амалга оширган муҳим бир иш охирига етди. Ўша иш ҳозиргача ўз самарасини бермоқда.

Кези келганда бу борадаги муҳим бир масалани эслаб ўтмоғимиз лозим. Мазкур Қуръони Каримни жамлаш ишини шарқшунослар зулм ва бўҳтон тариқасида, Қуръонни таҳрир қилиш, деб атайдилар. Таҳрир дейилганда ёзилган асарни қайта кўриб чиқиб, баъзи сўз ва жумлаларни алмаштириш, баъзиларини олиб ташлаш, баъзиларини янгидан қўшиш, хатоларни тўғрилаш каби ишлар тушунилади.

Шунга биноан, ноинсоф олимлар, саҳобалар Аллоҳ таолонинг каломига тузатиш киритганлар, демоқчилар. Аслида эса, кўриб ўтганимиздек, саҳобаи киромлар Пайғамбаримиз даврларида ёзилгану турли кишилар қўлида тарқоқ ҳолда турган оятларни бир жойга тўплаганлар, холос.

Улар ҳар бир ёзувни жамловчи гуруҳ ҳузурига келтирган киши ўша нарсани Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ёзилганига иккита гувоҳ ҳам келтиришини шарт қилиб қўйганлар.

Шундай қилиб, Қуръони Каримнинг ҳар бир ҳарфининг ёзилиши ҳам Аллоҳ таоло ирода қилгандек бўлишини таъминлаганлар. Бўлмаса, бошқа кўплаб саҳобалар у ёқда турсин, Зайд ибн Собит ва Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳумога ўхшаш жамлаш гуруҳи

аъзоларининг ўзлариёқ Қуръони Каримни сувдек ёд билардилар. Лекин уларнинг вазифаси нима қилиб бўлса ҳам Қуръони Каримни ёзиш эмас, Қуръони Каримни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурида ёзилганини ишончли ҳужжат-далил асосида жамлаш эди. Бу эҳтиёт чораси учун қилинган иш эди.

Ёзилган саҳифалар белидан боғланиб, халифанинг қароргоҳига қўйилди, холос. Уларни ҳеч ким ўқимади ҳам, қайтадан ёзмади ҳам ёки бошқа бирор иш қилинмади ҳам.

Аввалгича Қуръони Каримни муҳофаза қилишда ёдлашга эътимод қилиб қолинаверди.

ҲАЗРАТИ УСМОН ДАВРИДАГИ ЖАМЛАШ

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида Қуръони Карим муҳофазаси учун яна бир иш қилиш зарурати туғилиб қолди. Ўша вақтга келиб, кўп диёрлар фатҳ қилиниб, турли араб бўлмаган халқлар мусулмон бўлгач, устозлар етишмай қолади ва қатор бошқа сабаблар юзага чиқиб, Қуръони Каримни қироат қилишда ихтилоф бошланди.

Қуръони Карим муҳофазасига боғлиқ бу улкан хатарни биринчи бўлиб, Озарбайжонни фатҳ қилишда юрган саҳобий Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу англаб етдилар. У киши жангни ташлаб, пиёда Мадийнаи Мунавварага қайтиб бордилар ва халифа Усмон розияллоҳу анҳунинг олдиларига кириб: «Умматни яҳудий ва насороларга ўхшаб, Аллоҳнинг китоби тўғрисида ихтилоф қилмасидан олдин сақлаб қол», дедилар. Яна баҳс ва тортишувлар бўлиб ўтди. Нима бўлса ҳам Қуръони Каримнинг муҳофазаси учун бўлди. Охири Абу Бакр розияллоҳу анҳу даврларида ёзилган мусҳафдан олти нусха кўчириш ва уларни биттадан қори билан турли марказларга юборишга қарор қилинди.

3356- عَنْ أَنَسٍ ٢ أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ

وَكَانَ يُعَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ إِزْمِينِيَّةَ وَأَذْرِيحَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ
فَأَفْرَعَ حُذَيْفَةَ اخْتِلَافُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ فَقَالَ حُذَيْفَةُ لِعُثْمَانَ: يَا أَمِيرَ
الْمُؤْمِنِينَ أَدْرِكْ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُودِ
وَالنَّصَارَى فَأَرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ أَنَّ أَرْسَلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ
نَنْسُخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نَرُدُّهَا إِلَيْكَ فَأَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةُ إِلَى
عُثْمَانَ فَأَمَرَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ
وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَسَخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ
عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ: إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي
شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَارْتَبِعُوا بِلسَانِ قُرَيْشٍ فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلسَانِهِمْ فَفَعَلُوا حَتَّى
إِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ إِلَى حَفْصَةَ
وَأَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أَقْفٍ بِمُصْحَفٍ بِمَا نَسَخُوا وَأَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي
كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ. وَقَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: فَقَدْتُ آيَةً
مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ
يَقْرَأُ بِهَا فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ { مِنْ
الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ } فَأَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي
الْمُصْحَفِ. رَوَاهُمَا الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَزَادَ: فَاخْتَلَفُوا فِي التَّابُوتِ

وَالسَّبُوءَ فَقَالَ الْقُرَشِيُّونَ بِالْأَوَّلِ قَالَ زَيْدٌ بِالثَّانِي فَرَفَعُوا اخْتِلَافَهُمْ إِلَى
عُثْمَانَ فَقَالَ: اَكْتُبُوهُ بِالسَّبُوتِ فَإِنَّهُ نَزَلَ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ.

3356. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Хузайфа ибн Ямон Усмоннинг олдига келди. У аҳли Шом ва аҳли Ироқ ила Армения ва Озарбайжонни фатҳ қилишда ғазотда эди. Хузайфани уларнинг кироатдаги ихтилофлари чўчитган эди. Бас, Хузайфа Усмонга:

«Эй мўминларнинг амири, бу умматни Китоб атрофида яхудий ва насороларнинг ихтилофига ўхашаш ихтилофга тушмасидан олдин сақлаб қол!» деди.

Бас, Усмон Ҳафсага одам юбориб:

«Бизга саҳифаларни бериб тур. Улардан мусхафларга нусха кўчирамиз. Сўнгра сенга қайтариб берамиз», деди.

Ҳафса уларни Усмонга юборди. У Зайд ибн Собит, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Саъид ибн Осс, Абдурроҳман ибн Ҳорис ибн Ҳишомларга амр қилди. Улар ундан мусхафларга нусха кўчирдилар.

Усмон уч кишилик қурайшликлар тўпига:

«Агар сизлар Зайд билан Қуръондаги бирор нарсада ихтилоф қилиб қолсангиз, Қурайш лисони ила ёзинглар. Албатта, у уларнинг лисонида нозил бўлгандир», деди.

Улар (айтилган ишни) қилдилар. Саҳифаларни мусхафларга кўчириб бўлганларида Усмон саҳифаларни Ҳафсага қайтариб берди. Кейин ҳар бир юртга улар кўчирган бир мусхафни юборди. Ундан бошқа Қуръондан саҳифалар ва мусхафларга ёзилган барча нарсани қуйдиришга амр қилди.

Иккисини Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Термизий қўйидагини зиёда қилган:

«Улар التَّائِبَتِ ва التَّائِبُ да ихтилоф қилишди.

Қурайшликлар, биринчиси каби ёзамиз, дедилар. Зайд иккинчиси каби ёзамиз, деди.

Ихтилофларини Усмонга айтишди. Бас, у:

«التَّائِبَتِ» ёзинглар. Чунки у Қурайш лисонида нозил бўлгандир», деди».

Шарҳ: Ушбу ривоятдан жуда кўп хулосалар чиқади.

1. Қуръони Карим қироати тўғрисида мусулмонларнинг ихтилофларни йўқ қилиш ва кейинчалик ҳам ҳеч қандай ихтилоф чиқмаслиги учун чора кўриш фикри Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳудан чиққан. Бошқа ривоятларда айтилишича, у кишидан ўзгаларда, жумладан, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг ўзларида ҳам бу мулоҳаза бўлган. Аммо ишнинг амалга кўчишига айнан Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу сабаб бўлганлар.

2. Қуръони Карим қироатида мусулмонлар ихтилофини йўқ қилиш бўйича амалий чора кўришни ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу амалга оширганлар.

3. Қуръони Карим қироатида мусулмонлар ихтилофини йўқ қилиш учун ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг даврларида жамланган саҳифалардан бир неча нусха кўчиришга қарор қилинган.

4. Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг даврларида жамланган саҳифалардан бир неча нусха кўчириш учун Зайд ибн Собит, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Саъид ибн Осс, Абдурроҳман ибн Ҳорис ибн Ҳишомлардан иборат илмий гуруҳ тузилган.

Албатта, бу гуруҳга энг етук кишилар олинган.

Ривоятларда келтирилишича, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу:

«Одамларнинг энг яхши ёзадигани ким?» дедилар.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг котиби Зайд ибн Собит», дейишди.

«Одамларнинг арабчани энг яхши биладигани ва энг фасоҳатлиси ким?» дедилар.

«Саъид ибн Осс», дейишди.

«Саъид имло қилсин. Зайд ёзсин», дедилар».

Кейинчалик бу гуруҳга имом Моликнинг боболари Молик ибн Абу Омир, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху, Убай ибн Каъб розияллоҳу анху, Касир ибн Афлаҳ розияллоҳу анхулар ҳам қўшилганлар.

4. Халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху бошқа режалар қаторида жамлаш гуруҳи ихтилоф қилиб қолса, нима қилиш кераклигини ҳам баён қилиб берганлар.

«Усмон уч кишилик қурайшликлар тўпига:

«Агар сизлар Зайд билан Қуръондаги бирор нарсада ихтилоф қилиб қолсангиз, Қурайш лисони ила ёзинглар. Албатта, у уларнинг лисонида нозил бўлгандир», деди».

Бу гапда кўзда тутилган ихтилоф ояти карималарни ёзишдаги ишлатиладиган баъзи ҳарфларни қайси имло билан ёзиш борасидаги ихтилоф эди.

Бу фикрни ривоятнинг охирида келган,

«Улар ва да ихтилоф қилишди. Қурайшликлар, биринчиси каби ёзамиз, дедилар. Зайд иккинчиси каби ёзамиз, деди.

Ихтилофларини Усмонга айтишди. Бас, у:

«التَّائِبَاتِ» ёзинглар. Чунки у Қурайш лисонида нозил бўлгандир», деди», деган гаплар қўллайди.

Ихтилоф қилинганида Қурайш лисонида ёзиш сўзлар ҳақида эмас, ҳарфларни ёзишдаги имло эътиборидан эканлигини ҳам шу ердан билиб оламиз.

Қаранг, арабча то ҳарфини қайси услуб ила ёзиш борасида тортишув бўлган экан. Бу Қуръони Каримнинг ҳар бир ҳарфига қанчалар эътибор берилганини яққол

кўрсатади.

5. Ҳафса онамиз ҳузуридаги Абу Бакр розияллоҳу анхунинг саҳифаларидан нусхалар кўчириб олинганидан кейин яна бир қанча ишлар амалга оширилди.

«Саҳифаларни мусхафларга кўчириб бўлганларида Усмон саҳифаларни Ҳафсага қайтариб берди».

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу мазкур саҳифаларни Ҳафса онамизга қайтариб бердилар. Кейинчалик Мадийнага волий бўлган Марвон ибн Ҳакам бир неча бор Ҳафса онамиздан у саҳифаларни олиб куйдириб юбормоқчи бўлди. Аммо онамиз уларни бермадилар. Ҳафса онамиз розияллоҳу анҳо вафот этганларидан кейин Марвон ибн Ҳакам уларни олиб куйдирди ва буларда бор нарсა ёзилиб сақланган, замон ўтиб баъзи бирлар бундан фитна чиқармасин, дедим, деган.

6. «Кейин ҳар бир юртга улар кўчирган бир мусхафни юборди».

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу Маккага бир дона мусхаф билан бирга Абдуллоҳ ибн Соиб розияллоҳу анхуни юбордилар.

Шомга бир дона мусхаф билан бирга Муғийра ибн Шихоб розияллоҳу анхуни юбордилар.

Кўфага бир дона мусхаф билан бирга Абу Абдурроҳман Силмий розияллоҳу анхуни юбордилар.

Басрага бир дона мусхаф билан бирга Омир ибн Абдул Қайс розияллоҳу анхуни юбордилар.

Мадийнада қолган мусхафдан одамларга қироат таълими беришни Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳуга топширдилар.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ўзларига бир дона мусхафни олдилар. Бу мусхаф «Имом мусхаф» деб номланган.

Ҳар бир диёрнинг мусхафи ёзувга асос, ҳар бир мусхафга бириктирилган қорининг қироатига асос бўлди.

7. «Ундан бошқа Қуръондан саҳифалар ва мусхафларга ёзилган барча нарсани куйдиришга амр қилди».

Чунки кўпчилик ўзи учун ўз ижтиҳоди билан мусхафлар ёзиб олган эдилар. Шунингдек, баъзи сураларни ёки оятларни ёзиб олганлар ҳам бор эди. Уларни куйдириб юбориш ила эҳтимоли бўлган ихтилофларнинг ҳам олди олинди.

Ана ўша асл мусхафдан олти нусха кўчириб олишни шарқшунослар Қуръонни иккинчи бор таҳрир қилиш, деб атайдилар. Ноинсофлик ҳам шунчалар бўладими?! Ахир бир китобдан нусха кўчириш билан уни таҳрир қилиш орасида ер билан осмончалик фарқ бор-ку!

Саҳобаи киромлар мусулмонлар Қуръони Карим кироатида ихтилоф қилмасинлар, деб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларидаги ёзувга мос, тартибли қилиб қўйилган мусхафдан бирор ҳарфни ўзгартмай нусха кўчирганлар, холос.

Улар ёд олганларига суяниб ёзсалар ҳам бўлаверар эди. Аммо ҳамма нарса ҳужжат-далилли, худди Аллоҳ ирода қилганидек, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кўрсатганларидек бўлишини хоҳладилар, холос.

Янги олинган нусхаларни биттадан қорилар билан турли марказларга юборилар экан, халифа Усмон розияллоҳу анҳу, фақат ушбу мусхафларга ва улар билан юборилган қориларнинг кироатига эътиمود қилиш, Қуръони Каримдан бошқа нимаики ёзилган бўлса, куйдириб юбориш ҳақида амр қилдилар.

Бу амр ўзининг муқаддас китобини муҳофаза қилиш йўлида ҳар қандай ишга тайёр турган мусулмон уммати томонидан мамнуният ила амалга оширилди. Баъзи катта саҳобалар ўзларининг шахсий мусхафлари ҳақида бир оз мулаҳозага борган бўлсалар ҳам, кейинчалик бирор ҳарфи кўпчилик қабул қилган нусхага ўхшамай қолса, ихтилоф

чикмасин, деб куйдириб юбордилар. Шу тарзда мусулмон уммати томонидан Қуръони Карим муҳофазаси йўлида яна бир улкан иш амалга оширилди.

Кейинчалик нусха кўчириш йўлга қўйилиши жараёнида фақатгина Ҳазрати Усмон даврида ёзилган нусхаларга суяниш жорий бўлди. Охири келиб, ҳар бир нусханинг ишончли эканини тасдиқлаш мақсадида, бу нусха Мусхафи Усмонга мувофиқдир, деб ёзиб қўйиладиган бўлди.

Шундоқ қилиб, Қуръони Каримнинг ҳарфларини ёзиш услуби ҳам бир хиллиги сақлаб қолинди. Бу маънодаги эҳтиёткорлик шу даражага етдики, Қуръони Каримнинг ҳарфларига бирор нуктачалик ҳам ўзгариш кирмасин, деган қасд ила уламоларимиз мусхаф ичига гул, дарахт барги ва шунга ўхшаш бошқа нарсаларни мутлақо қўйиб бўлмайди, акс ҳолда, ўша нарсалар саҳифага ёпишиб қолса шубҳа пайдо бўлиши мумкин, деб фатво чиқардилар.

Замон ўтиши билан яна янги муаммолар пайдо бўла бошлади. Араб тилини яхши билмайдиган мусулмонлар кўпайиши билан Қуръони Каримни ўқишда муаммо ҳам кўпайди. Кишилар Қуръони Каримни хато ўқишлари ва ихтилофга тушишлари хавфи кучайди.

Қуръони Карим муҳофазаси учун яна ҳаракат қилиш зарур бўлиб қолди. Кераклича олиб борилган маслаҳатлардан сўнг кишилар Қуръони Каримни хато ўқимасликлари ва Қуръони Карим қироати ҳақида турли ихтилофларга тушмасликлари учун мусхафларга фатҳа, касра, замма аломатлари қўйиш керак, деган фикрга тўхталди.

Бунда ҳам асл ҳарфларга заррача ўзгариш аломати кирмаслик шартлари ишлаб чиқилди. Тарихда бу иш Қуръони Каримни нукталаш номи ила собит бўлди. Чунки мазкур ўта аҳамиятли ишни ҳазрати Алининг амрларига биноан амалга оширган олим Абул Асвад ад-Дуалий

юқорида зикр қилинган аломатларни ҳарфларнинг усти, ости ва ўртасига қўйилган нукталар ила ифодалаган эди.

Кейинчалик, замон ўтиши билан, вазият тақозо қилганда, бошқа аломатлар ҳам худди шундоқ эҳтиётлик ва аниқлик билан қўйиб чиқилди. Ислом уммати ўзига Аллоҳ таоло томонидан берилган, илоҳий дастур–Қуръони Каримни ана шундоқ тарзда кўз қорачиғидек, балки ундан ҳам авайлаброқ сақлаб келди.

Замон ўзгариб, техник тараққиёт даври келганида Қуръони Каримни техник жиҳозлар воситасида чоп этиш масаласи кўндаланг бўлди.

Уламолар дастлаб бу ишга рухсат бермадилар. Улар музкур услуб ила чоп этиш Қуръони Каримнинг обрўсига тўғри келмайди, деган тушунчага борган эдилар. Чунки аввалги чопхоналар мусулмон бўлмаган шахсларга хос бўлиб, Қуръони Каримни чоп этиш фикри ҳам ўша шахслардан чиққан эди. Ҳақиқатда, агар ўша пайтда Қуръони Каримни чоп этишга рухсат берилса, унинг обрўсига тўғри кemas эди.

Вақт ўтиши билан мусулмонлар ҳам чопхона ишларини ўзлаштирдилар, Қуръони Каримни кўплаб чоп этишга эҳтиёж роса ортиб борди ва уламоларимиз муқаддас китобимиз ҳимояси учун керакли шартларни кўйиб, уни чоп этишга изн бердилар.

Ана шундоқ тарзда Аллоҳ таолонинг Қуръони Каримни муҳофаза қилиш ҳақидаги ваъдаси амалга ошиб келмоқда. Ҳозиргача Аллоҳ таолонинг инояти ила Қуръони Карим Аллоҳ таолонинг ҳузуридан қандоқ нозил бўлган бўлса, бирор ҳарфи ўзгармай, ўшандоқ холида турибди.

Тарих давомида душманлар Қуръони Каримга ўзгартириш киритиш учун турли йўللар билан ҳаракат қилдилар, аммо Ислом уммати доимо хушёр турди. Ҳар бир янги пайдо бўлган Қуръони Карим нусхасини дарҳол

синчковлик билан текшириб, хатоси бўлса, ҳамма томонга жар солиб, ўша нуханинг барча ададларини куйдириш йўлга қўйилмоқда.

Аллоҳ таолога беадад ҳамду санолар бўлсин, ҳозиргача Қуръони Карим Аллоҳ нозил қилган ҳолида, заррача ўзгаришсиз ўқилмоқда, ёдланмоқда ва ёзилмоқда.

Бу маънода Қуръони Карим ягона китобдир.

Қуръони Карим биринчи бор ёзилгандан бошлаб ҳозиргача бирор ҳарфи ҳам ўзгармагани аниқ.

Қуръони Карим биринчи бор талаффуз қилинганидан бошлаб, ҳозиргача бирор лафзи бошқача талаффуз қилинмагани аниқ.

Бошқа илоҳий китобларда мазкур ҳолни топиб бўлмаслиги ҳаммага, жумладан, ўша китобларга эътиқод қилувчиларга ҳам аён.

Мазкур эътибордан, Қуръони Каримнинг ҳо-зирги ҳолида Аллоҳ таоло томонидан собит бўлгани қатъий эканига эътиқод қилиш ҳар бир мусулмон учун ҳам фарз, ҳам вожиб. Қайси бир мусулмон унинг бирор сураси, ояти ёки ҳарфининг собит бўлиши қатъий эканига шубҳа қилса, диндан чиқиб, кофир бўлади.

Юқорида зикр этилиб, шарҳ қилинган таърифдаги ва шаклдаги Қуръони Карим мусулмонлар ўн беш асрдан буён эътиқод қилиб, эъзозлаб, ёд олиб, авлоддан-авлодга нақл қилиб, китоб шаклида ёзиб, ибодатларида тиловат қилиб ва, ниҳоят, амал қилиб келаётган илоҳий китобдир. Дунёдаги яккаю ягона бирор ҳарфи ҳам ўзгармай, Аллоҳ таолодан қандоқ нозил бўлган бўлса, шундоқ сақланиб келаётган китоб ҳам, худди шу Қуръони Каримдир.

Қуръони Каримнинг бу шаклда муҳофазада бўлиб келаётгани аввало, Аллоҳ таолонинг инояти иладир. Аллоҳ таолонинг Ўзи Қуръони Каримнинг Ҳижр сурасида:

«Албатта, Зикрни Биз нозил қилганмиз ва, албатта, уни Биз муҳофаза қиламиз», деб қўйгандир.

Ана ўша ваъдага биноан, Аллоҳ таолонинг Ўзи Ўз Қуръонини у нозил бўлган биринчи лаҳзадан ҳозиргача заррача ўзгаришсиз муҳофаза қилиб келмокда ва киёматгача муҳофаза қилгай. Чунки у Зот ўз ваъдасига ҳеч хилоф иш қилмайди.

Биз ожиз бандалар эса, Аллоҳ таолонинг мазкур ваъдасининг ҳозиргача юзага чиқишига Ислом уммати сабаб бўлиб келаётганини мулоҳаза қила оламиз, холос.

Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, Аллоҳ таоло Ўзининг Қуръони Каримни муҳофаза қилиш ҳақидаги ваъдасини юзага чиқиши учун мусулмон умматини хизматкор қилиб қўйганини кўрамыз. Бундоқ мисли кўрилмаган буюк масъулиятни адо этишда Ислом умматига Аллоҳ таолонинг Ўзи доимий ёрдамда бўлди.

ҚУРЪОНИ КАРИМ ТАФСИРИ

«Тафсир» сўзи луғатда «баён қилиш», «очиб бериш» ва «равшан қилиш» маъноларини англатади. Аммо уламолар истилоҳида қуйидагича таърифланади:

«Тафсир – инсон қудрати етгунча Қуръони Каримдаги Аллоҳнинг муродини ўрганадиган илм демак».

Бу улуғ илм Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида юзага келган. Чунки у зоти бобаракот одамларга Қуръони Каримнинг маъноларини ўз суннатлари ила баён қилар, саҳобаларнинг Қуръон оятлари маъноси тўғрисидаги саволларига жавоб берар эдилар.

Саҳобаи киромларга тафсир илми Пайғамбар алайҳиссаломдан мерос қолди. Лекин уларнинг бу илмдаги даражалари турлича эди. Шунинг учун ҳам улардан кимки баъзи оятларнинг маъносини англашда ўзида ҳожат сезса, ўзидан олимроқ бошқа саҳобалардан сўраб олар эди.

Саҳобалардан Абу Бакр Сиддиқ, Умар ибн Хаттоб, Усмон ибн Аффон, Али ибн Абу Толиб, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Убай ибн Каъб ва бошқалар тафсир илмида машҳур бўлганлар. Уларнинг барчасидан Аллоҳ таоло рози бўлсин.

Тобеъинлар эса, тафсирни саҳобалардан ўргандилар. Улардан кўплари бу илмда шуҳрат қозондилар. Масалан, Мужоҳид ибн Жабр Маккий, Икрима, Саид ибн Жубайр, Ато ибн Абу Робоҳ ва бошқалар.

Бу икки асрда, яъни саҳобалар ва тобеъинлар асрида тафсир оғзаки ривоят ва нақл шаклида бўлиб, китоб қилиб ёзилмаган эди.

Фазилатли шайх Муҳаммад Фозил ибн Ашур «Тафсир ва рижолуҳу» номли китобларида таъкидлашларича, тафсирдан биринчи китоб ёзган киши ҳижрий 149 йилда вафот этган Абдулмалик ибн Журайждур.

Мазкур китоб таълиф этилгандан бошлаб, тафсир илми янги даврга қадам қўйди. Бу давр китоблар таълиф қилиш давридир. Бу даврнинг аввалида Муҳаммад ибн Жарир Табарий, Яҳё ибн Салом, Абу Бакр Нисобурий ва бошқа муфассирлар шуҳрат топдилар.

Исломда Қуръони Каримнинг лафзи, қироати ва расми-хати собит бўлиши қатъийлигига иттифоқ қилинганидек, унинг маъноси, инсонларга нисбатан қатъий эмаслигига ҳам иттифоқ қилингандир. Яъни, Қуръони Каримнинг тўлиқ маъносини фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина билади. Инсонлар эса, илмига, қобилятига қараб, насиб қилганича биладилар.

Бу Қуръони Карим топишмоқ, тушуниши қийин нарсадир, дегани эмас. Қуръони Карим очиқ услубдаги, батафсил баёнли, очиқ китобдир. Лекин, шу билан бирга, Қуръони Каримнинг араб сўз усталарини ва бутун мавжудотни қиёмат қоим бўлгунча ўзига ўхшаган нарса келтиришдан ожиз қолдирувчи, абадий, илоҳий мўъжиза

эканлиги бир он ҳам ёдимиздан кўтарилмаслиги лозим. Дунёга донғи кетган сўз усталари, олий даражадаги балоғат ва фасохат соҳиблари Қуръони Каримнинг баъзи оятларини эшитишлари билан, Аллоҳга қасамки, бу башарнинг каломи эмас, дер эдилар.

Албатта, ана шундоқ даражадаги каломнинг ўзига яраша савияси бўлади. Мазкур савияга яроқли кишилар учун Қуръони Каримни англаб етиш жуда ҳам осон. Қолганлар эса, савияларига қараб ўзлаштирадилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврлари—саодат замонида Қуръони Каримни етарлича англаш савиясидаги кишилар кўпчиликни ташкил қилар эди. Улар соф араб табиати ва тилининг олий даражадаги номояндалари эдилар. Арабистоннинг турли жойларида сўз, хутба, шеър усталарининг мусобақалари доимий равишда ўтқазилиб турар эди.

Бу маънодаги ишлар араблар ҳаётида қандоқ жой эгаллашини яхшироқ тушуниб етиш учун шеър мусобақаси ғолибларининг шеърлари Каъбаи муаззама ичига осиб қўйилишини эслашнинг ўзигина етарлидир.

Лекин шундоқ бўлса ҳам, кўпчилик Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўзи яхши тушуна олмаган ояти карималарнинг маъносини сўраб олар эди. Шунингдек, саҳобаи киромлар ҳам бир-бирларидан Қуръони Карим маъноларини сўрашар ва айтиб беришар эдилар. Демак, Қуръони Каримга маъно айтувчи биринчи муфассир Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари бўлсалар, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейинги ўринда илми ўткир саҳобалар турганлар.

Шубҳасиз, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларининг борликлари бу борадаги барча муаммоларни осонлик билан ҳал қилишга бош омил бўлган.

Аммо у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи

Аълога интиқол қилганларидан сўнг Қуръони Карим маъноларини нотўғри тафсирлардан муҳофаза қилиш масъулияти Ислому уммати зиммасига тушди.

Бу улкан масъулиятни талаб даражасида адо этиш учун Қуръони Карим тафсири билан шуғулланадиган кишида бўлиши зарур шартлар ишлаб чиқилди. Қуйида ана шу шартлардан баъзиларини келтирамиз:

Биринчи шарт–тафсир билан шуғулланадиган киши, соф эътиқодли бўлиши керак. Чунки эътиқод масаласи ўта нозик иш эканлиги ҳаммага маълум. Эътиқод масаласида нуқсонли бор киши тафсир қилса, тафсири ҳам нуқсонли чиқиши турган гап.

Шунинг учун ҳам эътиқодида аҳли сунна ва жамоа мазҳабидан озгина оғиш бор шахсга тафсир қилишга изн берилмаган ёки ундоқ одам қилган тафсир йўқ қилинган. Бас, гап шундоқ экан, эътиқодсиз, бенамоз, баъзи гуноҳ ишларни содир этганлиги маълум бўлган кишилар ҳақида гапириб ўтирмаса ҳам бўлади.

Иккинчи шарт–ҳавоий нафсга эргашишдан холи бўлиш. Бошқача айтганда, тафсирчи бўлиш ниятидаги одам тарафкашлик дардига чалинган бўлмаслиги керак. Акс ҳолда, унинг ишида хиёнат содир бўлиши ҳеч гап эмас. Шунинг учун ҳам, қадария, рофиза, мўътазила каби тоифаларга мансуб кишиларнинг тафсирлари қабул қилинмаган.

Учинчи шарт–араб тилини жуда яхши билиши керак. Бу ҳеч қандоқ изоҳга ўрин қўймайдиган шартдир. Қуръони Карим араб тилида нозил бўлган, араб тилини яхши билмай туриб, Қуръони Каримни биламан, дейишлик мутлақо ноўриндир.

Араб тили чексиз луғат уммони билангина чегараланиб қолмайди. Балки араб тили бундан бошқа яна бир неча улуғ илмларни ўз ичига олгандир. Наҳв, сарф, маоний, баён, бадийъ, фасоҳат каби илмлар шулар жумласидандир.

Бу борада улуғ тобеъинлардан бўлмиш Мужоҳид розияллоҳу анҳунинг қуйидаги гапларини келтиришнинг ўзи кифоя қилса керак, деб ўйлаймиз:

«Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирган киши учун араб тили олими бўлмай туриб, Аллоҳнинг китоби ҳақида сўз айтмоқ ҳалол эмас».

Тўртинчи шарт–Қуръони Каримга боғлиқ илмларни яхши билишлик. Мазкур илмларга, жумладан, қироатлар илми, илми тавҳид, сабаби нузул илми, носих ва мансук илми, ом ва хос илми, муташобих илми ва бошқа бир қанча илмлар киради.

Бешинчи шарт–аввало, Қуръонни Қуръон билан тафсир қилмоғи шарт. Чунки, бир маъно Қуръони Каримнинг бир жойида умумийроқ зикр қилинган бўлса, бошқа бир жойида батафсилроқ баён қилинган бўлади, бир оятда қисқа ишора қилиб кетилган нарса иккинчи оятда кенгайтирилиб тушунтирилади.

Шунинг учун Қуръони Каримни яхши ва чуқур англашда унинг оятларини бир-бирига солиштириб ўрганиш катта аҳамият касб этади.

Олтинчи шарт–Қуръони Каримни суннати мутахҳара билан тафсир қилиш. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари Қуръони Каримнинг шарҳи ва татбиғи бўлиб келгани ойдек равшан нарса.

Шунинг учун Қуръони Каримни тафсир қилмоқчи бўлган киши Пайғамбар алайҳиссаломнинг суннатларини жуда ҳам яхши билмоғи шарт.

Еттинчи шарт–тафсирни Қуръони Каримнинг ўзидан ёки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларидан топмаса, саҳобаларнинг гапларига қайтиш. Чунки саҳобаи киромлар Қуръони Каримнинг нозил бўлишига шохид бўлган, ўша даврни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга яшаган, Қуръони Каримни аниқ тушуниб етган кишилардир.

Саккизинчи шарт–агар тафсирни юқорида зикр қилинган масдарлардан бирортасида ҳам топа олмаса, тобеъинларнинг тафсирига қайтиш. Чунки тобеъинлар саҳобалардан дарс олган авлодлардир. Саҳобалардан кейин Қуръони Каримни энг яхши биладиган авлод ҳам ўша кишилардир.

Тўққизинчи шарт–ўткир фаҳмли бўлиш. Бу сифат бир маънони иккинчисидан устин қўя билиш ва шариат мақсадларига мос маъноларни истинбот қилиш учун керак бўлади.

Ушбу шартларни ўзида мужассам қилган кишигина тафсир билан шуғулланиши мумкин, десак, бир оз шошилган бўламиз. Уламоларимиз муфассир бўлишдек улуғ бахтга эришиш учун ўзига яраша одобларга ҳам эга бўлишни шарт қилиб қўйганлар.

Мазкур одоблар қуйидагилардан иборат:

1. Яхши ниятли ва соғлом мақсадли бўлмоқ. Муфассир фақат Аллоҳ таолонинг розилигини ва охират савобини ҳамда дину диёнат равнағини ўйлаб иш қилмоғи лозим. Орага бошқа ғаразлар аралашса бўлмайди.

2. Ҳусни хулқли бўлмоқ. Албатта, Қуръони Каримга боғлиқ одам қуръоний ахлоқ-одобларга эга бўлмоғи лозим. Бўлмаса, унинг қилган тафсиридан нима фойда бор?

3. Илмига амал қилмоқ. Амалсиз илм бефойда экани ҳаммага маълум. Бу нарса Аллоҳ таолонинг китобига боғлиқ бўлганда яна ҳам ўзгача маъно касб этиши ҳам турган гап.

4. Маъноларни нақл қилишда содиқ ва аниқ бўлиш. Муфассир ўзи аниқ ишониб етган маъноларнигина гапирмоғи ёки ёзмоғи керак. Акс ҳолда, гаплар бир-бирига аралашиб, ноаниқлик юзага келиши мумкин.

5. Иззатини билмоқлик. Муфассир ўзини хор қилмаслиги, пастга урмаслиги лозим. У турли бўлмағур ишлардан, бошқаларнинг ҳузурида ўзини паст тутишдан

сақланмоғи керак.

6. Ҳақгўй бўлмоқ. Аллоҳ таолонинг каломида ҳақгўй бўлмаса, нимада ҳам ҳақгўй бўлиши мумкин.

7. Виқорли бўлмоқ. Муфассир юриш-туришда, ҳаракату саканотда виқорли бўлиб, ташки кўринишида ҳам ҳайбат касб қилмоғи лозим.

8. Тавозуъли ва ҳалим бўлмоқ. Агар бу сифатлар бўлмаса, одамлар унинг илмидан фойда олишлари қийин бўлади.

9. Вазминли ва салмоқли бўлмоқ. Муфассир тасарруфотларида ва гап-сўзида шошмасдан, аниқлик ва босиқлик билан тасарруф қилмоғи керак.

10. Пешқадам олимларни ўзидан устун қўймоқ. Ўзидан кўра пешқадам бўлган олимларни ҳурмат-эътиборини жойига қўя олган кишигина ҳақиқий муфассир бўла олади.

Ушбу шарт ва одоблардан Ислом уммати Қуръони Карим маъноларини муҳофаза қилиш учун қанчалик ҳаракат қилгани кўриниб турибди. Ушбу тариқа ҳаракат қилиб бориб, Қуръони Каримга маъно айтишга фақат етук кишиларгина саралаб олинган. Турли ғаразгўйлар учун мазкур мартабанинг эшиги маҳкам беркитилган.

Мазкур шартлар ва одобларни ўзида мужассам қилмаган кишиларнинг қилган тафсирларига биров қулоқ ҳам осмаган, ёзганларини ҳеч ким ўқимаган. Шу тарзда такволи, ҳақиқий илм соҳиби бўлган муфассирлар ўз-ўзидан ажраб, қадр топиб келаверган.

Ислом уммати ўзи ишонган тафсирчиларни ўзига хос услуб ила танлаб олган бўлса, ўша танланган тафсирчилар Аллоҳ таолонинг китоби, Қуръони Каримнинг маъноларини мусулмонларга етказиш учун сидқидилдан хизмат қилиб келишди.

Ислом маданияти гуллаб яшнаган пайтларда тафсирчилик ҳам гуллаб яшнади. Мусулмонлар тушқинликка юз тутганларида эса, ишлар орқага кетди.

Тафсир илми келиб чиқиши ва ривожланиши жараёнида бир неча қисмларга бўлиниб кетган. Биз бу қисмлардан баъзиларини зикр қилиб ўтамир:

Биринчи қисм—«Тафсир бил маъсур».

Бу қисмдаги тафсирда муфассир Қуръон оятларини ривоят қилган саҳиҳ ҳадислар ва саҳобаларнинг қавллари билан тафсир қилади.

Бу услубда ёзилган тафсирларнинг машҳурлари қуйидагилар: Имом Муҳаммад ибн Жарир Табарийнинг «Жомийул баён фи тафсирил Қуръон», Имом Абу Муҳаммад Ҳусайн ибн Масъуд ибн Муҳаммад Бағавийнинг «Маъолимут танзил», Имом Имоиддин Исмоил ибн Касирнинг «Тафсирул Қуръонул азим», Имом Жалолиддин Суютийнинг «Аддурул мансур фи тафсир бил маъсур» китоблари.

Иккинчи қисм—«Аттафсир бир-рай».

Бу қисмда муфассир ўз фикри ва ижтиҳоди ила тафсир қилади ва у иккига—жоиз ва жоиз эмасга бўлинади.

Жоиз бўлган рай билан тафсир қилишда муфассир ишончли масдарларга суянган ҳолда жаҳолат ва залолатдан узоқда бўлиб тафсир қилади.

Жоиз бўлмаган қисмда эса муфассир жаҳолат, бидъат ва залолат билан тафсир қилади, шунинг учун ҳам барча алломалар бу навдаги тафсирни ман қилганлар.

Жоиз бўлган рай билан қилинган тафсирлардан машҳурларини эслаб ўтайлик:

Имом Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Умар ибн Ҳусайн Фахриддин Розийнинг «Мафотихул ғайб», Имом Насриддин Абдуллоҳ ибн Умар ибн Муҳаммад ибн Али Байзавийнинг «Анварут-танзил ва асрорут таъвил», Имом Абул Баракот Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Насафийнинг «Мадорукут танзил ва ҳақоикут таъвил» китоблари.

Учинчи қисм—«Тафсири ишорий».

Бу қисмда муфассир оятнинг зоҳирӣ маъносига қарамай, унинг махфӣй ишоралари тақозоси билан тафсир қилади. Бу фақат сулук ва тасаввуф арбобларининг услубидир.

Бу қисмга доир тафсирларнинг машҳурлари қуйидагилар: Имом Низомиддин Ҳасан ибн Муҳаммад Ҳусайн Хуросоний Найсобурийнинг «Ғароибул Қуръон ва рағоибул Фурқон», Имом Шерозийнинг «Ароисул баён фи ҳақоикул Қуръон» китоблари.

Аввал ҳам айтиб ўтганимиздек, тафсир китоблари жуда ҳам кўп. Ҳар замон, макон, халқ, миллат, элат, мазҳаб ва йўналишнинг ўз тафсири бор, десак муболаға қилмаган бўламиз.

Бутун дунёнинг, айниқса, мусулмон оламининг Қуръони Каримга бўлган чексиз қизиқиши уламоларни доимо уни ўрганишга, унинг тафсирини ёзишга чорлаб келган. Қадимдаёқ тафсирлар ва муфассирлар ҳақида алоҳида катта-катта китоблар битилгани фикримизнинг далилидир.

Ушбу муқаддимада тафсир илми тарихи ҳақида ўта қисқа равишда маълумот бериб қўйишни маъқул топдик, холос.

Ижозатингиз билан, энди Мовароуннаҳрда тафсир илми ва муфассирлар ҳақида икки оғиз сўз юритайлик. Қадимги Ислом манбаларида ҳозирги Ўрта Осиё «Мовароуннаҳр» ва «Хуросон» номлари ила зикр қилинган.

Тарихий Ислом китобларида Бухоро, Самарқанд, Насаф, Термиз, Косон, Шош, Фарғона, Марв, Насаф, Гургенч, Ўзган ва бошқа шаҳарларнинг номлари ҳам зикр қилинган. Мазкур шаҳарларнинг барчаси диёримиздадур, улардан кўплари ҳозирги вақтгача ўз қадимий номлари билан аталади.

Бутун Ислом оламига маълум ва машҳурким, бу ўлка

барча илмларда, жумладан, Ислом илмларида ҳам жаҳонга донг таратган буюк алломаларни етиштирган. Мазкур илмлар ичида ҳадис, тавҳид, навҳ, фикҳ ва бошқа кўпгина илмлар бор. Биз эса ҳозир фақат Мовароуннаҳрдаги тафсир ва муфассирлар ҳақида сўз юритмоқчимиз.

Мусулмонлар келиб фатҳ қилганларидан сўнг Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло бу диёрларни ҳам Ислом нури билан мунаввар қилди. Ерлик аҳоли Исломни қабул қилганларидан сўнг аввалги мусулмонлар янги мусулмонларга Ислом илмларини ўргата бошладилар. Бу илмлар ичида тафсир илми ҳам бор эди. Маълумки, бу диёрларнинг туб аҳолиси Исломдан аввал ҳам баъзи бир илм ва маданият турларидан хабардор эдилар. Ушбу сабабга кўра, аллома Ибн Халдун таъкидлаганидек, уларда Ислом илмларини қабул қилиш ва ривожлантиришга лойиқ малака бор эди.

Бир оз вақт ўтиши билан муҳаддислар мадрасаси пайдо бўлди ва улар Қуръон тафсири тўғрисидаги асарларни жамлаган биринчи кишилар, деб эътироф қилиндилар. Уларнинг сардори Имом Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий эдилар. «Кашфи Зуннун» номли китобда зикр қилинишига кўра, у зот «Тафсири кабир» номли алоҳида бир тафсир китоби таълиф қилган эканлар, лекин мазкур китоб бизгача етиб келмаган.

Шунга қарамасдан, Имом Бухорий тафсир илмида улкан асар қолдириб кетганлар, у зотнинг «Жомеъус саҳиҳ» китобларида Қуръони Карим тафсирига оид мингдан зиёд ҳадис мавжуд.

Иккинчи ҳижрий асрда тафсир илми ҳадисдан ажраб, алоҳида илм бўлгандан сўнг, Мовароуннаҳрдан улкан муфассирлар етишиб чикдилар ва шуҳратлари бутун жаҳонга таралди. Улардан баъзиларини зикр қилиб ўтамиз:

1. Имом Абу Мансур Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Маҳмуд Мотуридий. Самарқанд яқинидаги Мотурид

қишлоғида таваллуд топганлар ва 333 ҳижрий йилда вафот этганлар. У зотнинг аксарият муаллифотлари тавҳид илмида, яъни илми каломда бўлган.

Имом Мотуридий ўзларининг «Таъвилоту аҳли сунна» номли тафсирларида илми калом уламолари йўлидан борганлар ва Қуръони Карим оятларини ақидада Аҳли сунна ва жамоа мазҳабини қўллаб тафсир қилганлар.

2. Имом Абу Лайс Наср ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Иброҳим Самарқандий. У зот Имом Ҳодий номи билан машҳур бўлганлар, 373 ҳижрий санада вафот этганлар. Имом Абу Лайс Самарқандий кўплаб китоблар таълиф қилганлар. Тафсир китобларини эса, «Баҳрул улум» деб номлаганлар ва бу тафсир «Тафсир бил маъсур» тоифасидандир.

3. Имом Жоруллоҳ Абул Қосим Маҳмуд ибн Умар ибн Муҳаммад ибн Умар Замахшарий. Бу улуғ имом Хоразмнинг Замахшар қишлоғида 467 ҳижрий санада таваллуд топганлар ва 538 ҳижрий санада вафот этганлар. У зот туғилган юртларида дафн қилинганлар. (Замахшар қишлоғи ҳозирги Туркменистон жумҳурияти Тошҳовуз шаҳридан 30 чақирим узоқликда жойлашган).

Имом Замахшарий турли илмларга доир кўплаб китоблар тасниф қилганлари ва энг машҳур муаллифотларидан бири «Кашшоф ан ҳақоқи ва уйунил ақовили фи вужуҳит таъвил» номли тафсир китоби бўлиб, у кўпчиликка «Кашшоф» номи билан машҳурдир.

4. Имом Фаҳриддин Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Умар ибн Ҳусайн Розий 534 ҳижрий санада Рай шаҳрида таваллуд топганлар ва умрларининг кўп қисмини Хоразмда ўтказганлар.

У кишининг «Мафотиҳул ғайб» номли тафсир китоблари илм аҳли ўртасида оятлар орасидаги муносабатларни ва суралар ўртасидаги боғланишларни баён қилиш ва бошқа бир қанча имтиёзлари билан машҳур

бўлган. Имом Розий 606 ҳижрий санада вафот этганлар.

5. Имом Абул Барокот Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Насафий. Бу улуғ имом Насаф шахрида таваллуд топганлар. (Насаф шахри ҳозир Қарши деб номланади). Имом Насафий 701 ҳижрий санада вафот этганлар.

Имом Насафий ўзларининг «Мадорикут танзил» номли тафсир китобларини таълиф қилишда Имом Замахшарийнинг «Кашшоф» тафсирларидан истиъфода қилганлар. Имом Насафийнинг «Мадорикут танзил» номли бу китоблари ҳозирги кунимизгача уламо ва толиб илмлар орасида зўр эътибор билан шуҳрат топиб келмоқда ва кўпгина Ислом ўқув юртларида қўлланма сифатида ишлатиб келинмоқда.

Бундан ташқари Мовароуннаҳрда «Итқон», «Тафсири Нўъмоний», «Тафсир Тибён», «Тафсир Мавлоно Чархий» каби маҳаллий луғатларда таълиф қилинган кўплаб тафсирлар мавжуд. Улар тожик, ўзбек, татар ва бошқа луғатларда ёзилган. Эслатиб ўтмоқ лозимки, мазкур машҳур муфассирларнинг китоблари ҳозирги вақтда Ўзбекистоннинг кутубхона ва музейларида, жумладан, Мовароуннаҳр мусулмонлари диний идораси қошидаги кутубхонада ҳам бор.

Бу китоблардан уламолар ва илм толиблари Ислом ва мусулмонлар хизмати учун бўлаётган илмий баҳсларида фойдаланмоқдалар. Аллоҳ таоло уларнинг барчаларини Ўзи хуш кўрган ва рози бўлган хайрли ишларга муваффақ қилсин! Омин!

ҚУРЪОНИ КАРИМ МАЪНОЛАРИ ТАРЖИМАСИ

(Сиз азизларга яна баъзи қўшимча маълумотлар тақдим қилиш мақсадида Қуръони Карим маънолари таржимаси китобимизга ёзган «Кириш сўзи»ни ҳам

келтирмоқдамиз. Баъзи бир маъно ва фикрлар такрор бўлса, узр сўраймиз. Зотан, бир-бири ила узвий боглиқ нарсаларда бундоқ бўлиши табиийдир.)

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

Авваллари Ислом етган ерларнинг аҳолиси араб тилини ўрганиб, ўша тил орқали Аллоҳ таолонинг китоби билан танишган бўлса, кейинчалик, мусулмонлар заифлашиб, янги мусулмонларга араб тилини ўргатиш у ёқда турсин, ўзлари ҳам у тилни керак даражада ўргана олмай қолдилар.

Вақт ўтиши билан араб тилини билмайдиган мусулмонлар Қуръони Карим маъноларини қандоқ ўрганадилар, деган савол пайдо бўлди. Гап таржимага бориб тақалди. Лекин уламолар бир овоздан Қуръони Каримни таржима қилиб бўлмайди, деб туриб олдилар.

Уларнинг фикрларича, Қуръони Карим илоҳий, мўъжиза калом бўлиб, унга ўхшаш арабча калом келтириш имкони бўлмаганидан кейин, унинг мақсадини бошқа тилда, айти шаклда баён қилиш имкони ҳам йўқ эди. Қуръони Карим савиясида бўлмаган нарсани Қуръон, деб аташ эса, мутлақо мумкин эмас.

Энг муҳими, Қуръони Карим таржимаси, деган даъво билан кишиларни ҳақиқий Қуръондан узоқлаштириш хавфи туғилиши мумкин эди.

Ушбу ва шунга ўхшаш мулоҳазалар асосида Қуръони Карим таржимаси мумкин эмас, деган қатъий қарор чиқди. Шунинг учун ҳам, қадимда бошқа тилларда Қуръони Каримга ёзилган тафсирлар ёки тушинтиришларни учратамиз-у, аммо Қуръони Карим оятларининг бевосита таржималарини деярли учратмаймиз.

Ушбу ҳолатнинг ёрқин намуналаридан бири ўтган милодий асрнинг биринчи чорагида бўлиб ўтган. Ислом ва

Қуръонга хайрихоҳ бўлмаган тарафлардан бири Қуръони Каримга ўз тилида битта тафсир ва битта таржима ёзилишига амр этади.

Ўша пайтнинг етук кишиларидан бирлари тафсир ва яна бирлари таржима ёзишга ихтиёр қилинадилар. Таржимон ишни бир оз юриштиргандан сўнг Мисрга боради. Мисрлик уламолар у кишига қилинаётган таржима Қуръони Карим муҳофазаси учун хизмат қилмаслигини, аксинча, ўта хатарли иш бўлиб, шу таржима ёрдамида катта бир мусулмон халқни ҳақиқий Қуръони Каримдан узоқлаштириш нияти ҳам йўқ эмаслигини англатадилар.

У киши юртига қайтиб бориб, қилган таржимасини куйдириб ташлаб, мен Қуръони Каримни таржима қила олмас эканман, деб айтади.

Демак, милодий йигирманчи асрнинг бошларигача Қуръони Каримни таржимасига расмий рухсат берилмаган. Яъни, исломий сиёсатда бу иш марғуб иш ҳисобланмаган. Уламоларимиз бу ишни жоиз, деб фатво бермаганлар.

Замон ўзгариб, турли халқлар орасидаги алоқалар ривожланиши асносида ғарб халқлари ҳам мусулмонлар билан борди-келди қилишга ўтдилар. Мазкур борди-келдилар мустамлакачилик асосида бўлгани ҳаммага маълум. Бу омил барча алоқаларга ўз соясини солиб туриши ҳам маълум.

Худди ўша омил юзасидан ғарб халқлари Қуръони Каримни ўз тилларига таржима қилишни бошладилар. Қуръони Каримнинг маъноларини билиш мусулмон халқлари ичида мустамлакачилик сиёсатини олиб боровчиларга жуда ҳам зарур эди.

Шунинг учун ҳам, Қуръони Карим маъноларини асосан, ғарб мустамлакачилигининг содиқ аскарлари, шарқшунослар томонидан таржима қилинганини кўрамиз. Улар мазкур таржималарни ўзларича, ҳавои нафслари хоҳлаганича қилдилар ва Қуръон, деб номладилар. Кўпроқ

асл арабча матндан эмас, бошқа таржималардан таржима қилингани ҳам сир эмас.

Ана ўша таржималарни нафақат мустамлакачилар, балки уларнинг тилини биладиган баъзи мусулмонлар ҳам ўқий бошладилар. Чунки ҳар бир мусулмонда Қуръони Карим маъноларини билиш орзуси бўлиши турган гап. Шунингдек, ҳар бир мусулмон ҳам араб тилини билмаслиги ҳам аниқ гап.

Ушбу омиллар ва Қуръони Карим таълимотларини, Ислом динини бутун дунёга тарқатиш масъулияти уламоларимизни Қуръони Карим маъноларини таржима қилиш масаласини қайта кўриб чиқишга мажбур қилди.

Авваллари айнан Қуръони Карим муҳофазаси йўлида, асл Қуръон қолиб унинг маънолари таржимасига суяниб қолинмасин, таржималардаги ихтилофлар Қуръон ҳақида ихтилофларга олиб бормасин, таржимага суяниб одамлар араб тилини ўрганмай қўймасин каби мулоҳазалар ила Қуръони Карим маънолари таржимасига расмий рухсат берилмаган эди.

Энди эса, шароит тамоман ўзгарган эди. Аллоҳ таоло томонидан нозил этилган араб тилидаги асл Қуръон муҳофазаси собит бўлган эди. Одамлар маънолар таржимасига суяниб, асл матн унутилиши хавфи ҳам кўтарилган эди. Араб тилини биладиган мусулмонлардан кўра, у тилни билмайдиган мусулмонлар кўпайиб кетган эди. Уларнинг барчасига Қуръони Каримни тушунадиган равишда араб тилини ўргатиш қийинлиги ҳам аён бўлган эди.

Бунинг устига дунёнинг мусулмон бўлмаган халқларини ҳам Исломга даъват қилиш керак эди. Энг муҳими, Қуръони Карим маъноларини бошқалар нотўғри таржима қилиб тарқатмоқда эдилар. Бу ўзига яраша катта хатар эди. Ана ўша омилларни эътиборга олган уламоларимиз Қуръони Каримнинг маъноларини исломий таржимаси

зарурлиги ҳақида фатво чиқардилар ва бундоқ таржима учун керакли шартларни ҳам баён қилдилар.

Мазкур шартлар Қуръони Карим маънолари таржимаси унинг тафсиридек нарсадир, деган тушунча асосида қўйилганидан, биз юқорида зикр қилиб ўтган, тафсир ва тафсирчи учун қўйилган шартларнинг айнаи ўзлари эди.

Шу билан бирга, маънолар таржимасига қўшимча шартлар ҳам қўйилди. Улардан баъзилари қуйидагилар:

1. Таржимон араб тилини ўта яхши билиши билан бирга таржима қилинаётган тилни ҳам жуда яхши билиши шартлиги.

2. Таржимани Қуръон таржимаси эмас, балки Қуръони Карим маънолари таржимаси, деб аташ ва тушуниш лозимлиги.

Чунки Қуръони Каримни айнаи ўзидек таржима қилиш умуман иложи йўқ нарсадир. Нафақат таржима, балки араб тилида ҳам Қуръони Каримнинг комил матни у ёқда турсину, бирор оятига ўхшаш матнни келтириш ҳам амримаҳол экани собит ҳақиқатдир.

3. Мазкур маънолар таржимасидан фақат Қуръони Карим маъноларини тушунишдаги ёрдамчи сифатида фойдаланиш мумкинлиги. У маънолар таржимасини ибодатда қироат қилиш, улардан ҳукм чиқаришга ҳаракат қилиш, таржималар атрофида ихтилофлар қилиш мутлақо мумкин эмаслиги.

4. Қуръони Карим маънолари таржимасини ёзганда, албатта, арабча оятлар билан бирга ёзиш шарт. Биринчидан, асл матннинг қудусияти балқиб туради. Қолаверса, таржиманинг аниқлигини ҳар доим текшириш имкони бўлади.

Қуръони Карим маъноларини таржима қилишга рухсат беришга ўзига яраша ҳужжат ва далиллар ҳам бор.

Биринчи далил:

Худайбия   сулҳидан   кейин   Пайғамбаримиз

алайҳиссалом уч қитъа вакиллари бўлмиш давлат бошлиқларига мактублар юбориб, Исломга даъват қилдилар.

1. Оврупадан Византия подшоҳи Ҳерақлга.

2. Осиёдан Форс давлати подшоҳи Кисрога.

2. Африкадан Миср подшоҳи Муқавқис ва Ҳабашистон подшоҳи Нажошийга Пайғамбаримиз алайҳиссалом мактублар юбордилар.

Мазкур мактубларда Қуръони Карим оятлари ҳам бор эди. Мазкур подшоҳлар ва уларнинг одамларига ўшал мактублар ва уларнинг ичидаги оятларнинг маънолари, албатта, таржима қилиб берилган.

Демак, мусулмон бўлмаган кишиларни Исломга даъват қилишда Қуръони Карим маънолари таржима қилиниши керак экан.

Иккинчи далил:

Имом Шамсул Аимма Сарахсийнинг «Мабсут» номли кўп жилдли асарларининг «Китобус Салот» бўлимида (1-жуз, 37-бет) қуйидагилар ёзилган:

«Ривоят қилинадики, форслар Салмон Форсий розияллоҳу анҳуга мактуб ёзиб, ўзларига Фотиҳа сурасини форс тилида ёзиб беришни сўрадилар...».

Имом Тожуш Шарийъанинг Ҳидояга ҳошия қилиб ёзган «Ниҳоя» китобида (1-жуз, 86-бет) бу ҳақда батафсилроқ ёзилган:

«Салмон Форсий розияллоҳу анҳуга «Фотиҳа»ни форс тилида ёзиб беришни сўраб мактуб ёздилар. Бас, у киши «Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм»-«Ба номи...», деб ёзди ва Набий алайҳиссаломга кўрсатганларидан кейин уларга юборди».

Демак, араб тилини билмайдиган мусулмонлар учун ҳам улар у тилни ўрганиб олгунларича Қуръони Карим маъноларини зарурат юзасидан таржима қилиб берилса, бўлар экан.

Учинчи далил:

Қадимда Қуръони Карим маъноларини таржима қилишга оммавий равишда рухсат берилмаган бўлса ҳам, кези келиб, зарурат туғилганда бу иш амалга оширилган экан.

Мазкур таржималарнинг кўплари бизнинг давримизгача етиб келмаган. Бизгача етиб келган Қуръони Карим маънолари таржимаси ҳақида устоз Муҳаммад Ҳамидуллоҳ қуйидагиларни ёзадилар:

«Тўртинчи ҳижрий асрда подшоҳ Мансур ибн Нух Сомоний 345 ҳижрий санада туркистонлик катта уламолардан бир жамоасига Қуръони Каримнинг ҳаммасини форс, шарқий ва ғарбий турк тилларига таржима қилишга амр этди.

Табарий тафсирининг хулосасини ўшал таржимага зиёда қилишга ҳам фармон берди. Аллоҳга ҳамд бўлсин, бу таржималар бизга етиб келди ва улар Техрон ҳамда Истанбулда чоп этилди».

Кўриниб турибдики, мусулмонлар ўз мустақилликларига, тараққиётларига соҳиб бўлган вақтларида ўз Муқаддас Китобларига ҳам яхши хизмат қилганлар. Аммо ҳар жиҳатдан заифлашиб, тушқинликка юз бурганларида ҳамма нарсани, жумладан, Қуръони Карим маъноси таржималарини ҳам бошқаларга топшириб қўйганлар.

Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин, ҳозирда бу ишга алоҳида эътибор берилиб, ушбу ҳассос соҳада ҳам бир қанча яхши ишлар амалга оширилмоқда. Бу ишда асосан, араб бўлмаган мусулмонлар хизмат қилмоқдалар, десак муболаға қилмаган бўламиз. Чунки айнан ўша кишилар ўз халқларига Қуръони Карим маъноларини ўз тилларига таржима қилиб бермоқдалар.

Албатта бу ерда ҳам ўзига хос нозик муаммолар бор. Араб бўлмаган мусулмон халқлар ичида арабчани,

исломий илмларни яхши ўзлаштирганлар таржима ва ўз тилларида юқори савияда асар битиш соҳасига вақтлари қолмаган бўлади. Аксинча, адиб ва таржимонликни яхши эгаллаган шахсларда эса, араб тили ва исломий илмларни кераклигича ўзлаштиришга вақт қолмайди.

Аммо, шундоқ бўлса ҳам, Қуръони Карим маънолари таржимаси бўйича сезиларли силжиш юзага чиқмоқда. Ҳозирда Қуръони Карим маънолари деярли барча тилларга таржима қилинган. Баъзи тилларда эса, бир неча таржималар мавжуд.

Устоз Муҳаммад Ҳамидуллоҳнинг такидлашларича, урду тилида Қуръони Карим маъноларининг уч юздан ортиқ таржимаси, форс ва турк тилларида эса, юздан ортиқ таржимаси бор.

Лекин гап таржималарнинг сонида эмас, сифатида эканини унутмаслигимиз лозим. Бу соҳада ҳам кўпгина ишлар қилинмоқда. Кўпгина ташкилотлар, мутахассислар ҳамкорликда иш олиб бормоқдалар. Аллоҳ таоло бу ишларнинг барчасини Ўз китоби йўлидаги холис ва фойдали хизматлар бўлишини насиб қилсин.

Бу соҳада асосий эътимод тафсирга бўлиши керак, аммо маълум мақсадларда Қуръони Карим маънолари таржимаси ҳам керак бўлиб қолади. Ана ўша мақсадлардан баъзиларини зикр қиладиган бўлсак:

1. Мусулмон киши доимо Қуръони Каримни тиловат қилиб туриши керак. Тиловатнинг муҳим шартларидан бири оятларнинг маъносини тадаббур қилмоқдир. Арабларда ҳам ушбу маънода кишиларга ёрдам бўлсин, деб Қуръони Карим матни четига маънолари осонлаштирилган қисқа тафсирлар чоп қилиш одат бўлган.

Тиловат қилиб кетаётган киши ҳожати тушганда дарҳол ҳошия четига қараб маънони англаб олаверади. Худди шу маънода араб бўлмаган мусулмонлар қийинчиликка учрайдилар. Ҳатто баъзи қорилар ҳам

ўзлари ўқиётган оятлари маъносини тушунмайдилар.

Қуръони Каримни тиловат қилган одам қайси оятнинг маъносини билмоқчи бўлса, дарҳол рақамига қараб кўриб олаверади.

2. Баъзи вақтларда ояти карималарни далил сифатида иқтибос келтиришга тўғри келади. Ана шу пайтда, албатта, катта ҳажмдаги тафсирдан кўра, рақамланган ва арабча асл матн ёнига қўйилган маънолар таржимаси кўл келиши аниқ.

3. Қуръони Карим маънолари таржимаси асл матннинг мингдан бир ҳаловатини ҳам бера олмаслигини яна бир бор таъкидлаш билан бирга, ояти карималар маъноларининг бевосита, ўртага турли гап-сўзлар қўшмай қилинган таржимасининг ҳам ўзига яраша ҳаловати бор эканини ҳам англашимиз мумкин.

Ва охирга дуомиз оламларнинг Роббиси, Аллоҳга ҳамд бўлсин, демоқликдир.

Муҳаммад Содик МУҲАММАД ЮСУФ

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1. Қуръони Карим.
2. Имомуддин Исмоил Ибн Касир. «Тафсири Қуръони Азим», Дор ихйил кутубил арабийя.
3. Муҳаммад Али ас-Собуний. «Роваиъул Баён тафсири Аятил Аҳкам минал Қуръон», Дор ихйит туросил арабий. Байрут.
4. Муҳаммад Али ас-Сайис. «Тафсири Аятил Аҳком», Матбаҳату Муҳаммад Али Субайх
5. Абдуллоҳ ибн Аҳмад ан-Насафий. «Тафсири ан-Насафий», Дорул китабил арабий, Байрут, Ливан, 1982.
6. Жалолуддин ал-Маҳаллий ва Жалолуддин ас-

Суютий. «Тафсири Қуръанил Азийм лил Жалолайн», Чагири Йайинлари, Доруд дахва, Истанбул, Туркия.

7. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. «Тафсири Ҳилол».

8. Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. «Саҳиҳул Бухорий», Тошкент, 1973.

9. Муслим ибн ал-Ҳажжож ал-Қурайший. «Саҳиҳул Муслим», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан.

10. Муҳаммад ибн Ийсо ат-Термизий. «Сунани Термизий», Дорул кутубил илмийя, Байрут, Ливан. 1987.

11. Сулаймон ибн ал-Ашҳас ас-Сижистоний ал-Аздий, «Сунани Абу Довуд», Дорул Боз, Марва, Макка.

12. Аҳмад ибн Шухайб ан-Насайй. «Сунани Насайй», Мактабут тарбиятил арабий лидувалил халийж, Риёз. 1988.

13. Муҳаммад ибн Йазид ал-Қазвиний. «Сунани Ибн Можа», Дор ихяит туросил арабий, Байрут. 1975.

14. Молик ибн Анас ал-Асбаҳий ал-Хумайрий. «Мувадтоъ Имоми Молик», Дорун нафаис, Байрут. 1987 й., 10-босма.

15. Аҳмад ибн Ҳанбал. «Муснади Имом Аҳмад инб Ҳанбал», Дорул кутубил илмийя. Байрут, 1978й., 2-босма.

16. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Доримий. «Сунани Доримий», Дору фикри.

17. Муҳаммад Абдурроҳман ал-Муборакфурий. «Тухфатул Аҳвазий би шарҳи жомеъит Термизий», Дорул кутубил илмийя, Байрут.

18. Муҳаммад Юсуф ал-Ҳусайний ал-Банурий. «Маҳарифус сунани шарҳи сунанит Термизий», Ал-Мактабатул банурийя, Карачи.

19. Шоҳ Валийуллоҳ ад-Дехлавий. «Ҳужжатуллоҳил болиға», ал-Мактабатус салафийя, Лоҳур.

20. Сайид Ҳавва. «Ал-Асасу фис Сунна». Дорус салом, Қоҳира, 1994 й., 1-босма.

21. Муҳаммад Фуад Абдулбоқий. «Ал-Муъжам ал

Мифехрис ли Алфозил Қуръонил Карими», Дорул кутубил мисрийя, Қоҳира, 1945.

22. Аҳмад ибн Халликон. «Вафиятул аҳйан фи анбаи абнаиз заман», Ал-Матбаътул маймуна, Қоҳира, 1310 ҳ.й.

23. Жалолиддин ас-Суютий. «Танвийрул ҳаволик шархун ала Муваттоъ Молик», Дору ихяил кутубил арабийя, Миср.

24. Али ибн Султон Муҳаммад ал-Қори. «Мирқотул Мафотийҳ шарҳу Мишкотил Масобийҳ», Дор ихяит турсил арабий, Байрут.

25. Аҳмад ибн Юсуф ал-Ҳалабий. «Умдатул ҳуффоз фи тафсири ашрафил алфоз», Дорул кутубил ватанийя, Банғозий, 1995.

26. Муҳаммад ибн Абу Бакр ар-Розий. «Мухторус Сихоҳ», ал-Ҳайъал мисрийятил оммати лил китаб, Қоҳира, 1976.

27. Абдулҳай ибн ал-Имод ал-Ҳанбалий. «Шазаротуз заҳаби», Дорул офакил жадийдати, Байрут.

28. Шамсуддин Муҳаммад аз-Заҳабий. «Тазкиратул Ҳуффоз», Дорул ихяит турсил арабий, Байрут.

29. Жалолиддин Суютий. «Итқон фии улумил Қуръон», Мабаъатул Ҳижозий, Қоҳира, 1941.

МУНДАРИЖА

Кириш сўзи	3
Қуръони Карим таърифи	8
Қуръон фазилатлари китоби	14
Биринчи боб	
Қуръон, унинг ҳофизлари ва муаллимлари фазилатлари ҳақида	14
Қуръонни унутишдан огоҳлантириш	142
Иккинчи боб	
Қироат одоби ҳақида	147

Қуръонни тадаббур ва хушуъ ила тингламоқ лозим	162
Қуръон қироатига сакийна нозил бўлади	165

Учинчи боб

Суралар фазллари ҳақида	168
«Фотиҳа», «Бақара» ва «Оли Имрон» фазли	168
«Оятул курсий» ва «Бақара»нинг охирининг фазли	181
«Исро» ва «Зумар» фазли	193
Йасин ва Духон суралари фазли	196
Фатҳ сураси фазли	200
Мусаббиҳотлар ва Ҳашр сурасининг фазли	202
Мулк сураси фазли	206
Залзала, Кафирун ва Наср суралари фазли	209
«Қул ҳуваллоҳу аҳад»нинг фазли	212
Икки «кул аъзу»нинг фазли	219

Тўртинчи боб

Қуръон одамлари ва унинг ривоятлари ҳақида	229
Қуръоннинг нузули	245
Қуръоннинг тарқоқ тушиши ҳикматлари	248
«Оят» сўзининг маънолари	249
«Сура» сўзининг маънолари	251
Маккий ва маданий суралар	252
Аввал ва охири тушган оятлар	253
Қуръоннинг етти ҳарфда нозил бўлиши	256
Қироатлар ва қорилар	267
Қуръоннинг жамланиши	274
Ҳазрати Усмон давридаги жамлаш	283
Қуръни Карим тафсири	294
Қуръони Карим маънолари таржимаси	305
Манбалар рўйхати	314